

ГРОМАДСЬКА НАУКОВА ОРГАНІЗАЦІЯ
«ФУНДАЦІЯ ПУБЛІЧНО-ПРАВОВИХ ІНІЦІАТИВ»

**ДНІПРОВСЬКИЙ
НАУКОВИЙ ЧАСОПИС
ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ,
ПСИХОЛОГІЇ, ПРАВА**

Випуск 2

Видавничий дім
«Гельветика»
2024

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Рагімов Фаїр Вагіф огли, кандидат наук з державного управління, доцент кафедри адміністративного права, процесу та адміністративної діяльності, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, член правління ГНО «Фундація публічно-правових ініціатив»

Голова редакційної колегії:

Баштанник Віталій Володимирович, доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри державного управління і місцевого самоврядування, Національний технічний університет «Дніпровська політехніка», член правління ГНО «Фундація публічно-правових ініціатив»

Члени редколегії:

Аршава Ірина Федорівна, доктор психологічних наук, професор, професор кафедри музикознавства, композиції і творчої майстерності, Дніпропетровська академія музики імені М.Глінки

Баштанник Оксана Віталіївна, кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри історії та політичної теорії, Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»

Бохонкова Юлія Олександрівна, доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології та соціології, Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля

Васильєва Наталія Вікторівна, доктор наук з державного управління, доцент, професор кафедри регіональної політики Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Гладій Олександр Васильович, кандидат юридичних наук, адвокат, арбітражний керуючий, співзасновник та директор ТОВ «Юридичне агентство «Абсолют»

Золотухіна Лілія Олександрівна, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри цивільно-правових дисциплін Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Калмикова Лариса Олександрівна, доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології і педагогіки дошкільної освіти, Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди

Карпа Марта Іванівна, доктор наук з державного управління, професор кафедри публічного управління та адміністрування Університету Григорія Сковороди в Переяславі

Купіна Людмила Францівна, доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри правознавства та галузевих юридичних дисциплін соціально-правового факультету Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

Липовська Наталія Анатоліївна, доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри державного управління і місцевого самоврядування, Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»

Логвиненко Борис Олексійович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративного права, процесу та адміністративної діяльності факультету підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Лозицька Ірина Олександрівна, кандидат наук з державного управління, суддя Дніпропетровського окружного адміністративного суду

Лосієвська Ольга Геннадіївна, доктор психологічних наук, доцент, професорка кафедри психології та соціології, Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля

Марченко Олеся Володимирівна, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри цивільного, трудового та господарського права, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Новак Анатолій Миколайович, доктор наук з державного управління, кандидат економічних наук, заступник директора, Національне антикорупційне бюро України

Павленко Людмила Володимирівна, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов, Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»

Попелюшко Роман Павлович, доктор психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології та соціально-гуманітарних дисциплін Державного університету інфраструктури та технологій

Потіїв Микола Миколайович, доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри цивільного, господарського та екологічного права, Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»

Приліпко Сергій Михайлович, доктор наук з державного управління, доцент, в.о. завідувача кафедри публічного управління, менеджменту інноваційної діяльності та дорадництва Національного університету біоресурсів і природокористування України

Ромін Андрій Вячеславович, доктор наук з державного управління, професор, начальник факультету пожежної безпеки, Національний університет цивільного захисту України

Валентина Дьякон, Dr.sc.admin., ас. професор, проректор з навчальної роботи, Університет прикладних наук ISMA, Латвія

Євгенія Дехтяр, Dr.oec., ас. професор, проректор з академічної роботи, директор бакалаврської навчальної програми «Управління підприємницькою діяльністю в туризмі», Університет прикладних наук ISMA, Латвія

Роман Грмо, Assoc.prof., PaedDr. Ing., PhD., MBA, ING-PAED IGIP, доцент, проректор по якості і розвитку, начальник управління, Університет DTI, Дубниця-над-Вагом, Словаччина

Петр Якубек, Doc., Ing., Mgr., PhD, Університет DTI, Дубниця-над-Вагом, Словаччина.

На підставі Наказу МОН України від 09.02.2021 № 157 (додаток 4)

журнал включено до категорії «Б» Переліку наукових фахових видань України зі спеціальностей 053 – Психологія, 081 – Право, 281 – Публічне управління та адміністрування.

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації серія KB № 24627-14567P, видане Державною реєстраційною службою України 20.11.2020 р.

Офіційний сайт видання: www.chasopys-ppp.dp.ua

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1

ТЕОРІЯ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ

Баштанник О. В.

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ІМПЕРАТИВИ СИСТЕМОЇ РОЗБУДОВИ НАЦІОНАЛЬНОЇ
СТІЙКОСТІ ДЕРЖАВИ.....7

Бондар В. Т.

СТІЙКІСТЬ УПРАВЛІНСЬКОГО ПЕРСОНАЛУ ЯК ЗАПОРУКА
СТАЛОГО РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ.....14

Матвєєнко І. В.

АСПЕКТИ ПРОЯВУ ЕКОНОМІЧНОГО ВПЛИВУ В ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ.....19

Прокопенко С. Л.

ВЗАЄМОДІЯ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ
У СФЕРІ НАДАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ У КОНТЕКСТІ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ
ТА ЦИФРОВІЗАЦІЇ.....25

РОЗДІЛ 2

МЕХАНІЗМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

Акімов О. О., Акімова Л. М.

ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА ТЕХНОЛОГІЧНИХ ЗМІН НА УПРАВЛІННЯ ЛЮДСЬКИМИ
РЕСУРСАМИ В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ РІЗНИХ ПЕРІОДІВ.....31

Завгородня С. П.

ЕКОНОМІЧНА НЕРІВНІСТЬ В УКРАЇНІ: ОЦІНЮВАННЯ РИЗИКІВ В ІНТЕРЕСАХ
ЗМІЦНЕННЯ СТІЙКОСТІ.....36

Макурін А. А.

ІНСТРУМЕНТИ УПРАВЛІННЯ РЕКЛАМНОЇ СТРАТЕГІЇ В УМОВАХ ЦИФРОВОГО ПРОСТОРУ.....43

Мідіна А. С., Орел О. В.

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ КАДРОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ
ПІД ЧАС НЕОГОЛОШЕНОЇ ВІЙНИ.....48

Потіп М. М.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ПРАВОПОРЯДКУ СУБ'ЄКТАМИ НАДАННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ПОСЛУГ В УМОВАХ
ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ54

Терська С. Б.

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЙ ТА ПРОГРАМ
РЕКЛАМНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....59

Тюріна Д. М.

ІНСТИТУЦІЙНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ГЕНДЕРНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ:
СТРУКТУРА ТА РОЗВИТОК.....64

Фролова Г. О.

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ КОМУНАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ
НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ.....70

Харечко Д. О.

РЕАЛІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ
У ПЕРІОД СУСПІЛЬНИХ І ПОЛІТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ В ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇНАХ.....77

РОЗДІЛ 3

ПУБЛІЧНА СЛУЖБА

Шкурат І. В., Потапов О. Є.

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ У ПУБЛІЧНІЙ СЛУЖБІ
В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ.....82

РОЗДІЛ 4

**ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ
ТА ОХОРОНИ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ**

Яворський Р. І.

ПРОБЛЕМИ ЛІЦЕНЗУВАННЯ ТУРОПЕРАТОРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ.....88

РОЗДІЛ 5

ПСИХОЛОГІЯ

Arshava I. F., Baratynska A. V.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СПРИЙНЯТТЯ ТВОРІВ МИСТЕЦТВА:

ПОГЛЯД ЗАРУБІЖНИХ ВЧЕНИХ.....94

Varina N. B., Voronova V. V.

PSYCHOLOGICAL DETERMINANTS OF ACCOMPANYING A FAMILY RAISING

A CHILD WITH INTELLECTUAL DISABILITIES.....99

Хлонь О. М., Чернякова О. В., Гришко О. Д.

СПЕЦИФІКА ЗАСТОСУВАННЯ ТРЕНІНГІВ ЩОДО МОЛОДИХ ЮРИСТІВ

З МЕТОЮ ФОРМУВАННЯ ПРАВОСВІДОМИХ УСТРИМЛІНЬ.....106

РОЗДІЛ 6

ПРАВО

Бондаренко О. С., Тимошенко О. О.

ПРОТИДІЯ КОРУПЦІЇ ЯК НЕОБХІДНА УМОВА ЕФЕКТИВНОЇ ПІСЛЯВОЄННОЇ

РЕКОНСТРУКЦІЇ УКРАЇНИ¹.....113

Цапович В. А., Гаркуша А. Г.

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ

В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....121

CONTENTS

SECTION 1

THEORY OF PUBLIC MANAGEMENT AND ADMINISTRATION

Bashtannyk O. V.

INSTITUTIONAL IMPERATIVES OF THE SYSTEM DEVELOPMENT
THE NATIONAL RESILIENCE OF THE STATE.....7

Bondar V. T.

RESILIENCE OF MANAGERIAL PERSONNEL AS A KEY OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT
OF PUBLIC ADMINISTRATION SYSTEM.....14

Matvieienko I. V.

ASPECTS OF THE MANIFESTATION OF ECONOMIC INFLUENCE IN PUBLIC ADMINISTRATION.....19

Prokopenko S. L.

INTERACTION BETWEEN STATE GOVERNMENT BODIES AND LOCAL GOVERNMENT BODIES
IN THE PROVISION OF ADMINISTRATIVE SERVICES IN THE CONTEXT OF DECENTRALIZATION
AND DIGITALIZATION.....25

SECTION 2

MECHANISMS OF PUBLIC ADMINISTRATION

Akimov O. O., Akimova L. M.

THE IMPACT OF GLOBALIZATION AND TECHNOLOGICAL CHANGES
ON HUMAN RESOURCE MANAGEMENT IN THE CIVIL SERVICE SYSTEM:
A COMPARATIVE ANALYSIS OF DIFFERENT PERIODS.....31

Zavhorodnia S. P.

ECONOMIC INEQUALITY IN UKRAINE: ASSESSING RISKS
IN THE INTEREST OF STRENGTHENING RESILIENCE.....36

Makurin A. A.

ADVERTISING STRATEGY MANAGEMENT TOOLS V CONDITIONS
OF THE DIGITAL SPACE.....43

Midina A. S., Orel O. V.

SOME PROBLEMS OF PERSONNEL POTENTIAL OF THE NATIONAL GUARD
OF UKRAINE DURING UNDECLATED WAR.....48

Potip M. M.

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF THE FORMATION
OF A MECHANISM FOR ENSURING LAW AND ORDER BY SUBJECTS
OF THE PROVISION OF POLICE SERVICES IN CONDITIONS
OF DECENTRALIZATION OF POWER.....54

Terska S. B.

PUBLIC ADMINISTRATION IN THE FIELD OF FORMULATING STRATEGIES
AND PROGRAMMES OF ADVERTISING ACTIVITIES.....59

Tiurina D. M.

INSTITUTIONAL ENVIRONMENT OF STATE GENDER POLICY:
STRUCTURE AND DEVELOPMENT.....64

Frolova H. O.

PUBLIC MANAGEMENT OF MUNICIPAL INFRASTRUCTURE DEVELOPMENT
AT THE REGIONAL LEVEL: THEORETICAL AND ORGANISATIONAL
AND LEGAL FRAMEWORK.....70

Kharechko D. O.

IMPLEMENTATION OF STATE SOCIO-ECONOMIC POLICY IN THE PERIOD
OF SOCIAL AND POLITICAL TRANSFORMATIONS IN EUROPEAN COUNTRIES.....77

SECTION 3

PUBLIC SERVICE

Shkurat I. V., Potapov O. Ye.

THEORETICAL ANALYSIS OF PERSONNEL MANAGEMENT IN THE PUBLIC SERVICE
IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT.....82

SECTION 4

PUBLIC ADMINISTRATION IN THE SPHERE OF STATE SECURITY AND PROTECTION OF PUBLIC ORDER

Yavorskyi R. I.

PROBLEMS OF TOUROPERATOR LICENSE IN UKRAINE.....88

SECTION 5

PSYCHOLOGY

Arshava I. F., Baratynska A. V.

PSYCHOLOGICAL FEATURES OF PERCEPTION OF WORKS OF ART:
THE VIEW OF FOREIGN SCIENTISTS.....94

Varina H. B., Voronova V. V.

PSYCHOLOGICAL DETERMINANTS OF ACCOMPANYING A FAMILY RAISING
A CHILD WITH INTELLECTUAL DISABILITIES..... 99

Khlon O. M., Cherniakova O. V., Hryshko O. D.

SPECIFIC APPLICATION OF TRAINING FOR YOUNG LAWYERS
WITH THE PURPOSE OF FORMING LAW-CONSCIOUS OPINIONS.....106

SECTION 6

LAW

Bondarenko O. S., Tymoshenko O. O.

COUNTERING CORRUPTION IS A NECESSARY CONDITION
FOR THE EFFECTIVE POST-WAR RECONSTRUCTION OF UKRAINE..... 113

Tsapovych V. A., Harkusha A. H.

PROCEDURAL FEATURES OF A SEARCH UNDER THE CONDITIONS OF MARITAL STATE.....121

РОЗДІЛ 1

ТЕОРІЯ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ

УДК 351

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2024.2.1>

Баштанник Оксана Віталіївна,

кандидат політичних наук, доцент,

доцент кафедри історії та політичної теорії

Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»

ORCID ID: 0000-0003-4067-3261

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ІМПЕРАТИВИ СИСТЕМНОЇ РОЗБУДОВИ НАЦІОНАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ ДЕРЖАВИ

INSTITUTIONAL IMPERATIVES OF THE SYSTEM DEVELOPMENT THE NATIONAL RESILIENCE OF THE STATE

У статті автором обґрунтовується, що оскільки політичні процеси сучасності характеризуються високим ступенем мінливості та невизначеності, загостренням конфліктності в системі суспільних відносин, нагальним завданням виступає вдосконалення механізмів управління інституціями державної влади на основі публічноуправлінського концепту стійкості. З цих позицій доцільно розглядати інституціональні імперативи, які конкретизують основоположні цінності реалізації публічного управління у якості об'єкта дослідження. Важливого значення інституціональні імперативи набувають в контексті розбудови управлінської системи стійкості національної держави, що особливо актуалізується для України у зв'язку з викликами протистояння збройній агресії РФ та майбутнім завданням повного відновлення. Метою дослідження є концептуалізація інституціональних імперативів у вимірі системної розбудови основних параметрів національної стійкості держави як об'єкта дослідження науки державного управління.

У результаті проведеного дослідження було встановлено, що на сьогодні нагальною потребою виступає розширення рамок дослідження зазначеної проблеми та реалізації управління у сфері інституціонального забезпечення до алгоритмів аналізу особливостей функціонування наявних інститутів управління. З цією метою варто формулювати, формалізувати наявні інституціональні імперативи, показати можливості посткризового відновлення та підтримання сталого розвитку політичної системи суспільства в цілому. Отже, дослідження проблематики основ забезпечення національної системи стійкості дозволяє нам сформулювати такі інституціональні імперативи: нормативне визначення та тлумачення змісту поняття національної стійкості інституціями державної влади; формування інститутами громадянського суспільства максимально широкого суспільного консенсусу стосовно особливостей національної системи стійкості; реформування інституцій виконавчої влади з метою трансформації системи державного управління та політичної системи в цілому.

Ключові слова: *інститут, інституціональні імперативи, інституційна спроможність, національна стійкість, державне управління.*

The author substantiates in the article, that since the nowadays political processes are characterized by a high degree of variability and uncertainty, the exacerbation of conflict in the system of social relations, an urgent task is to improve the government mechanisms of state power institutions based on the public government concept of resilience. From these positions, it is expedient to consider institutional imperatives that specify the fundamental values of the implementation of public administration as an object of research. Institutional imperatives become important in the context of building a government system for the resilience of the national state, which is especially relevant for Ukraine in connection with the challenges of resisting the Russian Federation armed aggression and the future task of post-war reconstruction. The purpose of the study is the conceptualization of institutional imperatives in terms of the system development of the state national resilience main parameters as an object of research in the science of public administration.

As a result of the conducted research, it was established that today there is an urgent need to expand the scope of the specified problem study and the implementation of government in the field of institutional support to algorithms for the functioning analysis of the existing government institutes. For this purpose, it is worth formulating and formalizing the existing institutional imperatives, showing the possibilities of post-crisis recovery and maintaining the sustainable development of the political system of society as a whole. Therefore, the study of the foundations problems of ensuring the national system of resilience allows us to formulate the following institutional imperatives: normative definition and interpretation of the concept content of national resilience by the institutions of state power; formation by civil society institutions of the widest social consensus regarding the features of the national system of resilience; reforming the institutions of executive power in order to transform the system of public administration and the political system as a whole.

Key words: *institution, institutional imperatives, institutional capacity, national stability, public administration.*

Постановка проблеми. Політичні процеси в сучасному світі характеризуються високим ступенем мінливості та невизначеності, а останнім часом – загостренням конфліктності, що потребує вдосконалення механізмів управління інституціями державної влади. В якості такого типу механізмів можливо розглядати інституціональні імперативи, що конкретизують основоположні цінності реалізації управління як об'єкта дослідження. Важливого значення інституціональні імперативи набувають в контексті розбудови управлінської системи стійкості національної держави, що особливо актуалізується для України у зв'язку з викликами протистояння збройній агресії РФ та майбутніми завданнями повоєнного відновлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика регулятивних аспектів міжінституційної взаємодії є досить актуальною темою для українських вчених, щоправда в якості предметного поля більшою мірою виступає сфера економічних відносин. Так, О. Івашина та М. Ковальчук обґрунтовано звертають увагу на пріоритетні напрямки удосконалення інституціональних імперативів економічної безпеки України. У більш прикладному вимірі тематики цікавість може представляти аналіз Л. Алексеєнко та І. Карпи щодо інституційних імперативів забезпечення фінансової безпеки розвитку ринків капіталу та нерухомості. Також, В. Осецький досліджує соціально-економічні суперечності розвитку аграрного ринку та виокремлює і пропонує до розгляду фахівців із відповідної галузі інституційні імперативи його стійкості. Втім, ми вважаємо за необхідне визначити основоположні інституціональні імперативи національної стійкості держави як комплексного феномену сучасного державного управління.

Метою статті є концептуалізація інституціональних імперативів у вимірі системної розбудови основних параметрів національної стійкості держави як об'єкта дослідження науки державного управління.

Виклад основного матеріалу. Один із визначних дослідників проблем демократичних трансформацій, А. Пшеворський, поставивши за мету в повній мірі відповісти на питання чи мають значення інституції, на початку свого дослідження конкретизує, що “теорія нового інституціоналізму складається з двох тез: 1) “Інститути мають значення”: вони впливають на норми, переконання і дії; отже, вони формують результати; 2) “Інституції є ендогенні”: їхня форма та функціонування залежать від умов, за яких вони виникають і існу-

ють” (Przeworski A., 2004, p. 527). В результаті проведеного дослідження вчений приходить до висновку, що чітку відповідь на питання, поставлене у заголовку його праці, надати складно і, попри визнання значущості інституцій у політико-управлінських процесах, абсолютною їх роль не стає. “Нам потрібно скептично ставитися до нашої віри в силу інституцій і бути розважливими у своїх діях. Проекти інституційної реформи повинні брати за відправну точку фактичні умови, а не плани, засновані на інституціях, які були успішними в інших місцях” (Przeworski A., 2004, p. 540). Втім, навіть нова інституціональна теорія не могла б називатися такою, якби не розглядала у якості основного об'єкта свого дослідження суспільно-політичні інституції та інститути, що є особливо характерним для окремих напрямів сучасного інституціонального аналізу. Так, Дж.-Е. Лейн у своєму дослідженні відзначав, що “теорія інституціоналізму, або теза про те, що “інституції мають значення”, може бути узгоджена із її підходом раціонального вибору, підкреслюючи роль стимулів. ... Однак радикальний інституціоналізм пропонує більш сильну тезу, а саме, що лише інституції можуть пояснити соціальні явища” (Lane J.-E., 2014, p. 28). Як відомо, в теорії нового інституціоналізму у форматі радикального інституціоналізму розглядають аргументацію щодо управлінського потенціалу політичних інститутів його фундаторів Дж. Марча та Й. Олсена. “Онтологічна прихильність радикального інституціоналізму є сильною, що зводиться до віри і в інституції як в акторів, а не тільки в індивідів” (Lane J.-E., 2014, p. 27).

Отже, підвищення значущості інституціональних регуляторів у політичному процесі через підкреслювання їх фактично імперативної ролі спонукає до продовження дискусії щодо функціонування інституційних імперативів у державному управлінні. У наукових дослідженнях до теперішнього часу найбільш поширеним є підхід до розуміння змістовної сутності феномену імперативу, який було обґрунтовано ще у фундаментальних філософських працях І. Канта. “Кожен імператив є формулою практичної необхідності, і тільки це. Він виражає спрямованість наших дій, припускаючи їхню добродесність. Формула практичної необхідності — це формула *causa impulsiva* вільного вчинку, і оскільки вона об'єктивно викликає необхідність, її називають мотивом” (Kant I., 1930, p. 14). Сучасний український вчений та філософ А. Єрмоленко в одній із своїх статей ставить за мету проаналізувати вплив кантівського категоричного морального імперативу в історико-філо-

софських дослідженнях суспільно-політичних процесів. Автором дослідження “розглядається розвиток моральних належностей відповідно до парадигмальних змін в історії філософії. На основі принципу універсалізації взаємності, що набуває історичних форм у Золотому правилі моральності та категоричному імперативі, здійснюється реконструкція стратегій обґрунтування моральних норм в онтологічній, рефлексивній та лінгвістичній парадигмах” (Єрмоленко А., 2015, с. 39). На нашу думку, феномен імперативності може бути концептуалізований також стосовно дослідження інституціональних акторів, взаємодії між ними, стратегії розвитку означених явищ і процесів в рамках інституціональної парадигми реалізації державної влади в системі державного управління.

Комплексне визначення змістовної сутності поняття інституціонального імперативу формулює у своєму дослідженні М. Ковальчук, спираючись на політичну та економічну теорію інституціонального аналізу. “Під інституціональними імперативами розуміються обов’язкові норми та правила поведінки, сформовані інституційними структурами на базі традиційних «правил гри» з урахуванням морально-етичних принципів і максимальною імовірністю сприйняття середовищем задля забезпечення ефективного регулювання та координації взаємовідносин індивідумів, груп” (Ковальчук М.В., 2014). Основним об’єктом вивчення для даного дослідника є економічна безпека держави в цілому та України зокрема, в якості основи забезпечення якої він вказує, в тому числі, на конкретизацію та впровадження в систему управління інституціональних імперативів. “Якщо розглядати інституціональні імперативи з точки зору державного управління, то саме від того, на скільки раціонально та етично вони сформульовані державними органами влади, як забезпечено механізм та інструментарій їх функціонування і вчасного оновлення, залежить стан економічної безпеки держави” (Ковальчук М.В., 2014). В якості конкретного прикладу можливо розглянути визначені М. Ковальчуком та О. Івашиною інституціональні імперативи розбудови інституціональної системи для забезпечення економічної безпеки держави. “Основними прогресивними інституціональними імперативами, які необхідні для підвищення стійкості інституціональної системи і протистояння загрозам економічній безпеці держави, є наступні: мінімальні темпи інфляції, довіра до державних та приватних інститутів, сприятливе середовище для активізації бізнес-діяльності (тобто забезпечення можливос-

тей рентабельності бізнесу в легальному секторі економіки), страхування валютних ризиків, захищеність прав інституціональних акторів в процесі соціально-економічних відносин всіх рівнів” (Івашина О.Ф. & Ковальчук М.В., 2016, с. 55).

Ми вважаємо за необхідне розширити рамки дослідження особливостей функціонування інституціональних імперативів в системі державного управління від аспектів економічної безпеки та розглянути інституціональне підґрунтя національної стійкості в цілому. Указом Президента України від 27.09.2021 р. № 479/2021 “Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 серпня 2021 р.” введено в дію рішення “Про запровадження національної системи стійкості”, яким була схвалена Концепція забезпечення національної системи стійкості (Концепція забезпечення національної системи стійкості, 2021). Аналіз Концепції забезпечення національної системи стійкості дозволяє виокремити у якості ключових інституціональних імперативів розбудови національної системи стійкості наступні:

- 1) конституціональна формалізація змістовної сутності феномену національної стійкості;
- 2) суспільний консенсус щодо складових забезпечення національної системи стійкості;
- 3) стратегія трансформації політичної системи через оптимізацію системи управління.

Щодо конституціональної формалізації зазначимо, що формалізоване закріплення певної ідейної конструкції у нормативно-правових актах надає їй регулятивного потенціалу та з абстрактно-філософської площини переводить у сферу прикладної реалізації. Загалом можливо сказати, що “конституційна законність як метод і мета діяльності органів державної влади полягає, окрім її гарантування, у всеохоплюючій її дії та стійкості. Це означає неухильне дотримання конституції: в процесі реалізації безпосередньо норм Конституції; в процесі правотворчої діяльності уповноважених органів державної влади; в процесі правореалізаційної діяльності суб’єктів суспільних відносин” (Коломійцев П., 2020, с. 170). Таким чином, національна система стійкості представляє собою прикладний вимір впровадження фундаментальних конституційних положень щодо суверенності і незалежності української держави, демократичного, соціального і правового вимірів її функціонування.

Виокремлення серед суб’єктів забезпечення національної стійкості інститутів громадянського суспільства як елементів механізму інституційної взаємодії у цьому процесі спрямовує діяльність фахівців на вивчення можливостей досягнення

широкого суспільного консенсусу. “Розглядаючи *суспільний консенсус* як універсальну філософську категорію, визначаємо, що він виникає як згода в системі суспільних відносин лише за умов створення міцних і сталих зв’язків між її учасниками: на рівні держави – між владою і громадянським суспільством” (Даниленко О., 2023, с. 122). У процесі реалізації державної влади перед урядовцями сучасних демократичних держав невідворотно постає завдання залучення поряд з іншими суб’єктами владних відносин інститутів громадянського суспільства до практики здійснення державного управління. Безпосередньо у визначенні національної системи стійкості зазначено, що вона представляє собою “комплекс цілеспрямованих дій, методів та механізмів взаємодії органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, інститутів громадянського суспільства, які гарантують збереження безпеки і безперервності функціонування основних сфер життєдіяльності суспільства і держави до, під час і після настання кризової ситуації” (Концепція забезпечення національної системи стійкості, 2021).

Стратегічна спрямованість на трансформацію системи управління є основою для напрацювання прикладних програмних рекомендацій щодо реформування органів державної влади і впливу на функціонування політичних інститутів. “Стратегічне управління — це реалізація концепції, в якій поєднуються цільовий та інтегральний підходи до діяльності, що дає змогу встановлювати цілі розвитку, порівнювати їх з наявними можливостями (потенціалом) та приводити їх у відповідність за рахунок розробки та реалізації системи стратегії” (Сельський А., 2013, с. 125). Від початку набуття Україною незалежності проекти реформування системи державного управління були представлені неодноразово, однак їх положення попри позитивний потенціал потребують подальшого вдосконалення.

Інституціональний імператив конституціональної формалізації щодо складових елементів національної стійкості (згідно Концепції забезпечення національної системи стійкості) полягає у підкресленні необхідності на етапі запровадження національної системи стійкості розв’язання ряду проблем, серед яких на інституційному рівні найперше виокремлюється невідомість інституційної моделі забезпечення національної стійкості в цілому (Концепція забезпечення національної системи стійкості, 2021). Конкретизація інституційної моделі реалізації управлінських відносин в даному контексті має

надзвичайно важливе значення для їх функціонального виміру, як це представлено, наприклад, у дослідженні колективу вітчизняних вчених щодо інституційної моделі системи оборони України (Лобко М.М., Фучко А.Й., Копистира В.М., 2021). “Розглядаючи інституційну модель системи оборони України слід зазначити, що вона є складною, ієрархічною, функціональною і, як зазначалось, включає значну кількість елементів, які за функціональною ознакою доцільно умовно розділити за відповідними компонентами” (Лобко М.М., Фучко А.Й. & Копистира В.М., 2021, с. 83). У якості значущих компонентів даної моделі автори виокремлюють керуючий, виконавчий і забезпечуючий та представляють рисунок структури взаємозв’язків між інституціями, функціями та напрямками здійснення інтеракцій в інституційній моделі системи оборони України. В цьому аспекті проблемою для запровадження національної системи стійкості є також “відсутність органів державної влади, відповідальних за координацію взаємодії державних та недержавних структур у сфері забезпечення національної стійкості на державному, регіональному та місцевому рівнях, у тому числі управління ризиками та забезпечення відповідних спроможностей, обґрунтування та формування необхідних резервів та ін.” (Концепція забезпечення національної системи стійкості, 2021).

Інституціональний імператив досягнення суспільного консенсусу стосовно визначення пріоритетних складових забезпечення національної системи стійкості вказує на важливість наявності широкої суспільної згоди як щодо цих складових, так і щодо методів їх використання та механізмів підтримання стійкості. Серед основних проблем, які потребують розв’язання на етапі запровадження національної системи стійкості, в Концепції забезпечення національної системи стійкості на методологічному рівні було виокремлено недостатній рівень обізнаності посадових і службових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також інститутів громадянського суспільства з вимогами інформаційної безпеки, відсутність або недостатній рівень засобів і можливостей ефективно протистояти інформаційній війні, яка ведеться проти України, та відповідних навичок роботи з дезінформацією (Концепція забезпечення національної системи стійкості, 2021).

З-поміж значної кількості підходів до визначення сутності феномену громадянського суспільства вважаємо за необхідне звернути увагу на дослідження його з точки зору взаємодії з державою, до якої воно приналежне. “Громадянське суспільство як система недержавних суспільних

відносин і інститутів, що надає особистості можливість реалізувати свої права, потреби, інтереси та цінності, поряд з тим, не є ізольованим від держави, не протистоїть їй, а швидше, навпаки, громадянське суспільство й держава поєднані одне з одним низкою структурних зв'язків, оскільки держава, здійснюючи управлінсько-посередницькі функції в суспільному житті, не може не співдіяти з громадянськими цінностями та інститутами, які через систему горизонтальних зв'язків охоплюють майже всі суспільні відносини” (Вітер Д. & Руденко О., 2014, с. 23). Більше того, вітчизняними вченими підкреслюється, що на сучасному етапі розвитку соціально-політичних відносин в державі громадянське суспільство може значним чином впливати на формування системи державного управління. “Громадські організації та спілки, найрізноманітніші угруповання з широкою палітрою громадських інтересів, що вирізняються у функціональному просторі громадянського суспільства, структурують громадські інтереси та соціально-політичні переконання і у консолідованому вигляді сприяють їх представленню і захисту у системі державно-громадського управління, для чого можуть використовувати різні механізми” (Постол О.Є., 2016).

Інституціональний імператив трансформації політичної системи шляхом реалізації стратегії реформування системи управління є ще одним важливим елементом конструювання національної системи стійкості. Необхідність аналізу реформування системи державного управління України у контексті нашого дослідження пов'язана з тим, що для раціональної розбудови національної системи стійкості перешкоджає наявність ряду проблемних аспектів для її ефективного функціонування. Серед проблем, які потребують розв'язання, у Концепції забезпечення національної системи стійкості визначено, що не вирішеним на час її ухвалення є також питання законодавчого, інституційного, методологічного забезпечення функціонування національної системи стійкості та взаємодії суб'єктів її забезпечення (Концепція забезпечення національної системи стійкості, 2021).

Змістовна сутність терміну “інституційне забезпечення” можливо розкрити, наприклад, на основі розгляду особливостей інституційного забезпечення державного регулювання соціальної безпеки в Україні, що представлено в дослідженні О. Сидорчук та О. Хандій. “Інституційне забезпечення державного регулювання соціальної безпеки в Україні представлено системою інституцій та інститутів соціальної, нормативно-правової та

економічної спрямованості. Основу інституційного забезпечення становить нормативно-правове забезпечення, яке визначає права та свободи громадян України, здійснює розподіл повноважень та обов'язків державних органів влади щодо забезпечення соціальної безпеки” (Сидорчук О. & Хандій О., 2019, с. 161).

Безпосередньо у Концепції забезпечення національної системи стійкості вказано, що для розв'язання проблем, пов'язаних із запровадженням національної системи стійкості, з-поміж іншого, необхідним є створення механізму інституційного забезпечення національної системи стійкості. Важливість конструювання ефективного інституціонального механізму у різних сферах державного управління вже тривалий час є предметом дослідження українських вчених у цій галузі, наприклад, значну теоретико-методологічну цінність представляє дослідження О. Федорчак. “Під інституційним механізмом державного управління будемо розуміти складну систему, призначену для практичного здійснення державного управління та досягнення поставлених цілей, яка охоплює: сукупність органів державної влади і місцевого самоврядування та інших суб'єктів, задіяних у процесі формування і реалізації державної політики у певній сфері; сукупність нормативно-правових актів, які регулюють зміст, процес формування і реалізації державної політики у цій же сфері; а також державну політику щодо формування нових, усунення старих та трансформації існуючих інститутів” (Федорчак О., 2017, с. 60). У Концепції обґрунтовується підхід, за якого на загальнодержавному рівні до механізму інституційного забезпечення національної системи стійкості має бути включено в першу чергу Раду національної безпеки і оборони України, а також має функціонувати така посадова одиниця як національний координатор з питань співробітництва України з НАТО у сфері розбудови національної системи стійкості. На регіональному і місцевому рівнях до нього має бути включено в першу чергу місцеві державні адміністрації, а також мають бути утворені постійні структури міжвідомчої взаємодії з питань забезпечення безпеки і стійкості регіонів і територіальних громад (Концепція забезпечення національної системи стійкості, 2021). У документі достатньо розгорнуто представлено проєкт механізму інституційного забезпечення національної системи стійкості, що базується на функціонуванні наявних інституцій (із розширенням їх повноважень), та тих, що мають бути спеціально сформовані.

Також, вважаємо за необхідне звернути особливу увагу на те, що в Концепції забезпечення національ-

ної системи стійкості зазначається, що впроваджувана національна система стійкості має передбачати забезпечення функціонування таких базових елементів, як гарантована дієвість та спроможність до повноцінного функціонування системи державних органів, їх інституційна стійкість (Концепція забезпечення національної системи стійкості, 2021). Для коректного виконання наукових досліджень, а також використання категоріального апарату при розробці нормативно-правових актів постає необхідність прояснити та окреслити змістовну сутність понять інституційної дієвості, спроможності та стійкості.

У збірці програмних документів Робочої групи “Людська гідність і права людини” Німецької комісії “Justitia et Pax” поняття інституційної дієвості розглядається відносно проблеми гарантування прав людини. В аналітичній розробці зазначається, що “інституційна дієвість прав людини залежить від прозорості суто юридичних формулювань, що важливо пам’ятати, щоб не затвердити практику просто спрямовувати в одну площину юридичні та моральні питання й розчинити, таким чином, внутрішню структуру юридичних норм, змішавши їх з моральною інтуїцією” (Людська гідність. Мотивації чинності прав людини, 2022) З огляду на вказане, можливо зауважити, що аспект дієвості у функціонуванні державних органів нерозривно пов’язаний із нормативно-правовою основою реалізації їх діяльності. Підміна останньої регуляторами морального порядку призводить до ризику зростання маніпулятивного потенціалу суспільно-політичного дискурсу щодо типу суспільних відносин, які регулюються відповідними органами державної влади.

Серед академічних визначень поняття інституційної спроможності досить операціональним є підхід О. Рось, яка характеризує інституційну спроможність як “здатність інституції виконувати свої функції через забезпечення належного рівня процесів, організації та ресурсів відповідної інституції” (Рось О., 2019, с. 99). На основі даної категоризації, а також в результаті проведення власного аналізу, вважаємо за доцільне розглядати змістовну сутність явища інституційної спроможності як здатності інституції виконувати свої функції на основі нормативно-правового, організаційного та ресурсного забезпечення. Поняття інституційної спроможності, як і інституційної дієвості, може бути застосованим щодо суспільних інститутів різного рівня формалізації – як вже означених органів державної влади, так і інших інститутів політичної системи.

Інституційна стійкість як центральний концепт інституційної складової Концепції забезпе-

чення національної системи стійкості може бути застосована щодо аналізу інституційних структур на різних рівнях їх функціонування. Жукова характеризує інституційну стійкість держави як “ступінь зростання, в якому вищий рівень стабільності досягається шляхом реформування природного еволюційного процесу самооновлення суспільної системи. Цього можна досягти шляхом докорінної зміни відсталих соціально-політичних інститутів та подолання деструктивних проявів інституційного розвитку держави, які потребують для свого відновлення часу та значних зусиль усього суспільства” (Жукова Л., 2017, с. 6) У вимірі окремого політичного інституту стан інституційної стійкості може бути підтриманий в рамках ефективного функціонування інституційної системи управління в цілому. Важливим аспектом при цьому є убезпечення від виникнення такої ситуації, за якої інституційна стійкість буде забезпечена впливом переважно неформальних чинників та факторів деструктивного характеру.

Висновки. Тривалий час реалізація національних інтересів України розглядалася в контексті забезпечення її національної безпеки в координатах захисту основ державності, таких як, наприклад, демократичний конституційний лад. При цьому актуалізувався прогностичний аспект у механізмі прийняття управлінських рішень, оскільки предметом аналізу могли виступати потенційні загрози. На сьогодні вчені в галузі державного управління, державні службовці та представники громадянського суспільства вважають за необхідне розширити рамки дослідження зазначеної проблеми та реалізації управління у вказаній сфері до аналізу особливостей функціонування відповідних інституцій. Для цього вони формулюють, формалізують та привертають увагу громадянського суспільства до, в тому числі, до можливостей посткризового відновлення та підтримання сталого розвитку політичної системи суспільства в цілому. Отже, дослідження проблематики основ забезпечення національної системи стійкості дозволяє нам сформулювати такі інституціональні імперативи цього: нормативне визначення та тлумачення змісту поняття національної стійкості інституціями законодавчої та судової влади; формування інституціями громадянського суспільства максимально широкого суспільного консенсусу стосовно особливостей національної системи стійкості; реформування інституцій виконавчої влади з метою трансформації системи державного управління та, у підсумку, політичної системи в цілому.

REFERENCES:

1. Przeworski, A. (2004). Institutions Matter? Government and Opposition, 39, 527-540.
2. Lane, J.-E. (2014). Institutionalism: "Institution" and "Institutions Matter". Open Journal of Political Science, 4, 23-30.
3. Kant, I. (1930). Lectures On Ethics. London: Methuen and Co. Ltd.
4. Yermolenko, A. (2015). Katehorychnyi moralnyi imperatyv v istoryko-filosofskykh paradyhmakh [Categorical moral imperative in historical and philosophical paradigms]. Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Filosofski i psykholohichni nauky. - Bulletin of the Prykarpatsky University. Philosophical and psychological sciences, 19, 39-47 [in Ukrainian].
5. Kovalchuk, M.V. (2014). Imperatyvy ekonomichnoi bezpeky derzhavy: instytutsionalnyi pidkhid [Imperatives of economic security of the state: an institutional approach]. Efektyvna ekonomika - Efficient economy, 11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2014_11_94 [in Ukrainian].
6. Ivashyna, O.F. & Kovalchuk, M.V. (2016). Priorityetni napriamky udoskonalennia instytutsionalnykh imperatyviv ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [Priority areas of improvement of institutional imperatives of economic security of Ukraine]. Innovatsiina ekonomika - Innovative economy, 9-10, 52-56 [in Ukrainian].
7. Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 20 serpnia 2021 roku "Pro zaprovadzhennia natsionalnoi systemy stiikosti", Ukaz Prezydenta Ukrainy № 479/2021 [On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated August 20, 2021 "On the introduction of the national stability system", Decree of the President of Ukraine No. 479/2021] (2021) (Ukraine). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/479/2021#Text> [in Ukrainian].
8. Kolomiitsev, P. (2020). Konstytutsiina zakonnist yak metod ta meta zdiisnennia derzhavnoi vlady [Constitutional legality as a method and purpose of exercising state power]. Pidpryiemnytstvo, hospodarstvo i pravo - Entrepreneurship, economy and law, 6, 168-172 [in Ukrainian].
9. Danylenko, L.I. (2023). Suspilnyi konsensus – efektyvna tekhnolohiia antykryzovoho upravlinnia u systemi mistsevoho samovriaduvannia [Social consensus – an effective technology of anti-crisis management in the system of local self-government]. Visnyk pisliadyplomnoi osvity. Serii : Sotsialni ta povedinkovi nauky - Bulletin of post-diploma education. Series: Social and behavioral sciences, 23, 118-132 [in Ukrainian].
10. Selskyi, A.A. (2013). Stratehiia i derzhavne upravlinnia yak peredumovy tekhnolohichnosti stratehichnoho upravlinnia [Strategy and state management as prerequisites for the technology of strategic management]. Ekonomika ta derzhava - Economics and the state, 5, 124-126 [in Ukrainian].
11. Lobko, M.M., Fuchko, A.Y. & Kopystyra, V.M. (2021). Instytutsiina model systemy oborony Ukrainy [Institutional model of the defense system of Ukraine]. Zbirnyk naukovykh prats Tsentru voienno-stratehichnykh doslidzen Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy imeni Ivana Cherniakhovskoho - Collection of scientific works of the Center for Military and Strategic Research of the Ivan Chernyakhovsky National University of Defense of Ukraine, 1, 82-86 [in Ukrainian].
12. Viter, D. & Rudenko, O. (2014). Teoretychne osmyslennia idealnoi sutnosti hromadianskoho suspilstva [Theoretical understanding of the ideal essence of civil society]. In Rozvytok hromadianskoho suspilstva v Ukraini: mynule, suchasnist, perspektyvy [Development of civil society in Ukraine: past, present, perspectives] (pp. 21-46). IHSU, Vydavnytstvo Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia" [in Ukrainian].
13. Postol, O.Ye. (2016). Hromadianske suspilstvo yak subiekt formuvannia systemy publichnoho upravlinnia [Civil society as a subject of formation of the public administration system]. In Publichne upravlinnia ta administruvannia v umovakh informatsiinoho suspilstva: vitchyzniani i zarubizhnyi dosvid [Public management and administration in the conditions of the information society: domestic and foreign experience] (pp. 211-250). ZDIA. URL: https://old-zdia.znu.edu.ua/gazeta/monodrupadmin_214.pdf [in Ukrainian].
14. Sydorchuk, O.H. & Handiy O.O. (2019). Instytutsiine zabezpechennia derzhavnoho rehuliuвання sotsialnoi bezpeky [Institutional support of state regulation of social security]. Ekonomichniy visnyk Donbasu - Economic Bulletin of Donbas, 1, 157-163 [in Ukrainian].
15. Fedorchak, O.V. (2017). Instytutsiinyi mekhanizm derzhavnoho upravlinnia [Institutional mechanism of state administration]. Efektyvnist derzhavnoho upravlinnia - Effectiveness of state administration, 1, 53-63 [in Ukrainian].
16. Liudska hidnist. Motyvatsii chynnosti prav liudyny. Zbirka prohramnykh dokumentiv Robochoi hrupy "Liudska hidnist i prava liudyny" Nimetskoj komisii "Justitia et Pax" [Human dignity. Motivations for the validity of human rights. Collection of program documents of the Working Group "Human Dignity and Human Rights" of the German Commission "Justitia et Pax"]. (2022). Per. z nim. Natali Komarovoї ta Halyny Diachok. Kyiv: Dukh i litera. URL: [https://books.google.com.ua/books?id=QXxxEAAQBAJ&dq="інституційна+дієвість"&hl=uk&source=gb_s_navlinks_s](https://books.google.com.ua/books?id=QXxxEAAQBAJ&dq=) [in Ukrainian].
17. Ros, O.H. (2019). Poniattia ta sutnist normatyvno-pravovoho zabezpechennia instytutsiinoї spromozhnosti predstavnytskykh orhaniv mistsevoho samovriaduvannia [The concept and essence of regulatory and legal support of the institutional capacity of representative bodies of local self-government]. Investytsii: praktyka ta dosvid - Investments: practice and experience, 18, 97-100 [in Ukrainian].
18. Zhukova, L. (2017). Instytutsiina stiikist derzhavy v umovakh hlobalnoi nestabilnosti [Institutional stability of the state in conditions of global instability]. Ekonomika i suspilstvo - Economy and society, 13, 3-7 [in Ukrainian].

УДК 351:354.1:327.8

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2024.2.2>

Бондар Володимир Тимофійович,

доктор філософії,

доцент кафедри економіки, підприємництва, менеджменту економічного факультету

Київського міжнародного університету

ORCID ID: 0000-0002-9833-9867

СТІЙКІСТЬ УПРАВЛІНСЬКОГО ПЕРСОНАЛУ ЯК ЗАПОРУКА СТАЛОГО РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

RESILIENCE OF MANAGERIAL PERSONNEL AS A KEY OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF PUBLIC ADMINISTRATION SYSTEM

Стаття відображає проблематику стійкості як явища, яке привертає увагу провідних демократичних країн з початком повномасштабного вторгнення РФ в Україну. Це питання значно актуалізується разом зі зростанням деструктивного інформаційно-психологічного впливу на публічну сферу. Затяжна агресивна війна з її інтенсивною гібридною складовою продовжує тиснути на державний устрій, послаблювати його стійкість. Фактори, що підкреслюють головну проблему, це: як забезпечити сталий розвиток в усіх сферах суспільного життя, зробити їх стійкими та конкурентоспроможними. В статті коментуються окремі сучасні політики європейських інституцій з вдосконалення концептуальних підходів, нові стратегії. До прикладу, Німеччини з оновлення національних стратегічних програм для забезпечення сталого розвитку й стійкості в безпековому, промисловому та державному секторах як співмірних та рівнозначних компонентів. Досягнення мети роботи – дослідження місця і ролі стійкості управлінського персоналу органів державної влади у забезпеченні сталого розвитку системи державного управління, завдячує міждисциплінарному підходу. Підкреслюється важливість розвитку та підтримки стійкості в системі державного управління в контексті особистісних характеристик управлінського персоналу. Основна гіпотеза передбачає, що стійкість державного управлінського персоналу є достатньою, і, в той самий час, невід'ємною умовою сталого розвитку усієї системи. Наукова новизна статті полягає в тому, що на прикладі застосування системного підходу, методології державного управління, системної методології, включаючи інші наукові методи феномен стійкості інтерпретується як системоутворювальний фактор системи державного управління. Це означає, через стійкість її управлінського персоналу забезпечується сталий розвиток системи державного управління. Результати роботи свідчать, що державна політика на практиці повинна сприяти розробці стратегій подолання загроз інформаційно-психологічного впливу на публічну сферу, запровадженню спеціалізованих навчальних програм орієнтованих на управлінський персонал.

Ключові слова: система державного управління, інформаційний і психологічний вплив, стійкість, управлінський персонал, сталий розвиток.

The article reflects the issue of the resilience, the phenomenon which draws attention by leading countries once Russia full-scale invasion of Ukraine had begun. This one, alongside with increased destructive informational and psychological impact on public area. Protracted aggressive war, with its intensive hybrid component, continues to strain political system, and weaken its resilience posture. The factors above underline, how to ensure sustainable development in every aspects of public life, make them resilient and competitive. Some current policies by the European Institutions in enhancing conceptual approaches, adoption new strategies are commented in the paper. For example, by Germany in updating the country's national strategic programmes to ensure sustainable development and resilience in secure, industrial and public sectors as equal and relevant components. Achieving the purpose of the paper – to study the place and role of resilience the managerial personnel of public authorities in ensuring sustainable development of public administration system, owes to the interdisciplinary approach. The importance of developing and maintaining the resilience in the system of public administration in a context of personality traits the managerial personnel, is underlined. The main hypothesis, that the resilience of public managerial personnel is sufficient, and, and, at the same time, inevitable preposition to ensure sustainable of this system. The scientific novelty of the article lies, that on the example of applying the systematic approach, and the methodology of public administration, and the systematic methodology, with including other scientific methods, the phenomenon resilience is treated as the system-forming factor of the system of public administration. This means, that through resilience of its managerial personnel, sustainable development of the system of public administration is ensured as well. The paper's results indicate, State policy on practice must contribute to strategies on defeating the threats of informational and psychological impact on public area, introduce special training programs targeted on the managerial personnel.

Key words: system of public administration, informational and psychological impact, resilience, managerial personnel, sustainable development.

Постановка проблеми. У новітній програмі Європейського Союзу «Європейська оборонно-промислова стратегія» (2024 р.), яка містить прогноз до 2035 року, однією з головних цілей визначена підтримка оборонної готовності та стійкості [1]. Раніше, у документі «Відкрита стратегічна автономія та глобальне лідерство ЄС» (2023 р.) продемонстровано про необхідність віднайти баланс між стійкістю і конкурентоспроможністю, наполегливістю й корпоративністю на основі узгодженого набору правил задля того, щоб Євросоюз подолав свою економічну вразливість та став глобальним актором [2]. Заразом з європейським регіоном, на засіданні у м. Вашингтон двосторонньої Ради з питань торгівлі і технологій США-ЄС (2024 р.) було підкреслено роль так званого «Клубу стійкості» у розбудові відкритих економік, виведення потенціалу обох сторін у площину вільної конкуренції [3].

Сучасні європейські концептуальні підходи спрямовані на посилення стійкості, конкурентоспроможності та лідерства ЄС, у тому числі його ключових економік. До прикладу, програма Німеччини з стратегії національної безпеки під назвою «Міцність. Стійкість. Сталість. Інтегрована безпека для Німеччини» (2023 р.) містить три частини. Що стосується «Стійкості», у ній підкреслюється аксіологічний аспект, це захист цінностей через: розвинені особистісні характеристики індивіда; реалізацію державою публічної політики з дотримання прав людини; соціальну інтеграцію та різноманітність суспільства. У довгостроковій перспективі для підвищення стійкості нації, з-поміж першочергових заходів повинно стати надання державою медичної допомоги, підтримка ланцюгів постачання, навчання спеціалізованих експертів, сприяння взаємодії на кожному виконавському рівні, розвиток німецької національної стратегічної культури [4]. Підсилюючи ці підходи, експерти Німецької ради з міжнародних відносин у профільному звіті під назвою «Запобігання наступній війні. Німеччина і НАТО змагаються з часом» (2023 р.) підкреслюють, для кількісного стрибка у найкоротші терміни потреба у зміні менталітету суспільства, а єдиний можливий шлях реалізації – підвищення стійкості [5].

Аналіз досліджень і публікацій. Теоретичною основою статті є окремі праці вітчизняних та зарубіжних вчених, які досліджували феномен стійкості у контексті поведінки індивіда або її моделювання в умовах надзвичайних чи стресових ситуацій, у тому числі реалізації публічної політики, таких, як: Ф. Бурвелл [3], К. Меллінг, Т. Шютц [5], О. Чиханцова [6], Ю. Сін, Джі. Ву,

Ж. Яо, К. Гуан, А. Алеман, Ю. Луо [7], М. Куреші, М. Іфтікхар, І. Жанжуа, Х. Заман, Ю. Радж, Я. Джавед [8], Р. Ларсен, Д. Бусс [9], Д. Летучий [11], В. Су, Ю. Павлова, С. Чен, П. Петрица, Ф. Граф-Лачи, С. Жанг [12], Г. Анжум, М. Азіз, Х. Хамід [13], Д. Різзі, Дж. Чіоффо, М. Ландоні, М. Мангіагаллі, Ч. Іоніо [14] й ін. Проте незавершеною частиною проблематики залишається вивчення взаємозв'язку між стійкістю управлінського персоналу системи державного управління та її сталим розвитком.

Мета статті полягає в дослідженні місця і ролі стійкості управлінського персоналу органів державної влади у забезпеченні сталого розвитку системи державного управління.

Виклад основного матеріалу. Поняття стійкості управлінського персоналу, а саме її особисто-внутрішню складову, у науковому дискурсі також відображається терміном резильєнтність або психологічна стійкість. До найбільш усталеного переліку факторів її підвищення експерти відносять: оптимізм, соціальні контакти, самопроєктування, самоставлення, цілі, смисли [6]. Можемо додати, що в умовах воєнного стану на перший план виходять специфічні риси керівника. Саме їх високий рівень необхідний для забезпечення сталої управлінської діяльності в умовах зокрема постійного деструктивного інформаційно-психологічного впливу, стресу, загроз життю чи здоров'ю, невизначеності тощо. Актуалізується необхідність зберігати ясність мислення, підтримувати оптимізм, забезпечувати контроль над емоціями. Враховуючи комплексних характер цього феномена, звертаємося до системного підходу з розглядом додаткових компонентів пов'язаних зі здатністю управлінця зберігати внутрішню стабільність під час функціонування у середовищі, яке постійно змінюється внаслідок деструктивного впливу – когнітивного, афективного і поведінкового. Також виходимо з того, що управлінська діяльність, це найбільш напружена та складна у порівнянні з іншими видами, яка великою мірою інтенсифікується в невизначених умовах.

Очевидно, що індивідуальні риси керівників зумовлюють їх реакцію на стрес, а вміння керувати ним сприяє добробуту підлеглих, підвищенню продуктивності праці. Наявність психологічних особливостей є важливим прогностичним фактором реагування на стрес. Отож, перебування управлінця у стані підвищеної тривожності може справляти негативний вплив на підлеглих, або, навпаки, його висока відповідальність – ефективній, продуктивній віддачі виконавців. Ось чому,

на наш погляд, слід зосередитися саме на стресі, який є реакцією організму на взаємодію з будь-яким подразником зовнішнього середовища. Як відзначають окремі фахівці, стресори є повсюди, хоча реакція на них різна, оскільки залежить від того, як одна людина може краще управляти внутрішнім стресом, ніж інша, адже реакції на стрес не можна вважати універсальними [7]. Інші дотримуються позиції, що індивідуальні характеристики особистості визначаються інтелектуальним рівнем, внутрішніми (особистісними, поведінковими) й зовнішніми (середовищем) факторами [8]. У свою чергу, термін «особистість» інтерпретується поєднанням психологічних рис та підходів, на основі яких відбувається систематизація взаємодії з інтрапсихічним, фізичним і соціальним середовищем [9]. На нашу думку, врахування сукупності експертних висновків надає нам змогу усебічного аналізу особистісних характеристик управлінця, факторів що зумовлюють його поведінку в надзвичайних умовах.

Проведене анкетування управлінців Бучанської громади дозволило дослідити фактори впливу на їх психологічну стійкість, за категоріями: тривога, відповідальність, агресивність, рішучість, задоволення. За результатами, будь-якого значного впливу тривоги чи агресивності не підтверджено. А такі риси, як відповідальність, рішучість і задоволеність, дійсно мають позитивний ефект [10]. Беручи за основу, що умови деструктивного інформаційно-психологічного впливу на суспільство певною мірою регіонально співмірні, то припускаємо, що в інших територіально-адміністративних одиницях України ситуація з управління стресом керівним складом органів влади не залежно від виконавського рівня, порівняно така ж сама. Опитування підтвердило, що проблематика стійкості набуває значення і стає однією з центральних у вивченні особистості, її спроможності реагувати на негативні чинники в управлінській роботі [11]. Особливо це помітно на тлі психологічної втоми, переоцінки українським суспільством фундаментальних цінностей, переформатування індивідуальної системи моральних установок і заборон у міжособистісній взаємодії, інтеракції всередині соціуму чи між інститутами громадянського суспільства та владними виконавськими органами – і тому на пряму впливає на сталий розвиток кожної суспільної сфери.

Інший важливий аспект у реалізації владою публічної політики, це забезпечення передусім стійкості населення, феномен, який відноситься до соціальної складової публічної сфери, стає об'єктом регулювання в системі держав-

ного управління. В одній із наукових праць [12] з вивчення симптомів психічного здоров'я українських цивільних включаючи психологічний стрес, тривогу, депресію, безсоння було продемонстровано ефективність застосування спеціалізованими установами різних стратегій, таких як інструментальна підтримка, поведінкове розмежування, самознищення. В зарубіжних академічних колах превалує теза, що персонал таких установ на охоплених військовими діями територіях України чи за кордоном, приймаючи українських біженців війни суттєво допомагає постраждалим. У рекомендаціях пропонується реалізація окремих стратегій, планів дій і ресурсів для ефективної підтримки, включаючи залучення психологів, консультантів, волонтерів, працівників інших професій [13]. Вважаємо, слушно розширити це коло по взаємодії з означеною категорією й управлінський персонал центральних чи місцевих адміністрацій, закордонних дипломатичних установ України.

Для практичного втілення окремих результатів досліджень психологічних і соціальних факторів, що впливають на стійкість українських біженців війни, внутрішньо переміщених осіб наведемо перелік найбільш ефективних стратегій подолання захисних факторів, орієнтованих на: емоції, проблему, уникнення, віру, почуття приналежності [14]. Якщо підходити з точки зору державного управління, то ці стратегії могли б бути основою для прийняття рішень щодо запровадження на практиці захисно-орієнтованих програм для такого контингенту населення. Рівно як й для керівної ланки державних службовців, враховуючи, що внаслідок взаємодії з постраждалими, управлінці також перебувають під психологічним тиском.

Продовжимо обговорення застосовуючи основні характеристики методології державного управління, зупинившись на її типовому різновиді – суб'єкт-об'єктній взаємодії, сутність якої в трьох аспектах: практика, наукові дослідження, освіта, а функція – у забезпеченні пізнавальної, практичної і навчальної діяльності [15, с. 7]. Така відмінність зумовлена міждисциплінарним характером науки про державне управління та наявністю специфічних властивостей об'єкта і суб'єкта [16, с. 5]. Поняття «об'єкт» трактується як будь-яке явище, процес або об'єкт, на який спрямована практична чи пізнавальна діяльність [17, с. 7]. За множинного впливу на систему державного управління, особливо під час суспільних зрушень чи трансформацій, формується його методологічний зміст завдяки впровадженню

та адаптації методів інших дисциплін, надаючи процесу системного характеру. Тому саме системна методологія, яка поєднує знання, оцінку і практику, набуває все більшого значення через надбання нею властивостей методологічного ядра державного управління [17, с. 346-350]. На нашу думку, якщо системну методологію можна розглядати як об'єднуючу платформу для дослідження різних аспектів публічно-управлінської діяльності [18], то феномен стійкості водночас виступає як об'єкт наукового інтересу, так й елемент публічної сфери, складник системи державного управління. Відомо, що з позицій властивості матерії, принцип системності проявляється через систематичність практичної та пізнавальної діяльності спрямованої на соціальне оточення індивіда. У науковому дискурсі визначення системності прийнято як здатність об'єкта бути системою завдяки наявності певних факторів, які цю систему створюють. Таким чином, можемо визначити, що стійкість, яка проявляється як соціальний феномен, відтворюється всередині ієрархічної соціальної структури, сприяє єдності і взаємодії елементів соціальної сфери. Отже, за сутністю, стійкість – це явище *систематичне*.

Також виходимо з того, що цей феномен проявляється в публічному просторі в тому сенсі, що стійкість формує соціальне середовище, яке знаходиться у постійному русі, й є його невід'ємною складовою. З цього робимо висновок, що стійкість – це *соціальне* явище. Зі сторони практичної діяльності в державному управлінні, стійкість є об'єктом управлінського впливу суб'єктів регулювання. Наприклад, у формуванні владою концептуальних підходів, реалізації державної політики в різних сферах, забезпеченні стійкості громадян чи інших об'єктів цілепокладання. Однак, стійкість сама по собі не може дати повного уявлення про стійкість об'єкта в цілому. Тому виникає необхідність комплексної оцінки умов розвитку індивіда, суспільства, держави в реалізації їх соціальних запитів. Інший важливий чинник при дослідженні будь-якого предмета з позицій системного підходу, це виявлення системоутворювального фактора, що слугуватиме надійним засобом досягнення повноцінного результату. До прикладу, у функціональних теоріях систем системоутворювальним фактором поведінкових актів є мотивація. У соціальній системі – це *мета*, як

об'єднуюча основа формування такої системи, збереження її рівноваги і розвитку. Якщо співвіднести сутність й властивість феномена стійкості з його проявами в державному управлінні, публічній і соціальній сфері, то можна припустити, що об'єднуючою основою структуроутворювальних факторів системи державного управління є прагнення та мета розвивати і забезпечувати стійкість усіх компоненти. Звідси – формулювання та реалізація публічної політики направленої на забезпечення стійкості державного устрою, владних органів, системи державного управління включаючи кожний її компонент, в цілому створюватиме достатні й невід'ємні умови для досягнення сталого розвитку всіх сфер.

Висновки. Результати обговорення свідчать про взаємозалежність між сталим розвитком та стійкістю при об'єкт-суб'єктній взаємодії за різних ієрархічних конфігурацій в системі державного управління. Поняття стійкості відносимо до соціального і системного явища, яке набуває важливості в розгортанні публічної чи соціальної сфери. А в системі державного управління – стосується кожної складової, включно керівного персоналу.

Іншим висновком є те, що стійкості притаманні властивості системоутворювального фактора системи державного управління. Отже, досягненням стійкості управлінського персоналу забезпечується стійкість системи.

По-третє, як аргумент підкріплення першої тези слугують емпіричні дані вивчення поведінки керівників однієї з громад в умовах воєнного стану зі встановленням позитивного впливу на їх психологічну стійкість таких факторів, як відповідальність, рішучість, задоволення. Тому розвиток та формування необхідних навичок керівника слід передбачати при підготовці навчальних програм для управлінського персоналу з орієнтиром на формування стійкості.

По-четверте, ці висновки підкреслюють важливість вдосконалення концептуальних підходів з проблемно-орієнтованого подолання деструктивного інформаційно-психологічного впливу на публічний простір. Один із ключових векторів – забезпечення сталого розвитку, соціальної інтеграції, ментального благополуччя населення підвищенням стійкості системи державного управління загалом та її керівного складу зокрема.

REFERENCES:

1. Joint Communication to the European Parliament, The Council, The European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. A new European Defence Industrial Strategy: Achieving EU Readiness through a responsive and resilient European Defence Industry (2024). *European Commission, High Representative of the Union for Foreign*

Affairs and Security Policy, Brussels, 5.3.2024, JOIN (2024) 10 final. Retrieved April 12, 2024, from https://defence-industry-space.ec.europa.eu/document/download/643c4a00-0da9-4768-83cd-a5628f5c3063_en?filename=EDIS%20Joint%20Communication.pdf.

2. Resilient EU 2030. A future-oriented approach to reinforce the EU's Open Strategic Autonomy and Global Leadership (2023). *Spain's National Office of Foresight and Strategy*, NIPO: 089-23-024-6. Retrieved April 12, 2024, from <https://futuros.gob.es/sites/default/files/2023-09/RESILIENTEU2030.pdf>.

3. Burwell, F. (2024). In this Year of Elections, the US-EU Trade and Technology Council Should Get Strategic. *Atlantic Council, USA*. Retrieved April 12, 2024, from https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/in-this-year-of-elections-the-us-eu-trade-and-technology-council-should-get-strategic/?mkt_tok=NjU5LVdaWC0wNzUAAAGSJiiDpPWZE1EECNdsjNJRQ8MuJ6Tcv2BqWSViD3729tmRTAvuSeB0BaL42RsCLOxwtej42XDVo96ywwXff5yKo_rDtEaYggSOB2IITvoIB8Xjig.

4. The Federal Government (2023). ROBUST. RESILIENT. SUSTAINABLE. INTEGRATED SECURITY FOR GERMANY. *National Security Strategy*. Retrieved April 12, 2024, from <https://www.nationalesicherheitsstrategie.de/en.html>.

5. Mölling, Ch., & Schütz, T. (2023). Preventing the Next War. Germany and NATO Are in a Race Against Time. *German Council on Foreign Affairs*. No. 34. Retrieved April 12, 2024, from https://dgap.org/system/files/article_pdfs/34-DGAP-Policy-Brief-2023.pdf.

6. Chykhontsova, O. (2023). Rozvytok rezylentnosti v sytuatsiiakh nevyznachenosti [Development of Personal Resilience in Uncertainty Situations]. *Vcheni zapysky TNU im. V.I. Vernadskoho – Scientific notes of V.I. Vernadsky Taurida National University. Series: Public administration*. 34(73). 1. 35-40. DOI : <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2023.1/07> [in Ukrainian].

7. Xin, Yu., Wu, Ji., Yao, Zh., Guan, Q., Aleman, A. & Luo, Yu. (2017). The relationship between personality and the response to acute psychological stress. *Scientific Reports*, 7, 16906. Retrieved April 12, 2024, from file:///C:/Users/VTB/Downloads/s41598-017-17053-2.pdf.

8. Qureshi, M.I., Iftikhar, M., Janjua, S.Yu., Zaman, Kh., Raja, U.M. & Javed Ya. (2015). Empirical investigation of mobbing, stress and employees' behavior at work place: quantitatively refining a qualitative model. *Qual Quant*, 49. 93-113. DOI : <https://doi.org/10.1007/s11135-013-9976-4>.

9. Larsen, R. J., & Buss, D. M. (2014). *Personality psychology: domains of knowledge about human nature*. Fifth edition. New York: *McGraw-Hill Education*.

10. Bondar, V., & Tsiporenko, S. (2024). Empirychne doslidzhennia osobystisnykh kharakterystyk psykhologichnoi stiikosti kerivnykh kadrov orhaniv publichnoi vlady [Empirical Research of Personal Characteristics of Psychological Resilience of Managerial Personnel of Public Authorities]. *Aktualni pytannia u suchasni nauzi – Current Issues in Modern Science. Series: Public Administration*, 3(21), 178-186. DOI : [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-3\(21\)-178-186](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-3(21)-178-186) [in Ukrainian].

11. Letuchyi, D. (2014). Intehruvannia styliv upravlinnia yak zasib pidvyshchennia efektyvnosti derzhavnoi sluzhby v Ukraini [Integration of Management Styles as a Means of Improving of Civil Service Efficiency in Ukraine]. *Aspekty publichnoho upravlinnia : Serii «Kadrova polityka ta publichna sluzhba» – Public Administration Aspects Series: Personnel Policy and Service*, 2(5-6), 55-62. DOI : <https://doi.org/10.15421/151433> [in Ukrainian].

12. Xu, W., Pavlova, Iu., Chen, X., Petrytsa, P., Graf-Vlachy L., & Zhang, S.X. (2023). Mental Health Symptoms and Coping Strategies Among Ukrainians During the Russia-Ukraine War in March 2022. *International Journal of Social Psychiatry*, 69(4), 957-966. DOI : <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/00207640221143919>.

13. Anjum, G., Aziz, M., & Hamid, H.Kh. (2023). Life and Mental Health in Limbo of the Ukraine War: How Can Helpers Assist Civilians, Asylum Seekers and Refugees Affected by the War? Review. *Frontiers in Psychology*, 1-14. DOI : <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1129299>.

14. Rizzi, D., Ciuffo, G., Landoni, M., Mangiagalli, M., & Ionoi, Ch. (2023). Psychological Factors and Environmental Influencing Resilience Among Ukrainian Refugees and Internally Displaced Persons: A Systematic Review of Coping Strategies at Risk and Protective Factors. *Front Psychol*, 14, 1-20. DOI : <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1266125>.

15. Surmin, Yu.P., & Nadolishnii, P.I. (2011). Metodolohiia yak instrument efektyvnoi realizatsii mozhlyvostei derzhavnoho upravlinnia [Methodology as a Tool for Effective Implementation of Public Administration Opportunities]. *Entsyklopediia derzhavnoho upravlinnia – Encyclopedia of Public Administration*, 1-8. 2. 7-16. Kyiv: National Academy of Public Administration under the President of Ukraine (NAPA) [in Ukrainian].

16. Kovbasiuk, Yu.V. (2012). Nauka derzhavnoho upravlinnia v umovakh systemnykh derzhavno-upravlinskykh reform i suspilnykh transformatsii [The Science of Public Administration in the Conditions of Systemic Public Administration Reforms and Social Transformations]. *Visnyk NADU – Bulletin of NAPA*, 1, 5-20 [in Ukrainian].

17. Bakumenko, V.D., & Kravchenko, S.O. (2011). Metodolohiia systemnykh doslidzhen v derzhavnomu upravlinni : navch. posib. [Methodology of System Research in Public Administration: Teaching. Manual]. Kyiv : AMU [in Ukrainian].

18. Sytnyk, H., Bondar, V., & Orel, M. (2024). Systemnyi pidkhid doslidzhennia fenomenu informatsiia v derzhavnomu upravlinni [Systematic Approach to research the Phenomenon of Information in Public Administration]. *Problemy suchasnykh transformatsii. Serii: pravo, publichne upravlinnia ta administruvannia – Problems of Modern Transformations. Series: Law, Public Management and Administration*, 11. DOI : <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2024-11-02-02> [in Ukrainian].

УДК 351

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2024.2.3>

Матвєєнко Ірина Володимирівна,

кандидат наук з державного управління, доцент,
доцент кафедри місцевого самоврядування та розвитку територій
Навчально-наукового інституту публічної служби та управління
Національного університету «Одеська політехніка»
ORCID ID: 0000-0002-2567-9668

АСПЕКТИ ПРОЯВУ ЕКОНОМІЧНОГО ВПЛИВУ В ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ

ASPECTS OF THE MANIFESTATION OF ECONOMIC INFLUENCE IN PUBLIC ADMINISTRATION

У статті виокремлено аспекти прояву економічного впливу в публічному управлінні в зарубіжних та українських наукових розвідках, продемонстровано їх відмінність. В зарубіжних дослідженнях відзначається, що всі сфери, які підпадають під публічне управління характеризуються наявністю економічних впливів, до яких відносять: державні фінанси; систему планування; програмування та бюджетування; економічне планування; управління державними підприємствами тощо. Зроблено наголос, що формулювання та реалізація урядових планів і політики економічного розвитку містить оцінку економічних наслідків та масштабу економічного впливу. Визначено, що одним із аспектів економічного впливу в публічному управлінні є участь держави в економічному розвитку. В українських дослідженнях аспекти прояву економічного впливу в публічному управлінні розглядаються з різних позицій: площині механізмів державного регулювання економіки; використання різних способів впливу в процесі організації державного регулювання економіки на основі правових, адміністративних та економічних методів; інструментів державного впливу на об'єкт управління. Економічний вплив в державному управлінні розглядається в контексті формування та реалізації механізмів державного управління в окремих сферах. Виявлено вплив глобалізації на державне управління інвестиційним процесом, до складових якого віднесено деструктивний та конструктивний вплив рушійних сил на суспільний розвиток. Наголошено, що в межах економічної моделі виокремлюються внутрішні та зовнішні чинники впливів та зроблено наголос на відмінності їх розуміння у науковому вимірі. З'ясовано, що вплив якості публічного управління на економіку співвідносять з низкою теорій: публічного управління; суспільного вибору та політичної економії; державних витрат; нова інституціональна економічна теорія; теорія зростання; неокласична модель зростання; концепція «економіка впливу».

Ключові слова: економічний вплив, адміністративний вплив, публічноуправлінський вплив, деструктивний вплив, конструктивний вплив, економічний розвиток та зростання, методи впливу, публічне управління.

The article singles out aspects of the manifestation of economic influence in public administration in foreign and Ukrainian scientific intelligence, and demonstrates their difference. In foreign studies, it is noted that all areas that fall under public administration are characterized by the presence of economic influences, which include: state finances; planning system; programming and budgeting; economic planning; management of state enterprises, etc. It is emphasized that the formulation and implementation of government plans and economic development policies includes an assessment of economic consequences and the scale of economic impact. It was determined that one of the aspects of economic influence in public administration is the participation of the state in economic development. In Ukrainian studies, aspects of the manifestation of economic influence in public administration are considered from different positions: the level of mechanisms of state regulation of the economy; the use of various methods of influence in the process of organizing state regulation of the economy based on legal, administrative and economic methods; instruments of state influence on the object of management. Economic influence in public administration is considered in the context of the formation and implementation of public administration mechanisms in certain areas. The influence of globalization on the state management of the investment process is revealed, the components of which include the destructive and constructive influence of driving forces on social development. It is emphasized that the internal and external factors of influence are distinguished within the economic model, and the differences in their understanding in the scientific dimension are emphasized. It was found that the influence of the quality of public administration on the economy is correlated with a number of theories: public administration; social choice and political economy; public expenses; new institutional economic theory; growth theory; neoclassical growth model; the concept of «economics of influence».

Key words: economic influence, administrative influence, public management influence, destructive influence, constructive influence, economic development and growth, methods of influence, public management.

Постановка проблеми. Економічний вплив визначається як домінуючий вид впливу в системі публічного управління, що пов'язано із еkleктичністю та перенесенням теорій, парадигм та концепцій з економіки. Проведення ґрунтовних розвідок щодо розуміння різних аспектів економічного впливу та визначення його ролі в процесі формування та реалізації політики сприятиме підвищенню ефективності управлінського процесу. Економічний вплив, як правило, досліджується в контексті впливів органів державної влади на розвиток соціально-економічних процесів, які орієнтовані на досягнення суспільно-значимих результатів. Економічні методи впливу державного управління визначаються крізь призму економічних інтересів держави, які формують певні відносини для досягнення визначених результатів шляхом реалізації відповідної державної політики. Економічний вплив в публічному управлінні характеризується своєю складністю, носить опосередкований характер та має ряд показників у вигляді соціального розвитку та економічного зростання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика щодо розуміння та визначення сутнісної характеристики економічного впливу є предметом досліджень серед українських та зарубіжних дослідників. В сучасних зарубіжних дослідженнях економічний вплив визначається як домінуючий вид впливу в публічному управлінні та досліджується у різних аспектах: всі сфери публічне управління характеризуються наявністю економічних впливів (The Relationship Between Both Social Sciences, 2024); економічні впливи є відмінними від впливів публічного управління, оскільки останні спрямовані на формування цінностей, з урахуванням цілей держави, втім обидва види впливів мають прояви в сферах спільного інтересу (The Relationship Between Both Social Sciences, 2024); з позицій вимірювання впливу якості публічного управління на економічне зростання (усунення бідності, боротьба з корупцією, протидія ризикам та кризовим явищам) (Т. Н. Pham, Т. Т. Hang Hoang, El. I. Thalassinis, Н. А. Le, 2022); з'ясування впливу соціальних факторів на економічний розвиток та зростання (R. Larson, 2012). Зарубіжні науковці вплив якості публічного управління на економічне зростання співвідносять з такими теоріями як: теорія публічного, теорія суспільного вибору та політичної економії, теорія державних витрат, нова інституціональна економічна теорія, теорія зростання, неокласична модель зростання (Т. Н. Pham, Т. Т. Hang Hoang, El. I. Thalassinis, Н. А. Le, 2022).

В українських дослідженнях економічні впливи розглядаються в декількох аспектах,

таких як: механізми державного регулювання (В. Ф. Мартиненко, 2013), (М. Ю. Мироненко, 2012), (Л. Л. Приходченко, 2009), (В. П. Приходько, 2013), (О. О. Чечель, 2013); види впливів держави на економічний розвиток або в певній сфері економіки (Л. М. Акімова, 2018), (С. Г. Бугайцов, 2019), (А. О. Касич, 2016), (В. П. Якобчук, Є. І. Ходаківський та І. Л. Литвинчук, 2017); інструменти державного впливу на об'єкт управління; (І. В. Клименко, 2009); методи економічних впливів (В. В. Дружиніна, 2010), (А. Ю. Семенова, 2012).

Мета статті полягає у виокремленні аспектів прояву економічного впливу в публічному управлінні в зарубіжних та українських наукових дослідженнях задля виявлення спільних та відмінних рис.

Виклад основного матеріалу. У зарубіжних публікаціях 2024 р. зроблено наголос на превалюванні економічних впливів в публічному управлінні. Це обумовлюється взаємозв'язком економіки з аспектами людської поведінки та публічним управлінням в цілому. Виокремлюється визначення економіки як мистецтва управління ресурсами людей і уряду, що й обумовлює тісний зв'язок між публічним управлінням та економікою. Фахівці наголошують на тому, що всі сфери, які підпадають під публічне управління характеризуються наявністю економічних впливів, до яких відносять: державні фінанси; систему планування; програмування та бюджетування; економічне планування; управління державними підприємствами тощо (The Relationship Between Both Social Sciences, 2024).

З цієї позиції стверджується, що формулювання та реалізація урядових планів і політики розвитку повинно включати оцінку з точки зору економічних наслідків та масштабу економічного впливу. Іншим аспектом прояву економічного впливу в публічному управлінні є широка участь держави в економічному розвитку. У багатьох країнах, як зауважують зарубіжні фахівці, що розвиваються, економічне планування стало основою соціальної та економічної політики уряду. Задля належного управління державними підприємствами (в т.ч. комерційними) активно запроваджуються адміністративні впливи та підвищується роль нової економічної державної служби. Такий підхід обумовлює появу нових знань, пов'язаних з ціновою політикою, маркетингом, закупівлями, фінансами, банківською справою тощо. В процесі досягнення соціально-економічної справедливості підсилюється роль держави. У результаті відбувається посилення економічної функції публічного управління та розширюється сфера її впливу (The Relationship Between Both Social Sciences, 2024).

В сучасному адміністративному середовищі публічне управління стикається з різноманітністю економічних проблем, таких як безробіття, бідність, інфляція. Сучасні управлінці повинні мати повне розуміння економічних проблем країни та вирішувати економічні проблеми (The Relationship Between Both Social Sciences, 2024).

Втім, у зарубіжних наукових підходах наголошено, що в певних аспектах економіка відрізняється від публічного управління, а отже і результати впливу є різними. Публічне управління впливає на управління людськими справами у суспільстві, а економіка впливає на виробничі процеси, процеси розподілу, обміну та споживання. На відміну від економічних впливів, впливи публічного управління спрямовані на формування цінностей, з урахуванням цілей держави. Незважаючи на ряд відмінностей економічні впливи впливають на публічне управління та мають прояви в сферах спільного інтересу (The Relationship Between Both Social Sciences, 2024).

Зарубіжні дослідники у наукових розвідках зосереджуються на доказах впливу якості публічного управління на економічне зростання. Вважається, що належне публічне управління призводить до вищого доходу на душу населення. Відзначено, що основною метою ефективного публічного управління є усунення бідності, боротьба з корупцією та усунення інших перешкод для економічного зростання (Т. Н. Pham, Т. Т. Hang Hoang, Е. І. Thalassinou, Н. А. Le, 2022).

Вплив якості публічного управління на економічне зростання співвідноситься зарубіжними дослідниками з декількома теоріями, а саме:

- теорія публічного управління (ефективне публічне управління можливе лише в тій державі, яка має сильну структуру економічного інституту задля визначення правил та обмежень, в яких політичні актори відіграють важливу роль);

- теорія суспільного вибору та політичної економії (уряди не є доброзичливими до громадян та прагнуть максимізувати соціальні вигоди, а наявність системи взаємозв'язків між органами державної влади ускладнюють структуру державного управління);

- теорія державних витрат (взаємозв'язок між державними витратами та економічним зростанням доведено за допомогою трьох гіпотез щодо політики розподілу державного бюджету країни: гіпотези «перемінного виборця», гіпотези «виборчого поля битви» та гіпотези «прихильників партій»);

- нова інституціональна економічна теорія (програми публічного управління, які підтримує ООН, допомагають підвищити підзвітність і про-

зорість практики державного управління на місцевому та національному рівнях саме на основі економічного впливу);

- теорія зростання (роль публічного управління визначається складовими економічного впливу, який змінює фактори економічного зростання та розвитку);

- неокласична модель зростання (перша стандартна модель, яка об'єднує чимало факторів, що визначають економічне зростання в довгостроковій перспективі на основі економічного впливу; ефективне використання державних ресурсів залежить від стимулюючих програм громадських організацій, які зосереджуються на забезпеченні зобов'язань та реалізації політики для максимізації соціального добробуту) (Т. Н. Pham, Т. Т. Hang Hoang, Е. І. Thalassinou, Н. А. Le, 2022).

Є дослідження, де акцентовано увагу на публічному управлінні та економіці впливу. Наголошується, що новатори в публічному управлінні все більше зосереджуються на соціальному впливі прийняття рішень і розвитку ринків соціального капіталу. Втім, характеризує термін «економіка впливу», який застосовують до нових рішень і далекоглядних стратегій у політичній і бізнес-сфері, спрямованих на активізацію ринку праці та впровадження кращих екологічних стандартів для стабільного майбутнього бізнесу (R. Larson, 2012).

В українських наукових дослідженнях економічні впливи в публічному управлінні розглядаються у різних аспектах, зокрема в площині механізмів державного регулювання економіки та інструментів державного впливу на об'єкт управління з відповідним правовим, нормативним та інформаційним забезпеченням, а також як використання різних способів впливу в процесі організації державного регулювання економіки, які співвідносять з правовими, адміністративними та економічними та специфічними (прямими та непрямыми) методами (О. О. Чечель, 2013).

Наступна група науковців зосереджуються на процесі переходу від примусу зовнішнього до внутрішнього переконання економічних суб'єктів. Це передбачає комплекс впливів та методів впливів. Останні визначаються в межах засобів державного впливу на соціально-економічний розвиток держави, що передбачає певні прийоми і засоби впливів. До методів впливу науковці відносять:

- цілеспрямовані методи впливу держави (зменшення рівня втручання в економічні процеси);

- непрямі методи державного регулювання економіки (правові (нормативно-правові акти), економічні методи (державні фінансові та мате-

ріальних стимули впливу на економіку), які реалізуються через засоби державного впливу на суб'єктів економіки і економічні процеси);

– інформаційні методи (інформування, переконання, пропаганда) (В. П. Якобчук, Є. І. Ходаківський та І. Л. Литвинчук, 2017).

Залежність економічного розвитку напряду залежить від процесів децентралізації. Методи та інструменти впливу залежать від змісту реформ та механізму активізації економічного розвитку. Використовується такий термін як «механізм впливу децентралізації на економічний розвиток». Цей механізм розглядається як система з низкою підсистем, таких як: інформаційно-аналітичне забезпечення; організаційні заходи; активізація економічних процесів (А. О. Касич, 2016).

Також, економічний вплив в державному управлінні в українських публікаціях, розглядається в контексті формування та реалізації механізмів державного управління в окремих сферах. Досліджуються механізми державного регулювання та управління економічною безпекою. Державне регулювання більше розглядається як взаємодія державних органів та громадських організацій зі спрямованістю на соціально-економічні зміни аніж на впливи, хоча державне регулювання вже за своїм змістом передбачає регулювання. В. П. Приходько (2013) акцентує увагу на системі важелів впливів механізму державного регулювання. Вони розглядаються крізь призму послідовності «процедур регуляторного впливу на організаційну систему» (В. П. Приходько, 2013).

Чинники впливу (внутрішні та зовнішні) економічної моделі характеризує С. Г. Бугайцов (2019). Дослідник, бере за основу класифікацію чинників впливу в сфері економічної безпеки, яка була представлена О. М. Чечель. Внутрішніми чинниками вважаються:

– економічний потенціал держави (земельні, сировинні та трудові ресурси);

– географічне положення (вплив на розвиток економіки);

– політична система (визначає політику, адміністративні механізми, будує баланс взаємодії).

Зовнішніми чинниками дослідником визначено:

– зовнішнє економічне середовище;

– ресурсні можливості країни на зовнішньому ринку;

– імідж країни, її сприйняття у світової спільноті;

– інтеграційні особливості (С. Г. Бугайцов, 2019).

Протилежний погляд на змістовну складову внутрішніх та зовнішніх чинників впливів в сфері економічної безпеки надала вчена Л. М. Акімова (2018), зокрема:

– внутрішні чинники впливу – законодавчі, тінізація економіки, стабільність банківської системи і фондового ринку, ефективність використання бюджетних коштів, умови кредитування, наявні валютні ризики тощо; структурні диспропорції; соціально-економічні; методи та засоби організації управління виробництвом; природні; техногенні;

– зовнішні чинники впливу: рівень розвитку національної структури зовнішньоекономічних зв'язків держави; привабливість економіки держави для іноземних інвестицій; прозорість зовнішньоекономічних операцій; активність міжнародної економічної злочинності на території держави; міжнародний імідж держави (Л. М. Акімова, 2018).

У наукових здобутках економічний вплив розглядається в аспекті комплексного інструментарію вироблення державних стратегій та концепцій (І. В. Клименко, 2009).

Виокремлюються наукові розвідки, що зосереджуються на впливі глобалізації на державне управління інвестиційним процесом. Виокремлюється два види впливів:

– деструктивний вплив рушійних сил на суспільний розвиток (відсутні механізми подолання ризиків; відсутня ідентифікація протиріч в економічній системі);

– конструктивний вплив рушійних сил на суспільний розвиток (наявні програми і механізми подолання ризиків, розробляються механізми управління ризиками) (В. Ф. Мартиненко, 2013).

Українська вчена Л. Л. Приходченко (2009) економічний вплив трактує як:

– елемент структури механізму державного управління;

– вартісний процес оцінювання результатів управлінського процесу;

– складові впливу на результати функціонування механізму державного управління (інформаційний, нормативно-правовий, організаційний, економічний компоненти) (Л. Л. Приходченко, 2009).

Втім, на думку Л. Л. Приходченко (2009) склад та специфіка дії механізму управління не визначаються методами впливу, оскільки останні характеризують коректний режим його функціонування (Л. Л. Приходченко, 2009).

А. Ю. Семенова (2012) економічний вплив розглядає в контексті досягнення цілей господарської

діяльності для реалізації економічного механізму з використанням економічних методів, які складаються із відповідних важелів впливу. Дослідниця акцентує увагу на тому, що економічні методи впливу суб'єкта управління на об'єкт в межах економічних механізмів визначають основу відносин суб'єкт-суб'єктного типу. Суб'єктами економічного механізму вважаються законодавчі та виконавчі органи, органи місцевого самоврядування, недержавні організації (А. Ю. Семенова, 2012).

Отже, єдиним поглядом серед науковців при визначенні поняття «економічний механізм» є те, що він впливає на об'єкти управління за допомогою економічних методів управління, а отже здійснюється на основі економічних важелів впливу.

Економічний вплив характеризується як складова державного регулювання, яке спрямоване на забезпечення стійкого соціально-економічного розвитку. Крізь призму завдань економічного впливу визначається його роль, що полягає у:

- цілеспрямованому формуванню державного сектора економіки;
- розробці і здійсненні стратегії соціально-економічного розвитку країни;
- регулюванні економічних і соціальних процесів;
- створенні спільних законодавчих і правових умов для розвитку ринкового національного господарства тощо (М. Ю. Мироненко, 2012).

Виокремлюються наукові дослідження (В. В. Дружиніна, 2010), які розглядають економічний вплив в контексті комплексного механізму державного управління де основну роль відіграє цілеспрямований вплив суб'єктів державного управління. Останній об'єднує в собі комплекс засобів цілеспрямованого впливу (економічні, мотиваційні, організаційні, правові). Цілеспрямовані впливи є основою узгодження інтересів суб'єктів державного управління в процесі взаємодії (В. В. Дружиніна, 2010).

В. В. Дружиніна (2010), посилаючись на наукові здобутки з державного регулювання економіки А. Г. Савченко, Г. О. Пуктаєвич, О. М. Тіньонко, наводить різні класифікації економічного впливу, які ґрунтуються на характері впливу на господарські суб'єкти:

- прямі (застосування регуляторі, які використовує держава для впливу на економічні процеси);
- непрямі (внесення відповідних змін до ринкового механізму) (В. В. Дружиніна, 2010).

Також систематичні впливи класифікуються за:

- масштабами впливу (загальні та селективні);
- способом впливу (прямі та непрямі);

- типом впливу (активні та пасивні);
- змістом (економічні, адміністративні, ідеологічні);
- об'єктом впливу (спрямовані на кількісні параметри; спрямовані на якісні характеристики; які враховують організаційний аспект) (В. В. Дружиніна, 2010).

Висновки. В зарубіжних дослідженнях економічний вплив вважається домінуючим серед всіх інших впливів в публічному управлінні. Виокремлюється декілька аспектів економічного впливу: взаємозв'язок економіки з аспектами людської поведінки та публічним управлінням в цілому; управління ресурсами людей і уряду; всі сфери, які підпадають під публічне управління характеризуються наявністю економічних впливів; формулювання та реалізація урядових планів і політики розвитку відбуваються з точки зору економічних наслідків та масштабу економічного впливу; широка участь держави в економічному розвитку (економічне планування стало основою соціальної та економічної політики уряду); запровадження адміністративних впливів для управління державними підприємствами і підвищення ролі нової економічної державної служби; відмінність публічноуправлінських впливів та економічних впливів (публічне управління впливає на управління людськими справами у суспільстві, на формування цінностей, з урахуванням цілей держави; економіка впливає на виробничі процеси, процеси розподілу, обміну та споживання); економічні впливи мають прояви в публічному управлінні в сферах спільного інтересу; якість публічного управління впливає на економічне зростання (підвищення доходу на душу населення).

Вплив якості публічного управління на економіку співвідносять з низкою теорій: публічного управління; суспільного вибору та політичної економії; державних витрат; нова інституціональна економічна теорія; теорія зростання; неокласична модель зростання; концепція «економіка впливу».

В українських дослідженнях економічні впливи розглядаються в декількох аспектах, таких як: механізми державного регулювання; види впливів держави на економічний розвиток або в певній сфері економіки; інструменти державного впливу на об'єкт управління; методи економічних впливів.

Узагальнення зарубіжних та українських досліджень щодо економічних впливів надає можливість визначити ретроспективу основних напрямків дослідження впливів, що буде висвітлено у наступних наукових дослідженнях.

REFERENCES:

- Akimova, L.M. (2018). Mekhanizmy derzhavnogo upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu Ukrainy: analiz chynnykiv vplyvu, systematyzovanykh za okremymy sferamy yii rozvytku [Mechanism of state management of economic security of Ukraine: analysis of influencing factors, systematized by separate spheres and development.]. *Aspekty publi chnoho upravlinnia – Aspects of public administration*, 6-7 (1), 5-13. Retrieved from <https://doi.org/10.15421/151833> [in Ukrainian].
- Buhaitsov, S.G. (2019). Mekhanizmy derzhavnogo upravlinnia zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky v Ukraini: teoretyko-metodolohichni aspekty [The mechanism of state administration to ensure economic security in Ukraine: theoretical and methodological aspects]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok. [Elektronnyi zhurnal] – Public administration: improvement and development. [Electronic journal]*, 2. Retrieved from <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1385> [in Ukrainian].
- Chechel, O.O. (2013). Pryntsyipy ta mekhanizmy derzhavnogo rehuliuвання ekonomiky [Principles and mechanisms of state regulation of the economy]. *Visnyk AMSU. Serii: Derzhavne upravlinnia – Bulletin of the Academy of Customs Affairs of Ukraine. Series: Public management and administration*, 2 (9), 103-111. Retrieved from <http://biblio.umsf.dp.ua/jspui/handle/123456789/388> [in Ukrainian].
- Druzhynina, V.V. (2010). Mekhanizm derzhavnogo rehuliuвання rynku pratsi: teoretychnyi aspekt [The mechanism of state regulation of the labor market: theoretical aspect]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu – Bulletin of the Khmelnytskyi National University*, 4(4), 67-71. Retrieved from http://lib.khnu.km.ua/pdf/visnyk_tup/2010/VKNU-ES-2010-N4-Volume4.pdf#page=67 [in Ukrainian].
- Kasych, A.O. (2016). Teoretychni aspekty vplyvu protsesiv detsentralizatsii na ekonomichni rozvytok derzhavy. [Theoretical aspects of the impact of decentralization processes on the economic development of the state]. *Ekonomichna teoriia ta istoriia ekonomichnoi dumky – Economic theory and history of economic thought*, 8(182), 16-21. Retrieved from http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=ape_2016_8_4 [in Ukrainian].
- Klymenko, I.V. (2009). Vykorystannia instrumentiv menedzhmentu biznes-struktur dlia rozrobky i realizatsii stratehii elektronnoho vriaduvannia v Ukraini [The use of management tools of business structures for the development and implementation of the strategy of electronic implementation in Ukraine]. *Ekonomika ta derzhava: naukovo-praktychnyi zhurnal – Economy and the state: a scientific and practical journal*, 7, 92-96 Retrieved from http://www.economy.in.ua/pdf/7_2009/23.pdf [in Ukrainian].
- Larson, R. (2012). *Public Administration and the Impact Economy. Management*. Retrieved from <https://management.org/blogs/social-enterprise/2012/02/13/public-administration-and-the-impact-economy/> [in English]
- Martynenko, V.F. (2013). Derzhavne upravlinnia investytsiynym protsesom v Ukraini v umovakh hlobalizatsii ekonomiky [State management of the investment process in Ukraine in the conditions of economic globalization]. *Naukovi visnyk Akademii munitsypalnogo upravlinnia. Serii «Upravlinnia» – Scientific Bulletin of the Academy of Municipal Management: «Management» Series*, 4, 41-50 [in Ukrainian].
- Myronenko, M. Yu. (2012). Neobkhidnist derzhavnogo rehuliuвання ekonomichnoho rozvytku u suchasnykh umovakh [The need for state regulation of economic development in modern conditions]. *Efektivnist derzhavnogo upravlinnia – Efficiency public administration*, 32, 433-440. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/efdu_2012_32_54 [in Ukrainian].
- Pham, T.H., Hang Hoang T.T., Thalassinou E.I. & Le H.A. (2022). The Impact of Quality of Public Administration on Local Economic Growth in Vietnam. *Journal of Risk Financial Management*, 15(4), 1-13. Retrieved from <https://doi.org/10.3390/jrfm15040158> [in English]
- Prykhodchenko, L.L. (2009). Struktura mekhanizmu derzhavnogo upravlinnia: vzaiemozviazok komponentiv ta faktory vplyvu na efektyvnist [The structure of the mechanism of public administration: the interrelationship of components and factors affecting effectiveness]. *Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnogo upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy – Bulletin of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine*, 2, 105-112. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2009_2_14 [in Ukrainian].
- Prykhodko, V.P. (2013). Mekhanizm derzhavnogo rehuliuвання ta upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu [Mechanism of state regulation and management of economic security]. *Investments: practice and experience – Investments: practice and experience*, 15, 6-8 [in Ukrainian].
- Semenova, A.Yu. (2012). Ekonomichnyi mekhanizm upravlinnia silskohospodarskym pidpriemstvom: teoretyko-metodolohichni aspekt [The economic mechanism of agricultural enterprise management: theoretical and methodological aspects]. *Visnyk Poltavskoi derzhavnoi ahrarnoi akademii – Bulletin of the Poltava State Agrarian Academy*, 3, 186-190. Retrieved from <https://journals.pdaa.edu.ua/visnyk/article/download/679/849> [in Ukrainian].
- The Relationship Between Both Social Sciences. (2024). *Public Administration and Economic*. Retrieved from https://www.ifioque.com/career-workshop/management/relationship-btw-public_administration&economics#:~:text=A%20variety%20of%20areas%20covered,public%20enterprises%20%E2%80%94%20and%20the%20like [in English]
- Yakobchuk, V.P., Khodakivskiy E.I. & Lytvynchuk, I.L. (2017). Rol publichnogo upravlinnia u formuvanni novoi modeli derzhavnogo rehuliuвання ekonomiky [The role of public administration in the formation of a new model of state regulation of the economy]. *Efektivna ekonomika [Elektronnyi zhurnal]: zbirnykh naukovykh prats Dniprovskoho derzhavnogo ahrarno-ekonomichnoho universytetu – Effective economy [Electronic journal]: collected scientific works of the Dniprovskoho State Agrarian and Economic University*, 1. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5375> [in Ukrainian].

УДК 351.071.2:352:004.7:004.9

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2024.2.4>

Прокопенко Сергій Леонідович,

кандидат історичних наук,

провідний інспектор відділу з питань зв'язку, захисту інформації та мобілізаційної роботи

управління з питань регіонального цифрового розвитку та електронного урядування департаменту

цифрової трансформації, інформаційних технологій та електронного урядування

Дніпропетровської обласної військової адміністрації

ORCID ID: 0000-0002-6273-6959

ВЗАЄМОДІЯ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ У СФЕРІ НАДАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ У КОНТЕКСТІ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ТА ЦИФРОВІЗАЦІЇ

INTERACTION BETWEEN STATE GOVERNMENT BODIES AND LOCAL GOVERNMENT BODIES IN THE PROVISION OF ADMINISTRATIVE SERVICES IN THE CONTEXT OF DECENTRALIZATION AND DIGITALIZATION

У сучасному світі, де глобалізація та розвиток інформаційних технологій активно впливають на всі сфери суспільного життя, ефективність взаємодії між органами державної влади та органами місцевого самоврядування стає ключовим чинником у забезпеченні якісних адміністративних послуг. Децентралізація та цифровізація створюють нові можливості для покращення цих процесів, проте також висувають нові виклики та вимоги до координації та взаємодії між різними рівнями влади. Недостатня координація між органами державної влади та органами місцевого самоврядування в умовах децентралізації та цифровізації призводить до зниження ефективності надання адміністративних послуг, що вимагає пошуку нових підходів для оптимізації управлінських процесів та покращення якості обслуговування громадян. Метою дослідження є визначення основних проблем та перспектив взаємодії органів державної влади та органів місцевого самоврядування у сфері надання адміністративних послуг в умовах децентралізації та цифровізації, а також розроблення рекомендацій для покращення координації між цими органами. Об'єктом дослідження є процеси взаємодії між органами державної влади та органами місцевого самоврядування в Україні. Предметом дослідження є механізми надання адміністративних послуг у контексті децентралізації та цифровізації. У дослідженні використані методи: аналіз літературних джерел, порівняльний метод, емпіричні дослідження. Автором виявлено основні проблеми взаємодії органів державної влади та органів місцевого самоврядування у сфері надання адміністративних послуг, проаналізовано зарубіжний досвід, визначено його релевантність для України та розроблено рекомендації для покращення координації між органами державної влади та органами місцевого самоврядування. Висновок дослідження полягає в тому, що формування взаємодії між органами державної влади та органами місцевого самоврядування є критично важливим для успішної реалізації реформ у сфері децентралізації та цифровізації. Недостатня координація та технічні обмеження є основними перешкодами на цьому шляху.

Ключові слова: державне управління, місцеве самоврядування, органи державної влади, органи місцевого самоврядування, адміністративні послуги, децентралізація, цифровізація, взаємодія, координація.

In the modern world, where globalization and the development of information technologies actively affect all spheres of social life, the effectiveness of interaction between state authorities and local self-government bodies becomes a key factor in providing quality administrative services. Decentralization and digitization create new opportunities to improve these processes, but also pose new challenges and requirements for coordination and interaction between different levels of government. Insufficient coordination between state authorities and local self-government bodies in the conditions of decentralization and digitalization leads to a decrease in the efficiency of the provision of administrative services, which requires the search for new approaches to optimize management processes and improve the quality of service to citizens. The purpose of the study is to determine the main problems and perspectives of the interaction of state authorities and local self-government bodies in the field of providing administrative services in conditions of decentralization and digitalization, as well as to develop recommendations for improving coordination between these bodies. The object of the study is the process of interaction between state authorities and local self-government bodies in Ukraine. The subject of the research is the mechanisms of providing administrative services in the context of decentralization and digitalization. Methods used in the research: analysis of literary sources, comparative method, empirical research. The author identified the main problems of the interaction of state authorities and local self-government in the field of providing administrative services, analyzed foreign experience and determined its relevance for Ukraine, and developed recommendations for improving coordination between state authorities and local self-government. The conclusion of the study is the need to form interaction between state authorities and local self-government bodies is critically important for the successful implementation of reforms in the field of decentralization and digitalization. Lack of coordination and technical limitations are the main obstacles on this path.

Key words: public administration, local self-government, public authorities, local self-government bodies, administrative services, decentralization, digitalization, interaction, coordination.

Постановка проблеми. У сучасному контексті швидкого розвитку інформаційних технологій взаємодія між органами державної влади та місцевого самоврядування є критично важливою для успішного виконання функцій, пов'язаних з наданням адміністративних послуг. Умови децентралізації передбачають передачу значної частини повноважень від центральних до місцевих органів влади, що вимагає створення ефективних механізмів взаємодії та координації. Цифровізація, у свою чергу, дозволяє оптимізувати ці процеси, але водночас висуває нові вимоги до технічного забезпечення, підготовки кадрів та кібербезпеки.

Сучасні тренди та тенденції демонструють, що більшість країн світу активно впроваджують електронні урядові платформи, які забезпечують надання адміністративних послуг онлайн, що дозволяє знизити бюрократичні бар'єри та покращити доступ громадян до послуг. Підвищення автономії місцевого самоврядування передбачає передачу більшої кількості повноважень та ресурсів на місцевий рівень, що сприяє швидшому та більш ефективному вирішенню місцевих проблем. Також слід зазначити, що інвестиції у розвиток цифрової інфраструктури, включаючи широкомутовий інтернет, є пріоритетом для багатьох країн, зокрема й України.

Згідно з даними Міністерства розвитку громад та територій України, у період з 2015 по 2023 роки кількість об'єднаних територіальних громад (ОТГ) зростає з 159 до 1470, що свідчить про активний процес децентралізації [1, с. 81]. За даними Державної служби статистики України, у 2023 році понад 65% населення країни мали доступ до інтернету, що створює передумови для активного впровадження електронних урядових послуг [2, с. 39]. Згідно з дослідженнями Київського міжнародного інституту соціології (КМІС), у 2023 році лише 40% громадян були задоволені якістю надання адміністративних послуг, що вказує на необхідність покращення взаємодії між органами влади [3, с. 225].

На основі цього аналізу можна сформулювати гіпотезу, що успішна реалізація процесів децентралізації та цифровізації потребує комплексного підходу, що включає покращення координації між різними рівнями влади, розвиток цифрової інфраструктури, підвищення рівня цифрової грамотності населення та забезпечення кібербезпеки.

Аналіз літературних джерел. Актуальність теми дослідження визначається увагою авторів до розробки проблематики. Питання взаємодії органів державної влади та органів місцевого самоврядування у сфері надання адміністративних послуг

в умовах децентралізації та цифровізації досліджували, зокрема, такі вітчизняні й зарубіжні науковці, як Західна О., Петришин Х., Васильєва Н., Rangu C., Badea L., Scheau M., Găbudeanu L., Panait I., Radu V., Holopainen M., Saunila M., Ukko J., Возняк Г., Капленко Г., Коваль В., Jørgensen A., Fallov M., Monda A., Feola R., Parente R., Vesci M., Botti A., Clifford J., Doran J., Crowley F., Jordan D., Польова О., Kemal A.A. and Shah, M.H., Vasilescu, M.D., Stănilă, L., Cristescu, A., Militaru, E. [1-11] та інші автори.

Мета та завдання статті. Метою є визначити основні проблеми та перспективи взаємодії органів державної влади та органів місцевого самоврядування у сфері надання адміністративних послуг в умовах децентралізації та цифровізації, а також розробити рекомендації для покращення координації між цими органами.

Завдання дослідження:

1. Аналіз теоретичних основ децентралізації та цифровізації.
2. Оцінка існуючих механізмів взаємодії між органами державної влади та органами місцевого самоврядування в Україні.
3. Вивчити успішні практики децентралізації та цифровізації адміністративних послуг у зарубіжних країнах.
4. Оцінка впливу цифровізації на надання адміністративних послуг.
5. Розробка рекомендацій для покращення взаємодії між органами державної влади та органами місцевого самоврядування в умовах цифровізації.

Виклад основного матеріалу. Децентралізація та цифровізація є двома ключовими процесами, які значно впливають на сучасну систему управління та надання адміністративних послуг. Теоретичні основи децентралізації базуються на ідеї передачі владних повноважень від центральних органів до місцевих з метою підвищення ефективності та адаптивності управління. Представлений підхід дозволяє враховувати специфічні потреби та особливості регіонів, що сприяє більш гнучкому та оперативному реагуванню на виклики. Однією з ключових теорій, що пояснює децентралізацію, є теорія субсидіарності, яка стверджує, що управлінські функції мають бути виконані на найнижчому можливому рівні влади, за умови, що цей рівень може їх ефективно виконувати. Цифровізація, з іншого боку, базується на впровадженні сучасних інформаційних технологій у процеси управління та надання послуг, що включає електронне урядування, автоматизацію адміністративних процедур, впровадження електронних послуг і розробку інтегрованих інфор-

маційних систем. Теоретичні основи цифровізації розвиваються в контексті інформаційного суспільства та постіндустріальної економіки, де інформація та знання стають ключовими ресурсами [1, с. 83]. Взаємозв'язок децентралізації та цифровізації полягає у їхньому спільному внеску в підвищення ефективності управління та надання послуг. Децентралізація створює сприятливі умови для розвитку місцевих ініціатив та прийняття рішень на місцях, тоді як цифровізація забезпечує необхідні інструменти для оптимізації цих процесів. Наприклад, впровадження електронних платформ для взаємодії між різними рівнями влади дозволяє покращити координацію та знизити витрати часу і ресурсів на бюрократичні процедури. Проте, теоретичні підходи до децентралізації та цифровізації також вказують на певні виклики та ризики – рис. 1.

Рис. 1. Виклики та ризики децентралізації та цифровізації органів місцевого самоврядування [4, с. 67]

Для успішної реалізації децентралізації та цифровізації необхідно враховувати як теоретичні засади, так і практичні аспекти цих процесів. Це включає розробку стратегій, які поєднують переваги обох підходів, забезпечуючи одночасно ефективність управління та доступність адміністративних послуг. Важливо також створювати правову та інституційну базу, яка підтримує інтеграцію цифрових технологій у децентралізовані структури управління. Україна активно впроваджує реформи, спрямовані на децентралізацію влади, що передбачає передачу значних повноважень від центральних органів до місцевих. Представлений процес покликаний підвищити ефективність управління, забезпечити більш швидке та адекватне реагування на місцеві потреби,

а також сприяти розвитку громад. Проте, для досягнення цих цілей важливо налагодити ефективну взаємодію між органами державної влади та органами місцевого самоврядування. Одним із основних механізмів взаємодії є законодавче регулювання. Закони України, такі як Закон "Про місцеве самоврядування в Україні" та Закон "Про добровільне об'єднання територіальних громад", встановлюють правові рамки та принципи взаємодії між різними рівнями влади. Вище представлені закони регламентують розподіл повноважень, фінансування та відповідальність органів місцевого самоврядування, що створює основу для їхньої ефективної роботи. Другим важливим механізмом є фінансова децентралізація, яка передбачає передачу значної частини бюджетних ресурсів на місцевий рівень. Згідно з даними Міністерства фінансів України, частка місцевих бюджетів у загальному бюджеті країни суттєво зросла з початку реформ, що дозволяє місцевим громадам самостійно розпоряджатися фінансами та інвестувати їх у розвиток інфраструктури, освіти, охорони здоров'я тощо [5, с. 189].

Інформаційна взаємодія та обмін даними між органами державної влади та органами місцевого самоврядування є ще одним важливим аспектом. Впровадження електронних урядових платформ, таких як система "Prozorro" для державних закупівель та портал "Дія" для надання адміністративних послуг, сприяє підвищенню прозорості та ефективності взаємодії. Цифровізація адміністративних процесів дозволяє знизити бюрократичні бар'єри та покращити доступ до інформації для громадян та підприємств. Однак, технічні проблеми, недостатня інтеграція інформаційних систем та нерівномірний доступ до інтернету в різних регіонах обмежують потенціал цих інструментів.

Координація дій та співпраця між різними рівнями влади також відіграють ключову роль. Створення обласних та районних адміністрацій, що виконують функції представників центральної влади на місцях, сприяє координації політик та програм розвитку. Важливим механізмом є регулярні наради та консультації між представниками центральних та місцевих органів влади, що дозволяють обговорювати актуальні питання та знаходити спільні рішення. Проте, відсутність чітких процедур та недостатній рівень комунікації часто призводять до конфліктів та неефективності у реалізації політик. Участь громадян у процесах управління є важливим механізмом, що сприяє підвищенню прозорості та підзвітності органів влади. Залучення громадськості до обговорення та прийняття рішень через громадські слухання,

консультації та інші форми участі допомагає враховувати інтереси та потреби місцевих жителів. Однак, недостатня активність громадян та обмежені можливості для участі часто стають перешкодою для ефективної взаємодії між владою та громадою [6, с. 71].

У країнах Європейського Союзу (ЄС) успішні практики децентралізації та цифровізації адміністративних послуг відображають сучасні тенденції у сфері управління та публічних послуг. Один із визначних прикладів — Естонія, де впроваджено інноваційну електронну систему урядування, яка забезпечує доступність адміністративних послуг через онлайн-платформи, що дозволяє громадянам ефективно звертатися за послугами та здійснювати взаємодію з урядовими органами без зайвої бюрократії. Іншим прикладом успішної децентралізації є Швеція, де місцевим органам влади надається широкий спектр повноважень та фінансова автономія, що сприяє розвитку регіональних ініціатив та врахуванню місцевих потреб при прийнятті рішень. Такий підхід допомагає підвищити ефективність управління на місцях та забезпечити більш якісні адміністративні послуги для мешканців. Німеччина, з своєю федеративною системою, демонструє важливість координації між центральним та регіональними рівнями влади, що забезпечує збалансований розвиток країни та ефективну реалізацію регіональних стратегій. Завдяки механізмам співпраці та обміну досвідом, німецька система виявляється дієвою моделлю децентралізації, яка підтримується цифровими технологіями [7, с. 333].

Успішні практики в Європейському Союзі також підкреслюють важливість відкритості та взаємодії з громадськістю. Багато країн активно впроваджують механізми громадської участі у прийнятті рішень та формуванні політик, що сприяє підвищенню легітимності та ефективності управління. Такий підхід дозволяє забезпечити адаптивність адміністративних послуг до потреб суспільства та ринкових вимог. Вивчення успішних практик децентралізації та цифровізації адміністративних послуг у країнах ЄС відкриває можливості для впровадження ефективних моделей управління та надання послуг у Європейському союзі [8, с. 1177].

Цифрові технології надають значний вплив на надання адміністративних послуг, революціонізуючи способи, якими державні органи спілкуються з громадянами та підприємствами. Одним з ключових аспектів є зручність і доступність: громадяни можуть отримати доступ до послуг та інформації з будь-якого місця та у будь-який час,

використовуючи різноманітні електронні платформи та мобільні додатки, що робить взаємодію з урядовими органами більш ефективною та зручною для громадян, особливо в умовах швидкого ритму сучасного життя, але разом із перевагами цифровізації постають і виклики, які потрібно враховувати — табл.1.

Цифровізація значно впливає на надання адміністративних послуг, сприяючи їхній більшій доступності, ефективності та якості. Однак успіх цього процесу залежить від того, наскільки ефективно вдасться вирішити виклики, пов'язані з кібербезпекою та захистом даних, забезпечуючи безпеку та конфіденційність інформації громадян.

Тамим чином, можна розробити рекомендацій для покращення взаємодії між органами державної влади та органами місцевого самоврядування в умовах цифровізації:

1. Створення централізованої платформи для обміну даними. Розробка спільної електронної системи, яка дозволить органам державної влади та органам місцевого самоврядування обмінюватися інформацією та даними в реальному часі, сприятиме ефективній співпраці та уникненню дублювання інформації.

2. Стандартизація процесів та форматів даних. Узгодження стандартів обробки та представлення даних між різними рівнями влади спростить взаємодію та обмін інформацією.

3. Забезпечення доступності та інклюзивності. При розробці цифрових рішень слід враховувати потреби різних груп населення, забезпечуючи доступність сервісів та інформації для всіх шарів суспільства, включаючи людей з обмеженими можливостями.

4. Запровадження систем електронного голосування. Впровадження цифрових технологій у голосувальний процес дозволить громадянам брати активну участь у прийнятті рішень на різних рівнях влади, збільшуючи їхню залученість та довіру до системи.

5. Надання інструментів аналізу та моніторингу. Розробка інструментів для аналізу та моніторингу ефективності цифрових рішень дозволить органам влади вчасно виявляти проблеми та реагувати на них, що сприятиме постійному вдосконаленню системи.

6. Створення програми навчання та підтримки. Надання освітніх програм та підтримки для працівників органів державної влади та місцевого самоврядування щодо використання цифрових інструментів та технологій.

Представлені рекомендації наголошують на необхідності створення централізованої платформи

**Основні переваги цифровізації з прикладами систем,
основними характеристиками та викликами**

Переваги цифровізації	Приклади систем	Основні характеристики	Основні виклики
Зручність та доступність [9, с. 56]	– Дія (Україна); – Gov.uk (Велика Британія); – Service-public.fr (Франція); – e-Government (Естонія).	Надання можливості отримати послуги та інформацію онлайн	Недостатня доступність до інтернету в регіонах.
Прискорення процесів [10, с. 117]	Microsoft SharePoint; Google Workspace; Evernote Business; Dropbox Business.	Автоматизація процесів, зменшення бюрократії та часу на обробку.	Вимоги до навчання персоналу та впровадження нових технологій.
Покращення якості [11, с. 206]	Python; Evernote Business; Dropbox Business; OpenText Documentum.	Точне та структуроване зберігання даних, запобігання помилкам.	Забезпечення кібербезпеки та захист конфіденційності.

для обміну даними між органами державної влади та органами місцевого самоврядування, стандартизації процесів та форматів даних для спрощення взаємодії, і забезпечення доступності та інклюзивності цифрових рішень для всіх груп населення.

Висновки та пропозиції. Аналіз теоретичних основ децентралізації та цифровізації дозволив з'ясувати, що концепти взаємопов'язані та впливають один на одного. Децентралізація сприяє підвищенню ефективності управління та зближенню влади з громадянами, а цифровізація розширює можливості доступу до послуг та забезпечує прозорість у державному управлінні. Оцінка існуючих механізмів взаємодії між органами державної влади та органами місцевого самоврядування в Україні показала наявність значних проблем та недоліків у представленій сфері. Недостатня координація, бюрократичність та відсутність централізованих систем обміну інформацією пере-

шкоджають ефективній співпраці між рівнями влади. Вивчення успішних практик децентралізації та цифровізації адміністративних послуг у зарубіжних країнах підкреслило важливість впровадження інноваційних технологій та встановлення ефективних механізмів співпраці між органами влади на різних рівнях. Оцінка впливу цифровізації на надання адміністративних послуг підтвердила, що цифрові технології можуть значно полегшити доступ до послуг та покращити їх якість для громадян та бізнесу, однак потребується постійний моніторинг та вдосконалення систем. Розробка рекомендацій для покращення взаємодії між органами державної влади та органами місцевого самоврядування в умовах цифровізації включала в себе пропозиції щодо створення спільних платформ обміну даними, встановлення стандартів та надання підтримки для впровадження нових технологій.

REFERENCES:

- Zahidna, O., & Petryshyn, H. (2022). Biudzhetna detsentralizatsiia: analiz yii vprovadzhenia v Ukraini ta sviti [Budget decentralization: analysis of its implementation in Ukraine and the world.]. *Molodyi vchenyi / Young scientist*, 4 (104), 80-86. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2022-4-104-18> [in Ukrainian]
- Vasylieva, N. V. (2022). Propahanda yak skladova informatsiino-komunikatyvnoi polityky i zahroza natsionalnii bezpetsi [Propaganda as a component of information and communication policy and a threat to national security]. *Tavriiskyi naukovyi visnyk. Seriya: Publichne upravlinnia ta administruvannia / Taurian Scientific Herald. Series: Public management and administration*, (2), 34-41. <https://doi.org/10.32851/tnv-pub.2022.2.5> [in Ukrainian]
- Rangu, C.M., Badea, L., Scheau, M.C., Găbudeanu, L., Panait, I. and Radu, V. (2024), "Cyber insurance risk analysis framework considerations", *Journal of Risk Finance*, Vol. 25 No. 2, pp. 224-252. <https://doi.org/10.1108/JRF-10-2023-0245> [in English]
- Holopainen, M., Saunila, M. and Ukko, J. (2024), "The effects of digital business strategy on the collaboration performance of companies: the moderating effect of digitally enabled performance measurement", *International Journal of Industrial Engineering and Operations Management*, Vol. 6 No. 1, pp. 64-81. <https://doi.org/10.1108/IJIEOM-04-2023-0040> [in English]
- Vozniak, H., Kaplenko, H., & Koval, V. (2022). Detsentralizatsiia yak osnova zmitsnennia finansovoi samodostatnosti ta rozvytku terytorialnykh hromad [Decentralization as a basis for strengthening financial self-sufficiency and development

of territorial communities]. *Ekonomika ta suspilstvo / Economy and society*, (42). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-42-24> [in Ukrainian]

6. Jørgensen, A. and Fallov, M.A. (2022), "Urbanization and the organization of territorial cohesion – results from a comparative Danish case-study on territorial inequality and social cohesion", *Journal of Organizational Ethnography*, Vol. 11 No. 1, pp. 64-78. <https://doi.org/10.1108/JOE-01-2021-0006> [in English]

7. Monda, A., Feola, R., Parente, R., Vesci, M. and Botti, A. (2023), "Rural development and digital technologies: a collaborative framework for policy-making", *Transforming Government: People, Process and Policy*, Vol. 17 No. 3, pp. 328-343. <https://doi.org/10.1108/TG-12-2022-0162> [in English]

8. Clifford, J.P., Doran, J., Crowley, F. and Jordan, D. (2023), "The relationship between city size, decentralisation and economic growth", *Journal of Economic Studies*, Vol. 50 No. 6, pp. 1171-1189. <https://doi.org/10.1108/JES-03-2022-0146> [in English]

9. Polova, O. (2022). Detsentralizatsiia u zabezpechenni stiikoho ekonomichnoho ta sotsialnoho rozvytku terytorialnykh hromad [Decentralization in ensuring sustainable economic and social development of territorial communities]. *Ekonomika ta suspilstvo / Economy and society*, (37). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-37-53> [in Ukrainian]

10. Kemal, A.A. and Shah, M.H. (2023), "Digital innovation in social cash organizations – the effects of the institutional interactions for transforming organizational practices", *Information Technology & People*, Vol. ahead-of-print No. ahead-of-print. <https://doi.org/10.1108/ITP-02-2023-0176> [in English]

11. Vasilescu, M.D., Stănilă, L., Cristescu, A. and Militaru, E. (2023), "Online Interaction With Public Authorities in the EU Countries: What Makes a Difference", Akkaya, B., Apostu, S.A., Hysa, E. and Panait, M. (Ed.) *Digitalization, Sustainable Development, and Industry 5.0*, Emerald Publishing Limited, Leeds, pp. 189-207. <https://doi.org/10.1108/978-1-83753-190-520231011> [in English]

РОЗДІЛ 2 МЕХАНІЗМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

УДК 351

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2024.2.5>

Акімов Олександр Олександрович,
доктор наук з державного управління,
професор Заслужений економіст України,
професор кафедри публічного адміністрування
Міжрегіональної академії управління персоналом
ORCID ID: 0000-0002-9557-2276

Акімова Людмила Миколаївна,
доктор наук з державного управління, професор,
Заслужений працівник освіти України,
професор кафедри трудових ресурсів і підприємництва
Національного університету водного господарства та природокористування
ORCID ID: 0000-0002-2747-2775

ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА ТЕХНОЛОГІЧНИХ ЗМІН НА УПРАВЛІННЯ ЛЮДСЬКИМИ РЕСУРСАМИ В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ РІЗНИХ ПЕРІОДІВ

THE IMPACT OF GLOBALIZATION AND TECHNOLOGICAL CHANGES ON HUMAN RESOURCE MANAGEMENT IN THE CIVIL SERVICE SYSTEM: A COMPARATIVE ANALYSIS OF DIFFERENT PERIODS

У запропонованій статті розглядається вплив глобалізації та технологічних змін на HR в системі державної служби через призму порівняльного аналізу різних періодів. Автор підкреслює, як зміни у світовій економіці та технологічному прогресі вплинули на методи та практики в галузі управління державними кадровими ресурсами, показуючи їх еволюцію від жорсткої бюрократії до більш гнучких, інноваційно орієнтованих підходів. Автором зазначено, що в 1980 роках основними перешкодами для управління були жорстка бюрократія та ієрархічні структури, які гальмували інновації та гнучкість. Втім, з появою нових технологій у 2000 роках починається ера цифрової трансформації, яка відкриває нові можливості для оптимізації робочих процесів і розвитку талантів через електронний документообіг та автоматизацію.

Окрема увага в статті приділяється періоду 2010 років, коли вплив соціальних мереж та мобільних технологій радикально змінює контекст управління персоналом, дозволяючи використовувати ці платформи для залучення та відбору талантів, що значно розширює географію пошуку потенційних кандидатів та ефективніше аналізувати їхні професійні навички. У 2020 роках, як підкреслює автор, HR стає все більш інноваційним та технологічно насиченим. Використання аналітики великих даних та штучного інтелекту стає фундаментальним у підходах до рекрутингу, оцінки ефективності та розробки персоналізованих програм навчання.

Стаття також висвітлює важливість інклюзивності та диверсифікації у сучасному управлінні людськими ресурсами, підкреслюючи необхідність культурної чутливості та гнучкості управлінських навичок у контексті глобалізації та культурної інтеграції. Завершується аналіз таблицею, яка демонструє як з часом змінювалися методи управління персоналом, відповідаючи на зростаючі вимоги до гнучкості, інноваційності та інклюзивності. Автор статті наголошує, що подальші технологічні інновації та глобалізаційні тенденції зумовляють необхідність постійного оновлення підходів та практик в HR, щоб ефективно відповідати на виклики сучасності.

Ключові слова: глобалізація, технологічні зміни, управління людськими ресурсами, державна служба, цифрова трансформація, інноваційність, інклюзивність.

The proposed article examines the impact of globalization and technological changes on HR in the civil service system through the lens of a comparative analysis of different periods. The author emphasizes how changes in the world economy and technological progress have affected methods and practices in the field of public human resource management, showing their evolution from rigid bureaucracy to more flexible, innovation-oriented approaches. The author states that in the 1980s, the main obstacles to management were rigid bureaucracy and hierarchical structures that inhibited innovation and flexibility. However, with the advent of new technologies in the 2000s, the era of digital transformation begins, which opens up new opportunities for optimizing work processes and developing talent through electronic document management and automation.

The article pays special attention to the period of 2010, when the influence of social networks and mobile technologies radically changes the context of personnel management, allowing the use of these platforms for attracting and selecting talent, which significantly expands the geography of searching for potential candidates and more effectively analyzes their professional skills. In 2020, as the author emphasizes, HR is becoming increasingly innovative and technologically saturated. The use of big data analytics and artificial intelligence is becoming fundamental in approaches to recruiting, performance evaluation and the development of personalized training programs.

The article also highlights the importance of inclusiveness and diversification in modern human resource management, emphasizing the need for cultural sensitivity and flexibility of management skills in the context of globalization and cultural integration. The analysis concludes with a table that demonstrates how HR practices have changed over time, responding to the growing demands for flexibility, innovation and inclusiveness. The author of the article emphasizes that further technological innovations and globalization trends will make it necessary to constantly update approaches and practices in HR in order to effectively respond to modern challenges.

Key words: globalization, technological changes, human resources management, public service, digital transformation, innovativeness, inclusiveness.

Постановка проблеми. У сучасному світі значний вплив глобалізації та стрімкого технологічного розвитку зумовлює необхідність адаптації управлінських систем, особливо в контексті управління людськими ресурсами в державній службі. Розуміння того, як змінилися підходи до набору, навчання, та утримання співробітників у різні історичні періоди, може допомогти ідентифікувати ефективні стратегії для сучасних управлінських викликів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показує, що постійне впровадження нових технологічних рішень і глобальні зміни у світовій економіці суттєво вплинули на підходи до управління людськими ресурсами. Дослідники, зокрема: С. Богомолова, В. Горник, О. Євмешкіна, О. Клименко, О. Подольська, П. Польовий, О. Приятельчук, О. Прудіус та інші, внесли вагомий внесок у вивчення того, як технологічні інновації та глобалізаційні процеси трансформують практики набору, навчання та утримання персоналу, забезпечуючи організаціям необхідну гнучкість і адаптивність у динамічному робочому середовищі.

Метою статті є дослідження та аналіз впливу глобалізації та технологічних змін на підходи до управління людськими ресурсами у системі державної служби протягом різних історичних періодів.

Виклад основного матеріалу. Управління людськими ресурсами в державній службі пройшло значні зміни протягом останніх десятиліть, що в значній мірі зумовлено впливом глобалізації та стрімкого розвитку технологій. Якщо раніше головними перешкодами для управління були жорстка бюрократія та ієрархічні структури, які

гальмували будь-які спроби інновацій та гнучкості, то в сучасному світі динаміка ринку праці та технологічні можливості ставлять вимоги до швидкої адаптації та інноваційного підходу до кадрового управління. Значні технологічні прориви, зокрема у сферах комунікації та автоматизації, відкрили нові шляхи для оптимізації робочих процесів і розвитку талантів. Впровадження цифрових інструментів і методологій, таких як аналітика даних, штучний інтелект і машинне навчання, відіграє ключову роль у сучасних стратегіях HR [1, с. 74-81]. Ці зміни не тільки підвищують ефективність управління, але й сприяють більшій відкритості, гнучкості та інклюзивності у відносинах між державою та її службовцями, відповідаючи на постійно зростаючі вимоги сучасності.

Не можна також оминати той факт, що в період з 1980 по 1990 роки управління людськими ресурсами в державній службі було сфокусоване на стандартизації та бюрократизації, що відбивало загальний підхід управління в радянській та пострадянській період в багатьох країнах Східної Європи. Система була налаштована на виконання чітко визначених функцій з високим рівнем контролю та ієрархії. Виконання заданих ролей та дотримання встановлених правил вважалося пріоритетом, що суттєво уповільнювало будь-які спроби інновацій у сфері навчання та розвитку персоналу [1, с. 74-81]. Результатом такої системи часто була занижена ефективність роботи і обмежені можливості для кар'єрного росту співробітників, які прагнули змін і вдосконалення своїх професійних навичок.

Заслугує на увагу також те, що з 2000 по 2010 роки швидкий розвиток інтернету та інформаційних технологій спричинив перші значні зміни у державній службі, започаткувавши еру цифрової трансформації [12-13]. Почалося масове впровадження електронного документообігу, яке значно спростило багато адміністративних процедур і зменшило потребу в паперовому документообігу. Автоматизація процесів дозволила не тільки знизити рівень бюрократії, але й збільшити швидкість і якість обробки інформації.

Також, з появою інтернет-технологій, стало можливим створення електронних урядових сервісів, які надавали громадянам доступ до різноманітних адміністративних послуг онлайн. Це не тільки спрощувало взаємодію між державою та громадянами, але й забезпечувало більшу прозорість у діяльності урядових структур [4, с. 13]. Прозорість стала ключовим елементом у боротьбі з корупцією та неефективністю, оскільки електронне урядування дозволяло здійснювати постійний контроль і моніторинг різних процесів, значно підвищуючи відповідальність та ефективність державного управління.

При цьому не слід забувати про те, що протягом 2010 по 2020 роки зростаючий вплив соціальних мереж і мобільних технологій радикально змінив контекст HR в державній службі. Використання соціальних платформ, таких як LinkedIn, Facebook, та інших, почало активно застосовуватися для залучення та відбору талантів [7, с. 340]. Це дозволило органам державної влади не лише розширити географію пошуку потенційних кандидатів, але й ефективніше аналізувати їх професійні навички та особистісні якості.

Окрім того, поширення мобільних технологій сприяло розвитку гнучких форм навчання і роботи. Онлайн-навчання, вебінари та віртуальні тренінги стали невід'ємними елементами професійного розвитку працівників державної служби [8-11]. Ці ресурси дозволяли здобувати нові компетенції та швидко адаптуватися до змін у законодавстві, політиці чи адміністративних процедурах, що є критично важливим в динамічному управлінському середовищі. Важливість гнучкості та адаптивності стала ключовою [3, с. 408]. Державні установи зрозуміли, що не достатньо мати співробітників, які відповідають лише формальним критеріям кваліфікації. Завдяки інноваційним технологіям, вони почали оцінювати і надавати перевагу кандидатам, здатним до швидкого навчання, креативного мислення та ефективної адаптації до швидкозмінних умов роботи.

Не можна також оминати той факт, що у період з 2020 року і до теперешнього часу HR в державній

службі стає все більш інноваційним та технологічно насиченим. Використання аналітики великих даних та штучного інтелекту стало фундаментальним у підходах до рекрутингу, оцінки ефективності та розробки персоналізованих програм навчання [5, с. 30-37]. Ці технології дозволяють не тільки точно аналізувати потреби в навчанні та розвитку персоналу, але й ефективно управляти кар'єрними траєкторіями співробітників, забезпечуючи їх зростання і задоволеність роботою.

Цікавим є те, що інклюзивність та диверсифікація стають не просто важливими аспектами, а необхідними умовами успіху в умовах глобалізації та культурної інтеграції. Управління культурно різноманітними командами вимагає нового рівня культурної чутливості та гнучкості управлінських навичок, оскільки співробітники можуть мати різноманітні культурні та професійні фони [2, с. 68-74]. Це сприяє створенню більш творчих та інноваційних рішень, коли команди можуть взаємодіяти і вчитися один від одного в інклюзивному середовищі.

Доречно додати, що ця трансформація управління людськими ресурсами не тільки змінює спосіб ведення ділової діяльності, але й робить державну службу більш привабливою для талантів, які шукають місце, де можна розвиватися та вносити значний вклад у суспільство. Сучасні тенденції в HR в державній службі відображають більш широкі зміни в робочій культурі, які відкривають нові можливості для інновацій та ефективного управління в умовах швидкої зміни умов і технологій [6, с. 5-11]. Доцільно далі звернути увагу на таблицю 1., вона демонструє, як із часом змінювалися методи керування людськими ресурсами, відповідаючи на зростаючі вимоги до гнучкості, інноваційності та включення у світі, що постійно змінюється.

Отже, з аналізу таблиці стає очевидним, що HR в державній службі пройшло значні зміни з 1980 років і до сьогодні. Від стандартизації та бюрократії до використання передових технологій, таких як аналітика великих даних та штучний інтелект, кожен період вносив свої корективи в те, як державні органи підходять до залучення, навчання та утримання своїх співробітників. Значення гнучкості, швидкості адаптації та інноваційності лише зросло, відображаючи зміни в глобальному робочому середовищі та технологічному ландшафті. Це підкреслює важливість неперервного розвитку та інтеграції нових підходів в управлінні людськими ресурсами для ефективного відповіді на сучасні виклики.

З огляду на продовження технологічних інновацій і глобалізаційних тенденцій, майбутнє HR

Таблиця 1

Еволюція управління людськими ресурсами в державній службі: порівняльний аналіз періодів

Період з/по	Фокус	Управління людськими ресурсами	Технологічний вплив	Культурні та організаційні зміни
1980-1990 pp.	Стандартизація та бюрократія	Дотримання правил, ручні процеси, повільний набір та навчання.	Мінімальний технологічний вплив.	Жорсткі структури, повільна реакція на зміни.
2000-2010 pp.	Цифрова трансформація та автоматизація	Електронний документообіг, зниження бюрократії, початок онлайн-сервісів.	Введення інтернету та базових цифрових інструментів.	Поступове прийняття цифрових робочих процесів.
2010-2020 pp.	Вплив соціальних мереж та мобільних технологій	Залучення талантів через соціальні платформи, розвиток через онлайн-навчання.	Розширення онлайн та мобільних платформ, гнучкі форми роботи та навчання.	Наголос на адаптивність та постійне навчання.
2020 і до тепер	Аналітика великих даних та інтеграція ШІ	Дата-орієнтований набір, персоналізоване навчання, акцент на різноманітності та інклюзивності.	Просунуті ШІ, машинне навчання для ефективності, дистанційна та гібридна модель роботи.	Культурна чутливість, управління інклюзивним та різноманітним персоналом.

Авторська розробка.

в державній службі буде вимагати ще більшої інтеграції новітніх технологічних рішень та методів. Враховуючи зростаючу потребу в адаптивності та гнучкості, є велика ймовірність, що штучний інтелект та машинне навчання стануть не просто інструментами для ефективнішого набору та управління персоналом, а ключовими компонентами стратегічного управлінського планування.

Впровадження технологій, що базуються на даних, дозволить державним органам не тільки прогнозувати потреби у навчанні та розвитку співробітників, але й забезпечувати особистісне зростання кожного працівника відповідно до його індивідуальних потреб та здібностей [14-16]. Такий підхід допоможе зміцнити мотивацію та залученість персоналу, а також сприятиме підвищенню загальної продуктивності та ефективності організацій. Крім того, зростання значення віддаленої роботи та гнучких форм зайнятості змусить керування людськими ресурсами зосередитися на створенні ефективних цифрових інструментів для спілкування та взаємодії між командами. Це буде вимагати нових підходів до корпоративної культури, де віртуальні команди мають бути так само згуртованими та продуктивними, як і традиційні.

Таким чином, стратегічне управління людськими ресурсами має стати важливою складовою загального успіху державних органів, де інноваційні підходи до навчання, мотивації та культурної адаптації стануть ключовими в умовах постійної зміни та невизначеності.

Висновки та пропозиції. Отож, аналізуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що глобалізація та технологічні зміни мають глибокий вплив на HR в системі державної служби. Через декілька десятиліть, починаючи з 1980 років, державні органи пройшли шлях від строгих бюрократичних структур до гнучких та інноваційно-орієнтованих систем. Технологічні інновації сприяли переходу від паперової роботи до електронного документообігу, від ручних процесів до автоматизації та використання аналітики великих даних та штучного інтелекту для оптимізації робочих процесів. Зазначені зміни не лише підвищили ефективність управління людськими ресурсами, але й сприяли зростанню гнучкості, швидкості адаптації організацій до змін, а також здатності до інноваційного мислення. Сучасний ринок праці вимагає неперервного розвитку навичок і компетенцій, а також інтеграції культурної чутливості та диверсифікації у корпоративні структури, що відображає глобалізаційні процеси. Враховуючи ці зміни, можна очікувати, що майбутнє управління людськими ресурсами буде ще більше зосереджене на розширенні технологічних можливостей, вдосконаленні методів набору та утримання персоналу, а також на впровадженні стратегій, які забезпечують гнучкість і адаптивність організацій до швидкозмінних умов глобалізованого світу. Це зумовлює необхідність постійного оновлення підходів та практик в управлінні людськими ресурсами, щоб ефективно відповідати на виклики сучасності.

REFERENCES:

1. Bohomolova S. K., Podolska O. V. (2020). Rozvytok kadrovoho potentsialu orhanu publichnoi sluzhby [Development of personnel potential of the public service body]. *Ukrainskyi zhurnal prykladnoi ekonomiky*. T. 5, № 3. pp. 74-81. Retrieved from: <http://ujae.org.ua/en/development-of-human-resources-of-the-public-service-body/> [in Ukrainian].

2. Hornyk V. H., Yevmieshkina O. L., Klymenko O. V. (2022). Vplyv hlobalizatsii na realizatsiiu derzhavnoi polityky zabezpechennia konkurentospromozhnosti ekonomiky Ukrainy [The impact of globalization on the implementation of the state policy of ensuring the competitiveness of the economy of Ukraine]. *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. Serii: Publichne upravlinnia ta administruvannia*. T. 33 (72) № 6. pp. 68-74. Retrieved from: https://pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2022/6_2022/11.pdf [in Ukrainian].
3. Innovatsiini zasady upravlinnia liudskymy resursamy: mozhlyvosti, vyklyky, priorityety dosiahnennia sotsialno-ekonomichnoi bezpeky [Innovative principles of human resources management: opportunities, challenges, priorities for achieving social and economic security]: kolektyvna monohrafiia za nauk. redaktsiieiu d.e.n., profesora Mishchuk H. Yu. Rivne: NUVHP, 2020. p. 408. Retrieved from: https://ep3.nuwm.edu.ua/18923/1/%D0%9C%D0%9E%D0%9D%D0%9E%D0%93%D0%A0%D0%90%D0%A4%D0%86%D0%AF_2.pdf [in Ukrainian].
4. Polovyi P. V. (2022). Kadrovyyi potentsial orhaniv publichnoi vlady v umovakh rozvytku tsyfrovoho suspilstva: teoretychnyi aspekt [Personnel potential of public authorities in the conditions of development of digital society: theoretical aspect]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*. № 2. p. 13. Retrieved from: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/5_2022/102.pdf [in Ukrainian].
5. Pryiatelchuk O. A. (2020). Vplyv hlobalizatsii na upravlinnia personalom v Ukraini [Impact of globalization on personnel management in Ukraine]. *Svitove hospodarstvo i mizhnarodni ekonomichni vidnosyny*. № 1 (24). pp. 30-37. Retrieved from: http://www.easterneurope-ebm.in.ua/journal/24_2020/7.pdf [in Ukrainian].
6. Prudyus O. (2023). Stratehichni napriamy tsyfrovoho rozvytku ekosystemy upravlinnia liudskymy resursamy derzhavnoi sluzhby Ukrainy v umovakh hlobalizatsii [Strategic directions of digital development of the human resources managementecosystemofthecivilserviceofUkraineintheconditionsoglobalization].*Aspektypublichnohoupavlinnia*. T. 11. № 1. pp. 5-11. Retrieved from: <file:///C:/Users/1/Downloads/978-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-1496-1-10-20230609.pdf> [in Ukrainian].
7. Publichne upravlinnia: tradytsii, innovatsii, hlobalni trendy [Public administration: traditions, innovations, global trends]: materialy Vseukrainskoi nauk.-prakt. konf. za mizhnar. uchastiu. 8 zhov. 2021 r. Odesa: ORIDU NADU, 2021. p. 340. Retrieved from: <http://www.oridu.odessa.ua/9/buk/27102021.pdf> [in Ukrainian].
8. Akimov O.O. (2014). Psychological aspects of corruption in public administration. *Derzhavne upravlinnia: teoriia ta praktyka*, vol.1, pp. 181-188.
9. Akimov, O. (2018). Functional factors of the system genesis of the professional activities of civil servants, *Investytsiyyi: praktyka ta dosvid*, vol. 24, pp. 68-74. DOI: 10.32702/2306-6814.2018.24.68.
10. Akimov, O. (2018). The concept of the system genesis of the professional activities of public servants, *Investytsiyyi: praktyka ta dosvid*, vol. 23, pp. 133-138. DOI: 10.32702/2306-6814.2018.23.133.
11. Akimov, O. (2019). The robustness of the system of professional activity of public employees: systemogenesial context, *Investytsiyyi: praktyka ta dosvid*, vol. 5, pp. 104-109. DOI: 10.32702/2306-6814.2019.5.104.
12. Dokienko, L.M. Klymenko, V.V. & Akimova, L. M. (2011), Investment management: training. Guide, Akademydav, Kyiv, Ukraine.
13. Klymenko, V.V. Akimova, L.M. & Dokienko, L.M. (2015), Finansovyy rynek [Financial Market], Center for Educational Literature, Kyiv, Ukraine.
14. Sukhova, K., Borodin, Y., Tarasenko, T., & Komarova, K. (2022) Organizational mechanism of state management of social services in territorial communities. *Ad Alta: Journal of interdisciplinary research*, 12(1), XXVII, 188-192.
15. Venediktov, V., Boiko, V., Kravchenko, I., & Tyshchenko, O.(2021) European standards of mediation in civil disputes and their implementation in Ukraine: theory and practice. *Ad Alta: Journal of interdisciplinary research*, 11(2), XXI, 25-29.
16. Zapara, S., Pronina, O., & Lohvinenko, M. (2021) Legal regulation of the land market: European experience and Ukrainian realities. *Ad Alta: Journal of interdisciplinary research*, 11(2), XXI, 18-24.

УДК 338.2:351

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2024.2.6>

Завгородня Світлана Павлівна,

кандидат наук з державного управління,

старший науковий співробітник

відділу соціальної стратегії центру економічних і соціальних досліджень

Національного інституту стратегічних досліджень

ORCID ID: 0000-0002-2177-9995

ЕКОНОМІЧНА НЕРІВНІСТЬ В УКРАЇНІ: ОЦІНЮВАННЯ РИЗИКІВ В ІНТЕРЕСАХ ЗМІЦНЕННЯ СТІЙКОСТІ

ECONOMIC INEQUALITY IN UKRAINE: ASSESSING RISKS IN THE INTEREST OF STRENGTHENING RESILIENCE

У статті проведено аналіз динаміки економічної нерівності як ризику для зміцнення стійкості, що змінилася в результаті повномасштабної збройної агресії РФ проти України у глобальному вимірі й у розрізі її видів. Оцінювання динаміки видів економічної нерівності дозволило виявити найбільш значущі для зміцнення стійкості держави і суспільства негативні наслідки, а також нові можливості для створення потенціалу. Негативні наслідки від поглиблення економічної нерівності, що визначені у розрізі видів економічної нерівності дали змогу: на порядок денний органів державної влади встановити першочергові проблемні питання та завдання, які потребують розв'язання; виділити категорії населення на які мають бути спрямовані державно-управлінські впливи для першочергового вирішення завдань в інтересах зміцнення стійкості. В умовах обмеженості ресурсів першочерговими завданнями постають: (а) для найбільш вразливих груп населення забезпечення рівного доступу до безпечної і якісної продовольчої продукції, енергетичних послуг з метою забезпечення життєдіяльності суспільства; (б) для представників середнього класу, які формують найбільший споживчий ринок і забезпечують стабільність суспільства - зменшення впливу наслідків від поглиблення економічної нерівності шляхом створення рівних можливостей втілення відповідальності за власний добробут; (с) розробка «покращених умов» державної підтримки для найбільш вразливих категорій населення, що втратили житло для реалізації права на житло, одночасно з проведенням процесу верифікації; для населення, яким належать майнові права на законсервовані об'єкти незавершеного будівництва і які зацікавлені у добудові житла з покращеним рівнем житлових умов; категорії населення, які мають бажання відбудувати / відновити будівлі з близьким до нуля рівнем споживання енергії.

Ключові слова: економічна нерівність, національна стійкість, ризик, споживчі характеристики, доходи, майно, державно-управлінська діяльність.

The article analyzes the dynamics of economic inequality, which has changed as a result of the Russian Federation's full-scale armed aggression against Ukraine, in a global dimension and in terms of its types. Assessing the dynamics of types of economic inequality made it possible to identify the most significant negative consequences for strengthening the stability of the state and society, as well as new opportunities for creating potential. The negative consequences of the deepening of economic inequality, manifested in its forms, made it possible to determine: priority issues and tasks that need to be solved on the agenda; to highlight the categories of the population that state and administrative influences should be targeted regarding the priority solution of problems in the interests of strengthening stability. In the conditions of limited resources, the primary tasks are: (a) for the most vulnerable groups of the population, ensuring equal access to safe and high-quality food products, energy services in order to ensure the vital activities of society; (b) for representatives of the middle class, reducing the impact of the consequences of deepening factors of economic inequality by creating equal opportunities to exercise responsibility for their own well-being, which form the largest consumer market and ensure the stability of society; (c) for the most vulnerable categories of the population that have lost housing, the development of "improved tools" of state support for realizing the right to housing under the conditions of the verification process; for the population that owns property rights on preserved objects of unfinished construction and that are interested in the completion of housing with an improved level of living conditions; population categories that have a desire to rebuild / restore buildings with close to zero energy consumption.

Ключові слова: economic inequality, national stability, risk, consumer characteristics, income, property, state management activity.

Постановка проблеми. Економічну нерівність на сьогодні визначено загрозою світового масштабу, яка має тенденцію до зростання. У звіті

Oxfam «Вживання найбагатших» («Survival of the Richest») [1] зазначається, що протягом 2020–2022 рр. 63% усіх нових багатств отримали

лише 1% найбагатших людей світу. Зважаючи на світову тенденцію, проблема поглиблення економічної нерівності на сучасному етапі притаманна також і країнам Європейського Союзу. Про різні причини зростання економічної нерівності зазначається в документах з аналізу Планів відновлення і стійкості (Analysis of the recovery and resilience plan) Болгарії, Естонії, Латвії, Литви. Наприклад, у Болгарії встановлено один із найвищих рівнів нерівності в доходах серед країн ЄС; в Естонії спостерігається один із найвищих показників гендерного розриву в оплаті праці серед країн Єврозони; у Латвії відзначається погане фінансування соціальної системи та значна нерівномірність у розподілі доходів через податки й соціальні трансфери.

Згідно з офіційними статистичними даними в Україні життєвий рівень населення є нижчим, ніж в країнах Європейського Союзу. Наприклад, в Україні Індекс Джині (використовується для розрахунку нерівності доходів, оскільки доходи виступають базовою складовою економічної нерівності) протягом 2021–2022 рр. оцінювався на рівні близько 26 % [2]. Середній показник Індeksu Джині у ЄС у 2021 р. становив 29,6 %, а у 2022 р. зріс до 30,2 % [3]. Між тим фахівці вважають, що статистичні дані щодо диференціації доходів населення не висвітлюють ситуації щодо економічної нерівності загалом, адже: (i) офіційні статистичні дані, які стосуються нерівності в доходах не враховують значної їх тінізації, що переважає у груп населення з вищими доходами [4]; (ii) якщо характеризувати різні види економічної нерівності, то офіційні статистичні дані розкривають неоднозначну ситуацію щодо проблеми економічної нерівності загалом [5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Указом Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» від 30 вересня 2019 р. № 722 визначено завдання забезпечувати дотримання Цілей сталого розвитку, в тому числі Цілі 10 «Скорочення нерівності». Для реалізації Цілі 10 «Скорочення нерівності», в частині економічної нерівності визначено завдання, яким передбачено зменшення диференціації доходів.

Дослідженню теоретичних засад поширення економічної нерівності приділяли увагу науковці, передусім у галузі економічних наук. Увага науковців у галузі економічних наук була зосереджена на дослідженні: різних чинників економічної нерівності (висвітлено у дослідженнях фахівців Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України) [6];

питання нерівності за доходами, майном та забезпечення рівного доступу до ресурсів (досліджували науковці І.Лаврук, С.Тодорюк, В.Кифяк) [5]; впливу складових економічної нерівності на формування середнього класу (розглядали О.Чубка, І.Скоропад, А.Путицький [7]); економічної нерівності в глобальному масштабі, що пов'язано з відмінностями у розвитку між країнами і соціально-економічними можливостями держав (В.Денисенко [8] В.Опалько [9]).

Метою статті є оцінювання динаміки складових економічної нерівності в Україні у період повномасштабної збройної агресії РФ, визначення наслідків від дії ризиків поглиблення економічної нерівності для визначення порядку денного органами державної влади в інтересах зміцнення стійкості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Передумовою розбудови соціальної держави (стаття 1 Конституції України) в умовах існування збурюючих впливів, зокрема зовнішнього середовища, існування суперечностей відносин, які виникають у процесі соціально-економічної життєдіяльності є забезпечення стійкості держави і суспільства. Варто враховувати, що в діалектиці суперечності розглядаються як фундаментальна ознака прояву єдності та боротьби протилежностей, а відтак ті чи інші суперечності можуть бути й чинником, які сприяють соціально-економічному розвитку. Ефективно реагувати на деструктивні впливи, які виникають у процесі соціально-економічної життєдіяльності, забезпечувати адаптацію держави та суспільства до мінливості та невизначеності зовнішніх впливів – полягає завдання органів державної влади. В умовах існування зростаючої загрози світового масштабу - поглиблення економічної нерівності, серед пріоритетів органів державної влади має бути оцінювання ризиків, визначення уразливості до встановленої тенденції у державі і суспільстві.

У положеннях Концепції забезпечення національної системи стійкості, яка введена в дію Указом Президента України від 27 вересня 2021 р. № 479/2021 [10], задекларовано завдання з системного аналізу та оцінювання ризиків для найбільш важливих сфер життєдіяльності суспільства і держави, зокрема економічної, соціальної. З-поміж основних проблем, які потребують розв'язання в контексті впровадження національної системи стійкості в практичну діяльність, відзначається [11; 13] відсутність загальних методологічних засад оцінювання ризиків і відповідних спроможностей необхідних для подолання виявлених загроз. Фахівці Національного інституту стратегічних досліджень (О.Резнікова, К.Войтовський,

А.Лепіхов) [11] запропонували методологію оцінювання ризиків і загроз для розбудови національної системи стійкості та обґрунтували доцільність її використання. Використання запропонованої авторами робіт [11; 12] методології оцінювання ризиків передбачає послідовне виконання низки завдань: 1-й етап - визначення найбільших загроз для національної безпеки; 2-й – поглиблений аналіз можливих наслідків; 3-й – оцінювання спроможностей, виявлення уразливостей; 4-й – геопростора підтримка, поширення результатів оцінювання ризиків, моніторинг і повторне оцінювання ризиків з урахуванням отриманого досвіду.

В даному випадку мова йде про використання запропонованої методології для оцінювання загрози світового масштабу – поглиблення економічної нерівності в інтересах зміцнення стійкості суспільства та держави. Тому в межах нашого дослідження передбачається виконання завдань щодо проведення системного аналізу характеристик, спричинених поглибленням економічної нерівності в Україні, зокрема виявлення негативних наслідків, а також нових можливостей, які можуть мати певний потенціал для розвитку.

Проведення аналізу безпекового середовища у розрізі певних сфер, зокрема економічної, соціальної за визначеними індикаторами у динаміці, передбачено першочерговим завданням. Аналіз безпекової ситуації дає змогу визначити перелік ризиків у відповідній сфері, які потребують найбільшої уваги. У нашому випадку для аналізу безпекової ситуації в аспекті економічної нерівності доцільно проаналізувати підходи до визначення вимірів економічної нерівності, її видів, а також визначити показники для оцінювання динаміки економічної нерівності.

Загалом науковці трактують поняття «економічна нерівність» як нерівномірний розподіл економічних ресурсів між окремими особами у групі, між групами населення чи між країнами світу, що обмежує можливості для економічного зростання країн та окремих індивідуумів [7; 9]. Вбачається, що причини економічної нерівності полягають у: (і) наявності характеристик населення, що впливають на можливості одержання різного рівня доходу, особливості структури споживання тих чи інших товарів та послуг; (ii) особливості механізму розподілу національного доходу і багатства, що обумовлюють обмеженість доступу до ресурсів (є об'єктом даного наукового дослідження). Проблемне поле дослідження економічної нерівності залишається актуальним у глобальному вимірі (акцентували увагу В.Опалько, В.Денисенко,

О.Чубка, І.Скороход, А.Путицький), а також щодо чинників економічної нерівності (фахівці Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України, І.Тимошенко, О.Нашекіна, В.Опалько).

У глобальному вимірі для визначення динаміки економічної нерівності В.Опалько пропонує використовувати індекс глобальної нерівності як відношення ВВП на душу населення за паритетом купівельної спроможності у динаміці, а також у співвідношенні однієї країни з вищим значенням до цього ж критерію, іншої країни з нижчим значенням [9]. Також у дослідженні В.Опалько відзначає, що сучасні дослідження глобальної економічної нерівності здійснюються з використанням показника співвідношення статків найбагатших людей до найбільш бідної частки населення світу (співставляють володіння 1% найбагатшого населення у загальній сукупності багатства окремої країни і таким чином демонструють нерівність). Але можливість використання цього показника має визначатися з урахуванням наявності статистичних даних.

Також у новітніх дискусіях для оцінювання економічної нерівності на глобальному рівні пропонують [9; 14] використовувати інтегровані показники - Індекс людського розвитку та Індекс щастя. Комплексний Індекс людського розвитку розкриває інтегральну оцінку розвитку людини за рахунок поєднання таких показників як ВВП на душу населення, рівень грамотності й тривалість життя. Нерівність в інтегральному Індексі щастя визначається за допомогою таких показників, як ВВП на душу населення, рівень соціальної підтримки, очікувана тривалість життя, відношення до корупції та ін.

Для оцінювання динаміки економічної нерівності серед населення у розрізі її чинників, у науковців не склалося єдиної думки щодо використання єдиного набору показників. Аналіз і систематизація праць українських науковців дає змогу вирізнити три групи показників у розрізі чинників поширення економічної нерівності. Зокрема, науковці вбачають, що; (а) *доходи* виступають базовим чинником нерівності, оскільки вже на стадії їх формування закладаються різні економічні можливості для різних груп населення. Для оцінювання динаміки економічної нерівності за доходами науковці пропонують використовувати декілька показників: Індекс Джині [5;9;14]; Індекс Пальми [9]; структура доходів населення [5;8;6]; розрив між мінімальною і середньою заробітною платою [8]; децильний та квінтільний коефіцієнти [9]. (б) однією із характеристик

економічної нерівності населення є *споживчі характеристики*. Чим бідніше домогосподарство, тим більший відсоток свого доходу воно змушене витратити на купівлю продуктів харчування. За можливостями придбання непродовольчих товарів та послуг менш забезпечені домогосподарства відчутно поступаються заможним. Для оцінювання динаміки економічної нерівності за споживчими характеристиками фахівці пропонують визначати частку доходу, що витрачається на продукти харчування, непродовольчі товари [5;6]. (в) основними характеристиками, що свідчать про динаміку економічної нерівності за *майновим забезпеченням* фахівці розглядають наявність нерухомості (житло та земля) і можливості придбати товари тривалого використання. Аналіз динаміки економічної нерівності за майновим забезпеченням пропонується здійснювати за [6]: типом власності на житло; доступністю житла; забезпеченістю окремими товарами тривалого користування; самооцінкою домогосподарствами власних житлових умов; наявністю у власності земельних паїв.

Важливим завданням у методології оцінювання ризиків є визначення можливих наслідків від їх реалізації у відповідних сферах життєдіяльності суспільства [11]. Мова йде про визначення допустимої межі реалізації ризиків та небезпечних наслідків для безперервності функціонування життєдіяльності людини, суспільства та держави з метою прийняття державно-управлінських рішень щодо реагування та створення потенціалу, ефективно використання якого, у разі настання загроз дозволить забезпечити безперервність функціонування життєдіяльності. Встановлення допустимих і недопустимих ризиків і наслідків від їх реалізації, а також побудова їх ієрархії є ключовою передумовою визначення спрямованості застосування сил та засобів суб'єктів забезпечення національної системи стійкості, а також раціонального розподілу наявних у суспільстві ресурсів.

На основі використання показників з оцінювання вимірів економічної нерівності, її видів

отримуємо оціночні дані для визначення масштабу наслідків чи виникаючих можливостей в результаті реалізації ризику поглиблення економічної нерівності. Використання показників вимірювання економічної нерівності на глобальному рівні дає змогу отримувати оціночні дані, що розкривають зв'язок та співвідношення нерівності у розподілі доходів у різних країнах, розвиток людського потенціалу і задоволеність життям.

Масштабування наслідків повномасштабної збройної агресії РФ проти України помітно вплинуло на зниження рівня життя населення і задоволеність життям (Таблиця 1). Зокрема, ВВП на душу населення за паритетом купівельної спроможності у 2021 році знизився на 2,218 дол США. Індекс щастя в Україні різко знизився у 2023 році до рівня 4,64, а у довоєнний період цей показник становив 5,08. Попри значне погіршення рівня життя населення і зниження задоволеності життям, Україна за Індексом людського розвитку зберегла високий рівень на глобальному рівні (значення Індeksu людського розвитку у 2022 році знизилася до 0,73, а у 2021 році цей показник становив 0,76). Попри масштабність негативних наслідків від повномасштабної збройної агресії РФ проти України, незначне зниження Індeksu щастя в Україні в 2022 році викликано зростанням згуртованості суспільства, зниженням регіональних розбіжностей і зростанням взаємодопомоги серед населення та ролі держави в суспільному житті. Таким чином, серед характеристик-стимуляторів, які впливають на зміцнення позицій України на глобальному рівні та зміцнення стійкості держави і суспільства відноситься високий рівень грамотності населення, зміцнення згуртованості суспільства, зростання ролі держави для населення.

Наслідки повномасштабної збройної агресії РФ проти України негативно вплинуло майже на всі види економічної нерівності. Наявні статистичні дані, за якими можна охарактеризувати динаміку поглиблення економічної нерівності в розрізі її видів призводять до використання обмеженого

Таблиця 1

Економічна нерівність на глобальному рівні

Показник	Рік	2018	2019	2020	2021	2022
	ВВП на душу населення за паритетом купівельної спроможності в Україні, дол США		12,337	12,805	12,408	12,949
Індекс людського розвитку в Україні (значення/рівень)		0,78 високий	0,77 високий	0,76 високий	0,76 високий	0,73 високий
Індекс щастя в Україні		4,10	4,33	4,88	5,08	5,07

Джерело: складено автором за даними [15;16;17]

набору показників. Зокрема, характеризуючи динаміку економічної нерівності за доходами використовуємо Індикатор Джині, дані якого свідчать, що в Україні протягом 2021–2022 рр. значення цього показника залишалось стабільним на рівні близько 26 % попри негативні наслідки від повномасштабної збройної агресії РФ проти України [18]. Згідно з офіційними даними нерівність доходів населення залишається низькою, але ряд інших показників які характеризують економічну нерівність свідчить про ризики для зміцнення стійкості суспільства і держави.

Статистичні дані щодо структури доходів населення характеризують тенденцію з поглиблення економічної нерівності. За даними Інфляційного звіту НБУ [19] ключовими у доходах населення другий рік поспіль залишаються соціальні трансферти (пенсії, соціальні допомоги), виплати військовим. Це відображає пряму залежність населення від державного бюджету. Для прикладу, у високорозвинених країнах частка заробітної плати у структурі загальних доходів населення перевищує 80%, тобто реалізується відтворювальна функція заробітної плати як основного компонента формування бюджету родини [5]. У цьому контексті важливо розглянути спроможності домогосподарств купувати товари, тобто проаналізувати споживчі характеристики населення.

Дані, оприлюднені в Інфляційному звіті НБУ за жовтень 2023 р. [19], свідчать про стрімке зростання кількості домогосподарств, які не можуть дозволити собі певні товари першої необхідності протягом дії режиму воєнного стану. Станом на вересень 2023 р. таких домогосподарств було близько 50 %. Судячи із самооцінки фінансового становища домогосподарств, за період воєнного стану значно зросла частка домогосподарств, які економлять на харчуванні (з 12,2 % у 2021 р. до 26,2 % у 2023 р.). В той же час зменшилася частка домогосподарств, яким вистачає на харчі, одяг, взуття (з 39,3% у 2021 р. до 22,7 % у 2023 р.). Це свідчить про збільшення протягом дії воєнного стану частки домогосподарств, що перебувають на межі бідності на тлі збільшення частки неактивного населення.

Протягом дії воєнного стану зросла частка домогосподарств, яким вистачає на придбання товарів тривалого користування (вистачає на придбання дрібної і габаритної техніки, а на придбання машини / квартири потрібно заощадити / позичити) з 3% до 8,3%, а також частка домогосподарств, які можуть собі дозволити будь-які покупки (в тому числі придбання товарів тривалого користування, машини, квартири) з 0,5 % до 1,7 %. Також дані з оцінювання домогосподарствами власних житлових умов за період 2021-2022 років свідчать про збільшення частки домогосподарств, що задоволені своїми жит-

ловими умовами з 57,5% до 58,8% [20]. Така ситуація являється однією із характерних ознак поглиблення економічної нерівності за майновим забезпеченням.

Покращення окремих майнових характеристик економічної нерівності відбулося паралельно із загостренням проблеми доступності житла для значної частки громадян в результаті масштабних руйнувань житлової інфраструктури. В Україні за даними 2021 р., 49,8% домогосподарств жили у перенаселеному житлі. До початку масштабних руйнувань житлової забудови в результаті повномасштабної збройної агресії РФ рівень перенаселеності житла в Україні вже був вищим за аналогічні показники в таких країнах ЄС, як Латвія (41,3 %), Румунія (41 %), Польща (35,7 %). Вимушена міграція населення закордон та інші чинники сприяли незначному зниженню рівня перенаселеності житла у 2022 році до 48,9%.

В результаті повномасштабної збройної агресії РФ проти України за період з 24 лютого 2022 року по 24 лютого 2023 року завдані збитки житловим об'єктам оцінено у 50 млрд дол США. За приблизними розрахунками, понад 2,4 млн українців залишилися без житла, або мешкають у пошкоджених будинках. У звіті Міжнародної організації з міграції зазначено, що станом на 23 січня 2023 року 60% усіх ВПО проживають в орендованих помешканнях, 21 % мешкають у друзів або родичів, а 3 % ВПО мешкають у центрах колективного проживання. Водночас серед непереміщеного населення 91 % проживають у власному помешканні та рідше стикаються з тягарем оренди житла.

Тривала повномасштабна збройна агресія РФ активізує негативні наслідки, що сприяють поглибленню економічної нерівності. Оцінювання негативних наслідків від поглиблення економічної нерівності за допомогою аналізу вимірів економічної нерівності, її видів у динаміці дозволило визначити проблемні питання, що потребують першочергового дослідження і вирішення. В інтересах зміцнення стійкості та урахування обмеженість ресурсів потребують своєчасного прийняття рішення щодо реагування на наслідки поглиблення економічної нерівності у найбільш значущих її видах. Серед наслідків, які потребують першочергового реагування варто виділити такі проблемні питання:

– найбільша видаткова частка сімейного бюджету українців припадає на продукти харчування, а понад чверть відсотка домогосподарств навіть економлять на харчуванні; другою значною статтею витрат домогосподарств залишається оплата комунальних, зокрема енергетичних послуг. Негативні наслідки від повномасштабної збройної агресії РФ також підсилюються локальним дефіцитом продуктів харчування в місцях, що розташовані близько до зони бойових дій;

а у результаті загрози обстрілів і руйнування військами РФ об'єктів енергетичної інфраструктури обмежується фізична доступність енергоресурсів для населення.

Безперервність забезпечення функціонування цих сфер життєдіяльності суспільства передбачено у Концепції забезпечення національної системи стійкості, яка введена в дію Указом Президента України від 27 вересня 2021 р. № 479/2021. В результаті завданих наслідків від реалізації ризику поглиблення економічної нерівності першочерговим завданням постає забезпечення рівного доступу населення до якісних і безпечних продуктів харчування, до енергетичних послуг як важливих сфер життєдіяльності суспільства.

– значне зростання диференціації населення за доходами і споживчими характеристиками, збільшення частки осіб які перебувають на межі бідності віддзеркалює тенденцію «розмивання» середнього класу в Україні. Стрімке зростання кількості домогосподарств, які не можуть дозволити собі певні товари першої необхідності протягом дії режиму воєнного стану на тлі збільшення частки неактивного та скорочення зайнятого населення фактично означає перебування на межі бідності близько 50% домогосподарств.

Доведено, що середній клас у розвинутих країнах формує найширший споживчий ринок для дрібного та середнього бізнесу, виступає в ролі «стабілізатора» суспільства, забезпечує стабільність і динамічний економічний розвиток країни [8]. Для зменшення впливу наслідків від поглиблення економічної нерівності потребують своєчасного прийняття рішення щодо стимулювання до підприємництва неактивного населення, що збільшилося в результаті повномасштабної збройної агресії РФ, або осіб які зазнали негативного впливу на діяльність своєї компанії за умови забезпечення рівних можливостей та сприятливих умов для реалізації їх активної економічної і соціальної поведінки; утвердження відповідальності населення за власний добробут; підвищення адресності з надання державної допомоги лише бідним верствам населення.

– негативні наслідки від тривалої повномасштабної збройної агресії мають вираження у зниженні доступності житла для населення. Хоча результати оцінювання засвідчують зниження рівня перенаселеності житла з початку повномасштабної збройної агресії РФ, але це зокрема наслідок вимушеної міграції. Поглиблення економічної нерівності за майновим забезпеченням також проявляється через значне збільшення частки домогосподарств, які можуть собі дозволити будь-які покупки, в тому числі придбання товарів тривалого користування, нерухомості.

У Конституції України (стаття 47) визначено, що кожен громадянин має право на житло. Дер-

жава створює умови за яких кожен громадянин матиме змогу побудувати житло, придбати його у власність або взяти в оренду. В ієрархії завдань порядку денного органів державної влади постають такі пріоритетні завдання зі зменшення економічної нерівності за майновим забезпеченням. По-перше, складовою частиною реалізації права на житло має бути виявлення нових, найбільш уразливих категорій людей, які втратили житло і впровадження інструментів доступності житла на пріоритетній основі із забезпеченням процедури верифікації. По-друге, для всіх категорій людей, яким належать майнові права на законсервовані об'єкти незавершеного будівництва мають бути створені рівні можливості для добудови житла з покращеним рівнем житлових умов за рахунок співучасті держави і співвласників житла. Частка участі держави і власників житла у співфінансуванні добудови житла повинно збільшуватися зі збільшенням рівня енергетичної ефективності житла, з використанням установок ВДЕ і близьким до нульового рівнем споживання енергії, у порівнянні із передбаченим у проекті. По-третє, мають бути створені можливості доступу до інструментів відновлення пошкодженого майна з близьким до нуля рівнем споживання енергії в будівлі всім співвласникам будинку, в тому числі тим, хто має низький дохід (при цьому частка участі має варіюватися враховуючи вразливість споживачів і рівень зменшення споживання енергії). Зазначені умови для співвласників будинку забезпечуватимуть покращення рівня житлових умов, а для держави - зменшення використання енергоресурсів у житловому фонді.

– аналіз характеристик економічної нерівності дав змогу також виявити і потенціал для зміцнення стійкості суспільства і держави. Попри значне зниження рівня життя населення та поступове зниження задоволеності життям, мова йде про виявлення «характеристик-стимуляторів», зокрема: зростання згуртованості суспільства, взаємодопомоги, зниження регіональних розбіжностей, зростання ролі держави в суспільному житті. Зазначені тенденції можна розглядати як нові можливості, що продукують напрями дій держави, бізнесу та суспільства для впровадження комплексу заходів із відновлення якості життя населення, умов функціонування суспільства. При цьому, відновлення якості життя населення, умов функціонування суспільства на рівні, не нижчому за докризовий варто розглядати як процес створення потенціалу, ефективно використання якого у разі настання загрози дозволить ефективно забезпечувати стійкість суспільства і держави.

Висновок. Результати оцінювання ризику економічної нерівності в період воєнного стану в Україні дали змогу виявити найбільш значущі для забезпечення стійкості держави і суспільства

негативні наслідки, а також нові можливості які можуть мати потенціал для розвитку. Для аналізу безпекового середовища в аспекті економічної нерівності було визначено показники для глобального виміру, а також у розрізі її видів. Результати оцінювання економічної нерівності розкривають неоднозначну ситуацію щодо наслідків цього

явища, для встановлення нагальних проблемних питань, що потребують вирішення в інтересах зміцнення стійкості. В умовах обмеженості ресурсів визначено першочергові завдання в порядку денному органів державної влади з виділенням категорій населення, на які мають бути спрямовані державно-управлінські впливи.

REFERENCES:

1. Survival of the Richest. *Oxfam*. Retrieved from <https://www.oxfam.org/en/research/survival-richest> [in English].
2. Gini index in Ukraine from 2013 to 2028. *STATISTA*. Retrieved from <https://www.statista.com/forecasts/1165120/gini-index-forecast-in-ukrai...> [in English].
3. Gini coefficient of equivalised disposable income – EU-SILC survey. *Eurostat*. Retrieved from https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ilc_di12/default/table?l... [in English].
4. Kachynskiy, A.B. (2013). *Indykatory natsionalnoi bezpeky: vyznachennia ta zastosuvannia yikh hranychnykh znachen* [Indicators of national security: definition and application of their threshold values]. Kyiv: NISS [in Ukrainian].
5. Lavruk, I.H., Lavruk, Sh.H., Todoriuk, S.I. & Kyfiak, V.I. (2019). Nerivnist dokhodiv naseleennia v Ukraini [Income inequality in Ukraine]. *Investytsii: praktyka ta dosvid - Investments: practice and experience*, 11, 69-78 [in Ukrainian].
6. Libanova, E.M. (Eds.). (2012). *Nerivnist v Ukraini: masshtaby ta mozhlyvosti vplyvu* [Inequality in Ukraine: scope and possibilities of influence]. Instytut demografii ta sotsialnykh doslidzhen imeni M. V. Ptukhy NAN Ukrainy [in Ukrainian].
7. Chubka, O., Skorokhod, I., Putytskyi, A. (2022). Kontseptualizatsiia pidkhodiv do tlumachennia definitsii «nerivnist», yii vydiv, proiaviv ta prychny vynykennia [Conceptualization of approaches to the interpretation of the definition of "inequality", its types, manifestations and causes of occurrence]. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 5(46), 463–476. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcaptop.5.46.2022.3910> [in Ukrainian].
8. Opalko, V.V., Denysenko, V.O. (2018). Nerivnist dokhodiv i problema formuvannia [Income inequality and the problem of formation]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu - Scientific Bulletin of the International Humanitarian University*. Retrieved from: <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2018/33-2018/6.pdf> [in Ukrainian].
9. Opalko, V. (2018). Metodyka otsiniuvannia ekonomichnoi nerivnosti: svitova praktyka [Methodology for assessing economic inequality: global practice]. *Ekonomichnyi prostir - Economic space*, 129, C.30-44 [in Ukrainian].
10. Ukaz Prezydenta Ukrainy Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 20 serpnia 2021 roku «Pro zaprovadzhennia natsionalnoi systemy stiikosti» vid 27.09.2021 roku № 479/2021 [Decree of the President of Ukraine On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated August 20, 2021 "On the introduction of the national stability system" dated September 27, 2021 No. 479/2021. Ofitsiine internet-predstavnytstvo Prezydenta Ukrainy - Official online representation of the President of Ukraine. Retrieved from <https://www.president.gov.ua/documents/4792021-40181> [in Ukrainian].
11. Reznikova, O.O., Voitovskiy, K.Ie. & Lepikhov, A.V. (2020). *Natsionalni systemy otsiniuvannia ryzykiv i zahroz: krashchi svitovi praktyky, novi mozhlyvosti dlia Ukrainy* [National risk and threat assessment systems: world best practices, new opportunities for Ukraine]. Kyiv: NISS [in Ukrainian].
12. Reznikova, O.O. (2022). Natsionalna stiikist v umovakh minlyvoho bezpekovoho seredovyscha [National stability in the conditions of a changing security environment]. Kyiv: NISS [in Ukrainian].
13. Orel M. H. (2019). Teoretyko-metodolohichni zasady formuvannia systemy derzhavnoho upravlinnia u sferi politychnoi bezpeky [Theoretical and methodological foundations of the formation of the state administration system in the field of political security]. *Doctor's thesis*. Kyiv: MAUP [in Ukrainian].
14. Tymoshenkov, I.V., Nashchekina, O.M. (2018). Mizhnarodni porivnialni doslidzhennia u dzerkali rytorychnoi kontseptsii metodu ekonomichnoi nauky [International comparative studies in the mirror of the rhetorical concept of the method of economic science]. *Ekonomichna teoriia ta pravo - Economic theory and law*, 4(35). DOI: <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2018-35-4-11> [in Ukrainian].
15. GDP per capita, PPP (constant 2017 international \$). *WorldBank*. Retrieved from https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.PP.KD?end=2018&name_desc=true&start=1990 [in English].
16. Human Development Index (HDI) by Country. *World Population Review*. Retrieved from <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/hdi-by-country> [in English].
17. Ukraine: Happiness index. *Global Economy*. Retrieved from <https://www.theglobaleconomy.com/Ukraine/happiness/> [in English].
18. Gini index in Ukraine from 2013 to 2028. *STATISTA*. Retrieved from <https://www.statista.com/forecasts/1165120/gini-index-forecast-in-ukrai...> [in English].
19. Inflatsiyniy zvit Natsionalnoho banku Ukrainy [Inflation report of the National Bank of Ukraine]. (2023). *bank.gov.ua*. Retrieved from <https://bank.gov.ua/ua/news/all/inflyatsiyniy-zvit-jovten-2023-roku> [in Ukrainian].
20. Obstezhennia umov zhyttia domohospodarstv [Survey of living conditions of households]. (2022). *stat.gov.ua*. Retrieved from [https://stat.gov.ua/uk/explorer?um=SSSU:DF_SURVEY_LIVING_CONDITIONS_HOUSEHOLDS_P1\(1.0.0\)](https://stat.gov.ua/uk/explorer?um=SSSU:DF_SURVEY_LIVING_CONDITIONS_HOUSEHOLDS_P1(1.0.0)) [in Ukrainian].

УДК 657.504.064

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2024.2.7>

Макурін Андрій Андрійович,

доктор економічних наук, доцент,

доцент кафедри міжнародних відносин і аудиту

Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»

ORCID ID: 0000-0001-8093-736X

ІНСТРУМЕНТИ УПРАВЛІННЯ РЕКЛАМНОЇ СТРАТЕГІЇ В УМОВАХ ЦИФРОВОГО ПРОСТОРУ

ADVERTISING STRATEGY MANAGEMENT TOOLS V CONDITIONS OF THE DIGITAL SPACE

В статті розглянуто основні перепони управління рекламною стратегією в умовах цифрового простору. Встановлено, що під час турбулентності в світі через пандемії, війни, розвиток інформаційно-комунікаційних технологій відбувається трансформація бізнес процесів. Тобто, криза стала одним із чинників розвитку digital-маркетингу як ефективної системи заходів управління конкурентоспроможністю бізнесу та взаємодією учасників торговельних відносин. Встановлено, що саме конкуренція виступає нормальним явищем для підприємств, оскільки кожен з них намагається постійно утримувати свою аудиторію, ринки збуту, тощо. За здорової ринкової економіки підприємства мають можливість вільного доступу до загальних ринків, можуть без обмежень пропонувати свої товари та послуги, добросовісно змагатися за клієнтів на основі кращих цін, сервісу та якості продукції. Наведено особливості конкуренції підприємств у віртуальному середовищі яке поєднує в собі глобальність, візуалізацію, привабливість, репутацію та швидкість. Встановлено, що стратегія цифрового маркетингу – це план дій, який описує, як компанія використовує цифрові медіа-платформи та інші онлайн-інструменти для досягнення своїх маркетингових цілей. Ця стратегія включає в себе визначення мети компанії, аналіз аудиторії, вибір цифрових каналів та інструментів, розробку контенту та плану розповсюдження, а також визначення метрик успіху та аналіз результатів. Сформовано основні інструменти аналізу конкурентів та сегментація цифрового ринку. Оскільки діджиталізація є визначальною категорією розвитку національного економічного середовища, то цифрову модель сучасної економіки варто детермінувати як визначальну компоненту досягнень економічного зростання. Однією з основних переваг діджиталізації є підвищення ефективності бізнес-процесів, що полягає у можливості автоматизувати більшість операцій та дій для забезпечення швидкості та точності виконання завдань. Застосування цифрових технологій у бізнесі дозволяє значно скоротити час на виконання завдань, зменшити витрати на робочу силу та матеріали, а також збільшити продуктивність. з певного моменту, коли на ринку з'являються нові інновації або технології, ризики знову зменшуються за умов наявності та реалізації стратегії цифрового маркетингу, що підтримується трансформацією бізнес процесів.

Ключові слова: digital-маркетинг, бізнес-середовище, цифрові трансформації, управління конкурентоспроможністю, реклама, стратегія рекламної діяльності.

The article discusses the main obstacles of managing an advertising strategy in the digital space. It has been established that during the turbulence in the world due to pandemics, wars, the development of information and communication technologies, transformation of business processes takes place. That is, the crisis became one of the factors in the development of digital marketing as an effective system of measures for managing business competitiveness and the interaction of participants in trade relations. It is established that competition is a normal phenomenon for enterprises, as each of them constantly tries to maintain its audience, sales markets, etc. Under a healthy market economy, enterprises have the opportunity to freely access common markets, can offer their goods and services without restrictions, compete in good faith for customers on the basis of better prices, service and product quality. Features of competition of enterprises in a virtual environment that combines globality, visualization, attractiveness, reputation and speed are given. A digital marketing strategy is defined as an action plan that describes how a company uses digital media platforms and other online tools to achieve its marketing goals. This strategy includes defining the company's purpose, analyzing the audience, choosing digital channels and tools, developing a content and distribution plan, as well as defining success metrics and analyzing results. The main tools of competitor analysis and segmentation of the digital market have been developed. Because digitalization is the driving force of the modern economy and is an important factor in business development. One of the main advantages of digitalization is the improvement of the efficiency of business processes, which consists in the possibility of automating most operations and actions to ensure the speed and accuracy of tasks. The application of digital technologies in business allows to significantly reduce the time to complete tasks, reduce the costs of labor and materials, and also increase productivity. from a certain moment, when new innovations or technologies appear on the market, the risks are reduced again, provided that a digital marketing strategy is in place and implemented, supported by the transformation of business processes.

Key words: digital marketing, business environment, digital transformations, competitiveness management, advertising, advertising strategy.

Постановка проблеми. Кризові тенденції початку 2020 року та 2022 року наклали свій відбиток на ведення бізнесу в Україні. Вони внесли певні зміни у структуру бізнес процесів. Оскільки й досі відчувається існуюче обмеження соціальної взаємодії, які значно ускладнюють комунікацію між господарюючими суб'єктами та споживачами. На зміну традиційним маркетинговим заходам прийшли сучасні прогресивні заходи, побудовані на засадах використання інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій. Таким чином, варто визнати, що саме криза стала одним із чинників розвитку digital-маркетингу як ефективної системи заходів управління конкурентоспроможністю бізнесу та взаємодією учасників торгівельних відносин [1].

У сучасних умовах господарювання бізнес-процеси дедалі більше схильні діджиталізуватись. А конкуренція на ринку стає все складнішою, формування ефективної стратегії цифрової реклами стає надзвичайно важливою задачею для кожної компанії. Особливо гостро це відчувається на фоні пандемії COVID-19, що вимусила багатьох підприємців перейти у цифровий формат; повномасштабний напад росії на Україну надалі підсилює тенденції зміцнення позицій підприємств, які мають досвід ефективного конкурування у цифровому середовищі.

Цифрові платформи надали доступ безмежній кількості юридичних та фізичних осіб для комунікації та взаємодії один з одним. Останнім часом ринок вакансій потребує фахівців, які здатні правильно налаштувати рекламу в Google, Facebook, Instagram. З подальшим приверненням уваги сторонніх користувачів та залученням тієї цільової аудиторії якій це буде потрібно та цікаво [2].

У демократичні країни конкуренція виступає нормальним явищем для підприємств, оскільки кожен з них намагається постійно утримувати свою аудиторію, ринки збуту, тощо. За здорової ринкової економіки підприємства мають можливість вільного доступу до загальних ринків, можуть без обмежень пропонувати свої товари та послуги, добросовісно змагатися за клієнтів на основі кращих цін, сервісу та якості продукції. Проте залишається не визначеним, які ж інструменти рекламної стратегії можуть бути більш дієвими в цифровому просторі. Тому необхідно дослідити сутність інструментів реклами та їх ефективне використання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тенденціям розвитку особливостей та переваг маркетингу в цифровому просторі та ефективності бізнесу приділено праці багатьох науковців. Сак Т.В.

[2] розглядала світові тренди електронної комерції як складної форми економічних відносин. Автор запропонувала перелік відповідних світових трендів та орієнтирів управління бізнесом, серед них варто зазначити: розвиток мобільної комерції; поширення бізнес-моделі Online to Offline; розвиток електронних платіжних систем; забезпечення багатоканальності; персоналізація в digital-маркетингу; підвищення пізнаваності бренду; забезпечення вищої якості інформації для клієнтів; активне поширення інновацій в електронній комерції. Держак Н.О., Зінченко Т.Ю. [3] розглядали просування маркетингових онлайн сервісів у цифровому середовищі для формування стратегій управління бізнес процесами. Оскільки наразі відбувається злиття онлайн та офлайн комунікацій у всіх сферах життя, зокрема й у ритейлі. Digital-marketing дозволив одночасно взаємодіяти з цільовою аудиторією у реальному та віртуальному середовищах. Науковці розглядали сучасні інструменти цифрового маркетингу у сфері сервісів доставки продуктів, товарів та готової їжі. Марцінковська О., Легкий О. [4] розглянули основні ознаки CRM-систем та функціональність поширених платформ за основними напрямками – управління продажами, маркетингом, комунікаційних зв'язків із суміжними відділами. Автори обґрунтували доцільність використання CRM – систем при використанні проектного підходу до управління в контексті «канбан»-процесів та методології «AGILE», окреслили стадії впровадження CRM – систем на підприємстві з позиції управління персоналом та використання цифрових джерел інформації для прийняття управлінських рішень; зазначено основні переваги використання CRM систем як для бізнес-процесів загалом, так і для маркетингу та організації робочого процесу зокрема.

Проте залишається невизначеним які інструменти рекламної стратегії є ефективними в формуванні рекламного контенту в цифровому просторі. Оскільки останнім часом спостерігається дисбаланс між потребою у застосуванні традиційних рекламних заходів та цифрового рекламного контенту, що було викликано пандеміями, війнами, розвитком інформаційно-комунікаційних систем.

Мета дослідження полягає в виокремленні ефективних інструментів реклами та спрощеного підходу в управлінні маркетингової стратегії. Окреслені аспекти зумовлюють потребу у здійсненні поглиблених досліджень актуальних тенденцій розвитку рекламних стратегій.

Виклад основного матеріалу. Конкуренція підприємств у віртуальному середовищі має свої

особливості, що відрізняють її від конкуренції у реальному світі. Використання цифрових маркетингових інструментів дозволяє компаніям збільшувати ефективність свого маркетингу, підвищувати свою конкурентоспроможність та підвищувати доходи [5].

Цифровий маркетинг – це комплекс заходів та стратегій, що спрямовані на просування бренду або продукту через інтернет-канали, такі як веб-сайти, соціальні мережі, електронна пошта, пошукові системи та інші цифрові медіа-платформи. Це процес залучення та утримання клієнтів, створення і збільшення свідомості про бренд, збільшення продажів, підвищення лояльності клієнтів та розвитку бізнесу в цілому. Цифровий маркетинг включає в себе багато різних методів та інструментів, таких як контент-маркетинг, соціальний медіа-маркетинг, пошуковий маркетинг, email-маркетинг, відео-маркетинг, аналітику та інше. На рисунку 1 наведено особливості конкуренції підприємств у віртуальному середовищі.

Стратегія цифрового маркетингу – це план дій, який описує, як компанія використовує цифрові медіа-платформи та інші онлайн-інструменти для досягнення своїх маркетингових цілей. Ця стратегія включає в себе визначення мети компа-

нії, аналіз аудиторії, вибір цифрових каналів та інструментів, розробку контенту та плану розповсюдження, а також визначення метрик успіху та аналіз результатів. Основна мета стратегії цифрового маркетингу полягає в тому, щоб ефективно використовувати різні цифрові канали та інструменти для досягнення маркетингових цілей компанії, які можуть включати збільшення продажів, збільшення свідомості про бренд, залучення нових клієнтів, підвищення лояльності та ін [6].

У прикладному аспекті формування стратегії цифрового маркетингу в умовах висококонкурентного середовища вимагає відповіді на три основні питання – щодо інструментів, сегментації ринку та технологічної підтримки маркетингу в епоху діджиталізації. Інструменти аналізу конкурентів допомагають підприємствам зрозуміти, як працюють конкуренти, які існують переваги та недоліки, а також їх взаємодія з клієнтами. Саме така інформація буде корисною під час розробки власної стратегії з маркетингу з орієнтацією на дієві інструменти управління такою стратегією [7]. Важливо аналізувати та використовувати інформацію про конкурентів для удосконалення власних продуктів, послуг та маркетингових стратегій (табл 1).

Рис. 1. Особливості конкуренції підприємств у віртуальному середовищі

Таблиця 1

Основні інструменти аналізу конкурентів та сегментація цифрового ринку

№	Інструменти аналізу	Опис	Назва сегменту	Опис сегмента	Стратегія
1	Swot-аналіз	Аналіз сильних та слабких сторін	B2B	Послуги для іншого бізнесу	Бізнес-клієнти
2	Аналіз ринку	Дослідження ринку	Споживчий	Кінцеві споживачі	Нові клієнти
3	Аналіз веб-сайту	Дослідження організації сайту	Науково-технічний	Наука та технології	Позитивний імідж
4	Аналіз соціальних мереж	Огляд використаних підходів	Електронна комерція	Продаж через інтернет	Покупки в інтернеті
5	Аналіз реклами	Аналіз видів реклам			
6	Аналіз продуктів	Якість			

Кожен з цих сегментів має свої особливості, які вимагають різних підходів у маркетинговій стратегії. Наприклад, бізнес-сегмент може вимагати більш технічної та професійної мови в маркетингових матеріалах, тоді як споживчий сегмент може бути більш зацікавлений у простій та доступній мові. Крім того, різні сегменти можуть вимагати різних каналів маркетингу, таких як соціальні мережі, рекламні майданчики або електронні листівки [8].

Діджиталізація є рушійною силою сучасної економіки і є важливим фактором розвитку бізнесу. Це означає застосування цифрових технологій у всіх сферах бізнесу, від маркетингу та продажів до управління та виробництва. Діджиталізація дозволяє підприємствам ефективніше використовувати свої ресурси та зменшувати витрати на операції.

Однією з основних переваг діджиталізації є підвищення ефективності бізнес-процесів, що полягає у можливості автоматизувати більшість операцій та дій для забезпечення швидкості та точності виконання завдань. Застосування цифрових технологій у бізнесі дозволяє значно скоротити час на виконання завдань, зменшити витрати на робочу силу та матеріали, а також збільшити продуктивність [9]. З позицій маркетингу слід відзначити, що діджиталізація дозволяє підприємствам отримати доступ до більш широкої аудиторії в онлайн-середовищі – інтернет дозволяє підприємствам просувати свої продукти та послуги на більш широкій аудиторії та забезпечує можливість взаємодії зі споживачами в режимі реального часу. Тенденція до діджиталізації підприємств суттєво вплинула на топографію сучасних ринків [13].

Підприємства-першопрохідці у цифровому маркетингу нині опинились у ситуації високої конкуренції, а нові гравці ринку змушені подекуди докорінно переглядати свої бізнес-процеси і стратегії для приведення їх у відповідність цифровому середовищу функціонування [10]. Від-

правною точкою для формування стратегії цифрового маркетингу в умовах висококонкурентного середовища є припущення щодо того, що останні впливають на ризики та можливості функціонування підприємств нелінійним чином [13].

На початковій стадії, коли ринок має досить низький рівень конкуренції, ризики для підприємства можуть бути досить низькі, оскільки ринок має значний потенціал для розвитку та зростання. У такій ситуації підприємства мають значні можливості для залучення нових клієнтів та встановлення стійких позицій на ринку. Далі, з ростом конкуренції, ризики зростають. Коли на ринку з'являється все більше гравців, підприємства можуть зіштовхуватися з більшими труднощами у залученні клієнтів та підтриманні прибутковості свого бізнесу. Ризики збільшуються зі зростанням числа конкурентів та зменшенням можливостей для розвитку бізнесу. Проте, з певного моменту, коли на ринку з'являються нові інновації або технології, ризики знову зменшуються за умов наявності та реалізації стратегії цифрового маркетингу, що підтримується трансформацією бізнес процесів. На цьому етапі, підприємства мають можливість збільшувати прибутки та зміцнити позиції на ринку [13].

Отже, ефективне управління маркетинговою стратегією вимагає балансу між плануванням, реалізацією та постійною оцінкою. Ставлячи чіткі цілі, розуміючи ринок, розробляючи стратегічні повідомлення, обираючи відповідні канали та інструменти, а також постійно відстежуючи прогрес, компанії можуть створювати ефективні маркетингові кампанії, які приносять результати саме при формуванні рекламних стратегій і програм. Спрощення підходу гарантує, що маркетингова стратегія буде одночасно керованою та ефективною, що сприятиме кращому прийняттю рішень та розподілу ресурсів.

Ефективні рекламні інструменти та спрощений підхід до управління маркетинговою стра-

тегією мають вирішальне значення для бізнесу, щоб ефективно просувати свої товари чи послуги та досягати маркетингових цілей. Ми акцентуємо увагу на ключовому рекламному інструменті у контексті управління маркетинговою стратегією – цифровій рекламі на основі пошукового маркетингу (SEM – Search Engine Marketing), медійній рекламі, та email-маркетингу через створення списку адрес електронної пошти та надсилання підписникам інформаційних бюлетенів, рекламних акцій та оновлень.

Висновки. Цифрова трансформація бізнесу та обсяги електронної комерції щороку зростають, проте змінюється лідерство на ринку. CRM-технологія, що об'єднує маркетинг та продажі. Дуже часто ці два відділи борються за головну роль,

проте по суті найголовнішим є ефективність бізнесу. Саме тому складається враження, що маркетологи та менеджери з продажів розмовляють різними мовами, адже перебувають на різних технологічних платформах і працюють у різних інформаційних середовищах, де не перетинаються один з одним. На основі окресленої в науковій роботі сукупності переваг digital маркетингу доцільним в контексті стимулювання росту ефективності бізнес діяльності в Україні є розширення практики застосування саме мережі Інтернет в якості платформи для розміщення рекламного контенту.

Подальші дослідження в даному напрямі стосуватимуться обґрунтування стратегії маркетингу в електронній комерції.

REFERENCES:

1. Kovalova, O. and Kirsanova, V. (2020), Osnovni formy internet torhivli: osoblyvosti, perevahy, nedoliky [The main forms of ecommerce: features, advantages, disadvantages], *Ekonomika ta derzhava*, vol. 7, pp. 85-92. [in Ukrainian].
2. Sak, T. V. (2021) Elektronna komertsii: svitovi trendy, diahnostyka, stratehichni oriientyry [Ecommerce: global trends, diagnostics, strategic guidelines], *Marketyng i cyfrovi tehnologii*, vol. 5 (3), pp. 30-42. [in Ukrainian].
3. Derzhak, N. and Zinchenko, T. (2021), Prosuvannya marketynhovykh onlain servisiv u tsyfrovomu seredovyschi [Promotion of online marketing services in the digital environment], *Efektivna ekonomika*, vol. 11, : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=9539>. [in Ukrainian].
4. Marcinkovska, O. and Legkyj, O. (2018), Orhanizatsiini aspekty vprovadzhennia CRM system u diialnist pidpriemstva [Organizational aspects of implementing CRM systems in the enterprise], *Regionalni aspekty rozvytku produktyvnykh syl Ukrainy*, vol. 23, pp. 81-85. [in Ukrainian].
5. Yashkina, O., Chaikovska, M. and Filatova, V. (2020), "Artificial Intelligence in Mobile Marketing: Conditions, Obstacles and Prospects of Using", *Marketyng i cyfrovi tehnologii*, vol. 4 (2), pp. 53-60.
6. Oklander, M.A. and Romanenko, O.O. (2015), Spetsyfichni vidminnosti tsyfrovoho marketynhu vid Internet marketynhu [Specific differences between digital marketing and Internet marketing], *Ekonomichnyi visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu Ukrainy «Kyivskiy politekhnichnyi instytut»*, vol. 12, pp. 362-371. [in Ukrainian].
7. VRK (2022), Reklamnyi rynek. Statystyka [Advertising market. Statistics], URL: <https://vrk.org.ua/admarket>. [in Ukrainian].
8. Bilyk, V.V., Sergijenko, O.A. and Krupenna, I.A. (2020), Instrumenty tsyfrovoho marketynhu v umovakh transformatsii komunikatsii suchasnoi orhanizatsii [Tools of digital marketing in the conditions of transformation of communications of the modern organization], *Naukovyj visnyk Chernivets'kogo universytetu*, vol. 825, pp. 33-40. [in Ukrainian].
9. Nianko, V. and Nezdorovin, O. (2017), Marketynhove zabezpechennia diialnosti pidpriemstv yak skladova yikh uspishnoho rozvytku [Marketing supply of the activities of enterprises as the composition of their successful development], *Innovacijna ekonomika*, vol. 11-12 (72), pp. 90-94. [in Ukrainian].
10. Maranchak, M. (2020), Reklama tyzhnia: Comfy, Fokstrot, Roshen, Glovo i Chorna piatnytsia [A publicity for the day: Comfy, Fokstrot, Roshen, Glovo i Chorna piatnytsia], URL: <https://rau.ua/novyni/reklama-comfy-fokstrot-roshen/> [in Ukrainian].
11. Pohodin, D. V. (2019), Elementy tsyfrovoho marketynhu v sferi riteilu. [Elements of digital marketing in the retail sector], *Merydian*, vol.14, pp 72–74. [in Ukrainian].
12. Tsyfrova ekonomika: trendy, ryzyky ta sotsialni determinanty (2020). [Digital economy: trends, risks and social determinants]. P. 274. Available at: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2020_digitalization.pdf [in Ukrainian].
13. Dalyk V., Prodeus O., Fedoryha Z., Babii S. Formuvannia stratehii tsyfrovoho marketynhu v umovakh vysokokonkurentnoho seredovyscha. [Developing a digital marketing strategy in a highly competitive environment] *Akademichni vizii*. 2023. Vypusk 19. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/367/321/> [in Ukrainian].

УДК 351.355

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2024.2.8>

Мідіна Анастасія Сергіївна,

аспірантка 3-го року навчання

Навчально-наукового інституту «Інституту державного управління»

Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна

ORCID ID: 0000-0003-0749-0455

Орел Оксана Вікторівна,

кандидат юридичних наук, доцент,

начальник кафедри правових дисциплін

Національної академії Національної гвардії України

ORCID ID: 0000-0002-6870-6769

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ КАДРОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ ПІД ЧАС НЕОГОЛОШЕНОЇ ВІЙНИ

SOME PROBLEMS OF PERSONNEL POTENTIAL OF THE NATIONAL GUARD OF UKRAINE DURING UNDECLARED WAR

Стаття присвячена дослідженню питань, які виникають у кадрового потенціалу Національної гвардії України під час проходження військової служби в умовах неоголошеної війни. В ході якого з'ясовано, що кадровий потенціал Національної гвардії України є складною багатогранною категорією, яка змінюється залежно від адміністративно-правових режимів та займає значне місце в обороноздатності нашої країни.

За результатами аналізу, узагальнення й систематизації наукових джерел, а також отриманих результатів дослідження сформульовано авторське бачення проблем, які виникають у військовослужбовців Національної гвардії України під час збройного конфлікту між Російською Федерацією та Україною. Удосконалено науковий підхід щодо оцінки ефективності важелів державного управління шляхом систематизації факторів, методів, технологій, рівнів та мір управлінського впливу. Крім цього, проведено аналіз норм діючого законодавства для визначення наявності прогалин в процесі реалізації механізмів державної влади. При цьому враховано, що рівень виникаючих проблем під час неоголошеної війни має суто суб'єктивний характер. Адже в ролі порушників можуть виступати як військовослужбовці Національної гвардії України, так і чиновники органів державної влади.

Такий підхід до аналізу проблем кадрового потенціалу є корисним, особливо для оцінки вразливості системи механізмів державного управління.

З метою підвищення ефективності функціонування державних механізмів доцільно на всіх рівнях управління посилити роботу щодо зворотного зв'язку між всіма гілками влади в рамках реалізації політики щодо розвитку кадрового потенціалу НГУ.

Акцентовано увагу на проблемних питаннях, які постають на сучасному етапі розвитку держави.

Ключові слова: державне управління, фактори впливу, механізми державної влади, управлінський вплив, кадровий потенціал, військовослужбовці, Національна гвардія України.

The article is devoted to the study of issues that arise in the personnel potential of the National Guard of Ukraine during military service in the conditions of an undeclared war. During which it was found that the personnel potential of the National Guard of Ukraine is a complex multifaceted category that changes depending on the administrative and legal regimes and occupies a significant place in the defense capability of our country.

Based on the results of the analysis, generalization and systematization of scientific sources, as well as the obtained research results, the author's vision of the problems that arise among the servicemen of the National Guard of Ukraine during the armed conflict between the Russian Federation and Ukraine is formulated. The scientific approach to assessing the effectiveness of public administration levers has been improved by systematizing factors, methods, technologies, levels and measures of managerial influence. In addition, an analysis of the norms of the current legislation was carried out to determine the presence of gaps in the process of implementation of state power mechanisms. At the same time, it is taken into account that the level of emerging problems during an undeclared war is purely subjective in nature. After all, both servicemen of the National Guard of Ukraine and officials of state authorities can act as violators.

This approach to the analysis of problems personnel potential is useful, especially for assessing the vulnerability of the system of public administration mechanisms.

In order to increase the efficiency of the functioning of state mechanisms, it is advisable at all levels of management to strengthen the work on feedback between all branches of government within the framework of the policy on the development of personnel potential of NGU.

Attention is focused on problematic issues that arise at the current stage of the state's development.

Key words: public administration, factors of influence, mechanisms of state power, managerial influence, personnel potential, military personnel, National Guard of Ukraine.

Постановка проблеми. Сьогодні Україна перебуває в стані збройного конфлікту, який державні посадовці світової спільноти називають "неоголошеною війною". Так, згідно Великого тлумачного словника української мови, поняття "неоголошена війна" означає конфлікт між країнами, який не оголошується офіційно [1]. З юридичної точки зору, змісту статті 8 bis Римського статуту Міжнародного кримінального суду з Кампальськими змінами, визначення агресії у зв'язку з іншими положеннями цієї статті, пов'язується з актами застосування сили, збройної сили однією державою проти суверенітету, територіальної цілісності та політичної незалежності іншої держави чи будь-яким іншим способом, несумісним із статутом ООН. Саме з цих підстав ще у 2014 році у зв'язку з анексією в Україні території Автономної республіки Крим і Севастополя, воєнних дій на Донбасі, українська влада, згідно пункту 9 частини першої статті 85, пункту 19 частини першої статті 106 Конституції України, статті 4 Закону України "Про оборону України", зобов'язана була оголосити стан війни через збройну агресію Росії проти України, здійснену у спосіб, який передбачений цими положеннями [2]. Однак, цього не сталося.

Як наслідок, державні гарантії, передбачені для військовослужбовців нормами діючого законодавства в процесі виконання службово-бойових завдань за призначенням, виконувалися не у повній мірі чи з відстоюванням військовослужбовцями своїх інтересів шляхом судових позовів. Крім цього, виникло ряд колізій та прогалин в механізмах державної влади з моменту введення в дію особливого періоду (з 17 березня 2014 р.) та правового режиму воєнного стану (з 26 листопада 2018 р на 30 днів, з 24 лютого 2022 р. і по нині). А це в свою чергу, створює підґрунтя для широкої академічної дискусії та визначає актуальність досліджуваної проблематики.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій показав, що схожою тематикою займалися фахівці у галузі теорії держави і права, державного управління, конституційного права та інших галузей юриспруденції, такі як В. Б. Авер'янов, Ю. В. Аллеров, О. М. Бандурка, Ю. П. Бабков, Ю. П. Битяк, Т. Є. Кагановська, О. С. Конопляник, О. Г. Комісаров, А. Т. Комзюк, С. О. Кузніченко, В. К. Колпаков, О. В. Кривенко, Н. П. Матюхіна, О. В. Агапова, О. Ф. Скакун, Е. Ю. Соболев, В. Я. Тацій. Однак, не дивлячись на велику кількість наукових праць щодо висвітлення питань кадрового потенціалу, більшість з них знайшли своє відображення в міжнародній чи економічній сферах. І безпосередньо проблеми кадрового

потенціалу Національної гвардії України (далі – НГУ) під час неоголошеної війни донині не набули всебічного та ґрунтовного науково-теоретичного вивчення із конкретними висновками. Тому теоретична розробка обраної теми, її наукова новизна, значущість та актуальність у нових реаліях сьогодення набувають особливого змісту та значення.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Як зазначалося вище, обрана нами тематика у більшій мірі розкривалася фахівцями міжнародної та економічної сфер. Це пов'язано з тим, що аналіз збройних конфліктів між державами більше відноситься до геополітичного простору, що безпосередньо пов'язаний з міжнародною та економічною сферами. На наш погляд, доцільно звернутися ще до військової сфери. Адже вирішення будь-якого збройного конфлікту (неоголошеної війни) здійснюється двома основними шляхами: дипломатією та військом. В такому випадку, аналізуючи наукові праці та здобутки, ми спостерігаємо, що більшість праць стосується вивчення питань протидії загрозам та стабілізації суспільно-політичної обстановки або питань корупції чи військової дисципліни при виконанні службово-бойових завдань за призначенням. Іншими словами, існуючі на сьогодні дослідження зосереджені лише на окремих аспектах діяльності сектору безпеки і оборони у цілому та НГУ зокрема. Питання, що розкривають проблеми, які виникли у військовослужбовців під час неоголошеної війни ще не були предметом окремого та комплексного наукового дослідження. Саме тому теоретична розробка обраної теми, її наукова новизна, значущість та актуальність у нових реаліях сьогодення набувають особливої уваги та значущості.

Метою статті є висвітлення на основі узагальнення теоретичних положень юридичної науки, положень чинного законодавства України та практики його застосування, деяких проблем кадрового потенціалу Національної гвардії України під час неоголошеної війни з урахуванням вітчизняного досвіду.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ст. 17 Конституції України, оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладаються на Збройні Сили України, а забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом [3].

Національна гвардія України є військовим формуванням з правоохоронними функціями, що вхо-

дить до системи Міністерства внутрішніх справ України і призначено для виконання завдань із захисту та охорони життя, прав, свобод і законних інтересів громадян, суспільства і держави від кримінальних та інших протиправних посягань, охорони громадської безпеки і порядку та забезпечення громадської безпеки, а також у взаємодії з правоохоронними органами – із забезпечення державної безпеки і захисту державного кордону, припинення терористичної діяльності, діяльності незаконних воєнізованих або збройних формувань (груп), терористичних організацій, організованих груп та злочинних організацій [4].

В свою чергу, кадровий потенціал Національної гвардії України є складною багатогранною, врегульованою нормами військового та адміністративного права, категорією, що ґрунтується і змінюється у залежності від адміністративно-правових режимів, та включає у себе інтегральну сукупність кількісних і якісних показників (можливостей) особового складу Національної гвардії України щодо виявлення, відвернення, знищення та зменшення негативного впливу з боку агресора (виконання службово-бойових завдань за призначенням в умовах мирного та воєнного часу) [5; с. 38].

Як наслідок, під час російсько-українського збройного конфлікту у військовослужбовців і резервістів, в ході виконання службово-бойових завдань за призначенням, виникає необхідність у проходженні військово-лікарської комісії (далі – ВЛК). Така ж необхідність виникає й у кандидатів на військову службу. Тому для визначення ступеня придатності вище вказаної категорії осіб до військової служби в межах системи МВС у цілому та Національної гвардії України зокрема діє "Положення про діяльність медичної (військово-лікарської) комісії МВС" [6].

У той же час, 4 травня 2024 року набув чинності Закон України "Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення прав військовослужбовців та поліцейських на соціальний захист" від 21 березня 2024 року за № 3621-ІХ. Відповідно до якого військовослужбовцям скасовано статус "обмежено придатний" та громадяни, які наразі мають статус "обмежено придатний", повинні повторно пройти ВЛК протягом 9 місяців, тобто до 4 лютого 2025 року. Поряд з цим, 16 травня 2024 року Кабінет міністрів України виніс Постанову № 560 "Про проведення призову громадян на військову службу під час мобілізації, на особливий період" [7]. Що потягнуло за собою колізію в нормах діючого законодавства, оскільки Міністерство оборони України 27 квітня 2024 року своїм наказом № 262 оновило список

хвороб, пов'язаних із ступнем придатності до військової служби, а Міністерство внутрішніх справ – ні. Іншими словами, "Положення про діяльність медичної (військово-лікарської) комісії МВС" передбачає статус "обмежено придатний".

З метою подолання колізій у нормативно-правових актах, за умов мирного часу можна було б скористатися положеннями пп.7 п.1 ст. 1 Розділу І. Закону України "Про правотворчу діяльність", але пп.2 п.2 ст. 1 Розділу І цього Закону чітко вказує на те, що: "дія Закону не поширюється на суспільні відносини, що виникають у процесі оголошення загальної або часткової мобілізації, введення в Україні або в окремих її місцевостях воєнного стану, оголошення за поданням Президента України стану війни і укладення миру, використання Збройних Сил України та інших утворених відповідно до законів України військових формувань, здійснення повноважень у сфері національної безпеки і оборони, а також здійснення зовнішньополітичної діяльності" [8]. Таким чином, маємо на сьогодні ситуацію, відповідно до якої, військовослужбовці, військовозобов'язані, резервісти та призовники НГУ за визначених умов мають повторно проходити ВЛК без оновленого списку хвороб або дочекатися видання оновленого наказу МВС. Даний факт безперечно вказує на недосконалість механізмів державної влади та необхідність узгодження нормативно-правових актів.

Інша проблема, що виникла у кадрового потенціалу НГУ під час неоголошеної війни – не оновленість персональних даних військовослужбовців у Територіальних центрах комплектування та соціальної підтримки (далі – ТЦК). Даний факт вказує на несвоєчасний обмін інформацією між структурними підрозділами, тобто підтверджує недосконалість механізмів державної влади та слабку взаємодію. Адже для усунення виявленого недоліку військовослужбовцям необхідно самостійно через власні технічні засоби шляхом встановлення застосунку "Резерв +" поновити свої персональні дані. На перший погляд, ідея має сенс, однак по факту, це перекладання відповідальності з боку державної влади на окремого військовослужбовця, який повинен не тільки одноразово оновити свої персональні дані в електронному реєстрі "Оберіг", але й протягом 7 днів від дня зміни персональних даних. Це створює ситуацію за якої військовослужбовець за відсутності технічної можливості оновлення персональних даних та, враховуючи недосконалість дії застосунку, понести особисту відповідальність за безвідповідальність посадових осіб органів державної влади, на яких був покладений обов'язок

своєчасного оновлення персональних даних призовників, військовозобов'язаних та резервістів в питанні військового обліку.

Окреслені обставини посилюються наступною проблемою – відсутністю будь-якої мотивації з боку військовослужбовців щодо подальшої самореалізації та просування по службі. Це пов'язано з тим, що посади, які займають військовослужбовці або не передбачають подальшого просування по службі, або навпаки, особу змушують займати посади з "визначеними" умовами служби, які її не влаштовують. Крім цього, до даної проблематики доцільно додати ще категорію осіб, які мають бажання звільнитися з військової служби, але в силу бюрократичних механізмів державної влади не можуть цього зробити. Як наслідок, залишаючись на посаді намагаються або більше хворіти, або неякісно виконувати службово-бойові завдання. Створюючи при цьому ситуацію за якої інша особа могла би бути максимально більш продуктивнішою і із завзяттям виконувати покладені на неї функціональні обов'язки. Тобто даний факт підтверджує недосконалість механізмів державної влади. А це в свою чергу, суттєво впливає на якість і ефективність виконання службово-бойових завдань за призначенням кадровим потенціалом НГУ.

Поряд з цим, до проблем кадрового потенціалу Національної гвардії України під час неоголошеної війни можна віднести факти зловживання службовим становищем посадовими особами. А саме:

- включення у бойові накази осіб, які не перебувають у зоні бойових дій або не виконують службово-бойові завдання за призначенням (тобто рахуються на одній посаді, а виконують посадові обов'язки іншої);
- одноосібне суб'єктивне рішення щодо залишення кадрового потенціалу в зоні бойових дій з метою подальшого отримання ними грошової надбавки;
- неналежне оформлення звітної документації, яка в подальшому впливає на виплати військовослужбовцям;
- не оформлення волонтерської допомоги обліковими документами;
- приховування фактів нестатутних відносин та професійних хвороб.

Даний перелік не є вичерпним. Адже людський фактор в умовах неоголошеної війни набуває особливого значення, а методи, технології, рівні та міри управлінського впливу з боку державної влади вносять свої відповідні корективи до факторів впливу.

Так, кадровий потенціал Національної гвардії України, виконуючи поставлені завдання за призначенням, постійно стикається з визначеним об'ємом документації. Зміст якої, за визначених умов, може у своїй сукупності становити таємну інформацію або інформацію для службового користування. В таких випадках, виникають загрози: конфіденційності, цілісності, доступності, технологічної безпеки. Методи, що їх забезпечують умовно поділяються на 4 підсистеми:

- управління доступом;
- криптографічної підсистеми;
- реєстрації та обліку;
- забезпечення цілісності [9-11].

Крім цього, не слід забувати про те, що чинниками впливу на управління персоналом виступають:

- мотивація;
- авторитет;
- організація робочого місця;
- тощо. А технологія державного управлінського впливу здійснюється через інформацію, технічні засоби та людей (їх компетентність та кваліфікацію) шляхом трьох рівнів його реалізації – мікрорівень/тактичний, середній рівень/оперативний і макрорівень/ стратегічний [5; с.39].

При цьому, методами взаємодії є способи управлінського впливу на розвиток кадрового потенціалу з метою створення умов для ефективного його функціонування відповідно до напрямків державної політики. Здійснюються на формальному та неформальному рівнях і, незалежно від рівнів управлінського впливу та залежно від адміністративно-правових режимів, включають:

- контроль (поєднує у собі спостереження і перевірку процесу функціонування й фактичного стану справ кадрового потенціалу Національної гвардії України);
- зобов'язання (правовідносини на різних рівнях управління, при яких поставлені завдання (дія/бездіяльність) перед кадровим потенціалом неодмінно повинні бути виконані);
- заборони (наказ не робити певні дії, закріплені на конституційному рівні);
- субординацію (відносини/дії між одиницями ієрархічної структури кадрового потенціалу, що ґрунтуються на правилах службової дисципліни);
- координацію (управлінська функція, що забезпечує впорядкування взаємозв'язків і взаємодій між учасниками процесу державного управління з метою узгодження дій та об'єднання зусиль для вирішення загальних завдань).

Базуючись на принципах:

– конституційності (неухильне дотримання ієрархічними одиницями вимог, передбачених Основним законом нашої держави – Конституції України);

– рівноправності під час здійснення повноважень (конституційне затвердження ієрархічних одиниць як самостійних, незалежних та юридично рівних між собою);

– узгодження взаємних інтересів (інформування один одного щодо планів роботи, проведення заходів, документів (які розробляються), а також координація планів дій заради вирішення спільних завдань);

– відмови від дій, що порушують компетенції ієрархічної одиниці (можливий лише за умови чіткого та правильного застосування принципів конституційності, рівноправності, дій з урахуванням загальнодержавних інтересів);

– недопущення конфлікту, його запобігання та розв'язання у разі виникнення (використовується ієрархічними одиницями кадрового персоналу НГУ для створення ефективної взаємодії).

Таким чином, акумулюючи отримані знання в ході досліджень, а також той факт, що вагомий вплив на можливості та спроможність ефективного функціонування механізмів державного управління у цілому та Національної гвардії України зокрема здійснює міжнародна співпраця, ми можемо підтвердити, що факторами впливу є загрози (зовнішні і внутрішні), що виникають в механізмах державного управління та діяльності

НГУ в умовах мирного та воєнного часу. В свою чергу, на загрози впливає регулярна цілеспрямована й координована спільна діяльність учасників публічних відносин, що здійснюється на основі загально визнаних принципів і норм права та спрямована на узгодження їх інтересів для досягнення спільних цілей.

Висновки. Підводячи підсумок вищезазначеному, можна з упевненістю стверджувати, що проблемами кадрового потенціалу Національної гвардії України під час неоголошеної війни виникають на різних рівнях управління, носять нестійкий характер за умови незмінності політики держави.

З метою підвищення ефективності функціонування механізмів державної влади доцільно на макrorівні/стратегічному – керівництву держави посилити роботу щодо геополітичної стабільності держави в міжнародному правопорядку особливо під час дії правового режиму воєнного стану; в рамках середнього рівня/оперативного – керівництву НГУ посилити роботу в напрямку якості підбору кадрового потенціалу та реалізації його соціальних гарантій; в рамках мікрорівня/тактичного – посилити пропаганду "людини у формі".

Визначення шляхів впровадження принципів прозорості, принциповості, "добросердечності", в рамках моделі оцінки державного регулювання розвитку кадрового потенціалу Національної гвардії України при виникненні загроз в механізмах державної влади стануть фундаментом ключових напрямів для подальших наукових досліджень.

REFERENCES:

1. An undeclared war (2005). *Neoholoshena viina* [A large explanatory dictionary of the modern language]. Kyiv; Irpin: Press Perun, 1728 p. [in Ukrainian].
2. Stavniychuk M.I. (2022). *Nedooloshena viina. Chomu dlia nas vazhlyvo oholosyty stan viiny cherez ahresiiu RF proty Ukrainy* [An undeclared war. Why is it important for us to declare a state of war due to the aggression of the Russian Federation against Ukraine], site Ukrainian Pravda. URL: (related to 29.05.2024) [in Ukrainian].
3. VRU, Constitution of Ukraine (1996). *Konstytutsiia Ukrainy* [Information of the Verkhovna Rada of Ukraine], vol. 30, Art. 141 [in Ukrainian].
4. VRU, About the National Guard of Ukraine (2014). *Pro Natsionalnu hvardiiu Ukrainy* [Law of Ukraine „About the National Guard of Ukraine“], dated March 13 No. № 876-VII, Press *Bulletin of the Verkhovna Rada*. Kyiv, vol. № 17, art. 594 [in Ukrainian].
5. Midina A.S. (2023). “Model rozvytku kadrovoho potentsialu Natsionalnoi hvardii Ukrainy yak komponent derzhavnoho rehuliuвання na riznykh rivniakh upravlinnia” [“Model of the development of personnel potential of the National Guard of Ukraine as a component of state regulation at different levels of management“], journal *Scientific works of the MAUP. Political science and public administration*. vol. 4 (70), P. 36-41 [in Ukrainian].
6. VRU, Regulations on the activity of the medical (military-medical) commission of the Ministry of Internal Affairs: (2023). *Polozhennia pro diialnist medychnoi (viiskovo-likarskoi) komisii MVS* [Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine „Regulations on the activity of the medical (military-medical) commission of the Ministry of Internal Affairs“], dated March 04, 2023 No. № 321. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0559-17#Text> (related to 29.05.2024) [in Ukrainian].
7. KMU, Procedure for conscription of citizens for military service during mobilization, for a special period (2024). *Poriadok provedennia pryzovu hromadian na viiskovu sluzhbu pid chas mobilizatsii, na osoblyvyi period* [Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine „Procedure for conscription of citizens for military service during mobilization, for a

special period”], dated May 16. 2024 No. № 560. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/uploads/public/664/793/ae8/664793ae815f3299811357.pdf> [in Ukrainian].

8. VRU, On law-making activity: Law of Ukraine (2023). *Pro pravotvorchu diialnist* [Law of Ukraine „On law-making activity”], dated August 24, Press *Bulletin of the Verkhovna Rada*. Kyiv, vol. № 93, art. 364 [in Ukrainian].

9. Orel O.V. and Midina, A.S. (2018), “Administratyvno-pravovi zasady otsinky rivnia ryzykiv bezpeky informatsii v protsesakh sluzhbovo-boiovoi diialnosti Natsionalnoi hvardii Ukrainy ” [“Administrative and legal principles of assessing the level of information security risks in the processes of service and combat activity of the National Guard of Ukraine”], journal *ScienceRise: Juridical Science*, vol. 1 (3). P. 45-49 [in Ukrainian].

10. Orel O. V. and Midina A. S., Yevtushenko I. V. “Informatsiina bezpeka yak systemoutvoriuiuchy element modeli zabezpechennia natsionalnoi bezpeky Ukrainy” [“Information security as a system-forming element of the model of ensuring national security of Ukraine”], journal *Honor and law*, Kharkiv, vol. 4 (83), P. 101-110 [in Ukrainian].

11. Midina A.S. Personnel potential of the National Guard of Ukraine: organizational and legal problems during martial law. *Public administration and state security aspects*. Vol. 1/2022. URL: <http://passa.nuczu.edu.ua/archive/8-eng/50-vol-2-1-2021>. passa.nuczu.edu.ua. DOI: 10.52363/passa-2022.1-8.

УДК 351.355

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2024.2.9>

Потіп Микола Миколайович,

доктор юридичних наук, професор,

професор кафедри

Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»

ORCID ID: 0000-0001-6861-8251

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОПОРЯДКУ СУБ'ЄКТАМИ НАДАННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ПОСЛУГ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF THE FORMATION OF A MECHANISM FOR ENSURING LAW AND ORDER BY SUBJECTS OF THE PROVISION OF POLICE SERVICES IN CONDITIONS OF DECENTRALIZATION OF POWER

Стаття присвячена дослідженню сучасних проблем формування механізму забезпечення правопорядку суб'єктами надання поліцейських послуг. Запропоновано авторське визначення поняття поліцейських послуг у форматі галузі публічного управління та адміністрування. Доведено, що сучасний стан гарантування національної безпеки актуалізував дослідження феномену «публічна безпека» саме у контексті наявної термінологічної невизначеності понять «громадський порядок», «громадська безпека», «публічна безпека». Саме тому у статті наведено авторську позицію щодо даної термінологічної різноманітності у контексті принципів публічного адміністрування.

У статті обґрунтовано низку наукових положень щодо правопорядку як специфічного адміністративно-правового режиму, визначено особливості формування засад правопорядку в умовах зовнішньої агресії. Наведено характеристики діяльності суб'єктів надання поліцейських послуг у контексті формування адміністративного змісту децентралізації влади.

На основі аналізу сучасного стану розвитку системи забезпечення та механізму правопорядку сформульовано авторське бачення поняття «національний механізм забезпечення правопорядку (НМЗП)» як сукупності взаємопов'язаних правових, організаційних, матеріально-технічних та інших заходів і засобів, що застосовуються державою, державними органами, інститутами громадянського суспільства для захисту суспільних відносин від протиправних посягань, дотримання прав і свобод громадян, виконання юридичних обов'язків, забезпечення встановленого правового порядку на основі концепту правової держави. Удосконалено науковий підхід щодо впливу процесу децентралізації на функціонування механізму правопорядку в державі. При цьому враховано, що зміст наявних проблем функціонування НМЗП під час правового режиму воєнного стану має суто суб'єктивний характер, оскільки саме в системі державної влади формується єдине (універсальне) сприйняття змісту сучасної реформи децентралізації.

У статті запропоновано нові підходи щодо дослідження інституту правопорядку у контексті мілітарної парадигми публічного управління.

Ключові слова: державне управління, децентралізація державної влади, механізми державної влади, правопорядок, поліцейські послуги, публічне управління, публічна безпека.

The article is devoted to the study of modern problems of formation of the mechanism of ensuring law and order by the subjects of police services provision. The author offers her own definition of the concept of police services in the format of the public administration and management branch. It is proved that the current state of national security has actualized the study of the phenomenon of "public security" in the context of the existing terminological uncertainty of the concepts of "public order", "public safety", "public security". That is why the article presents the author's position on this terminological diversity in the context of the principles of public administration.

The article substantiates a number of scientific provisions regarding law and order as a specific administrative and legal regime, and identifies the peculiarities of forming the foundations of law and order in the context of external aggression. The author describes the characteristics of the activities of police service providers in the context of forming the administrative content of decentralization of power.

Based on the analysis of the current state of development of the law enforcement system and mechanism, the author's vision of the concept of "national law enforcement mechanism (NLEM)" is formulated as a set of interrelated legal, organizational, logistical and other measures and means used by the State, State bodies, and civil society institutions to protect public relations from unlawful encroachments, to respect the rights and freedoms of citizens, to fulfill legal obligations, and to ensure the established legal order. The author improves the scientific approach to the impact of the decentralization process on the

functioning of the law and order mechanism in the State. It is taken into account that the content of the existing problems of the functioning of the NLEM under the legal regime of martial law is purely subjective, since it is in the system of state power that a single (universal) perception of the content of the modern decentralization reform is formed.

The article proposes new approaches to the study of the institution of law and order in the context of the military paradigm of public administration.

Key words: *public administration, decentralization of state power, mechanisms of state power, law and order, police services, public administration, public security.*

Постановка проблеми. Українська держава на сучасному етапі державотворення постала перед інституціональними викликами в системі публічного управління, обумовленими протидією збройній агресії РФ, запровадженням правового режиму воєнного стану, формуванням нових управлінських механізмів на регіональному рівні, змінами повноважень органів управління. У той самий час, формування механізму забезпечення правопорядку суб'єктами надання поліцейських послуг в умовах децентралізації влади потребувало інституціонального наповнення, формування нової нормативної бази, суттєвого коригування функціонального змісту діяльності органів правопорядку.

Наявні інституціональні механізми в системі громадської безпеки (публічної безпеки) спрямовані на захист широких верств населення від небезпек або ризиків, які можуть завдати шкоди або травм, включають в себе заходи, що вживаються державними органами загальної компетенції, правоохоронними органами, службами з надзвичайних ситуацій та іншими організаціями для забезпечення безпеки громадян і громад, захисту конституційних принципів, перш за все, верховенства права [1].

Ми обґрунтовуємо позицію щодо трансформації сучасного поняття «громадська безпека», вживання його більш коректного змісту – «публічна безпека», адже громадська безпека передусім пов'язана із захистом громадян і підтриманням порядку в громадах, охоплює такі питання, як запобігання злочинності, реагування на надзвичайні ситуації, протипожежний захист та охорона здоров'я населення. У частині відповідальності місцеві органи державної влади та муніципальні органи влади, включаючи механізми правопорядку, пожежні служби, служби екстреної медичної допомоги, зазвичай відповідають за забезпечення громадської безпеки. Публічна безпека – це сукупність політик, практик та організаційних заходів, спрямованих на забезпечення безпеки, здоров'я та добробуту громадськості. Це основний компонент публічного управління, що зосереджується на захисті громадян від таких загроз, як злочинність, нещасні випадки, катастрофи та інші

надзвичайні ситуації. Публічна безпека має на меті створити середовище, в якому люди можуть жити, працювати та спілкуватися без надмірного страху чи ризику.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій показав, що проблематика розглянута у роботах фахівці у галузі права, державного управління, політичних наук. Це перш за все, праці О. Акімова, В. Авер'янова, О. Бандурки, В. Баштанника, Ю. Битяка, А. Комзюк, В. Колпакова, О. Кривенка, Н. Матюхіної, О. Скакун, Т. Чубари, Ю. Хоміча та інш. Загальна спрямованість сучасних досліджень механізму правопорядку полягає у детермінації функціонального чинника та суб'єктності в системі публічної безпеки.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Основною проблемою сучасної галузі публічного управління та адміністрування виступає недостатня детермінація і розробка наукових положень щодо регулювання діяльності органів державної влади в умовах правового режиму воєнного стану щодо забезпечення правопорядку та громадської безпеки на основі сучасної конституційної парадигми.

Метою статті є розробка теоретико-методологічних засад формування механізму забезпечення правопорядку суб'єктами надання поліцейських послуг в умовах децентралізації влади, а також обґрунтування нового публічноуправлінського підходу щодо змісту забезпечення правопорядку в умовах особливого режиму адміністрування – правового режиму воєнного стану.

Виклад основного матеріалу.

Сучасна система публічної безпеки охоплює різні аспекти публічноуправлінської діяльності, зокрема, у контексті діяльності правоохоронних органів. Перш за все, підтримання правопорядку, запобігання та реагування на злочинну діяльність, а також затримання правопорушників, реагування на надзвичайні ситуації (протипожежні послуги, невідкладна медична допомога, реагування на стихійні лиха та інші надзвичайні ситуації, безпека дорожнього руху, реалізація заходів для мінімізації наслідків природних або антропогенних катастроф, таких як землетруси, повені або тероризм).

Метою зусиль у сфері публічної безпеки також виступає створення безпечного середовища для окремих осіб, сімей і громад, щоб вони могли жити, працювати і процвітати без страху перед шкодою чи небезпекою. Це передбачає спільні зусилля різних державних установ, неприбуткових організацій та громадськості для виявлення та усунення потенційних ризиків, впровадження превентивних заходів та ефективного реагування на надзвичайні ситуації чи інциденти, що загрожують безпеці.

Водночас, з позицій сучасного правового регулювання публічноуправлінської діяльності важливо вказати, що сутність конституційно-правового змісту поняття «правопорядок» є основоположним для функціонування наявної моделі спроможної держави, і охоплює низку принципів і практик, спрямованих на підтримання суспільної злагоди, захист прав особистості та забезпечення верховенства права. Характеристика конституційної сутності «правопорядку» передбачає розуміння його різних складових, включаючи правові, процедурні та інституціональні аспекти, а також роль правопорядку у відкритій системі управління. Варто погодитись із науковим підходом В. Баштанника про інтегровану систему публічного управління (ІСПУ), визначені особливості таких систем [2]. Вважаємо, що варто розвинути даний підхід до розуміння зокрема, алгоритмів формування такої системи, правил і принципів, що поєднують елементи такої системи, визначити ключові елементи, які складають конституційну сутність правопорядку як центрального ядра функціонування ІСПУ.

Очевидно, важливо вести мову про конкретизацію змісту такого феномену в системі публічного управління як національний механізм забезпечення правопорядку (НМЗП). Важливо наголосити, що національний механізм забезпечення правопорядку є критично важливою складовою правової бази країни, призначеною для забезпечення публічної безпеки, підтримання порядку, виконання законів і захисту прав громадян. До такого механізму: входять міністерства, служби, агентства; характеризують процеси та правові положення, що функціонують, щоб підтримувати верховенство права та сприяти справедливості. Основні компоненти НМЗП: по-перше, правоохоронні органи, перш за все Національна поліція, спеціалізовані структури, що здійснюють правоохоронні функції, органи судової влади, органи прокуратури; по-друге, правова база функціонування НМЗП – закони України, нормативно-правові акти діяльності органів державної влади

з питань правопорядку; по-третє, ключові функції (запобігання злочинності, патрулювання, громадянська освіта, розслідування та розкриття злочинів тощо);

Проведений аналіз нормативно-правових актів з питань діяльності правоохоронних органів показав, що поняття правопорядок регламентовано недостатньо. Так, Закон України «Про Національну поліцію» містить термін «прапорядок» лише тричі, при цьому опосередковано розділено власне діяльність поліції і сам термін «правопорядок». Зокрема, закон встановлює (стаття 1.). Національна поліція України : «1. Національна поліція України (поліція) - це центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку». Стаття 2. (Завдання поліції). 1. Завданнями поліції є надання поліцейських послуг у сферах: 1) забезпечення публічної безпеки і порядку; 2) охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави; 3) протидії злочинності; 4) надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги [3].

З позицій сучасного розуміння правопорядку, Закон України «Про Національну поліцію» містить функціональний імператив правопорядку у межах статті 23 «Основні повноваження поліції»: 25) виконує в межах компетенції запити органів правопорядку (правоохоронних органів) інших держав або міжнародних організацій поліції відповідно до закону та міжнародних договорів України. Так само термін правопорядок згадується у статті 88 закону: поліція інформує громадськість про стан правопорядку.

З позицій детермінації публічноуправлінської функції правопорядку Національної поліції визначити сутність її ролі у забезпеченні правопорядку. Важливо розуміти, що «правопорядок» не є окремим, однорідним поняттям. Натомість такий суспільний інститут представляє динамічну взаємодію взаємопов'язаних елементів: по-перше, підтримка громадського порядку через: *по-перше*, проактивні заходи, зокрема, патрулювання, громадські ініціативи з публічної безпеки та програми запобігання злочинності; реагування на кримінальні події, надзвичайні ситуації та громадські заворушення для відновлення порядку та забезпечення публічної безпеки; управління дорожнім рухом через контроль за дотриманням правил дорожнього руху, керуванням транспорт-

ним потоком і реагування на аварії для забезпечення безпечного та впорядкованого руху людей і товарів; контроль у місцях масового скупчення населення (у тому числі, під час громадських заходів).

По-друге, шляхом забезпечення виконання норм законів на основі дотримання всієї правової бази: розслідування злочинів і затримання підозрюваних відповідно до правових процедур, підготовка справ до судового переслідування, свідчення в суді.

По-третє, шляхом захисту прав і свобод, у тому числі, на свободу слова, зібрань, віросповідання та інші фундаментальні свободи в рамках закону, забезпечення належної правової процедури: дотримання правових процедур під час арештів, обшуків, конфіскацій та розслідувань для захисту осіб від свавільного чи несправедливого поводження. Такі поліцейські процедури передбачають повага до людської гідності, шанобливе ставлення до всіх людей, незалежно від їхнього походження, переконань чи ймовірних правопорушень. У свою чергу, такий підхід забезпечує зміцнення громадської довіри як основу ефективного правоохоронного процесу, прозорість і підзвітність діяльності та надання громадськості чіткої інформації про стан забезпечення публічної безпеки, процедури та дії, залучення громад через охоплення, діалог і партнерство для вирішення проблем і сприяння співпраці. На такій основі формується фундамент справедливої та неупередженої поліцейської діяльності, змістом якої виступає послідовне та неупереджене застосування закону, справедливе та справедливе ставлення до всіх громадян, незалежно від їх походження чи статусу. Отже, НМЗП – це комплексна спроба збалансувати індивідуальні права з публічною безпекою, вимагаючи проактивного вирішення проблем, непохитної поваги до закону та відданості зміцненню довіри між громадами, яким вони служать. Саме тому основою національного механізму забезпечення правопорядку є комплексна та чітко визначена правова база. Це включає конституцію, профільні закони, нормативні акти та процесуальні кодекси, які регулюють поведінку правоохоронних органів і визначають їхні повноваження, обов'язки та обмеження. Правова база встановлює межі діяльності правоохоронних органів і забезпечує дотримання принципів справедливості та верховенства права.

Отже, сутність національного правоохоронного механізму полягає в його здатності підтримувати верховенство права, захищати права і свободи громадян, підтримувати безпечно та надійне середовище для розвитку суспільства. Встанов-

люючи баланс між дотриманням законів і повагою до громадянських свобод, механізм служить наріжним каменем оптимально функціонуючого суспільства, заснованого на принципах респонсивності, справедливості, підзвітності та суспільної довіри.

Комплексний аналіз нормативної бази формування публічноуправлінського змісту НМЗП важливо доповнити аналізом функціоналу інших правоохоронних органів. Зокрема, Закон України «Про Службу безпеки України» визначає, що Служба безпеки України – державний орган спеціального призначення з правоохоронними функціями, який забезпечує державну безпеку України [4]. Втім термін «правопорядок» у законі відсутній, так само як і поняття «публічна безпека». До завдань СБУ законом віднесено: захист державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, науково-технічного і оборонного потенціалу України, законних інтересів держави та прав громадян від розвідувально-підприємної діяльності іноземних спеціальних служб, посягань з боку окремих організацій, груп та осіб, а також забезпечення охорони державної таємниці. До завдань Служби безпеки України також входить попередження, виявлення, припинення та розкриття кримінальних правопорушень проти миру і безпеки людства, тероризму та інших протиправних дій, які безпосередньо створюють загрозу життєво важливим інтересам України. Варто вказати, що контекстуально такі положення доповнюють розуміння інституту правопорядку як з позицій компетентнісного підходу, так і з позицій функціональних чинників.

Разом з тим, функціонування НМЗП у визначальній мірі детерміновано через діяльність Національної гвардії України. Закон України «Про Національну гвардію» визначає, що Національна гвардія України є військовим формуванням з правоохоронними функціями, що входить до системи Міністерства внутрішніх справ України і призначено для виконання завдань із захисту та охорони життя, прав, свобод і законних інтересів громадян, суспільства і держави від кримінальних та інших протиправних посягань, охорони громадської безпеки і порядку та забезпечення громадської безпеки, а також у взаємодії з правоохоронними органами – із забезпечення державної безпеки і захисту державного кордону, припинення терористичної діяльності, діяльності незаконних воєнізованих або збройних формувань (груп), терористичних організацій, організованих груп та злочинних організацій. При цьому у статті 2 закону серед основних функцій Національної гвардії України визначено такі:

12) участь у відновленні правопорядку у разі виникнення міжнаціональних і міжконфесійних конфліктів, розблокуванні або припиненні протиправних дій у разі захоплення важливих державних об'єктів або місцевостей, що загрожує безпеці громадян і порушує нормальну діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування;

13) участь у підтриманні або відновленні правопорядку в районах виникнення особливо тяжких надзвичайних ситуацій техногенного чи природного характеру (стихійного лиха, катастроф, особливо великих пожеж, застосування засобів ураження, пандемій, панзоотій тощо), що створюють загрозу життю та здоров'ю населення;

14) участь у відновленні конституційного правопорядку у разі здійснення спроб захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу шляхом насильства, у відновленні діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування [5].

Важливо наголосити, що в системі виконавчої влади основні функції позабезпеченню публічної безпеки, правопорядку і надання поліцейських послуг покладені на Міністерство внутрішніх справ. Так, відповідно до положення про МВС, затверджене ..., МВС визначено головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сферах: ...1) забезпечення охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку, а також надання поліцейських послуг; ... 6) проводить моніторинг стану публічної безпеки та правопорядку в державі [6].

Саме тому логічно запропонувати визначення НМЗП на основі наведених функціональних ознак

забезпечення правопорядку в системі публічного управління. Національний механізм забезпечення правопорядку, який базується на визначальній ролі МВС України (діяльності Національної поліції та Національної гвардії України), у формуванні системи публічної безпеки можна визначити як інтегровану систему управління (за концептом В.Баштанника [2]), де Національна поліція діє як основний орган, в рамках чітко визначеної правової бази та спільно з іншими суб'єктами публічної безпеки для дотримання законів, запобігання та розслідування злочинів, підтримки правопорядку та захисту прав і свобод громадян, зрештою. сприяння створенню безпечного середовища для суспільства. Основними ознаками діяльності МВС України виступають: багаторівнева структура (законодавство, установи, процедури та ресурси); Національна поліція як основний орган; чітко визначена правова база (в межах, встановлених Конституцією України, законами та нормативно-правовими актами, забезпечуючи підзвітність і повагу до прав громадян; співпраця з іншими суб'єктами публічної безпеки для забезпечення комплексного підходу до публічної безпеки..

Висновки. Національний механізм забезпечення правопорядку – це внесок у безпечне та захищене середовище, з метою створити середовище, де громадяни відчуватимуть себе в безпеці, впевнені у верховенстві права та зможуть вільно здійснювати свої права. Надійна система публічної безпеки спирається не лише на примусові повноваження Національної поліції, але й на її зобов'язання діяти в рамках закону, співпрацювати з іншими суб'єктами та віддавати пріоритет правам і безпеці всіх громадян з метою забезпечення правопорядку.

REFERENCES:

1. VRU, Constitution of Ukraine (1996). *Konstytutsiia Ukrainy* [Information of the Verkhovna Rada of Ukraine], vol. 30, Art. 141 [in Ukrainian]. [in Ukrainian].
2. Transformation of public administration in the context of European integration processes. *Transformatsiia derzhavnogo upravlinnia v konteksti yevropeiskyykh intehtratsiinykh protsesiv* [Transformation of public administration in the context of European integration processes] : monograph. Dnipro: DRIDU NADU, 2010. 390 c. [in Ukrainian].
3. VRU, On the National police. Law of Ukraine. July, 02, 2015, №580-VIII (2015). *Pro Natsionalnu politsiiu* [On the National police: Law of Ukraine.]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>. [in Ukrainian].
4. VRU, On Security service of Ukraine: Law of Ukraine, 25 March 1992, №. 2229-XII (1992). *Pro Sluzhbu Bezpeky Ukrainy*. [On Security service of Ukraine: Law of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12?lang=en#Text>
5. VRU, On the National Guard of Ukraine, March 13 № 876-VII, (2014). *Pro Natsionalnu hvardiiu Ukrainy* [Law of Ukraine «About the National Guard of Ukraine»], *Press Bulletin of the Verkhovna Rada*. Kyiv, vol. № 17, art. 594 [in Ukrainian].
6. Cabinet of Ministers of Ukraine, On approval of the Regulation on the Ministry of Internal Affairs of Ukraine: Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine, 28 October 2015, № 878. *Polozhennia pro Ministerstvo vnutrishnikh sprav* [Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine: On approval of the Regulation on the Ministry of Internal Affairs of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-2015-%D0%BF?lang=en#Text>. [in Ukrainian]

УДК 351

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2024.2.10>

Терська Світлана Богданівна,

аспірант кафедри державного управління та місцевого самоврядування
Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЙ ТА ПРОГРАМ РЕКЛАМНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

PUBLIC ADMINISTRATION IN THE FIELD OF FORMULATING STRATEGIES AND PROGRAMMES OF ADVERTISING ACTIVITIES

Актуальність теми дослідження у статті обумовлена зростаючим значенням реклами в сучасному суспільстві, її впливом на різні сфери життєдіяльності, появою нових типів реклами, формуванням рекламного стандарту. Наголошено, що реклама стала невід'ємною частиною економіки, політики, культури та соціального життя суспільства, й разом з тим, вийшла за межі лише інформаційного контенту. Доведено, що неконтрольована рекламна діяльність може нести в собі низку ризиків, таких як маніпулювання громадською думкою, поширення недостовірної інформації, пропаганда нездорового способу життя тощо. Встановлено, що публічне управління в сфері реклами відіграє відповідну інтегративну функцію, забезпечуючи баланс між інтересами бізнесу, громадянами, суспільством і державою. Вказано, що публічне управління сприяє формуванню цивілізованого рекламного ринку, який сприяє розвитку економіки, інформуванню споживачів, а також дотриманню етичних та правових норм. Підкреслено, що в умовах правового режиму воєнного стану рекламна діяльність зазнає відповідних обмежень, змінюється формат реклами, посилюється патріотичний тренд реклами в суспільних відносинах: по-перше, підтримка українських брендів підкреслює важливість підтримки української економіки та місцевих виробників; по-друге, підтримка Збройних Сил України, адже рекламодавці можуть направляти частину своїх доходів на допомогу українським військовим; підтримка гуманітарних проєктів, адже реклама може допомогти збирати кошти або волонтерську допомогу для людей, постраждалих від війни.

Обґрунтовано нову парадигму сучасного дослідження ролі публічного управління в сфері формування стратегій та програм рекламної діяльності. Запропоновані до подальшого дослідження авторські пропозиції щодо теоретико-методологічних основ публічного управління в рекламній сфері, що базуються на сучасних концепціях публічної політики, комунікаційного менеджменту та рекламного бізнесу. Наголошено на доцільності аналізу світового досвіду формування та реалізації стратегій і програм рекламної діяльності на основі наявних концептів публічного управління. У статті на ґрунті оцінки стану та проблем публічного управління в рекламній сфері в Україні наведені практичні рекомендації щодо удосконалення механізмів публічного управління в сфері формування стратегій та програм рекламної діяльності в Україні.

У цій статті досліджується організація публічного управління у формулюванні рекламних стратегій і програм, розглядаються умови, політика та установи, залучені до цього процесу.

Ключові слова: публічне управління, реклама, рекламна діяльність.

The relevance of the research topic in the article is due to the growing importance of advertising in modern society, its impact on various spheres of life, the emergence of new types of advertising, and the formation of an advertising standard. It is emphasized that advertising has become an integral part of the economy, politics, culture and social life of society, and at the same time, it has gone beyond the scope of information content alone. It is proved that uncontrolled advertising activities may carry a number of risks, such as manipulation of public opinion, dissemination of false information, promotion of unhealthy lifestyles, etc. It is established that public administration in the field of advertising plays a relevant integrative function, ensuring a balance between the interests of business, citizens, society and the State. It is indicated that public administration contributes to the formation of a civilized advertising market, which contributes to the development of the economy, consumer information, and compliance with ethical and legal norms. It is emphasized that under the legal regime of martial law, advertising activity is subject to appropriate restrictions, the format of advertising is changing, and the patriotic trend of advertising in public relations is strengthening: first, support for Ukrainian brands emphasizes the importance of supporting the Ukrainian economy and local producers; second, support for the Armed Forces of Ukraine, as advertisers can direct part of their income to help the Ukrainian military; support for humanitarian projects, as advertising can help raise funds or volunteer assistance.

The article substantiates a new paradigm of modern research of the role of public administration in the formation of strategies and programs of advertising activities. The author's proposals on the theoretical and methodological foundations of public administration in the advertising sector, based on modern concepts of public policy, communication management and advertising business, are proposed for further research. The author emphasizes the expediency of analyzing the world experience of forming and implementing strategies and programs of advertising activities based on the existing concepts of public administration. Based on an assessment of the status and problems of public administration in the advertising sector in Ukraine, the article provides practical recommendations for improving the mechanisms of public administration in the field of forming strategies and programs of advertising activities in Ukraine.

This article explores the organization of public administration in the formulation of advertising strategies and programs, examining the conditions, policies and institutions involved in this process.

Key words: public administration, advertising, advertising activity.

Постановка проблеми. Роль публічного управління у формуванні рекламних стратегій і програм полягає не лише в регулюванні певних суспільних процесів у цій площині, а й у захисті національних і громадських інтересів, сприянні суспільному забезпеченні відповідального й ефективного використання реклами як потужного комунікаційного інструменту. Це вимагає постійних досліджень, розробки політики та критичного аналізу публічноуправлінської діяльності у цій площині, щоб орієнтуватися в складній взаємодії між рекламою, врядуванням і суспільством. Разом з тим, мова йде про суспільну потребу у правовому регулюванні діяльності у сфері реклами, що потребує сучасного розуміння викликів і загроз у сфері рекламної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тематика публічного управління у сфері рекламної діяльності вимагає спеціальних досліджень, достатньо відмежованих від наукових публікацій у сфері економіки, політичних наук, юриспруденції. У цьому контексті автор статті спирається на дослідження провідних вітчизняних науковців Ажажи, І. Драган, Н. Липовської, А. Помази-Пономаренко, Ахмедової, Є.Ромата та інш. Загалом, рекламна діяльність представлена найбільше у вітчизняній економічній школі маркетингу, зокрема, у працях А. Макуріна, Ю. Миронова, Р. Крамара, Т.Компанієць, В.Музиканта та інш.

Загальний дослідницький тренд сучасної парадигми стратегії рекламної діяльності полягає у роль державного управління у формуванні рекламних стратегій і програм полягає не лише в регулюванні, а й у захисті суспільних інтересів, сприянні суспільному добробуту та забезпеченні відповідального й ефективного використання реклами як потужного комунікаційного інструменту. Це вимагає постійних досліджень, розробки політики та критичного аналізу, щоб орієнтуватися в складній взаємодії між рекламою, публічною владою, суспільством і громадянами.

Метою статті є концептуалізація публічного управління у сфері формування стратегій та програм рекламної діяльності на основі сучасних тенденцій формування позитивного іміджу державної влади.

Виклад основного матеріалу. У загальному алгоритмі досліджень варто вказати на основні підходи зарубіжних вчених. Наша дослідницька позиція сформована на основі праць британської наукової школи рекламної і маркетингової діяльності. Втім, варто вказати, що сучасна модель публічноуправлінської діяльності теж більшою мірою сформована у межах західної (британської)

економічної школи маркетингу. Зокрема, це Томас Барратт (Thomas J. Barratt), фундатор сучасного концепту реклами, С. де Ферранті (Sebastian de Ferranti), який започаткував інноваційний маркетинг і споживчу освіту, що формували певні рамки рекламної діяльності, й це можливо було порівняти з пропагандою. Також важливо відзначити К. Макдональда (Colin McDonald), який вказував на маркетингове планування та поведінку споживачів – фундаменти рекламних стратегій). М. Бейкер (Michael Baker), автор теорії бренд-менеджменту, який вказав на роль реклами в брендингу. Л. де Чернатоні (Leslie de Chernatony) розробив алгоритми бренд-менеджменту та бренд-стратегії на основі концепту потужних брендів, а Е. Еренберг (Andrew Ehrenberg) є розробником наукового підходу «Закону подвійного притягнення до відповідальності» в маркетингу (по суті детермінував поняття ефективності брендів та лояльності споживачів). Б. Шарп (Byron Sharp) запропонував альтернативу класичному маркетинговому підходу щодо лояльності до бренду та маркетинговій стратегії. Рут Прікетт (Ruth Prickett) проводила масштабні дослідження ролі реклами в культурних індустріях та її впливу на суспільні норми. Доктор Х.Пауелл (Helen Powell) сформулила алгоритм дослідження у галузі реклами та медіа, включаючи роль креативності в рекламі та вплив цифрових медіа), а Р. Хіггі (Rebecca Higgie) вказала на взаємозв'язок між рекламою, зв'язками з громадськістю та політичною комунікацією.

На нашу думку, інтеграція сучасних рекламних стратегій у публічне управління для формування стратегій і програм зосереджена на створенні позитивного іміджу системи державної влади. Використовуючи сучасні цифрові платформи, аналіз даних і проактивну комунікацію в кризових ситуаціях, публічне управління здатне підвищити свою легітимність, прозорість і довіру громадськості. Щоб залишатися ефективними та адаптуватися до мінливих суспільних стереотипів і потреб, такі зусилля мають підкріплюватися надійною залученістю зацікавлених сторін і постійними механізмами зворотного зв'язку.

Залишаючись прихильниками позиції Р. Хіггі (Rebecca Higgie) щодо політичних аспектів політичної реклами і пропаганди [2], ми маємо поставити завдання виокремлення респонсивності реклами як змістовного чинника сучасного публічного управління. Респонсивність реклами значно підвищує спроможність сучасного публічного управління до ефективного врядування. Сприяючи комунікації в режимі реального часу, уможливаючи розробку стратегій на основі

даних, сприяючи інклюзивному та прозорому врядуванню та впливаючи на поведінку громадськості, реклама слугує ключовим інструментом в адміністративному арсеналі. Вона допомагає державним адміністраторам залишатися чуйними до мінливих потреб і настроїв населення, гарантуючи, що дії уряду є ефективними та демократично легітимними.

Цілком логічно, що такий підхід обумовлений такими факторами як: доцільністю формування стратегії управління іміджем публічної влади; формалізацією феномену публічного (державного) управління як бренду; імперативу легітимності і довіри; гарантування прозорості і підзвітності, як базових суспільних цінностей. На цій основі ми пропонуємо формувати такі рекламні стратегії на таких платформах як: цифрові та соціальні медіа, оскільки поширення соціальних мереж є прямим каналом зв'язку з громадськістю, адже такі платформи, як Twitter, Facebook та Instagram тощо, є важливими для сучасних рекламних стратегій. Це стосується загалом публічного контенту.

Публічний контент у рекламній стратегії має вирішальне значення з кількох причин. Він гарантує, що комунікаційні зусилля органів державної влади є ефективними, прозорими та узгодженими з демократичними принципами. У пріоритеті – побудова довіри до суб'єктів управління, оскільки публічний контент, який чітко пояснює діяльність, політику та рішення уряду, зміцнює довіру, а також прозорість є засобом зміцнення довіри до державних установ. Надання контенту, який навчає та інформує громадськість, гарантує, що громадяни будуть добре поінформовані про дії публічної влади є важливим для функціонування демократичної держави.

Водночас, публічний контент можна використовувати для просування ініціатив, які заохочують громадян до взаємодії з державним управлінням, таких як голосування, відвідування публічних зборів та участь у консультаціях. Включаючи громадськість до формування політики за допомогою опитувань, голосувань та відкритих форумів, публічний контент забезпечує зворотній зв'язок, який допомагає вдосконалювати та покращувати дії уряду. Доповненням тут виступає освітня цінність, розвиток навичок і знань, адже у межах рекламної кампанії контент, який фокусується на наданні громадянам інформації про доступні послуги, права та обов'язки, допомагає розвивати культуру населення. Публічний контент повинен відображати розмаїття громади, сприяючи таким чином інклюзивності. Це не лише допомагає маргіналізованим групам відчувати, що їх бачать

і чують, але й сприяє єдності та соціальній згуртованості.

Врешті-решт, формування публічного контенту рекламної стратегії сприяє загалом позитивній поведінці об'єкта рекламної стратегії, адже публічний контент може відігравати важливу роль у стимулюванні змін у поведінці, забезпеченні дотримання вимог щодо життєдіяльності, сприяючи соціальному порядку та безпеці. У розвиток такого підходу до формування стратегії рекламної діяльності слід вказати, що під час кризи своєчасний і точний публічний контент може допомогти громадянам краще підготуватися до належних дій.

Погоджуємося із провідними науковцями у сфері реклами в публічному управлінні А. Пوماзою-Пономаренко, С. Мороз, О. Ахмедовою, М. Ажажою щодо наукової формалізації рекламних стратегій. Ми також підтримуємо позицію шановних вчених щодо ролі рекламних стратегій у реалізації завдань економічного та соціального розвитку шляхом висвітлення економічних можливостей, поінформованості про соціальні послуги, комунікації із зацікавленими сторонами та створенні альянсів [3-5]. На нашу думку, акцент на публічному контенті певною мірою доповнює розроблені допомагає сприяти комунікації та співпраці з різними зацікавленими сторонами, включаючи неприбуткові організації, партнерів з приватного сектору та міжнародні організації. Це може призвести до синергії, яка принесе користь зусиллям публічного управління.

Добре продуманий публічний контент може виступати за зміни в політиці та заохочувати громадську підтримку нових ініціатив, сприяючи більш плавному впровадженню політики. Обґрунтування використання публічного контенту в рекламній стратегії – це не лише ефективна комунікація, але й сприяння розвитку прозорого, поінформованого та залученого до управління суспільства. Публічний контент виконує безліч важливих функцій - від розбудови довіри та заохочення громадянської участі до забезпечення громадської безпеки та сприяння соціально-економічному розвитку. Крім того, у форматі публічного контенту вкажемо, що сучасна реклама часто використовує сторітелінг для створення емоційного зв'язку. Публічне управління може використовувати історії про покращення життя громади, успішні програми та індивідуальні свідчення для гуманізації державної влади.

Зважаючи на зростаючу важливість сприйняття громадськістю, прозорості та довіри до державного управління, сучасні тенденції зосереджуються на тому, як можна позитивно представити

державну владу через стратегічну рекламу. Закон України «Про рекламу» регулює відносини, пов'язані з виробництвом, розповсюдженням та споживанням реклами на території України, визначає ознаки реклами, її типи, характеризує споріднені поняття [1]. Ми пропонуємо у процесі розробки стратегій і програм рекламної діяльності використовувати сучасні підходи в публічноуправлінській діяльності і розглядати рекламну стратегію як комплексний план діяльності публічних інституцій, який спрямований на оптимізацію використання рекламних комунікацій для досягнення певних публічних цілей. У вигляді стратегії тут варто використовувати сучасні маркетингові інструменти для інформування громадськості, стимулювання її участі у суспільно значущій діяльності, а також для формування позитивного іміджу і довіри до публічних інституцій.

Для розробки оперативних та інноваційних рекламних стратегій і програм в публічному управлінні варто запропонувати публічноуправлінську модель оперативної реклами, що включає в себе реагування в режимі реального часу, розуміння на основі даних, інклюзивність, прозорість та постійне вдосконалення для створення ефективних та адаптивних рекламних кампаній та побудована на таких основних принципах:

1) оперативність як постійна адаптація комунікаційних зусиль на основі даних у реальному часі, відгуків громадськості та потреб, що змінюються, що забезпечує реклама залишається гнучкою та актуальною;

2) доступність, що досягається використанням різноманітних каналів і форматів для забезпечення доступності повідомлень для всіх верств населення, сприяння інклюзивності та рівному доступу до інформації;

3) аналітична включеність, шляхом використання передової аналітики та методологій, заснованих на даних, для отримання цінної інформації з рекламних показників, суспільних настроїв та моделей поведінки, що допомагає у прийнятті стратегічних рішень;

4) запровадження інтегрованого підходу через синергію рекламних зусиль з широкими політичними ініціативами, узгодження меседжів та кампаній з основними урядовими цілями та пріоритетами;

5) реалізація механізму гнучкості шляхом сприяння гнучкому мисленню та гнучким процесам для швидкого розгортання та адаптації рекламних кампаній у відповідь на динамічні ситуації або нові тенденції;

6) концептуалізація і багатоманітність позитивного змісту певного нарративу, створення пере-

конливих рекламних меседжів, які резонують з цінностями, прагненнями та життєвим досвідом громадськості, сприяють зміцненню довіри та емоційній залученості;

7) оцінка та ітерація рекламного контенту шляхом впровадження надійних механізмів моніторингу та оцінки для постійного оцінювання ефективності рекламних зусиль та ітерації стратегій для досягнення оптимальних результатів.

Ми пропонуємо впровадити загальну структуру стратегії рекламної діяльності, що включає такі етапи формування:

Етап 1: Стратегічне узгодження та планування – проведення комплексного аналізу середовища для визначення рекламних потреб, можливостей та потенційних викликів, узгодження рекламних цілей з ширшими політичними цілями, потребами громадян та суспільними пріоритетами. На цьому етапі необхідно розробити адаптивну рекламну стратегію та дорожню карту програм та стратегій рекламної діяльності, включно з планами на випадок непередбачуваних обставин для динамічних сценаріїв.

Етап 2: Аналіз даних та креативний розвиток – використання аналітики даних та дослідження аудиторії, щоб отримати уявлення про цільову аудиторію, звички споживання медіа та вподобання щодо обміну повідомленнями. Так само актуалізується потреба у налагоджуванні співпраці між аналітиками даних, креативними командами та експертами для розробки переконливого, ефективного та культурно-чутливого рекламного контенту. При цьому використання методів інтерактивного тестування та оптимізації для вдосконалення повідомлень і креативних елементів перед повномасштабним розгортанням рекламної кампанії потребуватиме спеціальних управлінських механізмів, які іманентно властиві складним адміністративним системам.

Етап 3: Інтегрована реалізація та адаптація рекламних стратегій і програм – передбачає впровадження багатоканального рекламного підходу з використанням традиційних, цифрових та нових каналів для максимального охоплення та залучення цільової аудиторії. У свою чергу такий формат публічної діяльності потребуватиме постійного моніторингу даних в режимі реального часу, відгуків громадськості та аналізу показників ефективності, щоб оперативно адаптувати рекламну тактику і стратегію. На даному етапі ми передбачаємо міжвідомчу комунікацію для координації для забезпечення безперешкодної інтеграції рекламних зусиль з метою реалізації публічної політики.

Етап 4: Оцінка та вдосконалення стратегій і програм рекламної діяльності вимагає провести комплексну оцінку ефективності рекламних кампаній з точки зору досягнення бажаних результатів та впливу на цільову поведінку. З цією метою суб'єкти розробки рекламних стратегій і програм мають запровадити надійні механізми зворотного зв'язку для з'ясування думок і настроїв громадян, що допоможе у розробці майбутніх рекламних стратегій.

Саме така оперативна модель підкреслює динамічний характер реклами в контексті публічного управління. Модель, що базується на оперативному реагуванні, прийнятті рішень на основі даних та підходах, орієнтованих на громадян, дозволяє публічним установам розробляти та впроваджувати рекламні стратегії, які є ефектив-

ними, результативними та відповідають потребам та очікуванням населення, якому вони служать.

Висновки. Рекламна стратегія з позицій публічноуправлінської діяльності є важливим інструментом для ефективного управління публічною комунікацією. Вона включає в себе комплексний підхід до планування, здійснення та оцінки рекламних кампаній, що дозволяє державним органам більш ефективно досягати своїх цілей, залучати громадян до активної участі у суспільних процесах та формувати позитивне сприйняття публічної влади та її ініціатив. Така стратегія вимагає системного та відповідального підходу, який поєднує інформування громадськості, формування довіри, впровадження позитивних змін, раціональне використання ресурсів та активну комунікацію з суспільством.

REFERENCES:

1. Pro reklamu, Zakon Ukrainy № 270/96 vid 3 lypnia 1996 roku [On advertising, Law of Ukraine No. 270/96 of July 3, 1996] (Ukraine). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270/96-%D0%B2%D1%80#Text> [Ukrainian].
2. Higgle R. Public Engagement, Propaganda, or Both? Attitudes Toward Politicians on Political Satire and Comedy Programs. *International Journal of Communication*. URL: <https://ijoc.org/index.php/ijoc/article/view/5675>.
3. Pomaza-Ponomarenko A.L., Moroz S.A., Akhmedova O.O. Rol reklamnoi diialnosti ta tsyfrovizatsii u mediatyzatsii antykoruptsiinoi polityky // Publichne administruvannia ta natsionalna bezpeka. [Pomaza-Ponomarenko A.L., Moroz S.A., Akhmedova O.O. The role of advertising and digitalization in the mediatization of anti-corruption policy // Public administration and national security. 2024. No. 3 (44)] (2024). № 3 (44). URL: <https://www.inter-nauka.com/issues/administration2024/3/9698>. [in Ukrainian].
4. Akhmedova O.O., Moroz S.A. Rol reklamno-informatsiinoi diialnosti v konteksti publichnoho upravlinnia // Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok, 2024. № 3.. [Akhmedova O.O., Moroz S.A. The role of advertising and information activities in the context of public administration // State administration: improvement and development 2024. № 3]. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/dy/article/view/3226>. [Ukrainian].
5. Drobot I., Bobrovska O., Pokataiev P., Azhazha M., Zaika O. Public-Private Partnership in the Field of Urban Development: Experience of Countries for the Period of 2010-2020 // *Economic Affairs*, Vol. 68(Special Issue), pp. 741-747, May 2023. URL: <https://ndpublisher.in/admin/issues/EAv68n2sp.pdf>.

УДК 32-027.542:305

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2024.2.11>

Тюріна Діна Миколаївна,

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри менеджменту

Національного університету цивільного захисту України

ORCID ID: 0000-0002-1506-5849

ІНСТИТУЦІЙНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ГЕНДЕРНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ: СТРУКТУРА ТА РОЗВИТОК

INSTITUTIONAL ENVIRONMENT OF STATE GENDER POLICY: STRUCTURE AND DEVELOPMENT

У статті на методологічній основі положень неoinституціональної теорії визначено поняття інституційної основи, інституційних чинників та інституційного середовища державної гендерної політики.

Відповідно до системного та структурно-функціонального підходів розкрито структуру інституційного середовища державних програм забезпечення гендерної рівності, що інтегрує інституційні чинники забезпечення гендерного балансу та розвитку.

Обґрунтовано, що основними структурними елементами інституційного середовища гендерної політики держави є норми права, колективні угоди, корпоративні норми, неформальні соціальні норми, інституційні механізми реалізації державних програм гендерного розвитку у різних сферах суспільного життя. Доведено доцільність визначення гендерних стереотипів як неформальних соціальних норм гендерної поведінки у якості складових інституційного середовища державної гендерної політики.

Розкрито, що неузгодженість структурних елементів інституційного середовища, різновекторність та суперечливість їх впливу на результативність гендерної політики держави обумовлюють можливість негативної синергії інституційних чинників гендерного розвитку. Доведено, що позитивна інституційна синергія характеризується підвищенням ефективності державної гендерної політики та базується на забезпеченні загальної гендерної орієнтованості та чутливості інституційних складових, що є умовою їх взаємодоповнюваності як факторів гендерного розвитку. Позитивній інституційній синергії сприяє розвиток інклюзивних інститутів, що забезпечують гендерний розвиток.

Ключові слова: державна гендерна політика, інституційна основа, інституційні чинник, інституційне середовище державної гендерної політики, формальні та неформальні соціальні норми та правила, інституційні механізми гендерного розвитку, інклюзивні інститути, інституційна синергія державної гендерної політики.

In the article, on the methodological basis of the provisions of the neo-institutional theory, the concepts of the institutional basis, institutional factors and the institutional environment of the state gender policy are defined.

The structure of the institutional environment of state programs for ensuring gender equality, which integrates institutional factors for ensuring gender balance and development, in accordance with the systemic and structural-functional approaches is revealed.

The main structural elements of the institutional environment of the state's gender policy are legal norms, collective agreements, corporate norms, informal social norms, institutional mechanisms for the implementation of state gender development programs in various spheres of social life. The expediency of defining gender stereotypes as informal social norms of gender behavior and components of the institutional environment of state gender policy has been proven.

The inconsistency of the structural elements of the institutional environment, the diversity and contradiction of their influence on the effectiveness of the state's gender policy determine the possibility of negative synergy of institutional factors of gender development. Positive institutional synergy is characterized by increasing the effectiveness of state gender policy and is based on ensuring general gender orientation and sensitivity of institutional components, which is a condition for their complementarity as factors of gender development. Positive institutional synergy is facilitated by the development of inclusive institutions that ensure gender development.

Key words: state gender policy, institutional basis, institutional factors, institutional environment of state gender policy, formal and informal social norms and rules, institutional mechanisms of gender development, inclusive institutions, institutional synergy of state gender policy.

Постановка проблеми. Діяльність держави з розв'язання гендерних проблем суспільства спирається на інституційні чинники гендерного розвитку, формування, урахування та використання яких у програмах та заходах, спрямованих на забезпечення гендерного паритету, є важливим

напрямом державно-правового регулювання суспільних відносин та умовою його ефективності.

Інституційні чинники державної гендерної політики формують її інституційне середовище, що визначає можливості та обмеження досягнення її цілей у певний період життєдіяльності

суспільства. Його комплексний теоретичний аналіз є актуальним та має прикладний потенціал, оскільки, по-перше, завданням держави є формування інституційного середовища, що сприяє подоланню гендерних розривів у всіх сферах суспільного життя. По-друге, діяльність з розроблення та ефективного здійснення заходів гендерної політики базується на системних знаннях сутності, структури, взаємозв'язків елементів інституційного середовища, факторів їх позитивної синергії та розвитку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

У сучасних наукових джерелах дослідження інституційних умов та чинників державної гендерної політики сконцентровані на аналізі її інституційних механізмів [1-5]. Це важливий напрям досліджень інституційних основ державного впливу на гендерний розвиток, оскільки його ефективність безпосередньо залежить від діяльності організацій та установ, що здійснюють реалізацію у суспільних процесах національного, регіонального та локального рівнів державних програм та заходів гендерної політики. При цьому, інституційні механізми забезпечення гендерного паритету – це важлива, але не єдина складова інституційного середовища державної гендерної політики, теоретичні та прикладні аспекти якого не отримали ще комплексного наукового аналізу.

Формулювання цілей. Метою статті є обґрунтування сутності та структури інституційного середовища гендерної політики держави та визначення на цій основі напрямів забезпечення інституційної синергії державних програм гендерного розвитку.

Виклад основного матеріалу. Дослідження сутності, структури, базових характеристик та особливостей, напрямів розвитку та забезпечення позитивної синергії елементів інституційного середовища політики держави з забезпечення гендерної рівності базується на фундаментальних положеннях неінституціональної теорії, потребує розкриття змісту понять інституційної основи, інституційних чинників, інституційних механізмів, інституційного середовища державної гендерної політики.

За визначенням лауреата Нобелівської премії з економіки Д. Норта, інституційна основа відіграє головну роль у функціонуванні економіки [6].

Інституційною основою державної гендерної політики є чинні соціальні норми (правила), які визначають рамкові умови, обмеження та можливості держави щодо досягнення гендерної рівності у суспільстві. У контексті концепції соціальних інститутів суспільного розвитку Д. Аджемоглу та

Д. Робінсон, інституційна основа державної гендерної політики включає соціальні норми як екстрактивні та інклюзивні інститути [7]. Інклюзивні політичні та економічні інститути є інституційною основою гендерної інклюзії, як умови забезпечення гендерного паритету в суспільстві.

Як рушійна сила гендерного розвитку соціальні норми є інституційними чинниками державної гендерної політики. При цьому, оскільки гендерний розвиток охоплює суспільне відтворення у цілому, його інституційні чинники є економічними, політичними, соціальними, культурними тощо. Від їх спрямованості та координованості, інклюзивності чи екстрактивності, функціональності чи дисфункціональності безпосередньо залежить результативність гендерних програм держави.

Слід підкреслити, що чинні формальні та неформальні соціальні норми, по-перше, є інституційною основою гендерної політики держави, по-друге, рівень їх актуалізації у державних гендерних програмах та заходах визначає спрямованість та ступінь їх впливу на гендерний розвиток як його інституційних чинників.

Рівень актуалізації соціальних норм як інституційних чинників ефективності державних програм гендерного розвитку залежить від інституційних механізмів гендерної політики – національних, регіональних, місцевих. У Заключних зауваженнях Комітету ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок за результатами восьмої періодичної доповіді України підкреслено необхідність забезпечити, щоб національні механізми комплексно і ефективно здійснювали розробку політик і програм, спрямованих на досягнення гендерної рівності, з урахуванням необхідності дотримання прав людини [8]. За визначенням О. Кисильової, роль інституційних механізмів полягає саме в сприянні реалізації політики гендерної рівності, а завдання – надавати уряду в цілому підтримку у справі врахування гендерної проблематики в усіх сферах політики [3].

Інституційна основа, інституційні чинники та механізми формують інституційне середовище державної гендерної політики.

За визначенням Д. Норта, інституційне середовище спонукає до дотримання зобов'язань, що неможливе без складної інституційної основи офіційних правил, неофіційних обмежень і забезпечення виконання контрактів [6]. Як підкреслює О. Фрідман, інституційне середовище формує насамперед сукупність стійких економічних та соціальних зв'язків між людьми, норми та правила, за якими діють економічні агенти, реалізується конкретний спосіб господарювання [9].

О. Делія, аналізуючи компонентну структуру інституційного середовища державної політики, виокремлює такі його елементи, як державні інститути (інститути влади – парламент, президент, суд, уряд тощо); громадські інститути (інститути участі – партії, ЗМІ, суспільна думка тощо); потреби, інтереси суспільства і громадян (довгострокові, стратегічні та оперативні); формальні і неформальні правила і норми (традиції, звичаї, стереотипи мислення і поведінки) [10]. На нашу думку, потреби та інтереси суспільства і громадян не є складовими інституційного середовища державної політики. Це об'єкт державної політики, ефективність якої залежить від гармонізації суспільних інтересів та їх трансформацію у державні інтереси, що реалізуються в державній політиці. Інституційне середовище державної політики формують соціальні норми, організації та установи, діяльність яких спрямована на забезпечення її реалізації, що є умовою досягнення цілей державних програм у різних сферах суспільного життя.

Аналіз інституційного середовища гендерної політики держави, базується на: 1) системному доході до його визначення як відкритої інтегративної системи. Інституційне середовище не є адитивною системою, це не сума, а комплекс взаємопов'язаних, взаємодоповнюючих структурних елементів; 2) структурно-функціональному підході щодо характеристики інституційного середовища як сукупності певних елементів, їх функцій та взаємозв'язків між ними.

Розглянемо детальніше структуру та основні характеристики складових інституційного середовища гендерної політики української держави.

1. Норми права – формальні соціальні норми, що створені або санкціоновані державою як загальнообов'язкові правила поведінки людей у суспільстві, що представлені значним масивом нормативних актів державно-правового регулювання гендерного розвитку в Україні [11]. Нормативну базу державної гендерної політики визначають Конституція України, Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 8 вересня 2005 року № 2866-IV, Державна стратегія забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 12 серпня 2022 р. № 752-р., План заходів з реалізації зобов'язань Уряду України, взятих в рамках міжнародної ініціативи «Партнерство Біарріц» з утвердження гендерної рівності, затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2020 р. № 1578-р;

Укази Президента України від 24 березня 2021 р. № 119 «Про Національну стратегію у сфері прав людини», від 2 червня 2021 р. № 225 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 р. «Про Стратегію людського розвитку» та ін.

Важливо підкреслити, що на формування та удосконалення правової складової інституційного середовища гендерної політики української держави впливають принципи, закріплені у міжнародних документах з прав жінок та гендерної рівності, зокрема у Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, Факультативний протокол до якої Україна ратифікувала у 2003 році [12], Пекінській декларації, прийнятої на четвертій Всесвітній конференції зі становища жінок 15 вересня 1995 року, Резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки. Мир. Безпека», ухваленою 31 жовтня 2000 року, основні положення якої визначають особливу важливість врахування потреб жінок та дівчат у конфліктних ситуаціях, та ін.

Вплив норм права на гендерний розвиток в Україні може бути наскрізним, що забезпечує здійснення гендерно орієнтованої політики держави у всіх сферах суспільного життя, та спрямованим на окремі галузі суспільного відтворення. Так, нормативні принципи забезпечення гендерного балансу у сфері освіти визначено у Стратегії впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року та операційному плані заходів на 2022-2024 роки з її реалізації [13].

2. Колективні угоди – письмові нормативні документи, що укладаються з метою регулювання трудових, соціально-економічних відносин на національному, галузевому, територіальному рівнях. Це генеральні, галузеві (міжгалузеві), територіальні колективні угоди. В Законі України «Про колективні угоди та договори» визначено, що питання забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків є складовою змісту галузевих колективних угод [14].

3. Корпоративні норми – формалізовані у документах корпорацій правила їх функціонування як соціально-економічних систем. Це корпоративні правила громадських організацій, підприємств, установ, що регулюють відносини їх учасників, співробітників, партнерів, груп інтересів тощо та є гендерно чутливими. На підприємствах корпоративні правила встановлюються локальними (внутрішніми) нормативними актами, такими як правила внутрішнього трудового розпорядку, положення про оплату праці та ін.

Інституційною основою забезпечення гендерної рівності на підприємствах може бути колектив-

ний договір – письмовий нормативний документ, що укладається з метою регулювання виробничих, трудових, соціально-економічних відносин між роботодавцем і працівниками, їх представниками [14] та містить питання забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків [15].

Корпоративні норми включають інституції власності, управління, систему норм та функцій корпоративних відносин, спрямованих на формування управлінських рішень та їх реалізацію з урахуванням інтересів усіх зацікавлених осіб [16]. До корпоративних норм, зокрема належить Кодекс корпоративного управління, що розроблюється та використовується на підприємствах з метою зміцнення довіри інвесторів, подолання конфлікту інтересів стейкхолдерів, забезпечення сталого розвитку корпорацій [17].

3. Неформальні соціальні норми як визнані суспільством правила та цінності взаємодії індивідів та соціальних груп на певному етапі суспільного розвитку. Це низка соціальних правил, починаючи від простого етикету і закінчуючи найосновнішими моральними обов'язками. Це неформальні, здебільшого неписані правила, які визначають прийнятні, відповідні та обов'язкові дії в даній групі чи суспільстві [18].

4. Корпоративна культура, що базується на цінностях, які є основоположними етичними принципами діяльності корпорації, її соціальної відповідальності.

5. Інституційні механізми як сукупність державних органів, установ, уповноважених забезпечувати гендерну рівність та підтримувати інтеграцію гендерного підходу в усіх сферах суспільного життя [1]. Інституційні механізми є національними, регіональними, локальними. Національний інституційний механізм державної політики гендерної рівності представлений діяльністю таких державних органів, установ, комітетів та уповноважених як: Підкомітет з питань гендерної рівності та недискримінації Комітету Верховної Ради України з питань прав людини, національних меншин і міжнародних відносин, Урядовий уповноважений з питань гендерної політики, консультативно-дорадчі органи міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, а також радники із питань забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків, запобігання та протидії насильству за ознакою статі та ін.

6. Вважаємо, що складовою інституційного середовища гендерної політики держави слід визнати гендерні стереотипи, що визначають гендерні ролі чоловіків і жінок та є регуляторами поведінки індивідів та соціальних груп. Гендерні

стереотипи стосуються практики приписування окремій жінці чи чоловіку специфічних атрибутів, характеристик або ролей лише на підставі її чи його приналежності до соціальної групи жінок чи чоловіків [18]. Українська дослідниця К. В. Кисільова справедливо підкреслює, що гендерні стереотипи фактично можна розглядати як соціальні норми. В усіх нас є уявлення про те, що чоловікам і жінкам властиві певні набори конкретних якостей і моделей поведінки, що переважна більшість людей притримується цієї точки зору і що звичайно ми усвідомлюємо, яка поведінка вважається правильною для представників тієї чи іншої статі [19]. Гендерні стереотипи можуть бути бар'єрами щодо досягнення цілей державної гендерної політики, якщо вони призводять до порушень прав людини та основних свобод [18].

Таким чином, інституційне середовище державної гендерної політики інтегрує інституційні чинники забезпечення гендерного балансу та розвитку: норми права, колективні угоди, корпоративні норми, неформальні соціальні норми та гендерні стереотипи, національний, регіональний, локальний інституційні механізми реалізації державних програм гендерного розвитку.

Вплив інституційного середовища на ефективність державної політики гендерного розвитку може бути:

- функціональним, тобто таким, що сприяє досягненню цілей державних гендерних програм;
- дисфункціональним, що обмежує можливості досягнення гендерного паритету, гальмує процеси гендерного розвитку.

Функціональність чи, навпаки, дисфункції інституційного середовища державної гендерної політики визначаються ступенем комплементарності (взаємодоповнюваності), цільової узгодженості його складових елементів, від яких залежить досягнення позитивного синергетичного ефекту їх взаємопов'язаного впливу як факторів ефективності державної гендерної політики. Низький рівень чи відсутність позитивної синергії, а також можливість негативного синергетичного ефекту щодо досягнення цілей державної гендерної політики є наслідками неузгодженості структурних елементів інституційного середовища, різновекторності та суперечливості їх впливу.

Позитивна інституційна синергія характеризується підвищенням ефективності державної гендерної політики під впливом взаємопов'язаних інституційних чинників. Її досягнення базується, по-перше, на забезпеченні загальної гендерної орієнтованості та чутливості інституційних чинників, що є умовою їх взаємодоповнюваності як

факторів гендерного розвитку. По-друге, інституційній синергії державної гендерної політики сприяє розвиток інклюзивних інститутів [20], що забезпечують гендерний паритет.

Висновки. Інституційне середовище державної гендерної політики – це цілісна інтегративна система узгоджених та поєднаних єдиною метою соціальних норм, правил, організацій, установ, механізмів та процесів інституційного забезпечення досягнення гендерної рівності. Його розвиток та удосконалення забезпечують інституціоналізацію гендерної політики держави, що є необхідною умовою підвищення її ефективності.

Інституційне середовище державної гендерної політики формують:

1) визнані суспільством соціальні норми, що у сукупності забезпечують чи обмежують можливості ефективної реалізації державних програм подолання гендерних розривів та гендерного розвитку. Це такі складові інституційного середовища, як:

– формальні соціальні норми, зокрема норми права, колективні угоди, формальні корпоративні норми, локальні нормативні акти підприємств та організацій;

– неформальні соціальні правила, що є змістом культурних, морально-етичних норм, зокрема корпоративна культура та корпоративні цінності; гендерні стереотипи, що належать до неформальних соціальних норм та можуть бути бар'єром для гендерного розвитку, якщо є дискримінаційними;

2) інституційні механізми державного гендерної політики як сукупність організацій та установ, що здійснюють реалізацію державних програм та заходів гендерної політики.

У сучасний період забезпечення інтегративності інституційного середовища як цілісної сис-

теми інституційних чинників гендерного розвитку є важливим завданням держави. Основними напрямками інституціоналізації державної гендерної політики з метою досягнення позитивної інституційної синергії є такі:

1. Забезпечення загальної гендерної чутливості та гендерної орієнтованості складових інституційного середовища гендерної політики держави, що охоплює:

– інтеграцію гендерного підходу у процеси нормотворення та нормозастосування з метою посилення гендерної чутливості формальних соціальних норм;

– сприяння формуванню та підвищенню ролі гендерно орієнтованих неформальних соціальних норм, корпоративних цінностей та культури як регуляторів суспільних відносин;

– удосконалення інституційних механізмів державної гендерної політики як взаємопов'язаних елементів цілісної системи реалізації державних програм гендерної рівності, посилення їх інституційної спроможності у сфері гендерного розвитку;

– подолання гендерно дискримінаційних за змістом стереотипів щодо гендерних ролей жінок, що досягається шляхом здійснення довгострокових інформаційно-освітніх та соціально-культурних програм.

2. Сприяння формуванню інклюзивних інститутів як складових інституційного середовища державної гендерної політики та посиленню їх ролі у забезпеченні гендерного розвитку.

Подальше дослідження теоретичних та прикладних аспектів гендерної політики держави буде спрямовано на аналіз напрямів інтеграції гендерного підходу в окремих галузях та сферах суспільного відтворення.

REFERENCES:

1. Levchenko, K. (2018). *Institucionalnij mehanizm realizaciyi derzhavnoyi politiki zabezpechennya rivnih prav ta mozhливостej zhinok i cholovikiv: aktualnij stan, problemi, perspektivi rozvitku* [The institutional mechanism for implementing the state policy of ensuring equal rights and opportunities for women and men: current state, problems, development prospects]. *Publichne pravo – Public law*, №3 (31), 196-203. Retrieved from <https://www.publichne-pravo.com.ua/files/31/23.pdf> [in Ukrainian].
2. Gricaj, I. O. (2018). *Mehanizm zabezpechennya principu gendernoyi rivnosti: teoriya ta praktika: monografiya* [The mechanism for ensuring the principle of gender equality: theory and practice: monograph]. K.: «Haj-Tek Pres» [in Ukrainian].
3. Kiselova, O. (2006). *Institucijni mehanizmi zabezpechennya gendernoyi rivnosti v Ukrayini v konteksti yevropejskoyi integraciyi*. [Institutional mechanisms for ensuring gender equality in Ukraine in the context of European integration]. *Zhinki v politici : mizhnarodnij dosvid dlya Ukrayini : zbirnik naukovih statej – Women in politics: international experience for Ukraine: a collection of scientific articles*, 144-145. Retrieved from <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/9933> [in Ukrainian].
4. Dıgal Ya. (2020). *Institucijni mehanizmi zabezpechennya gendernoyi rivnosti u politichnij sferi: yevropejskij kontekst* [Institutional mechanisms for ensuring gender equality in the political sphere: the European context]. *Istoriko-politichni problemi suchasnogo svitu : zbirnik naukovih statej – Historical and political problems of the modern world: a collection of scientific articles*, T. 42, 148-159 [in Ukrainian].

5. Bezborodova, O. L. (2020). Konceptualni pidhodi do sutnosti organizacijno-pravovogo mehanizmu gendernoyi politiki v Ukraini [Conceptual approaches to the essence of the organizational and legal mechanism of gender policy in Ukraine]. *Derzhavne budivnictvo – State construction*, № 2, 1-9 [in Ukrainian].
6. Nort, D. (2010). Instituciyi, institucijna zmina ta funkcionuvannya ekonomiki [Institutions, institutional change and functioning of the economy]. (per. z angl. I. Dzyubi). K: Osnovi [in Ukrainian].
7. Adzhemoglu, D., Robinson, Dzh. (2017). Chomu nacyi zanepadayut? Pohodzhennya vladi, bagatstva i bidnosti [Why do nations decline? The origin of power, wealth and poverty]. Per. z anl. O. Dem'yanchuka. 2-ge vid., vipr. Kiyiv: Nash format.
8. Zaklyuchni zauvazhennya Komitetu OON z likvidaciyi diskriminaciyi shodo zhinok za rezultatami rozglyadu vosmoyi periodichnoyi dopovidi Ukraini pro vikonannya Konvenciyi OON pro likvidaciyu vsih form diskriminaciyi shodo zhinok [Final remarks of the UN Committee on the Elimination of Discrimination against Women based on the results of consideration of the eighth periodic report of Ukraine on the implementation of the UN Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women]. (2017). Retrieved from <https://kgsi.org.ua/publications/komitet-z-likvidacii-diskriminacii-schodo-zhinok-zaklyuchni-zauvazhennya-do-vosmoi> [in Ukrainian].
9. Fridman, O. A. (2020). Institucijne seredovishe innovacijnogo pidpriyemnictva [Institutional environment of innovative entrepreneurship]. *Vcheni zapiski TNU imeni V. I. Vernadskogo. Seriya: Ekonomika i upravlinnya. – Scientific notes of TNU named after V. I. Vernadskyi. Series: Economics and management*, 31 (70), 3,12-17. Retrieved from https://www.econ.vernadskyjournals.in.ua/journals/2020/31_70_3/31_70_3_1/5.pdf [in Ukrainian].
10. Deliya, O. V. (2017). Institucijna sfera politichnogo seredovisha derzhavnoyi politiki: do formulyuvannya ponyattya [The institutional sphere of the political environment of state policy: to the formulation of the concept]. *Aspekti publichnogo upravlinnya. – Aspects of public administration*, 5(8-9), 5-10. Retrieved from <https://doi.org/10.15421/15201723> [in Ukrainian].
11. Zhukovska, G. G., Levchenko, K. B., Ostapenko, O. O. & Suslova, O. I. (2020). Genderna politika v normativno-pravovih dokumentah. Chastina 1. [Gender policy in normative and legal documents. Part 1.]. Kiyiv. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/18%20-%20Department/18%20-%20PDF/02.2021/genderna-polityka.pdf> [in Ukrainian].
12. Zakon Ukrainy Pro ratifikaciyu Fakultativnogo protokolu do Konvenciyi pro likvidaciyu usih form diskriminaciyi shodo zhinok : pryiniaty 5 chervnya 2003 roku № 946-IV1 [Law of Ukraine on the ratification of the Optional Protocol to the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women from June 5 2003, № 946-IV1]. (2003). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/946-15#Text> [in Ukrainian].
13. Rozporyadzhennya Kabinetu Ministriv Ukrainy` pro Strategiyu vprovadzhenya gendernoyi rivnosti u sferi osvity` do 2030 roku ta operacijny`j plan zaxodiv na 2022-2024 roky` z yiyi realizaciyi : pryiniaty 20 grudnya 2022 roku № 1163-p [Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine on the Strategy for the Implementation of Gender Equality in Education until 2030 and the Operational Plan of Measures for 2022-2024 for its Implementation from December 20 2022, № 1163-p]. (2022). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2022-%D1%80#Text> [in Ukrainian].
14. Zakon Ukrainy` pro kolekty`vni ugody` ta dogovory` : pryiniaty 23 lyutogo 2023 roku № 2937-IX. [Law of Ukraine on collective agreements and contracts from February 23 2023, № 2937-IX]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2937-20#Text> [in Ukrainian].
15. Zakon Ukrainy` pro zabezpechennya rivny`x prav ta mozhly`vostej zhinok i cholovikiv : pryiniaty 8 veresnya 2005 roku № 2866-IV [Law of Ukraine on ensuring equal rights and opportunities for women and men from September 8 2005, № 2866-IV]. (2005). Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2866-15>. [in Ukrainian].
16. Kifyak, V. I., Karp, A. G. (2021). Institucijne seredovishe korporativnogo upravlinnya yak faktor rozvitku ekonomiki [Institutionelles Umfeld der Corporate Governance als Faktor der wirtschaftlichen Entwicklung]. *Pidpriyemnictvo i torgivlya - Unternehmertum und Handel*, №32, 26-32. Retrieved from <https://doi.org/10.36477/2522-1256-2021-32-04> [in Ukrainian].
17. Kodeks korporativnogo upravlinnya: klyuchovi vimogi i rekomendaciyi: pryiniaty 12 bereznya 2020 roku № 118. [Corporate governance code: key requirements and recommendations from March 12 2020 № 118]. (2020). Retrieved from <https://www.nssmc.gov.ua/documents/kodeks-korporativnoho-upravlinnia-kliuchovi-vymohy-i-rekomendatsii> [in Ukrainian].
18. Cislaghi, B., Heise, L. Theory and practice of social norms interventions: eight common pitfalls. *Globalization and Health*. 2018. Yvolume 14. Article number: 83. Retrieved from <https://globalizationandhealth.biomedcentral.com/articles/10.1186/s12992-018-0398-x>.
19. Kisilova, K. V. (2023). Problematika gendernih stereotipiv suchasnogo suspilstva: pitannya teorii i praktiki [Issues of gender stereotypes in modern society: issues of theory and practice]. *Naukovi zapiski. Seriya: pravo - Proceedings. Series: law*, 14, 238-243. Retrieved from <https://www.publichne-pravo.com.ua/files/31/23.pdf> [in Ukrainian].
20. Inklyuzivni instituti zabezpechennya rozvitku ekonomiki Ukraini: kolektivna monografiya [Inclusive institutions for ensuring the development of the economy of Ukraine: a collective monograph]. (2023). Kiyiv: NAN Ukraini; DU «Institut ekonomiki ta prognozuvannya NAN Ukraini» [in Ukrainian].

УДК 351.778.5 (477)

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2024.2.12>

Фролова Ганна Олександрівна,

аспірантка

Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»

ORCID ID: 0000-0002-4844-9312

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ КОМУНАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ

PUBLIC MANAGEMENT OF MUNICIPAL INFRASTRUCTURE DEVELOPMENT AT THE REGIONAL LEVEL: THEORETICAL AND ORGANISATIONAL AND LEGAL FRAMEWORK

У статті аналізуються підходи до визначення сутності поняття «комунальна інфраструктура» як об'єкту публічного управління, а також змісту та ролі останньої у розвитку житлово-комунального господарства та забезпеченні належного та комфортного рівня життя мешканців територіальних громад та регіону в цілому. Проаналізовано проблеми, які стосуються як самого житлово-комунального господарства, так і його інфраструктури, виникнення яких безпосередньо пов'язано із початком повномасштабного вторгнення росії на територію України та введенням в Україні правового режиму воєнного стану. Наголошено, що першочерговим заходом для здійснення змін у системі публічного управління житлово-комунальними господарством стало приведення у відповідність до вимог часу нормативно-правової бази у цій сфері.

Показано, що на регіональному рівні комунальна інфраструктура є складовою господарського комплексу регіону, і являє собою сукупність всіх без винятку комунальних об'єктів та служб, розташованих на його території, що забезпечують реалізацію організаційно-управлінських функцій та інженерно-технічних рішень щодо створення умов для підтримки належного рівня життєдіяльності населення та реалізації соціальних, виробничих та інших процесів у регіоні шляхом надання якісних житлово-комунальних послуг. Надано відповідне авторське визначення.

Доведено, що потреба у підвищенні ефективності публічного управління розвитком комунальної інфраструктури територій та громад України є невідворотною, і обумовлюється необхідністю забезпечення стабільного та якісного надання житлово-комунальних послуг, які, у свою чергу, є продуктом діяльності комунальних підприємств, і споживаються як населенням країни, так і бізнесом й іншими організаціями, підприємствами, установами різних форм власності.

Зроблено висновок, що від ступеня розвитку комунальної інфраструктури та якості надання житлово-комунальних послуг залежить рівень зростання економіки як окремо взятого населеного пункту, так і регіону та країни в цілому.

Ключові слова: публічне управління, житлово-комунальне господарство, житлово-комунальні послуги, комунальна інфраструктура, регіон, регіональний соціально-економічний розвиток, територіальна громада, війна, правовий режим воєнного стану, повоєнне відновлення, якість послуг.

The article analyses the approaches to defining the essence of the concept of "communal infrastructure" as an object of public administration, as well as the content and role of the latter in the development of housing and communal services and ensuring an adequate and comfortable standard of living for residents of territorial communities and the region as a whole. The author analyses the problems relating to both the housing and communal services and their infrastructure, which are directly related to the beginning of Russia's full-scale invasion of Ukraine and the introduction of martial law in Ukraine. It is emphasised that the primary measure to implement changes in the system of public administration of housing and communal services was to bring the regulatory framework in this area in line with the requirements of the times.

It is shown that at the regional level, communal infrastructure is a component of the economic complex of a region, and is a set of all communal facilities and services located on its territory, without exception, which ensure the implementation of organisational and managerial functions and engineering and technical solutions to create conditions for maintaining an adequate level of life of the population and implementation of social, production and other processes in the region through the provision of quality housing and communal services. The corresponding author's definition is provided.

It is proved that the need to improve the efficiency of public administration of the development of communal infrastructure of territories and communities of Ukraine is inevitable, and is due to the need to ensure stable and high-quality provision of housing and communal services, which, in turn, are the product of the activities of communal enterprises and are consumed by the population of the country, as well as by business and other organisations, enterprises, institutions of various forms of ownership. It is concluded that the level of economic growth of a particular locality, as well as of the region and the country as a whole, depends on the degree of development of the communal infrastructure and the quality of housing and communal services.

Key words: public administration, housing and communal services, communal infrastructure, region, regional socio-economic development, territorial community, war, legal regime of martial law, post-war reconstruction, quality of services.

Актуальність проблеми. Житлово-комунальне господарство є надзвичайно важливою галуззю національної економіки, яка має забезпечувати зручне, безпечне та комфортне проживання громадян, що, у свою чергу, є одним із пріоритетних завдань публічного управління у цій сфері. Разом із тим, успішність публічного управління розвитком житлово-комунального господарства залежить, насамперед, від стану його комунальної інфраструктури, а також від дотримання органами державного управління та органами місцевого самоврядування таких ключових принципів, як забезпечення якості надання житлово-комунальних послуг, їх доступності для кожної категорії населення, своєчасності та комплексності (тобто, «повномасштабності охоплення усього масиву житлової території» [1]), а також від ефективності та результативності публічноуправлінської діяльності в цілому.

Житлово-комунальна сфера завжди була проблемною: зношеність, моральна застарілість та енергомісткість використовуваного обладнання, конструкцій та інженерних мереж знижує комфортність проживання та загрожує безпеці мешканців; монополізація окремих видів житлово-комунальних послуг (зокрема, з водопостачання та водовідведення) заважає розвитку конкуренції та цьому ринку; певна частка житлового фонду за своїм технічним станом фактично наближається до аварійного, а процес офіційного визнання цього факту є занадто бюрократизованим; не завжди ефективне керівництво та відсутність стратегічного мислення в окремих управлінців, відповідальних за належний стан та розвиток галузі, уповільнює процеси її оновлення та модернізації і має відбиток на якість надання житлово-комунальних послуг та безпечність умов проживання громадян, а недостатня прозорість бюджетного фінансування, регулярна дотаційність та непоодинокі випадки нецільового використання коштів знижують довіру населення до дій влади в цій складній життєзабезпечувальній галузі.

Втім, сьогодні з'явився достатньо широкий спектр нових проблем, які стосуються як самого житлово-комунального господарства, так і його інфраструктури, виникнення яких безпосередньо пов'язано із початком повномасштабної збройної агресії росії та введенням в Україні правового режиму воєнного стану. До таких проблем, насамперед, можна віднести: руйнування критичної інфраструктури та інших інфраструктурних об'єктів унаслідок воєнних дій, ракетних й артилерійських обстрілів та бомбувань; пошкодження адміністративних, виробничих та інших будівель

і споруд; знищення транспортних та логістичних маршрутів, обладнання та техніки; втрата людьми житла та роботи, і, водночас, потреба у кваліфікованих працівниках комунальних підприємств на заміну тих, яких мобілізували, або які пішли на фронт добровільно; інші негативні та вкрай небезпечні чинники, які тягне за собою війна, і які стосуються не тільки тимчасово окупованих територій та прифронтових регіонів, а й усієї країни.

Зазначені проблеми мають безпосередній вплив на організацію процесів належного (безперервного, у «реальному масштабі часу» [1]) виробництва, постачання й споживання електроенергії, питної води, газу, тепла, що, у свою чергу, вимагає відновлення (відбудови та / або модернізації) і забезпечення стабільної роботи об'єктів комунальної інфраструктури (інженерних мереж, гідротехнічних та інших систем, споруд, обладнання у галузі водопостачання та водовідведення, електроенергетики, газо- й тепlopостачання, транспорту, зв'язку, поводження з твердими побутовими відходами тощо), а також відповідних служб як таких, що забезпечують виконання важливих для населення функцій, зокрема з надання житлово-комунальних послуг, по всій території країни. Тому можна стверджувати, що потреба у підвищенні ефективності публічного управління розвитком комунальної інфраструктури територій та громад України висунута часом та є невідворотною. Вона обумовлюється необхідністю забезпечення стабільного та якісного надання житлово-комунальних послуг, які, у свою чергу, є продуктом діяльності комунальних підприємств, і споживаються як населенням країни, так і бізнесом й іншими організаціями, підприємствами, установами різних форм власності. Житлово-комунальна сфера повинна розвиватися масштабно та невідкладно, що стає можливим завдяки вивченню досвіду та кращих практик публічного управління, запровадженню новітніх підходів, механізмів, інструментів та моделей, які доцільно використовувати для вдосконалення публічноуправлінської діяльності. Тому дослідження цього питання є надзвичайно актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням реформування житлово-комунального господарства та управління комунальною власністю, запровадженню сучасних підходів та механізмів щодо підтримки розвитку міської інфраструктури, зарубіжному та вітчизняному досвіду публічного управління в житлово-комунальній сфері, зокрема, на місцевому та регіональному рівні, приділено увагу багатьох науковців та практиків, зокрема: В. Бабаєва, В. Безуса, Д. Бізонича,

П. Бриля, П. Бубенко, В. Вакуленка, А. Голішевської, Н. Гончарук, А. Григоровича, О. Димченко, Д. Котилевця, О. Карлової, В. Лаврика, Польової, В. Рибачука, І. Хожило, Т. Чепіги, О. Шевської, І. Чикаренко, М. Шкільняка та інших.

Разом із тим, деяким питанням, зокрема, щодо запровадження сучасних підходів, інструментів та моделей у публічноуправлінську діяльність з організації та підтримки процесів модернізації та відбудови комунальної інфраструктури (насамперед, її критичної складової – інженерних мереж, систем та споруд газо-, водо-, тепло-, енергопостачання та енергозбереження, водовідведення тощо, яка найбільше страждає під час війни), а також забезпеченню її стабільної роботи з метою надання якісних житлово-комунальних та інших послуг населенню країни, зокрема, на регіональному рівні, і досі не приділено достатньої уваги.

Визначення мети статті. Метою статті є дослідження теоретичних та організаційно-правових засад публічного управління розвитком комунальної інфраструктури на регіональному рівні, а також удосконалення понятійно-категоріального апарату в цій сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження. Слід зазначити, що в перекладі з латинської мови слово «інфраструктура» (лат. – «infrastructura»), ураховуючи його етимологію, дослівно означає «нижчебудова» або «підструктура» («infra» перекладається як «нижче», або як прийменник «під», а «structura» – як «будова», «структура», «розташування»). Як зазначають автори праць [2 – 5], уперше цей термін почали застосовувати у 50-ті роки минулого сторіччя для окреслення комплексу об'єктів і споруд, а також певних галузей господарювання, спрямованих на забезпечення належного функціонування та розвитку виробництва певних продуктів, технологій або послуг з метою задоволення потреб населення, тому вживане нами поняття «комунальна інфраструктура» розуміється нами як одна зі складових місцевої інфраструктури (тобто інфраструктури певної території – села, селища, міста, району, регіону), і має аналогічне змістовне навантаження.

Слід зазначити, що поняття «комунальна інфраструктура» не належить до окремо визначених у нормативно-правовій базі термінів. Взагалі, термін «інфраструктура» вживають тоді, коли є необхідність позначити комплекс (або масштаб) певної господарської сфери, для чого і застосовується поняття її виду або типу (наприклад, за видами – транспортна, соціальна, освітня, виробнича, інформаційно-комунікаційна тощо; за масштабами – міська, муніципальна, регіональна тощо;

за житлово-комунальною спрямованістю – водопостачання, водовідведення, тепlopостачання тощо) [2; 3; 5; 6]. У цьому контексті зазначимо, що в більш загальному випадку інфраструктуру поділяють на цивільну, військову та критичну [6], кожна з яких представлена своїми видами, підвидами, типами та службами. У будь-якому випадку, мова йде про певні системні елементи (або складові), що необхідні для функціонування різних галузей матеріального виробництва та життєзабезпечення населення.

Найважливіше місце у складі інфраструктури, зокрема, регіональної або місцевої, відведено критичній інфраструктурі, яка, по суті, є ключовою (життєзабезпечувальною) для населення певної території, тобто такою, що згідно зі Законом України «Про критичну інфраструктуру» [7], виконує життєво важливі функції. У статті 9 (п. 4) зазначеного закону визначено перелік таких «життєво важливих функцій та/або послуг, порушення яких призводить до негативних наслідків для національної безпеки України» [7]. Зокрема, вони стосуються енергозабезпечення, постачання теплової енергії, водопостачання та водовідведення, тобто, того, без чого неможливо обійтися як у повсякденному житті, так і під час війни, тому саме критична інфраструктура зазнає найбільших руйнувань від окупантів.

Проведені дослідження дозволили зробити висновок, що в науковій літературі по різному трактують як саме поняття комунальної інфраструктури, так і її склад. Так, у праці [2] В. Безус досліджує теоретико-концептуальні та нормативно-організаційні аспекти розвитку житлово-комунального господарства та його інфраструктури, для чого аналізує підходи до визначення сутності останньої, її змісту та ролі, яку вона відіграє у розвитку міста, у результаті чого розподіляє об'єкти міської інфраструктури за їх приналежністю до певного виду господарської діяльності.

Так, зокрема, до ринково-економічної сфері автор відносить «комплекс різних галузей, об'єктів, видів діяльності, організаційно-правових норм, призначених для обслуговування виробництва і господарства, забезпечення безперервного руху послуг і товарів, цінних паперів, грошей і валюти, робочої сили тощо» [2].

У свою чергу, до житлово-комунальної сфери В. Безусом віднесено «організації та підприємства, що надають відповідні послуги для функціонального забезпечення належного рівня життя населення – водопостачання та водовідведення, тепло-, енерго- та газопостачання, збирання та вивезення сміття, підтримка в належному стані

прибудинкових територій, ліфтового господарство тощо» [2].

До транспортної сфери автором публікації віднесено «величезний комплекс служб та об'єктів, що включає всі види транспорту, транспортні підприємства, організації та їх підрозділи, що надають транспортно-логістичні та інші послуги, зокрема, з автомобільних і вантажних перевезень, громадського транспорту, забезпечують швидке і вільне пересування пасажирів і вантажів, а також підтримку в належному стані всіх пов'язаних з цим галузей» [2].

Також автор статті визначає, що, на його погляд, слід віднести до сфери охорони здоров'я, сфери освіти, соціально-культурної та інформаційно-комунікаційної сфери, а також сфери інженерних мереж та комунікацій.

Зазначимо, що в цілому нам імпонує такий підхід до систематизації об'єктів міської інфраструктури, втім, вважаємо, що відокремлення сфери інженерних мереж та комунікацій, до якої автор статті пропонує віднести «сукупність установ і систем інженерно-технічного забезпечення різних галузей та видів діяльності» [2], від житлово-комунальної сфери, не є доцільним, тому як саме інженерні мережі та комунікації є ключовими об'єктами комунальної інфраструктури. Тим більш, що далі автор підкреслює, що «саме інженерні мережі та комунікації відіграють значну роль у розвитку житлово-комунальної сфери – це об'єкти водопостачання та водовідведення, тепло-, енерго- та газопостачання тощо» [2].

Ураховуючи вище зазначене, можна зробити висновок, що майже усі об'єкти міської інфраструктури тим чи іншим чином пов'язані із житлово-комунальною сферою, зокрема, через задіяння у процесах виробництва, надання та / або споживання послуг з енерго-, тепло-, газо-, водопостачання та водовідведення, поводження з твердими побутовими відходами тощо. Тобто, ці процеси інкорпоровано до діяльності майже всіх господарських суб'єктів на рівні міста, і реалізуються вони службами, що несуть відповідальність за їх безперебійну роботу, із застосуванням інженерних мереж, споруд та систем, засобів зв'язку та комунікацій, специфічного обладнання та техніки тощо. Тому можна певним чином ототожнити поняття «міської інфраструктури», про яку йдеться у праці [2], з «комунальною інфраструктурою», але ж з певними уточненнями, що стосуються саме аспектів виробництва, постачання та споживання відповідних житлово-комунальних послуг, які, згідно зі ст. 1, п. 5 Закону України «Про житлово-комунальні послуги» від 09.11.2017 № 2189-VIII

[8], є результатом «господарської діяльності, спрямованої на забезпечення умов проживання та/або перебування осіб у житлових і нежитлових приміщеннях, будинках і спорудах, комплексах будинків і споруд відповідно до нормативів, норм, стандартів, порядків і правил, що здійснюється на підставі відповідних договорів про надання житлово-комунальних послуг» [8].

Тієї ж думки дотримуються й інші автори публікацій, наприклад у статті [3] зазначається, що міська інфраструктура являє собою «комплекс установ і підприємств, що відповідають за своєчасне і належне надання послуг населенню у сфері комунальних служб (каналізація та водопостачання, тепlopостачання, електропостачання, транспорт і дороги, інженерні комунікації тощо), а також туристичному, розважальному і торговому секторах» [3].

Змістовно погоджуючись із останнім визначенням, можна зробити аналогічні висновки і в проєкції на регіональний рівень. У цьому контексті слід зазначити, що поняття «регіон» (лат. «regio» – територія, місцевість, область) стало предметом досліджень відносно давно. Перші концепції регіональної економіки з'явилися майже 70 років тому. Авторка публікації Тульчинська [9] зазначає, що як наукове поняття, термін «регіон» використовувався тоді, коли йшлося про окреслення певної території для якісного й ефективного вирішення проблем загальнодержавного або міжтериторіального (міжрегіонального) характеру.

Також авторка звертає увагу на те, що в контексті різноманіття наукових поглядів, більшість авторів до основних ознак регіону відносить його просторову (соціально-економічну) цілісність, якій притаманні власна структура виробництва, демографічний потенціал, наявність та фактична кількість робочих місць, забезпечення умов для розвитку соціальної та духовної складової життя людини з розрахунку «на одиницю простору і часу» [9], а також органи публічного управління, що відповідають за створення комфортних умов для проживання (житло й довкілля) та ведення бізнесу на ввіреній («підконтрольній») їм території.

Ураховуючи, що область (як одиниця адміністративно-територіального поділу не тільки в Україні, а й в деяких інших країнах) у своєму складі містить сукупність територіальних (муніципальних) утворень базового (первинного) рівня (сіл, селищ, міст), кожне з яких має своє функціональне призначення, яке, з точки зору його мешканців, також виражається через так звану тріаду – «робота, житло, довкілля», можна зробити висновок, що на регіональному рівні комунальна

інфраструктура є складовою господарського комплексу регіону, і являє собою сукупність всіх без винятку комунальних об'єктів та служб, розташованих на його території, що забезпечують реалізацію організаційно-управлінських функцій та інженерно-технічних рішень щодо створення умов для підтримки належного рівня життєдіяльності населення та реалізації соціальних, виробничих та інших процесів у регіоні шляхом надання якісних житлових та комунальних послуг.

Слід зазначити, що такий розподіл на «житлові» та «комунальні» послуги закріплено в одному з ключових законодавчих актів у сфері житлово-комунального господарства – Законі України «Про житлово-комунальні послуги» [8], про який ми згадували вище. У законі зазначено, що житлово-комунальні послуги є невід'ємною складовою житлово-комунального господарства. До них належать [8]:

- «житлові послуги – послуги з управління багатоквартирним будинком» (розд. 1, ст. 5, п. 1 [8]);
- «комунальні послуги – послуги з постачання та розподілу природного газу, постачання та розподілу електричної енергії, постачання теплової енергії, постачання гарячої води, централізованого водопостачання, централізованого водовідведення, управління побутовими відходами» (розд. 1, ст. 5, п. 2 [8]).

Отже, можна з упевненістю стверджувати, що від ступеня розвитку комунальної інфраструктури та якості надання житлово-комунальних послуг залежить рівень зростання економіки як окремо взятого населеного пункту, так і регіону та країни в цілому.

Якщо розглядати комунальну інфраструктуру як об'єкт публічного управління, то можна стверджувати, що процеси реформування житлово-комунального господарства та демонополізації ринку надання житлово-комунальних послуг з метою впровадження конкурентних відносин в його підгалузях, розпочалися в Україні вже понад 20 років тому, та активізувалися у 2015 році під час здійснення реформи децентралізації. Так, в Україні створено ринок природного газу та електричної енергії. Паралельно, у рамках децентралізації, процеси реформування сфери житлово-комунального господарства супроводжувались наданням органам місцевого самоврядування більшої самостійності.

Наразі більшість зарубіжних країн реалізували успішні програми реформування публічного управління житлово-комунальним господарством. Цей досвід для України, яка обрала шлях до європейської інтеграції, може бути корисним

[10]. І сьогодні напрями відновлення та розвитку житлово-комунального господарства України активно обговорюються як у наукових колах, так і в сучасному інформаційному просторі.

Як основні цілі публічного управління розвитком житлово-комунального господарства виокремлюють, зокрема, підвищенні якості та надійності надання житлово-комунальних послуг, залучення інвесторів в дану сферу, соціальний захист малозабезпеченого населення [11]. У цьому контексті знов таки набуває особливої актуальності покращення (відновлення, модернізація) комунальної інфраструктури, без якої неможливо повною мірою забезпечити реалізацію зазначених цілей.

Успішне публічне управління розвитком житлово-комунальної сфери та її інфраструктури може відбутися за умови відповідності таким ключовим принципам, як його наскрізний характер, дієвість, ефективність та керованість. І першочерговим заходом для здійснення змін у системі публічного управління житлово-комунальними господарством стало приведення у відповідність до вимог часу нормативно-правової бази у цій сфері.

Як зазначалося вище, у 2015 році в Україні новий поштовх отримали процеси реформування житлово-комунального господарства, які передбачали вдосконалення системи фінансування галузі, здійснення ефективної тарифної політики, підвищення енергоефективності будівель, демонополізацію житлово-комунальних послуг [12]. Закон України «Про особливості здійснення права власності у багатоквартирному будинку» від 14.05.2015 № 417-VIII [13] став поштовхом для усвідомлення ролі та відповідальності співвласників будинку за майбутнє свого житла. Об'єднання співвласників багатоквартирних будинків (ОСББ) стали також найбільшими агентами у впровадженні програм енергоефективності, які запровадила держава як на національному, так і на місцевих рівнях. Якісною складовою реформи щодо підвищення рівня енергетичної ефективності будівель та енергозбереження, зокрема у житловому секторі, стало прийняття Законів України «Про Фонд енергоефективності» від 08.06.2017 № 2095-VIII [14] та «Про енергетичну ефективність» від 21.10.2021 № 1818-IX [15]. Втім, як вже зазначалося, одним із ключових законодавчих актів в сфері житлово-комунального господарства є Закон України «Про житлово-комунальні послуги» від 09.11.2017 № 2189-VIII [8].

Слід зазначити, що хоча деякі науковці та практики вважають сферу житлово-комунального господарства важливішою «інфраструктурною складовою» системи публічного управ-

ління та адміністрування, втім її інвестування здійснюється за остаточним принципом [16], що також є однією із ключових проблем гальмування реформ у цій сфері зношеності та моральної застарілої об'єктів комунальної інфраструктури.

Також варто зазначити, що суттєво призупинив процеси впровадження реформ в Україні, зокрема, у сфері житлово-комунального господарства, спалах нової вірусної інфекції – COVID-19, яка дуже швидко отримала характер пандемії. Причиною хвороби став важкий гострий респіраторний синдром коронавіруса (SARS-CoV-2), поширення якого обумовило збільшення кількості летальних заходів та тяжкі наслідки для здоров'я населення в цілому, що вимагало термінового перерозподілу фінансових, організаційних та інших ресурсів на заходи, пов'язані із протистоянням пандемії.

Сьогодні більшість об'єктів житлово-комунального господарства знаходяться у державній власності та власності територіальних громад, тобто безпосередньо у сфері управління органів державної виконавчої влади та органів місцевого самоврядування. Отже, питання, пов'язані з їх функціонуванням та розвитком (окрім суб'єктів

господарювання – державних або комунальних підприємств) вирішуються за допомогою фінансування з бюджетів різних рівнів.

У свою чергу, на регіональному рівні об'єктами публічного управління галуззю є підприємства різних форм власності та працівники, які зайняті у сфері житлово-комунального господарства, а саме, в утриманні багатоквартирних будинків, у процесі надання послуг з постачання енергоносіїв та питної води, водовідведення, вивезення твердих побутових відходів, благоустрою територій тощо.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, сучасні процеси вдосконалення публічного управління на всіх рівнях та в усіх сферах господарської діяльності, зокрема, у житлово-комунальній, забезпечення сучасних та комфортних умов проживання та обслуговування населення потребують системного розгляду, а також здійснення наукового пошуку, обґрунтування та впровадження новітніх публічноуправлінських підходів та механізмів щодо модернізації та розвитку житлово-комунального господарства та його комунальної інфраструктури, що, у свою чергу, є перспективою наших подальших досліджень.

REFERENCES:

1. Bubenko P.T., Dymchenko O.V., Pryntsypy analizu yakosti zhytlovo-komunalnoho hospodarstva yak systemy. [Principles for analysing the quality of housing and communal services as a system]. Kharkivska natsionalna akademiia miskoho hospodarstva. 2019. <http://eprints.kname.edu.ua/32019/1/10.pdf>. [in Ukrainian].
2. Bezus V.O., Chykarenko I.A. Rozvytok zhytlovo-komunalnoho hospodarstva ta infrastruktury mista: teoretyko-kontseptualnyi aspekt. [Development of housing and communal services and urban infrastructure: theoretical and conceptual aspect]. Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriadyvannia. Dnipro: DRIDU NADU, 2018. № 2(37). S. 137–141. [in Ukrainian].
3. Infrastruktura – tse kompleks vzaiemopoviazanykh obsluhovuiuchykh struktur chy ob'ektiv. [Infrastructure is a set of interconnected service structures or facilities] Presa. URL: <https://presa.com.ua/aktualne/infrastruktura-tse-kompleks-vzaiemopov-yazanykh-obslygovuyuchykh-struktur-abo-ob-ektiv.html>. [in Ukrainian].
4. Kotelevets D.O. Sutnist infrastruktury ta yii vplyv na rozvytok ekonomichnykh system. [The essence of infrastructure and its impact on the development of economic systems]. Transformatsiini protsesy v umovakh viiny ta pislivoiennoho periodu: zbirn. mater. Vseukr. mizhdystsyplinarnoi nauk.-prakt. konf., m. Chernihiv, 10 cherv. 2022 r. Chernihiv : HO «Naukovo-osvitnii innovatsiynii tsentr suspilnykh transformatsii», 2022. S. 35-37. URL: <https://reicst.com.ua/asp/article/view/205/180>. [in Ukrainian].
5. Lazar A. Infrastruktura – tse kompleks vzaiemopoviazanykh obsluhovuiuchykh struktur chy ob'ektiv. [Infrastructure is a set of interconnected service structures or facilities]. Porady: sait konsultatsii. 26.05.15. URL: <http://poradumo.com.ua/50365-infrastryktyra-ce-kompleks-vzayemopoviazanih-obslygovuyuchykh-stryktyr-chi-obyektiv>. [in Ukrainian].
6. Holishevska A. Shcho take infrastruktura: chym tsyvilna vidrizniaetsia vid krytychnoi. What is infrastructure: how civilian infrastructure differs from critical infrastructure]. Fakty. 01.11.2022. URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20221101-shho-take-infrastruktura-chym-cyvilna-vidriznyayetsya-vid-krytychnoy/>. [in Ukrainian].
7. Pro krytychnu infrastrukturu [On critical infrastructure]: zakon Ukrainy vid 16.11.2021 №1882-IX (iz zminamy, vnesenomy zghidno iz Zakonom № 2684-IX vid 18.10.2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1882-20#Text>.
8. Pro zhytlovo-komunalni posluhy [On housing and communal services]: zakon Ukrainy vid 09.11.2017 № 2189-VIII. Redaktsiia vid 09.07.2023, pidstava – 2320-IX. Vidomosti Verkhovnoi Rady. 2018. № 1. St. 1. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2189-19#Text>.
9. Tulchynska S.O. Pidkhody do vyznachennia poniattia «rehion» v suchasnykh umovakh [Approaches to defining the concept of "region" in modern conditions]. Efektyvna ekonomika, 2021. № 6. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1201>. [in Ukrainian].

10. Bryl P.O. Doslidzhennia zarubizhnoho dosvidu publichnoho upravlinnia zhytlovo-komunalnym hospodarstvom [Study of foreign experience in public management of housing and communal services]. Investytsii: praktyka ta dosvid, 2018. № 4. С. 142-146. [in Ukrainian].

11. Polova V.I. Publichne upravlinnia rozvytkom zhytlovo-komunalnoi infrastruktury. Innovatsii v upravlinni publichnyim sektorom ekonomiky [Public management of housing and communal infrastructure development]: Naukovyi internet portal. URL: <https://conferencekneu.wordpress.com/2018/04/22/польова-в-публічне-управління-розвит/>. [in Ukrainian].

12. Bizonych D.V. Rezultatyvnist reform u sferi enerhoefektyvnosti ta enerhozberezhennia u mezhakh haluzi zhytlovo-komunalnoho hospodarstva suchasnoi Ukrainy [Effectiveness of reforms in the field of energy efficiency and energy saving within the housing and utilities sector of modern Ukraine]. Investytsii: praktyka ta dosvid. 2021. № 6. S. 85-92. [in Ukrainian].

13. Pro osoblyvosti zdiisnennia prava vlasnosti u bahatokvartyrnomu budynku [On the peculiarities of exercising the right of ownership in an apartment building]: zakon Ukrainy vid 14.05.2015 № 417-VIII. Redaktsiia vid 10.11.2023, pidstava – 3270-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/417-19#Text>.

14. Pro Fond enerhoefektyvnosti [On the Energy Efficiency Fund]: zakon Ukrainy vid 08.06.2017 № 2095-VIII. Redaktsiia vid 03.08.2022, pidstava – 2392-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2095-19#Text>.

15. Pro enerhetychnu efektyvnist [On energy efficiency]: zakon Ukrainy vid 21.10.2021 № 1818-IX. Redaktsiia vid 01.01.2023, pidstava – 2710-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1818-20#n436>.

16. Berezhna H.V., Kytaihora I.O. Zabezpechennia rozvytku zhytlovo-komunalnoho hospodarstva v terytorialnii hromadi [Ensuring the development of housing and communal services in the local community]. Upravlinnia ta administruvannia v umovakh protyidii hibrydnym zahrozam natsionalnii bezpetsi: mater. II Mizhnar. nauk.-prakt. konf. 2021. S. 398-401. URL: <https://philarchive.org/archive/МАК-14>. [in Ukrainian].

УДК 351:316.44:616-036

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2024.2.13>

Харечко Дмитро Олексійович,

кандидат наук з державного управління,

доцент, докторант

Національного університету «Львівська політехніка»

ORCID ID: 0000-0002-9555-2363

РЕАЛІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ У ПЕРІОД СУСПІЛЬНИХ І ПОЛІТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ В ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇНАХ

IMPLEMENTATION OF STATE SOCIO-ECONOMIC POLICY IN THE PERIOD OF SOCIAL AND POLITICAL TRANSFORMATIONS IN EUROPEAN COUNTRIES

У статті визначено, що соціальна нерівність та економічні труднощі стали серйозною проблемою для багатьох країн, включаючи багато європейських. Трансформація категорії середнього класу може мати значний вплив на соціально-політичну ситуацію, оскільки середній клас часто виступає як стабілізуючий фактор у суспільстві. Важливо пам'ятати, що велика частина державної політики і суспільства в цілому є результатом складної взаємодії різних факторів, включаючи політичні рішення, громадську думку, культурні та історичні тенденції. Вирішення проблем соціальної нерівності та економічних труднощів вимагає комплексного підходу та спільних зусиль з боку органів державної влади, громадськості та бізнесу.

З'ясовано, що Україна переживає несприятливий та важкий період, який супроводжується важкими економічними реформами, часто корупцією і політичною нестабільністю та величезною загрозою для життя та свобод українців. Одним з ключових завдань на сучасному етапі є зміцнення правової держави та створення сприятливих умов для розвитку бізнесу та економічного зростання. Також важливою є підтримка соціального захисту населення, зокрема за допомогою розвитку системи медичного та освітнього забезпечення, підвищення рівня життя та рівних можливостей для всіх громадян. Успіх у вирішенні зазначених викликів вимагає постійних зусиль, відповідальності та співпраці всіх суспільних секторів. Україна, як і інші країни, стикається з викликами, пов'язаними з кризою в системі демократії західного типу.

Доведено, що ключовим завданням для України є зміцнення демократичних інститутів, суспільно-політична стабільність та забезпечення соціальної справедливості. Дана стратегія може вимагати впровадження реформ у судовій та правоохоронній системах, підвищення прозорості в управлінні та залучення громадян до участі в прийнятті рішень. Сучасна політика, як і раніше, багато в чому страждає недостатністю, незбалансованістю та залишається недоторканою і в умовах розвитку мережевого суспільства та цифрових технологій.

Обґрунтовано, що надмірний рівень соціально-економічної нерівності позбавляє суспільство такої необхідної йому динаміки розвитку та оновлення суспільного благополуччя населення. Найважливіша проблема пов'язана із соціально незбалансованою державною соціально-економічною політикою в галузі розподілу доходів та багатства, вона полягає в тому, що надмірність соціальної нерівності має негативний вплив на динаміку суспільно-політичного розвитку. Якщо нерівність перебуває поза рамками соціальної ефективності, це стримує мобільність суспільства як важливого чинника його ефективної суспільно-політичної трансформації.

Ключові слова: політична трансформація, етап, європейські країни, період, реалізація, державна соціально-економічна політика, суспільство.

The article determined that, as of today, social inequality and economic difficulties have become a serious problem for many countries, including many European ones. The transformation of the middle class can have a significant impact on the socio-political situation, as the middle class often acts as a stabilizing factor in society. It is important to remember that much of politics and society as a whole is the result of a complex interaction of various factors, including political decisions, public opinion, cultural and historical trends. Addressing social inequality and economic hardship requires a comprehensive approach and joint efforts by governments, the public and business.

It was found that Ukraine is going through an unfavorable and difficult period, which is accompanied by difficult economic reforms, corruption and political instability and huge threats to the lives and freedoms of Ukrainians. One of the key tasks at the current stage is strengthening the rule of law, fighting corruption, and creating favorable conditions for business development and economic growth. It is also important to support the social protection of the population, in particular through the development of the system of medical and educational support, raising the standard of living and equal opportunities for all citizens. Success in solving these challenges requires constant efforts, responsibility and cooperation of all public sectors.

Ukraine, like other countries, faces challenges related to the crisis in the system of Western-style democracy. It has been proven that the key task for Ukraine is to strengthen democratic institutions, fight corruption and ensure social justice. This may require the introduction of reforms in the judicial and law enforcement systems, increased transparency in governance, and the involvement of citizens in decision-making. Therefore, the system of protection of social and political rights of citizens needs deep reformation. Modern politics, as before, suffers from insufficiency and imbalance in many ways and remains untouched even in the conditions of the development of the network society and digital technologies.

It is substantiated that the excessive level of socio-economic inequality deprives the society of such necessary dynamics of development and renewal of the social well-being of the population. The most important problem is related to the socially unbalanced policy in the field of income and wealth distribution, it consists in the fact that the excess of social inequality has a negative impact on the dynamics of socio-political development. If inequality is outside the framework of social efficiency, it restrains the mobility of society - an important factor in its positive transformation.

Key words: *political transformation, stage, European countries, period, implementation, state socio-economic policy, society.*

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. Високий рівень соціальної нерівності відображається на суспільному благополуччі, збільшуючи рівень бідності та послаблюючи соціальну згуртованість. Соціальна нерівність феномен природний і невикорінний, боротьба з ним позбавлена сенсу, але державне регулювання можливе і необхідне. Органи державної влади зобов'язані тримати це питання під контролем і здійснювати необхідні дії, брати до уваги при формуванні та реалізації політики, бо, торкаючись становища та благополуччя людей, ця проблема фундаментальна.

Зазначене послаблює потенціал для розвитку, знижуючи інвестиції в людський капітал, що ставить під загрозу зростання продуктивності праці. Зростаюча нерівність надає додатковий тиск на державні соціальні бюджети у зв'язку з необхідністю посилення соціальної підтримки мало-забезпеченим групам. В політичному контексті один з головних аспектів полягає у тому, що високий рівень соціальної нерівності знижує рівень довіри до політичних інститутів з усіма такими, що впливають з цього наслідками для розвитку суспільства, а стратегічний аспект залишається слабкою ланкою державної соціально-економічної політики.

Аналіз останніх досліджень, в яких започатковано розв'язання проблеми та визначення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячена стаття. Аналіз соціально-економічних і суспільно-політичних проблем, що визначає вибір пріоритетів, є найважливішим аспектом при формуванні державної політики в соціально-економічній сфері. Необхідно враховувати також, що державна політика не може бути соціально нейтральною, вона формується і проводиться в інтересах певної частини суспільства, більшої або меншої. Сучасна практика свідчить, що проблеми розвитку демократії та забезпечення безпеки суспільства та його благополуччя, так само як зрос-

тання економічної ефективності носять конфліктний характер.

Метою сучасної державної соціально-економічної політики європейських країн є знайти ефективний баланс у рамках сукупності життєво важливих, але нерідко суперечливих цілей. Зазначене пов'язано з тим, що політична реальність зазвичай зводиться до того, щоб справлятися з поточними проблемами середньострокового характеру, які ставлять під питання, а часом й істотно трансформують продумані стратегії та плани. Крім того, громадянське суспільство постійно стикається з різними соціально-економічними проблемами та диспропорціями в розподілі маючи обмежені ресурси у період політичних трансформацій.

Мета статті полягає в обґрунтуванні формування та реалізації державної соціально-економічної політики у контексті трансформаційних процесів у суспільствах європейських країн на сучасному етапі.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Помірний рівень соціальної нерівності сприяє зростанню політичних прав та політичної участі громадян, розширюю простір демократії. І у зв'язку зі зниженням ефективності соціально-економічної трансформації політики, демократія в Європі, як і раніше, розглядається головним чином з погляду виборного представництва, а не політичної участі. Крім того, представництво на європейському рівні непрозоре, а на національному рівні часто дискредитоване, це поєднується з падінням ефективності та кризою політичного управління, значна частина громадян в ЄС висловлює сумнів у спроможності влади проводити політику на основі справедливості та професійної відповідальності.

Ефективна державна соціально-економічна політика в умовах сучасного суспільства передбачає мистецтво соціального маневрування, коли виробляється сукупність заходів, побудованих на

адекватній оцінці соціальної ситуації та соціальної оптимізації політичних рішень, з урахуванням динаміки та рівня доходів різних груп населення. Одним із основних показників ефективності виявляє стан сфери зайнятості, бо вона в першу чергу визначає соціальний добробут громадян. У багатьох країнах відбувається глибока трансформація ринків праці, ці зміни тісно пов'язані з технологічним прогресом.

Проблема зайнятості ускладнюється тим, що змінилася і традиційна модель секторальної мобільності праці, і третинний сектор, який раніше приймав працівників, які витіснялися з продуктивних галузей, вже не в змозі виконувати цю роль [3]. Традиційна модель зайнятості, що забезпечує високі гарантії соціальних прав, проходить тривалий період трансформації, коли акцент був зроблений на розвиток так званого гнучкого ринку праці. Мета полягала в тому, щоб сприяти зростанню конкурентоспроможності та зниженню факторних витрат.

Сьогодні підвищується значимість таких напрямів соціально-економічної політики, як освіта та охорона здоров'я, оскільки вони, насамперед, визначають зростання індивідуального та сукупного людського капіталу, який у сучасному світі грає ключову роль у забезпеченні технологічної конкурентоспроможності, а отже, політичного суверенітету та людського благополуччя. І держава, націлена на загальний добробут, виступає як фундаментальний політичний інститут, без нього сучасне суспільство не може успішно розвиватись.

Одним із найглибших наслідків нового погляду на нерівність стала думка про те, що високий рівень нерівності обертається суспільству високими витратами, економічними, соціальними, політичними. Тому крайності соціальної нерівності необхідно подолати, щоб забезпечити ефективність та успішний розвиток. Ставка на те, що ринковий механізм сам по собі забезпечить ефективність, у тому числі соціальну ефективність, і інтереси суспільства, виявилася, як і слід було очікувати, неспроможною. А в результаті виявилася дискредитована соціальна держава, оскільки перестала виконувати цю важливу функцію, тому що диференціація доходів має тенденцію до зростання, посилюючи соціальні диспропорції, напруга та потенціал конфліктності.

Чим більше громадян турбує нерівність, тим вищий їх попит на політику перерозподілу, при цьому попит на таку політику через прогресивне оподаткування нижче там, де люди вважають, що бідність викликана головним чином відсутністю

особистих зусиль. Крім того, підтримка населенням конкретної політики залежить від того, чи сприймається ця політика як результативна і справедлива, а інформування суспільства про ефективність політики перерозподілу у контексті боротьби з нерівністю допомагає посилити її підтримку.

Незважаючи на занепокоєння у світі з приводу зростання соціальної нерівності, не можна вважати само собою зрозумілою суспільну підтримку політики, націленої на його скорочення. Щоб громадяни та влада були на одній хвилі, коли йдеться про політику скорочення нерівності та стимулювання соціальної мобільності, необхідно враховувати переваги соціальних груп і громадян щодо розробки конкретних заходів, які могли б більшою мірою розширювати їх можливості або приділяти більше уваги вирівнюванню результатів.

Криза моделі соціального розвитку в європейських країнах актуалізує питання про необхідність нового зростання соціальної держави в Україні. В той же час значне зростання нерівності показує, що ринок сам по собі, принаймні, у тому вигляді, в якому він існує, не може забезпечити нічого, що наближається до соціально-консенсусної моделі. Ден, зіставимо з тим, що було більше чотирьох десятиліть тому [1]. Соціальна діяльність держави в європейських країнах дедалі більше девальвується, підвищення добробуту для звичайних громадян, не кажучи про високі цілі створення справедливого суспільства, перетворюється у формальність.

Концепція владних ресурсів, згідно з якою політика держави визначається перевагами середнього класу, і вона повинна на них реагувати, не цілком відповідає характеру нинішньої трансформації суспільства. А розвиток країн ЄС в останній період свідчить, що державна соціально-економічна політика може розходитися зі здоровим глуздом та фактично вести до загострення внутрішніх протиріч та зростання соціальних конфліктів. Сьогодні через ускладнення суспільства, його відповідальність охоплює нові сфери. Це вже більше, ніж захист соціально-економічних прав та підтримка конкурентоспроможності, забезпечення економічної діяльності, враховуючи, що ці фактори багато в чому визначають зростання добробуту та соціальну атмосферу.

У контексті цього визнання необхідно переорієнтувати стратегії держави на забезпечення доступу до освіти, охорони здоров'я, житла та інших основних послуг для всіх верств суспільства. Це може включати в себе впровадження програм соціальної підтримки, розширення можливостей для отримання якісної освіти та медичної

допомоги, а також зменшення соціально-економічних бар'єрів для людей з низьким доходом. Такий підхід сприятиме зменшенню нерівності та підвищенню загального рівня життя всього суспільства.

Йдеться про те, щоб держава зосередилася на цій фундаментальній проблемі, вирішення якої визначає образ більш справедливого суспільства. Це означає, що потрібне посилення втручання держави у соціально-економічні процеси, що пов'язане з посиленням моніторингу та регулювання ринків [4]. Однак на цьому шляху виникає традиційне протиріччя між соціальним та економічним аспектами, характерне для подібної політико-економічної моделі. Сутність полягає в тому, що державі необхідно активно зосередитися на цій фундаментальній проблемі, оскільки вирішення неї визначає образ більш справедливого суспільства.

У контексті цього протиріччя виникає необхідність збалансувати соціальні та економічні інтереси, забезпечити підтримку найбільш уразливих груп суспільства, а водночас стимулювати економічний зріст і розвиток. Зазначене може вимагати розробки комплексних стратегій, які поєднують соціальні програми з економічними реформами, а також залучення громадськості та експертного середовища до процесу прийняття рішень. Такий підхід може допомогти подолати традиційні протиріччя та досягти більш справедливого розподілу ресурсів у суспільстві.

Стратегія держави на вирішенні фундаментальної проблеми соціальної нерівності вимагає посиленого втручання у соціально-економічні процеси, включаючи моніторинг і регулювання ринків. Проте, це може породжувати протиріччя між соціальними та економічними аспектами, що варто уважно балансувати. Необхідно забезпечити розвиток економіки та створення нових робочих місць, щоб підтримати соціальний прогрес. Важливо зберегти соціальні програми та заходи, спрямовані на підтримку найбільш вразливих верств населення, які можуть постраждати внаслідок економічних реформ.

Крім того, зовнішній тиск може виявитися через вплив міжнародних партнерів та організацій на внутрішні політичні та економічні реформи в Україні. Умови фінансової допомоги від міжнародних кредиторів часто включають у себе вимоги щодо проведення конкретних реформ, що можуть мати великий вплив на соціальну ситуацію та життя громадян України [2]. Такий зовнішній тиск підкреслює важливість збереження національного суверенітету та ефективного врегулювання зовнішніх впливів на внутрішні справи країни.

Зазначене вимагає серйозних заходів зі сторони державних органів для забезпечення соціальної справедливості та рівних можливостей для всіх громадян.

Необхідно активно працювати над вирішенням внутрішніх проблем, таких як боротьба з корупцією, підвищення рівня соціального захисту та забезпечення доступу до якісних освітніх та медичних послуг для всього населення. З іншого боку, РФ продовжує війну та здійснює агресивну політику щодо України, включаючи військову агресію на сході країни та підтримку окупаційних режимів в анексованому Криму і окупованих територіях Донбасу та інших територій України. Це створює серйозні виклики для безпеки та стабільності в Україні та підкреслює необхідність єднання міжнародної спільноти для відстоювання суверенітету України.

Війна України з РФ, яка триває вже роками, має серйозні наслідки для соціально-економічного стану країни та благополуччя українських громадян. Один із аспектів цієї війни полягає в агресивних діях РФ у сфері енергоресурсів, що впливає на економіку та соціальний розвиток України. Агресивна політика у сфері енергетики сприяє економічній нестабільності, обмежує можливість розвитку європейських інвестицій в Україну та загострює соціальні проблеми. Міжнародна спільнота повинна активніше підтримувати Україну у відстоюванні її суверенітету та інтересів, щоб забезпечити стабільний соціально-економічний розвиток.

Висновки з проведеного дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Трансформація соціально-економічного розвитку європейських держав у контексті війни в Україні відображає складні виклики, з якими стикаються ці країни в сучасному світі. Проблеми суспільно-політичних трансформацій, такі як збільшення соціальної нерівності, економічна нестабільність та політичні напруги, посилюються через вплив війни на Україну та її громадян. Одним із основних викликів є підвищення готовності та реагування соціально-економічних систем на зовнішні загрози.

Зазначене вимагає не лише стабільного лідерства та ефективної державної політики, але й спроможності забезпечити соціальну справедливість та захист прав громадян у контексті військового конфлікту. Загалом, успішне подолання цих викликів вимагатиме спільних зусиль та співпраці як на внутрішньому, так і на міжнародному рівні, з метою забезпечення миру, стабільності та прогресу для всіх країн та їхніх

громадян. В перспективі варто було б розширити постановку питання та розглядати його в контексті трансформації суспільно-політичного міжна-

родного порядку, що могло б забезпечити «прорив» у благополучне майбутнє, засноване на справедливості та повазі.

REFERENCES:

1. Batoryhareieva, V.S. (2020). Osnovni napriamy protydii poshyrenniu dezinformatsii (na prykladi pandemii COVID-19) [The main directions of counteracting the spread of misinformation (on the example of the pandemic COVID-19)]. *Informatsiia i pravo – Information and law*, 2(33), 121-131 [in Ukrainian].
2. Vasyli'iev, O. S. (2014). Kontseptualizatsiia poniattia «derzhavna polityka»: suchasne rozuminnia [Conceptualization of the concept of "public policy": modern understanding]. *Derzhavne budivnytstvo – State building*, 1. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2014_1_7 [in Ukrainian].
3. Diehtiar, O.A. (2014). Derzhavne rehuliuвання rozvytku sotsial'noi sfery: kontseptual'ni zasady ta praktyka [State regulation of social sphere development: conceptual principles and practice]. Kharkiv: S.A.M. [in Ukrainian].
4. Kravchenko M.V. (2012), *Systema sotsial'noho zakhystu naseleण्या yak ob 'yekt derzhavnoyi polityky: metodolohiya ta praktyka* [The system of social protection as an object of state policy: methodology and practice], Monograph, Press Inform.-analit. ahentstvo, Kyiv, 451 p. [in Ukrainian]

РОЗДІЛ 3 ПУБЛІЧНА СЛУЖБА

УДК 35.08-027.21:005.95/96

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2024.2.14>

Шкурат Іван Вікторович,

доктор наук з державного управління, доцент,
професор кафедри теорії та практики управління
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
ORCID ID: 0000-0002-8810-2890

Потапов Олексій Євгенович,

аспірант кафедри теорії та практики управління
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
ORCID ID: 0009-0000-0897-4545

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ У ПУБЛІЧНІЙ СЛУЖБІ В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

THEORETICAL ANALYSIS OF PERSONNEL MANAGEMENT IN THE PUBLIC SERVICE IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Даний теоретичний аналіз присвячений вивченню управління персоналом у публічній службі з урахуванням важливості сталого розвитку.

Основна увага приділяється стратегічним підходам до управління персоналом у контексті досягнення цілей сталого розвитку, зокрема, адаптації персоналу до сучасних викликів, розвитку ініціатив, забезпеченню соціальної відповідальності та створенню стійких організаційних структур.

Удосконалення системи управління персоналом у публічній службі виступає важливою умовою успішного вирішення завдань, що стоять перед суспільством, та зміцнення української державності. Саме органи влади та управління, персонал публічної служби можуть безпосереднім чином впливати на розвиток реформ, що відбуваються в країні, забезпечувати реалізацію рішень, спрямованих на модернізацію життя українського суспільства.

У той же час, як показує практика, проблема формування якісного, високопрофесійного корпусу державних службовців є однією з найскладніших проблем будь-якої державної системи. Тут порушуються такі неоднозначні питання, як удосконалення системи відбору кадрів на публічну службу, розробка наукових критеріїв їх оцінки, науковий підхід до аналізу потреб в управлінському персоналі, формування ефективних технологій розміщення та просування кадрів, підвищення обґрунтованості кадрових рішень та розширення їх гласності тощо.

Дослідження базується на аналізі наукової літератури та публічних документів, а також на прикладах кращих практик в управлінні персоналом у публічній службі.

Результати аналізу можуть бути корисними для управлінських кадрів, дослідників та практиків, які займаються питаннями оптимізації управління персоналом з огляду на пріоритети сталого розвитку.

Ключові слова: публічна служба, управління персоналом, сталий розвиток, ефективність державних структур, адаптація персоналу.

This theoretical analysis is devoted to the study of personnel management in the public service, taking into account the importance of sustainable development.

The main focus is on strategic approaches to personnel management in the context of achieving the goals of sustainable development, in particular, adapting personnel to modern challenges, developing initiatives, ensuring social responsibility and creating sustainable organizational structures.

Improving the personnel management system in the public service is an important condition for successfully solving the problems facing society and strengthening Ukrainian statehood. It is the authorities and management, public service personnel who can directly influence the development of reforms taking place in the country, ensure the implementation of decisions aimed at modernizing the life of Ukrainian society.

At the same time, as practice shows, the problem of forming a high-quality, highly professional body of civil servants is one of the most difficult problems of any state system. Ambiguous issues such as the improvement of the system of personnel selection for public service, the development of scientific criteria for their evaluation, a scientific approach to the analysis of the needs of management personnel, the formation of effective technologies for the placement and promotion of personnel, increasing the validity of personnel decisions and expanding their publicity, etc., are raised here.

The research is based on the analysis of scientific literature and public documents, as well as on examples of best practices in personnel management in the public service.

The results of the analysis can be useful for managers, researchers and practitioners who deal with the optimization of personnel management in view of the priorities of sustainable development.

Key words: *public service, personnel management, sustainable development, efficiency of state structures, personnel adaptation.*

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Управління персоналом у публічній службі є ключовим аспектом ефективності та стійкості державних структур. Зростаючі вимоги до них в контексті сталого розвитку вимагають нових стратегій та підходів, що відповідали б сучасним викликам.

Враховуючи все більше обмежень ресурсів та зростаючий екологічний тиск, управління персоналом стає важливим інструментом для досягнення цілей сталого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теми управління персоналом у публічній службі висвітлені у багатьох наукових працях як зарубіжних (М. Армстронг, С. Коссен, Дж. Ньюстром, Дж. Шермерорн та ін.), так і вітчизняних (Т. Василевська, О. Васильєва, О. Воронов, Н. Гончарук, Н. Липовська, В. Олуйко, О. Пархоменко-Куцевіл, Т. Пахомова, Л. Прудіус, А. Рачинський, С. Серьогін, В. Федоренко та ін.) науковців. Попри значну кількість та різноманітність досліджень, що охоплюють різні аспекти управління персоналом у публічній службі, питання управління персоналом в органах державної влади у контексті досягнення цілей сталого розвитку все ще не було достатньо вивчене.

Так, зокрема, останні дослідження та публікації в галузі управління персоналом у публічній службі в контексті сталого розвитку висвітлюють кілька ключових аспектів.

Наприклад, експерти застерігають, що перед обличчям глобального ландшафту, який постійно змінюється, державний сектор стоїть на порозі трансформаційного десятиліття. Глибокі демографічні зміни, стрімкий технологічний прогрес, зростаючі виклики сталого розвитку та безпрецедентний бюджетний тиск об'єднуються, створюючи складний комплекс викликів та вразливостей для урядів у всьому світі. Зазираючи у наступні десять років, проглядається тенденція, що ці зміни здатні переосмислити контури державної служби, вимагаючи стратегічної переорієнтації пріоритетів і практик у державному секторі [1].

Дослідники також звертають увагу на те, як публічні організації впроваджують зелені ініціа-

тиви через управління персоналом. Наприклад, дослідження «Green Human Resource Management for Organizational Sustainability: A Need of the Hour for Modern Workplace» [2] обговорює, як різні аспекти управління персоналом можуть сприяти досягненню цілей сталого розвитку, таких як зменшення викидів та використання ресурсів.

Деякі дослідження акцентують увагу на державній політиці урядів щодо захисту навколишнього середовища. Ця діяльність зосереджена на управлінні відходами, економічно ефективному виробництві, сталому розвитку, механізмах чистого розвитку та інших видах діяльності, пов'язаних з навколишнім середовищем.

Завдання публічних службовців донести до бізнесу, керівників компанії необхідність оцінки впливу на навколишнє середовище, проведення екологічного аудиту, дослідження сталого розвитку як мірила своєї діяльності для вжиття коригувальних заходів з метою захисту навколишнього середовища від надмірної експлуатації та створення чистого довкілля для майбутніх поколінь [3].

Ці дослідження та публікації надають цінні уявлення про те, як управління персоналом у публічній службі може сприяти досягненню цілей сталого розвитку.

Метою цієї наукової статті є започаткування напряму для більш глибокого теоретичного аналізу управління персоналом у публічній службі в контексті сталого розвитку, виявити ключові проблеми та можливості для подальших досліджень, а також підкреслити важливість цієї теми в сучасному світі.

Виклад основного матеріалу. Керівники комерційних організацій давно оцінили необхідність роботи з кадрами, готові оплачувати дорогі семінари та тренінги з управління персоналом. На сьогоднішній день, майже у всіх успішних та великих комерційних компаніях є підрозділ або як мінімум співробітник, основна діяльність якого полягає не в оформленні документів, що супроводжують прийом нових співробітників та їх розміщення на посадах, а у створенні такого клімату

в організації, щоб працівники могли і хотіли вирішувати ті завдання, які стоять перед ними.

Головне досягнення добре налагодженої системи управління, як і добре працюючого керівника, – здатність виявити, що необхідно для успішного розвитку виробничих процесів, а потім відібрати і впровадити ініціативи, що напевно допоможуть створити продуктивне робоче середовище [4, с. 63].

Однак питання, присвячені управлінню персоналом у публічній службі, як і раніше, є надбанням відомчих нарад та спеціалізованих лекційних курсів. У різних галузях публічної служби також створюються різні підрозділи кадрового апарату, відділи виховної роботи, психологічні служби тощо. Їх діяльності пронизана формалізмом і демагогією, що насправді проявляється у їх неефективності, коли реальна робота з державним службовцем замінюється написанням необхідних звітів.

З одного боку, це можна пояснити особливостями публічної служби, режимом секретності в окремих її сферах, з іншого – державні службовці є частиною суспільства, яку неможливо розглядати як відокремлену категорію, відповідно основні закономірності та принципи роботи з кадрами в цій сфері схожі з іншими організаціями.

Отже, в будь-якому державному органі є відділ кадрів, проте, з огляду на організаційно-технічне, кадрове та фінансове забезпечення набір функцій відділів кадрів досить обмежений, хоча за своєю суттю вони покликані вибудовувати цілісну систему управління персоналом, що включає і навчання співробітників, і оцінку результатів їх роботи та заходи, спрямовані на створення певної корпоративної культури організації та психологічний супровід діяльності як на рівні колективу, так і окремого державного службовця. Мова вже не йде про розробку та впровадження системи ефективного матеріального та нематеріального стимулювання, реальне формування кадрового резерву (коли на вищу посаду призначають дійсно досвідчених, гідних співробітників, незалежно від їхніх взаємин з керівником), роботу з конфліктами в рамках підтримки оптимального соціально-психологічного клімату. Як і за радянських часів, способів впливу на співробітників передбачено небагато – премії, заохочення нематеріального характеру (грамоти, подяки) і, відповідно, зауваження, догани, зниження на посадах та званнях та різні способи звільнення.

Як правило, вирішення всіх вищевикладених проблем, окрім інших, лягає на плечі керівників структурних підрозділів (департаментів, управлінь, відділів). Тому важливо, щоб керівник

розумів роль і призначення кадрового підрозділу в управлінні персоналом державного органу, будував свою роботу з його допомогою та врахуванням рекомендацій.

Комплексний аналіз об'єктивних організаційно-функціональних та соціально-психологічних умов діяльності персоналу у публічній службі, свідчить, що остання є одним з найбільш «деформуючих», «маргіналізуючих» та психотравмуючих особистість видів професійної діяльності. Оскільки в умовах публічної служби на людину впливають не лише функціонально-професійні фактори, а й організаційна регламентація діяльності [5, с. 66].

Все це вимагає підвищення емоційно-вольової та мотиваційної складових діяльності, а також сформованості психологічної готовності людей, з одного боку, протистояти ї, з іншого боку, адаптуватися до цих факторів за рахунок формування емоційно-вольової стійкості кожного співробітника на основі обліку та розвитку їх особистісних якостей.

Напружена організаційна, інтелектуальна та емоційна обстановка, що постійно супроводжує діяльність персоналу у публічній службі, призводить до випадків нервово-психічних зривів та нервових розладів. Необхідність своєчасного виявлення та профілактики подібних фактів можлива лише в умовах постійного психодіагностичного контролю, особливо тих співробітників, які виконують свої функціональні обов'язки у складних, екстремальних умовах.

Крім цього, рамки посадових обов'язків обмежують свободу розвитку у професійному та особистому плані, що може призвести до переходу грамотного, підготовленого спеціаліста в інші сфери діяльності, що часто і відбувається з державними службовцями, які досягли певного рівня. Саме тому у ряді випадків публічну службу багато хто оцінює лише як «добрий трамплін» для подальшої кар'єри, що для публічної служби є вкрай неефективною моделлю розвитку.

Корінна структурна реорганізація органів управління персоналом публічної служби, зміна та доповнення їхнього функціонального призначення стали в даний час завданнями першорядної важливості, що вимагають законодавчого, наукового, методичного та організаційного вирішення.

У зв'язку з цим на перший план виходить підготовка та перепідготовка кадрів публічної служби з необхідними для продуктивної управлінської діяльності психологічними характеристиками, що дозволяють ефективно здійснювати поставлені перед ними завдання.

До кадрів державного управління мають пред'являтися певні вимоги в особистісному та професійному планах: самосвідомість, соціальна спрямованість та постійна включеність до процесу самооцінки та прийняття рішення, мотивація досягнення та інші внутрішні детермінанти, що зумовлюють продуктивну реалізацію творчого потенціалу людини [6].

У ситуації підвищення соціальної відповідальності та ініціативності в розрізі публічної служби особливої значущості набуває розробка способів та форм ефективного управління діяльністю та поведінкою службовців. Наразі основними мотивами надходження людей на публічну службу є особисті фактори – гарантія постійної роботи, прагнення реалізувати свої професійні якості та підвищити своє матеріальне благополуччя, бажання мати широкі зв'язки з людьми, які можуть бути корисними у житті, прагнення зайняти престижне місце у суспільстві. А от соціально значущі мотиви професійної діяльності (бажання принести користь суспільству та державі) менш важливі для службовців.

У контексті цього питання важливо звернути увагу на таку проблему, як низька ефективність управління персоналом у публічній службі. На наш погляд, основними причинами низької ефективності управління персоналом у публічній секторі є складна урядова бюрократія, жорстка регламентація та низький рівень заробітної плати.

Управління людськими ресурсами включає такі функції, як планування, набір і відбір персоналу, управління продуктивністю, навчання, компенсація і трудові відносини. Ключові проблеми управління кадровими функціями у публічній службі включають мотивацію та компенсацію державних службовців, щоб винагородити лояльність до публічної служби, управління політичними ролями державних службовців та їхньою політичною чуйністю, а також реформування публічної служби. Ці проблеми впливають на індивідуальну та організаційну ефективність.

Мотивація та компенсація зосереджені на тому, що пов'язує людей з організаціями та заряджає їх енергією. Один із підходів, заснований на раціональному виборі, визначає особисті інтереси та зовнішні стимули, включаючи оплату, що базується на результатах роботи, моніторинг та нагляд для управління співробітниками. Другий підхід фокусується на альтруїзмі та просоціальних цінностях та віддає пріоритет внутрішнім стимулам, дизайну роботи та ретельному добору, щоб створити лояльність до публічної служби. Ключове завдання полягає в тому, щоб виявляти тих, хто

має мотивацію до публічної служби, а також заохочувати компетентність і лояльність до публічної служби. Відбір та розвиток тих службовців, хто задоволений публічною службою, включає турботу про те, щоб політика і практика винагороди не витісняли мотивацію.

Оскільки такі особливості, як раса та стать, стають політично значущими, представництво стає ще однією ключовою проблемою для управління персоналом у публічному управлінні. Пасивне представництво набуло широкого поширення як у демократіях західного зразка, так і в країнах, що розвиваються. Таким чином, активне представництво може вплинути на загальну ефективність публічної служби. Представництво опосередковується рядом змінних, включаючи, серед іншого, розсуд, значущість особистості, місію організації, соціалізацію, професіоналізм та адміністративний рівень. Менеджери з персоналу також повинні керувати навчанням різноманітності, що може покращити результати.

Управління персоналом у системі публічної служби є складним процесом, зокрема через складну урядову бюрократію та жорстку регламентацію. У наші дні процес управління персоналом у публічній службі зазнає суттєвих змін. Ці зміни обумовлені певними чинниками, серед яких слід зазначити такі: проявляється збільшення складності управлінської праці у публічній службі; проведені політичні та економічні реформи у суспільстві змінюють та ускладнюють систему цінностей працівників; збільшуються вимоги до раціонального та ефективного використання персоналу публічної служби через зростання чисельності працівників системи державного управління; зміна цілей управління персоналом публічної служби.

На думку експертів, компаніям державного сектору, які хочуть конкурувати за затребуваних кандидатів та утримувати їх, необхідно спростити подання заявок та процес відбору державних службовців загалом. Важливо забезпечити, щоб процес розгляду заявок та кандидатів був ефективним та своєчасним, щоб кандидати не були найняті іншими організаціями чи компаніями. Уряд часто конкурує з приватним сектором за тих самих кандидатів і слід здійснювати відбір кадрів з тією ж швидкістю, щоб найняти найкращих співробітників. За такої конкуренції на ринку праці, як зараз, у претендентів мало терпіння для надмірно обтяжливих та тривалих процесів найму. Таким чином, роботодавцям публічного сектору необхідно переглянути свої процеси найму та працювати з усіма зацікавленими сторонами, щоб провести реформи,

які дозволять підвищити ефективність та раціоналізацію управління персоналом.

Аналогічним чином, ті ж проблеми, які можуть виявлятися у вигляді жорстких параметрів роботи, прихованих робочих процесів та обмежених можливостей для просування по службі або збільшення винагороди державних службовців, також можуть виявлятися як проблеми з утриманням співробітників. Одна з найбільших проблем, з якими стикаються відділи кадрів у публічному секторі, полягає в тому, що існує брак залучення через бюрократичні системи та бюджетні обмеження, що існують у багатьох організаціях.

Хоча деякі елементи не зміняться найближчим часом (перегляд шкали заробітної плати та класифікації посад може не входити до компетенції відділу кадрів), відділи кадрів можуть працювати з керівництвом, щоб підвищити задоволеність роботою державних службовців там, де це можливо. Основним фактором задоволеності співробітників своєю повсякденною роботою та кар'єрою загалом є те, скільки можливостей їм пропонують для навчання, розвитку та набуття нових навичок.

Реформування системи публічної служби в Україні, й у першу чергу системи управління кадровим потенціалом, на нашу думку, має бути спрямовано на переорієнтацію організаційної поведінки службовців. У цьому напрямі досить ефективним є застосування соціокультурної моделі управління персоналом. Управління за допомогою організаційної культури дозволяє використовувати можливості та переваги соціокультурних факторів.

Концептуальне визначення місії публічної служби (головної цільової функції), підвищення культури професійної діяльності працівників, використання самоорганізаційних технологій: традицій та ритуалів, міжособистісних комунікацій, здатні впливати на організаційну поведінку, закріпити найбажаніші стандарти діяльності. Соціокультурний контекст поведінки спирається на непрямі методи впливу, використовує ресурси, здібності та творчий потенціал кожного працівника. У даному випадку основою управління персоналом стають не зовнішні, жорсткі детермінанти у вигляді наказних управлінських впливів, а організаційна культура як комплекс інституційних та моральних норм і регуляторів, яка набуває визначального значення для професійної діяльності та організаційної поведінки у публічній службі.

Узагальнюючи все вищесказане можна виділити кілька цілей, реалізація яких дозволить сут-

тєво підвищити ефективність кадрової роботи у публічній службі та підвищити рівень професіоналізму службовців.

По-перше, у системі державного апарату має бути створено конкурентне середовище із залученням сучасних технологій та високої інноваційності управління, причому можливе залучення комерційних організацій, здатних взяти на себе виконання деяких функцій. Для цього необхідно забезпечити відкритість конкурсу при прийомі на публічну службу, що досягається широким інформуванням про вакансії, прозорістю процедури прийому на службу, створенням мережі кадрових служб державних органів, орієнтованих на раннє інформування молоді про можливості кар'єри на публічній службі, відбір талановитої молоді та включення її у спеціалізовані навчальні програми, що стимулюватиме діючих державних службовців до підвищення свого професіоналізму.

Перша мета може бути ефективною лише на тлі підвищення престижності публічної служби, формування у суспільстві мотивації вступу на державну службу. Це передбачає підвищення соціального статусу державного службовця, можливість отримання освіти, гідну матеріальну винагороду, стабільність соціального стану, що включає спеціальну систему реальних соціальних гарантій, застосування інших способів стимулювання (система державних нагород, використання системи кредитів тощо).

По-друге, необхідно забезпечити тісний двосторонній зв'язок з громадянським суспільством, що передбачає глибоку включеність органів державної влади та широких мас громадян у формування нормативних актів, що регламентують діяльність публічної служби, відкритість та підконтрольність процесу державного управління громадським інститутам, запровадження обов'язковості зовнішнього відкликання при оцінці індивідуальної діяльності державних службовців, а також реально чинною системою інформування керівників про діяльність підлеглих за допомогою звернень, скарг громадян, гарячих ліній та телефонів довіри [7].

Поряд з цим, управління персоналом у публічній службі з урахуванням принципів сталого розвитку виявляється ключовою складовою стратегічного керівництва у багатьох зарубіжних країнах. Для прикладу можна навести декілька зарубіжних країн, які впроваджують інноваційні підходи до управління персоналом у публічній сфері з метою забезпечення сталого розвитку.

У Швеції на державній службі велика увага приділяється розвитку зелених та енергоефектив-

них ініціатив. Наприклад, уряд Швеції активно впроваджує програми зменшення викидів CO₂ та енергоефективності у державних установах. Це включає в себе ініціативи зі зменшення споживання паперу, використання енергоефективних технологій та стимулювання використання громадського транспорту співробітниками.

У Нідерландах державні органи активно впроваджують концепцію «екологічного управління персоналом», яка враховує екологічні показники при прийнятті рішень про управління персоналом. Це охоплює не лише зменшення екологічного впливу у власних операціях, але й підтримку співробітників у використанні більш сталого способу життя.

У Канаді державні органи впровадили програми залучення персоналу до управління сталим розвитком. Це може включати тренінги та освітні програми для співробітників щодо важливості сталого розвитку, а також створення механізмів для пропозицій інноваційних рішень у цій сфері від працівників.

Ці приклади демонструють, як управління персоналом у публічній службі в зарубіжних країнах може бути адаптоване до вимог сталого розвитку та стимулювати сталість та ефективність у діяльності державних установ.

Україна, подібно до багатьох інших країн, зосереджується на покращенні управління персоналом у публічній службі з урахуванням принципів сталого розвитку. Українська влада та громадські організації працюють над впровадженням таких принципів управління персоналом у публічній службі:

– стимулювання екологічних ініціатив: Україна веде активну політику щодо стимулювання екологічних ініціатив у державних установах. Наприклад, деякі місцеві органи влади запроваджують програми зменшення споживання паперу та енергоефективності в офісах;

– розвиток етичного управління персоналом: Україна також зосереджується на розвитку етичних стандартів управління персоналом у публічній службі, що включає в себе прозорість, справедливість та дотримання принципів демократії. Це допомагає забезпечити ефективність та легітимність діяльності державних установ;

– залучення громадськості до прийняття рішень: Україна активно розвиває механізми залучення громадськості до прийняття рішень в сфері управління персоналом у публічній службі. Це дозволяє забезпечити широку підтримку та легітимність прийнятих рішень і сприяє вирішенню важливих проблем сталого розвитку.

Висновки. Хоча Україна стикається зі значними викликами у досягненні цілей сталого розвитку, управління персоналом у публічній службі відіграє важливу роль у досягненні цих цілей. Розвиток і впровадження нових підходів до управління персоналом, на наше переконання, сприятимуть сталому розвитку України в майбутньому.

Теоретичний аналіз підтверджує необхідність інтеграції принципів сталого розвитку в управління персоналом у публічній службі, а також вказує на необхідність систематичного планування, впровадження та моніторингу для досягнення успіху в цій сфері.

REFERENCES:

1. Abbey Pint (2023) Challenges & Opportunities Facing The Public Sector in The Next Decade // Retrieved from: <https://www.weareogx.com/challenges-and-opportunities-facing-the-public-sector-in-the-next-decade/>
2. Green Human Resource Management for Organizational Sustainability: A Need of the Hour for Modern Workplace (2020). Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/350082872_Green_Human_Resource_Management_for_Organizational_Sustainability_A_Need_of_the_Hour_for_Modern_Workplace
3. Narayanan, K., Kumaragurudasan, P., & Devamaindhan, B. (2019). Impacting environmental management on CSR policy of the corporate management. *Restaurant Business*. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/336742304_Impacting_Environmental_Management_on_CSR_policy_of_the_Corporate_Management
4. Seryogin, S.M., Borodin, E.I., Komarova, K.V., Lipovska, N.A., & Tarasenko, T.M. (2019). *Upravlinnia personalom v orhanakh publichnoi vlady: navch. posib.* [Human Resource Management in Public Authorities: A Textbook]. Dnipro: DRIDU NADU [in Ukrainian].
5. Prudius, L.V. (2018). *Upravlinnia yakistiu derzhavnoi sluzhby Ukrainy: monohrafiia* [Quality Management of the Civil Service of Ukraine: A Monograph.] Dnipro: DRIDU NADU [in Ukrainian].
6. Balanovska, T.I., Mykhailichenko, M.V., & Troyan, A.V. (2020). *Suchasni tekhnolohii upravlinnia personalom: navchalnyi posibnyk* [Modern Personnel Management Technologies: A Textbook] Kyiv: FOP Yamchynskyi O.V. [in Ukrainian].
7. Panova, N.S. (2020). *Derzhavna administratyvna sluzhba Ukrainy: teoretyko-pravova kharakterystyka: monohrafiia* [State Administrative Service of Ukraine: Theoretical and Legal Characteristics: A Monograph.] Odesa: Feniks [in Ukrainian].

РОЗДІЛ 4

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ОХОРОНИ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ

УДК 338.48:006 (075.8)

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2024.2.15>

Яворський Роман Іванович,

кандидат юридичних наук,

докторант кафедри адміністративного та інформаційного права

Національного університету "Львівська Політехніка",

асистент кафедри адміністративного та фінансового права юридичного факультету

Львівського національного університету імені Івана Франка

ORCID ID: 0000-0002-0973-054X

ПРОБЛЕМИ ЛІЦЕНЗУВАННЯ ТУРОПЕРАТОРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

PROBLEMS OF TOUROPERATOR LICENSE IN UKRAINE

У статті розглядається правовий статус одного з центральних суб'єктів туристично-рекреаційної діяльності, а саме правовий статус туристичних операторів. Аналізуються умови, яким потрібно відповідати туроператорам, оскільки туроператорська діяльність підлягає ліцензуванню відповідно до ЗУ "Про туризм" та ЗУ "Про ліцензування видів господарської діяльності". Досліджено роль такого ліцензування

Досліджено порядок отримання ліцензії та правовий статус органу державної влади, який видає ліцензію та веде реєстр туроператорів.

У статті також досліджено проблему недосконалості механізму банківської гарантії як умову провадження туроператорської діяльності, а саме для повернення туриста з місць відпочинку та відшкодування витрат пов'язаних з наданням туристичних послуг у разі неплатоспроможності туроператора або порушення провадження про визнання банкрутом. У статті досліджено строк, який потрібно пройти для того, щоб банківська гарантія могла бути застосована відповідно до ст.15 ЗУ "Про туризм" та зроблено висновок про неефективність такого механізму захисту прав туриста.

Також в статті досліджено розмір банківської гарантії 20 тис. євро у порівнянні з тими об'ємами наданих туристичних послуг туроператора і зроблено висновок про недоцільність встановлення таких сум, оскільки вони є неспівмірно малими у порівнянні із можливими завданими збитками туристам у разі порушення провадження про банкрутство або неплатоспроможності. У статті наведений вдалий приклад Польщі у питаннях захисту прав туристів у разі неплатоспроможності туроператора, а саме створення Фонду туристичного страхування, де турист сплачує відповідну суму до Фонду гарантуючи собі відшкодування шкоди завданої туроператором у разі його банкрутства.

Ключові слова: *правове регулювання, туристичний оператор, туристичний агент, турист, банківська гарантія, ліцензія, туристична путівка, туристичний фонд страхування.*

The article examines the legal status of one of the central subjects of tourist and recreational activities, namely the legal status of tourist operators. The conditions that must be met by tour operators are analyzed, since tour operator activities are subject to the licensing response to the Law "On Tourism" and the Law "On Licensing Types of Economic Activities".

The role of such licensing has been studied. The procedure for obtaining a license and the legal status of the state authority that issues a license and keeps a register of tour operators have been studied.

The article also examines the problem of the imperfection of the bank guarantee mechanism as a condition for conducting tour operator activities, namely for the return of tourists from vacation spots and reimbursement of expenses related to the provision of tourist services in the event of insolvency of the tour operator or initiation of bankruptcy proceedings. The article examines the period that must be passed in order for a bank guarantee to be applied in accordance with Article 15 of the Law "On Tourism" and concludes that such a mechanism for protecting the rights of tourists is ineffective.

The article examines the amount of a bank guarantee of 20,000 euros in comparison with the volumes of tourist services provided by the tour operator and concludes that it is not appropriate to set such amounts, as they are disproportionately small compared to the possible damages caused to tourists in the event of bankruptcy proceedings or insolvency.

The article provides a successful example of Poland in protecting the rights of tourists in the event of insolvency of a tour operator, namely the creation of the Travel Insurance Fund, where the tourist pays the appropriate amount to the Fund guaranteeing compensation for damage caused by the tour operator in the event of its bankruptcy.

Key words: *legal regulation, tourist operator, tourist agent, tourist, bank guarantee, license, tourist ticket, tourist insurance fund.*

Постановка проблеми. Одним із центральних суб'єктів в туристично-рекреаційній діяльності є туристичний оператор. Відповідно до інформації Державної статистики у 2019 році (тут і далі буде подана статистика до початку пандемії COVID-19 та початку повномасштабного вторгнення РФ) туроператори відправили закордон близько 5 млн осіб, що становить близько чверті всіх міжнародних подорожей в Україні. Якщо припустити, що питома вага таких подорожей була здійснена не з суто туристичною метою (шопінг, прихована імміграція, трудові сезонні мігранти і т.д.) або в межах однієї доби, то можна припустити, що питома вага участі туроператорів в організації та надання туристичних подорожей може становити до 50% усього міжнародного туристичного потоку [1].

Крім того, встановлення узгодженого переліку організаційних, кваліфікаційних та інших вимог, обов'язкових для виконання туроператорами, стимулює розвиток професійної конкуренції на ринку туристичних послуг, впорядковує відносини між туроператорами та турагентами під час реалізації останніми туристичного продукту, сформованого туроператором, та загалом сприяє підвищенню рівня туристичного обслуговування туроператорами [2, с. 66]. Особливої уваги заслуговує порядок отримання ліцензії на здійснення туроператорської діяльності та подальша його діяльність. Окремо слід дослідити гарантії туристів у випадку неплатоспроможності туроператора та знайти шляхи вирішення даної проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання ліцензування туристичної діяльності досліджувалися у працях таких науковців, як: Д.І. Басюк, М.П. Бондаренко, Н. А. Власенко, С. С. Галасюк, В.Г. Герасименко Н. П. Гостєвої, Л.П. Дяченко, В.Ф. Кифяк, В.К. Кіптенко, М.П. Мальської, А. Ю. Парфінєнка та В. І. Чечиної, О.О. Любіцева, М.П. Мальська, В.С. Пазенок, В.К. Федорченко, Ф.Ф. Шандор, І.М. Школа.

Мета статті полягає у виявленні проблем ліцензування туроператорської діяльності та шляхів вирішення проблеми.

Виклад основного матеріалу. У наукових дослідженнях ліцензуванню, як одному із засобів державного регулювання господарської діяльності, зокрема і у галузі туризму, приділяється значна увага. Так, І. Д. Пастух визначає ліцензування як правовий режим провадження окремих встановлених законодавством видів господарської діяльності, що передбачає державне підтвердження та визначення меж прав на їх здійснення, контроль за цією діяльністю і можливість її припинення за особливими підставами з боку повноважних органів держави. Ліцензування варто розглядати як форму поручництва, де держава в особі уповноважених на те органів, які видають ліцензії, виступає поручником здійснення суб'єктами

господарювання діяльності, що ліцензується [3, с. 160]. А. І. Шпомер дає таке поняття ліцензування господарської діяльності – це діяльність уповноважених державою органів щодо надання у встановленому порядку суб'єктам господарювання дозволів на здійснення, за певних (ліцензійних) умов, передбачених законом видів господарської діяльності та забезпечення додержання ліцензії атами ліцензійних умов, спрямована на захист прав і законних інтересів громадян та організацій, навколишнього природного середовища, а також забезпечення безпеки держави [4, с. 233].

В. В. Туманов вважає, що ліцензування господарської діяльності – це елемент її легітимації, врегульована адміністративно-правовими нормами діяльність публічної адміністрації (органів ліцензування), виражена в офіційному визнанні за певними суб'єктами права на заняття окремими видами господарської діяльності, що полягає у видачі ліцензій господарюючим суб'єктам, контролі за дотриманням ними ліцензійних умов провадження такої діяльності з метою реалізації та захисту прав, законних інтересів, життя та здоров'я громадян, захисту навколишнього природного середовища та забезпечення безпеки держави [5, с. 20].

До підстав ліцензування, які можуть враховуватися при регулюванні економіки і, зокрема, в галузі туризму, необхідно віднести такі, переважно публічні інтереси:

- запровадження ліцензування окремого виду господарської діяльності у разі недостатності інших засобів державного регулювання господарської діяльності, визначених відповідним законом.
- захист прав, законних інтересів, життя та здоров'я громадян, забезпечення безпеки та якості продукції або послуг, захист навколишнього природного середовища;
- забезпечення безпеки держави та неможливість регулювати певний вид діяльності іншими заходами впливу, крім ліцензування;
- недостатність інших засобів державного регулювання господарської діяльності, визначених відповідним законом.
- необхідність обліку суб'єктів господарювання (в тому числі ведення реєстрів).

Відповідно до ч.2 ст.5 ЗУ "Про туризм": "туристичні оператори (далі – туроператори) – юридичні особи, створені згідно із законодавством України, для яких виключною діяльністю є організація та забезпечення створення туристичного продукту, реалізація та надання туристичних послуг, а також посередницька діяльність із надання характерних та супутніх послуг і які в установленому порядку отримали ліцензію на туроператорську діяльність"; тобто закон передбачена необхідність отримання ліцензії для здійснення туристичної діяльності [6].

Центральним органом виконавчої влади, що здійснює ліцензування туроператорської діяльності є Державне агентство з розвитку туризму України. Даний орган діє на підставі Положення про Державне агентство розвитку туризму України. Власне одним із основних завдань Агенства є видача ліцензій на право провадження туроператорської діяльності, ведення реєстру туроператорів та здійснення державного нагляду (контролю) за діяльністю туроператорів [7].

Порядок отримання ліцензії на право здійснення туроператорської діяльності визначений у Постанові Кабінету Міністрів України "Про затвердження ліцензійних умов провадження туроператорської діяльності" від 11.11.2015 року. [8]

У даному положенні визначається порядок отримання ліцензії субєктом господарської діяльності, що планує займатись туроператорською діяльністю, зокрема:

- заява;
- копія документа, що підтверджене фінансове забезпечення цивільної відповідальності перед туристами(гарантія банку або іншої кредитної установи) в еквіваленті 20 000 євро для виїзного і 10 000 євро для в'їзного та внутрішнього туризму;
- копія договору зі страховою компанією, про обов'язкове медичне страхування туристів;
- відомості щодо місць провадження туроператорської діяльності та про їх доступність для маломобільних груп населення;
- копії документів про наявність відповідного освітньо-кваліфікаційного рівня, стаж роботи керівника здобувача ліцензії, необхідний для провадження туроператорської діяльності.

Встановлення таких вимог стосовно туроператорської діяльності зумовлений необхідність контролю з боку держави такого виду діяльності, який при неналежному контролі може мати негативні наслідки для держави як економіко-політичного явища та суспільства з точки зору безпеки благополуччя й життя та здоров'я туристів. Законодавець передбачає необхідність отримання ліцензії для здійснення туроператорської діяльності також у контексті захисту прав туристів як споживачів у розумінні ЗУ "Про захист прав споживачів" [9], оскільки укладаючи договір про надання туристичних послуг туристи чи третя особа, яка укладає договір на користь іншої особи завжди буде використовувати дану послугу для задоволення своїх особистих потреб не пов'язаних зі здійсненням підприємницької діяльності. Окрім того варто зазначити, що більшість договорів, що укладаються з туристами відбуваються за посередництва туристичних агентів, які відповідно до агентських договорів зобов'язані використовувати типові договори, що розроблені туроператорами, і як наслідок турист укладає договір з туроператором через турагента та позбавлений можливості

визначати умови договору і турагент з другої сторони також позбавлений цього права, що може ставити його у невідгідне становище стосовно умов договору.

Окремої уваги заслуговує умова про наявність фінансового забезпечення цивільної відповідальності перед туристами розмірі 20 тис або 10 тис євро.

Відповідно до норм цивільного законодавства гарантією є один із способів забезпечення виконання зобов'язань перед кредитором, де гарантом (особою, щонадає таку гарантію є банк або фінансова установа.

Типовою умовою договорів банківської гарантії для туроператорів є посилення на статтю 15 ЗУ "Про туризм" як умова застосування банківської гарантії: "туроператор для покриття своєї відповідальності за збитки, що можуть бути заподіяні туристу в разі виникнення обставин його неплатоспроможності чи внаслідок порушення процесу про визнання його банкрутом, які пов'язані з необхідністю покриття витрат туриста з його повернення в місце проживання (перебування), відшкодування вартості ненаданих послуг, передбачених договором, повинен надати підтвердження фінансового забезпечення своєї відповідальності (гарантію банку або іншої кредитної установи) перед туристом, в установленому порядку". Тобто банківська гарантія може бути використана для відшкодування витрат туристам тільки у разі неплатоспроможності (туроператор) або порушення процесу про визнання банкрутом.

Виходячи з норм Господарсько-процесуального кодексу України та Кодексу України з питань банкрутства момент настання неплатоспроможності настає після відкриття провадження про визнання банкрутом, тобто законодавець у неправильній послідовності виклав норму ст.15 ЗУ "Про туризм".

Відповідно до ч.6 ст 34 Кодексу України з процедури банкрутства [10] боржник (у даному випадку туроператор) зобов'язаний у місячний строк звернутися до суду із заявою про відкриття провадження у справі у разі, якщо задоволення вимог одного або кількох кредиторів призведе до неможливості виконання грошових зобов'язань боржника в повному обсязі перед іншими кредиторами. Тобто після фактичного моменту настання неплатоспроможності у боржника (туроператора) є місячний строк для звернення до суду із заявою про порушення провадження про банкрутство та суд протягом 5 днів приймає заяву боржника про відкриття провадження у справі про банкрутство та протягом 14 днів призначає підготовче засідання, на якому вже приймає рішення про відкриття провадження про визнання банкрутом. Тобто з моменту виникнення обставин неплатоспроможності боржника (туроператора) проходить 30 днів строк на звернення, 5 днів на розгляд заяви судом

та 14 днів для проведення підготовчого засідання, на якому вже безпосередньо приймається документ (ухвала), що даватиме підставу для використання гарантії банку або іншої фінансової станови відповідно до ст.15 ЗУ "Про туризм".

Кодекс України з процедур банкрутства передбачає також відкриття провадження за ініціативою кредиторів, проте цей спосіб видається ще більш складним та довготривалішим, оскільки окрім формальних вимог передбачених у ст. 34 Закону суд під час підготовчого засідання повинен встановити чи вимоги кредитора свідчать про наявність спору про право, який підлягає вирішенню у порядку позовного провадження, у такому разі суд відмовляє у відкритті провадження.

Виходячи з вищенаведених аргументів можна зробити висновок про те, що інститут гарантії для туроператора в реаліях алгоритму функціонування туроператора не є ефективною.

Відповідно норма ст.15 ЗУ "Про туризм": "Туроператор для покриття своєї відповідальності за збитки, що можуть бути заподіяні туристу в разі виникнення обставин його неплатоспроможності чи внаслідок порушення процесу про визнання його банкрутом, які пов'язані з необхідністю покриття витрат туриста з його повернення в місце проживання (перебування)", тобто функція гарантії туроператора не має жодного практичного застосування, оскільки, як було наведено вище є значний проміжок часу між фактичною неплатоспроможністю та юридичною, тобто такою яка дозволить використовувати гарантію туроператора, а в середньому туристична подорож триває 7-10 днів.

Окремої уваги також заслуговує розмір банківської гарантії у розмірі 20 тисяч євро для в'їзного чи міжнародного туризму. Для прикладу, за даними туроператора "Джоін Ап" за 2021 рік компанія обслужила 964 776 туристів [11]. Якщо статистично поррахувати кількість туристів, які одночасно перебуватимуть за кордоном без врахування сезонності, то 964 776 туристів/ 52 тижні в році (середня тривалість подорожі туриста) матимемо приблизний показник у 18 553 туриста, які в будь-який момент в році перебуватимуть закордоном. Варто також зазначити, що більшість банкрутств туроператорів відбувається у "високий сезон". Якщо припустити, що середня вартість подорожі на одного туриста становить приблизно 500 євро, то приблизна середня ціна за послуги туристам закордоном становитиме близько 9 мільйонів євро на тиждень. Тобто 9 мільйонів євро або еквівалент туроператор повинен в середньому оплачувати за послуги, що будуть надаватись туристам третіми особами (готелями, гідами, авіакомпаніями, наземним транспортом), яких туроператор залучає до виконання умов договору про надання туристичних послуг. У діловій практиці туризму є таке поняття

як "глибина продажі турів", тобто як заздалегідь туристи "купляють" туристичну подорож. Якщо врахувати ще і цей фактор, то кількість коштів, які сплачені туроператору збільшуються кратно.

Яскравим прикладом одного з останніх банкрутств серед туроператорів є монопрофільний туроператора по Греції "Музенідіс тревел", котрий через пандемію всі оплачені подорожі за 2020 рік переніс на наступний рік і 18.06.2021 року припинив обслуговування туристів. Декілька сотень туристів з середньою вартістю подорожі 50 тисяч гривень не отримали свої кошти. У Єдиному державному реєстрі судових рішень знайдено всього 47 рішень стосовно "Музенідіс тревел" на загальну суму задоволення вимог кредиторів (туристів) приблизно 5 мільйонів гривень [12]. Тільки 02.03.2022 року у підготовчому засіданні було відкрито провадження у справі про банкрутство, тобто туроператор фактично перестав обслуговувати туристів з 18 червня 2021 року, а банківську гарантію як інструмент захисту прав туриста можна було використати тільки через 9 місяців.

Постановою Господарського суду м. Києва № 910/969/223 від 19.10.2021 року туристичного оператора "Музенідіс Тревел Україна" визнано банкрутом [13]. Оцінку майна провести було неможливо через відсутність фінансових документів за 2019-2021 роки.

Цей випадок є яскравим прикладом неефективності використання такого інструменту захисту прав туристів як гарантія банку або іншої кредитної установи відповідно до ст. 15 ЗУ "Про туризм". Цікавим на нашу думку є механізм захисту прав туристів у Польщі.

Так відповідно до закону Республіки Польща та умов провадження туроператорської діяльності туристичні оператори зобов'язані мати два види забезпечення гарантій прав туристів: банківську гарантію, розмір грошового забезпечення визначається у процентному відношенні до річного доходу але не менше відповідної суми та специфіки пропонувананих подорожей залежно від географії та т.з. "глибини продаж турів".

Найбільш цікавим є другий спосіб гарантування та захист прав туристів, а саме Фонд гарантування туристів [14]. Відповідно до Постанови міністра розвитку та фінансів Республіка Польща кожен туроператор зобов'язаний до 21 числа кожного місяця сплачувати до відповідного фонду внесок за кожну здійснену подорож туристом [15]. Розмір становить 15 польських злотих залежно від географії подорожі та обраного виду транспорту.

Кошти фонду акумулюються на спеціальних рахунках і призначені для повернення туристів до своїх місць перебування, продовження відпочинку та відшкодування збитків завданих туроператорами внаслідок банкрутства. Також законом передбачено можливість Фондом отри-

мання позик на комерційній основі, якщо наявних коштів є недостатньо. Тобто Фонд постійно наповнюється, у випадках, коли відбудеться масове банкрутство туроператрів Фонд зможе позичати кошти в банках, які у майбутньому буде повертати за рахунок постійного наповнення внесками туристів, які будуть здійснювати подорожі.

Таким чином турист при кожному факті укладення договору про надання туристичних послуг сплачує певне невелику суму і забезпечує себе від фактичної неплатоспроможності туроператора, неоплати туроператором за послуги авіаперевезення чи готельні послуги.

На нашу думку необхідно реалізувати даний механізм в Україні, внести зміни до ЗУ "Про туризм" та розробити відповідні нормативно-правові акти. Контроль за діяльністю відповідного Фонду покласти на Державне агентство розвитку туризму.

До 2010 року діяльність туристичних агентств також підлягала ліцензуванню, але була скасована з метою дерегуляції господарської діяльності. Однак деякі науковці досі виступають за повернення ліцензій для турагента, хоча за більше ніж 14 років модель діяльності турагентів без ліцензій себе оправдала. Очевидно, що необхідність отримання ліцензії для турагента була зумовлена тим, що в перших редакціях ЗУ "Про туризм", та і в туристичній практиці не було єдиної думки з приводу виду договору, який необхідно застосовувати, що створювало плутанину, особливо під час вирішення спору в судах. Проте за останній 7 років судова практика, та й Верховний суд виробили усталену практику договірних відносин турист-турагент-туроператора, де турагент віє від імені, за рахунок, під контролем та в інтересах туроператора. Відносини між туроператором та турагентом регулюються ст. 295-305 Голосарського кодексу України.

Так, Ю.В. Вишневецька вважає, що скасування ліцензування турагентської діяльності призводить до дезорганізації ринку туристичних послуг [17, с. 20]. Також ряд прихильників повернення ліцензування турагентської діяльності апелюють до випадків, коли турагент отримує кошти від туристів і не оплачує туроператору за туристичний пакет або бронює інший готель. На противагу цим аргументам ряд туроператорів розробили систему, за якою на сайті туроператора можна перевірити номер та статус заявки (кожному туристичному пакету присвоюється свій унікальний номер туроператором) [18].

Можливим шляхом вирішення цієї проблеми є створення централізованої системи перевірки статусу заявки на платформі Державного агентства розвитку туризму, та внести відповідні зміни до

діючого законодавства до законодавства що стосуються централізованої системи перевірки заявок туристам.

О.О. Дмитрук також вважає необхідним здійснення ліцензування турагентської діяльності з огляду на міжнародну практику країн Європейського союзу [19, с. 86]. Також як аргумент О.О. Дмитрук посилається на норму ч. 4 ст. 37 ЗУ "Про туризм": "Посередницька діяльність на території України з укладення договорів на туристичне обслуговування з іноземними суб'єктами туристичної діяльності не допускається. Така діяльність може здійснюватися лише через туроператорів, створених за законодавством України." Науковець пропонує надати можливість укладати посередницькі договори з іноземними контрагентами турагентам при умові отримання спеціальної (іншої) ніж для туроператора ліцензії. На нашу думку введення додаткового ліцензування турагентів, які бажають здійснювати посередницьку діяльність від імені іноземних контрагентів по суті замінить класичних туроператорів у розумінні ЗУ "Про туризм", та введе ще більшу плутанину. Окрім того велика кількість туроператорів мають саме таку бізнес модель, де вони пропонують уже сформований іноземним туроператором певний набір туристичних послуг (турпродукт). Як правило, це турпродукт не включає у собі переліт, а пропонується тільки наземне обслуговування, групи формуються збірні з цілого світу.

Яскравим прикладом цього можуть бути діяльність туроператора ТОВ "Пілігрим", де останній є ексклюзивним представником в Україні польського туроператора "Ітака" або туроператор "Сієста", де, для прикладу, останній пропонує екскурсійний тур у В'єтнам, авіапереліт не включений, екскурсійна програма з розміщенням у готелях включені. Організатором подорожі фактично є місцевий туроператор, який забронював готелі, транспорт та місцевих гідів. Туроператор "Сієста" по суті є агентом іноземного контрагента, проте вид договору, що між собою укладають туроператори є договір комісії. За цією правовою конструкцією саме туроператор "Сієста" є стороною договору з туристом та нестиме відповідальність за ненадання чи неналежне надання туристичних послуг.

Висновки: пропонуємо внести зміни до ЗУ "Про туризм" в частині фінансового забезпечення туроператора перед туристами у разі неоплати за туристичні послуги замовлені та оплачені туристом або порушення провадження про визнання банкрутом або неплатоспроможності шляхом створення Гарантійного фонду туристичного страхування.

REFERENCES:

1. Turystychna statystyka Ukrainy (2015-2021, vyizd, vvyizd ukrainsiv zakordon) [Tourism statistics of Ukraine (2015-2021, entry, exit of Ukrainians abroad)]. URL: <https://lookerstudio.google.com/reporting/ef4e05ee-33c4-49af-b70b-ddb7f5568c68/page/n1BVC>(https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/tyr/tyr_u/potoki2006_u.htm [in Ukrainian]).

2. Milinchuk O.V. (2015) Analytychne vidstezhenny efektyvnosti licensuvannya turoperatorskoi diyalnosti v suchacnyh umovah [Analytical tracking of the effectiveness of licensing of tour operators in modern conditions] / O.V. Milinchuk, Yu.O. Kiriienko // Management of business entities: problems and development prospects: materials of the International science and practice conf. (Zhytomyr, June 11–13, 2015). – Zhytomyr [in Ukrainian].
3. Pastuh I. D. (2004) Organisatsiyno-pravovi zasady licensuvannya gospodarskoi diyalnosti v Ukraini: dys. /// kand. yuryd. nauk. [Organizational and legal principles of licensing of economic activity in Ukraine: diss. ... candidate law of science] Kyiv [in Ukrainian].
4. Shpomer A. I. (2006) Licensuvannya gospodarskoi diyalnosti (gospodarsko-pravovyi aspekt): dys. ...kand. yuryd. nauk [Licensing of economic activity (economic and legal aspect): diss. ... candidate law of science]. Kyiv, [in Ukrainian].
5. Tumanov V. V. Administratyvno-pravove rugulyuvannya gospodarskoi diyalnosti z provedennya loterey: dys. ...kand. yuryd. nauk [Administrative and legal regulation of economic activity on conducting lotteries: autoref. thesis ... candidate law of science] Kyiv, URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&Z21ID=&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=DOC/2011/11TVVZPL.zip [in Ukrainian].
6. Pro turyzm; Zakon Ukrainy [On tourism: Law of Ukraine dated September 15, 1995 No. 324/95]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].
7. Polozhenny pro Derzhavne agenstvo rozvytku Ukrainy [Regulations on the State Tourism Development Agency of Ukraine dated 12/24/2019 No. 1162.] URL: <https://web.archive.org/web/20201215223631/https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1162-2019-%D0%BF#n11> [in Ukrainian].
8. Postanova Pro zatverdzhennya Licenziynih umov provadzhennya turoperatorskoi diyalnosti [Resolution No. 991 of November 11, 2015 on the approval of the Licensing conditions for conducting tour operator activities] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/991-2015-п#Text> [in Ukrainian].
9. Pro zahyst prav spozhyvachiv: Zakon Ukrainy [On the protection of consumer rights: Law of Ukraine dated May 12, 1991 No. 1023-XI]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text> [in Ukrainian].
10. Kodeks Ukrainy z procedur bankrutstva [Code of Ukraine on Bankruptcy Procedures dated October 18, 2018 No. 2597-VIII] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19#Text> [in Ukrainian].
11. Statystyka kilkosti vidpravlenyh turystiv turystychnogo operatora Join Up [Statistics of the number of tourists sent by the travel operator Join Up] URL: <https://joinup.ua/uk/news/majzhe-miljon-turistiv-join-up-fiksuye-suttyeve-zrostannya-podorozhej-v-2021-rotsi/> [in Ukrainian].
12. Yedynnyy reyestr sudovykh rishen [Unified register of court decisions]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/> [in Ukrainian].
13. Uhvala Gospodarskogo sudu mista Kyeve pro vidktyttya provadzhennya u spravi pro bankrutstvo [Resolution of the Commercial Court of the City of Kyiv on the opening of bankruptcy proceedings dated 06.08.2022 No. 910/969/223a] URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104686475> [in Ukrainian].
14. Rozporzadzenie ministra finansow, fundusy i polityki regionalnej w spracie szadnych zasad rachunkowosci oraz sprawozdan z osztivnosti Ubezpieczeniowego Funduszu Gwarancyjnego z dnia 16 marca 2021 r. [Regulation of the Minister of Finance, Funds and Regional Policy regarding any accounting principles and reports on the costs of the Insurance Guarantee Fund of March 16, 2021.] URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20210000588/O/D20210588.pdf> [in Poland]
15. Skladka TFG. URL: https://tfg.ufg.pl/tresc/43/Skladka_TFG [in Poland]
16. Rozporzadzenie Ministra Rozwoju i Finansow z dnia 27 grudnia 2017 r. w spracie minimalnej oszyky sumy ubezpieczenia na rzecz porodnych przysztej z wykonywana przez organizatorow turystyki i entrepreneursow facilijajacych nabywanie associated services turystycznych. [Regulation of the Minister of Development and Finance of December 27, 2017 regarding the minimum amount of insurance for maternity leave to be performed by tour operators and entrepreneurs facilitating the purchase of associated tourist services.] URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20170002508> [in Poland].
17. Vishnevskaya Yu. V. Administratyvno-pravovi zahody zabezpechennya diyalnosti u sferi silskogo turyzmu v Ukraini: avtoref. kand. yuryd. nauk [Administrative and legal measures to ensure activities in the field of rural tourism in Ukraine: autoref. thesis ... candidate law of science Kyiv., 2011.] URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DN=ARD&P21DBN=ARD&Z21ID=&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=DOC/2011/11VYVTVU.zip [in Ukrainian].
18. Storinka turystychnogo operatora Pegas Turistik dlya perevirky [Page of the travel operator Pegas Turistik to check the reservation number of the application] URL: <https://pegast.com.ua/CheckBooking> [in Ukrainian].
19. Dmytruk S.V. Licensuvannya yak zasib gospoarsko-pravovogo reguluyuvannya turystychnoi diyalnosti [Licensing as a means of economic and legal regulation of tourist activity] URL: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2020/01/Dmytryk_2018/Dmytryk_2018_6.pdf [in Ukrainian].

РОЗДІЛ 5 ПСИХОЛОГІЯ

UDC 159.9

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2024.2.16>

Arshava Iryna Fedorivna,

Doctor of Psychological Sciences, Professor

Dnipro Academy of Music

ORCID ID: 0000-0003-1672-4479

Baratynska Anastasiia Volodymyrivna,

Master of Psychology, practical psychologist

ORCID ID: 0000-0003-4979-799X

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СПРИЙНЯТТЯ ТВОРІВ МИСТЕЦТВА: ПОГЛЯД ЗАРУБІЖНИХ ВЧЕНИХ

PSYCHOLOGICAL FEATURES OF PERCEPTION OF WORKS OF ART: THE VIEW OF FOREIGN SCIENTISTS

This article is devoted to the problem of understanding the psychology of art in a broad context and the analysis of psychological peculiarities of perception of art works in particular. The main approaches to the study of artistic creativity are defined (functional, psychoanalytic, objectively analytical, specifically sociological and psychologically aesthetic approaches). The ideas of Freudian aesthetics regarding the explanation of the psychology of art in the 20th century are considered, as well as the peculiarities of the visual perception of classical and modern paintings in the works of R. Arnheim, which are based on the principles of Gestalt psychology (the contrast of "figure and background", the ratio of a part and the whole, vertical and horizontal, constancy of image, etc.). The scientist analyzes the considerable artistic material of classical and modern painting and examines the peculiarities of the interaction of figures, the laws and influence of different types of perspective, the specifics of movement reflection. The problem of perception of fine art in the views of Danish psychologist B. Funk is also analyzed in this article. The peculiarities of the perception of artistic works and the hypothesis about the similarity of the reader and the writer (idea of E. Hennequin) are considered. This paper also notes the importance of studying drawings as one of the most effective means of analyzing the inner world of the person (according to H. Furth) and the use of intermodal art therapy as an effective means of improving a person's mental state (according to G. Hulbut). The concept of "future shock", introduced by American writer and sociologist Alvin Toffler, is analyzed as psychological reaction of a person or society to radical changes in his surroundings and environment, associated with the acceleration of the pace of technological and social progress. Relativistic and conservative approaches to the analysis of artistic productions are considered.

Key words: art psychology, perception, artistic image, approaches to art psychology, intermodal art therapy, future shock.

Дана стаття присвячена проблемам розуміння психології мистецтва у широкому контексті та аналізу психологічних особливостей сприйняття творів мистецтва зокрема. Визначено основні підходи до вивчення художньої творчості (функціональний, психоаналітичний, об'єктивно - аналітичний, конкретно - соціологічний та психолого - естетичний підходи). Розглянуто ідеї фрейдистської естетики щодо пояснення психології мистецтва ХХ ст., а також особливості візуального сприйняття класичного та сучасного живопису в роботах Р. Арнхейма, які базуються на принципах гештальтпсихології (контраст «фігури та фону», співвідношення частини та цілого, вертикалі та горизонталі, константності образу та ін.). Вчений аналізує чималий художній матеріал класичного та сучасного живопису і розглядає особливості взаємодії фігур, закони та вплив різних видів перспективи, специфіку відображення руху. В статті також проаналізовано проблему сприйняття образотворчого мистецтва у поглядах датського психолога Б. Функа. Розглянуто особливості сприйняття художніх творів та гіпотезу про схожість читача та письменника (ідея Е. Генекена). В даній роботі також зазначається важливість вивчення малюнків як одного з найефективніших засобів аналізу внутрішнього світу людини (за Г. Ферсом) та використання інтермодальної арт-терапії як ефективного засобу покращення психічного стану людини (за Г. Хульбутом). Проаналізовано поняття «футурошоку», введене американським письменником та соціологом Елвіном Тоффлером, як психологічну реакцію людини або суспільства на радикальні зміни в її оточенні та навколишньому середовищі, пов'язані з прискоренням темпів технологічного та соціального прогресу. Розглянуто релятивістський та консервативний підходи щодо аналізу художньої продукції.

Ключові слова: психологія мистецтва, сприйняття, художній образ, підходи до психології мистецтва, інтермодальна арт-терапія, футурошок.

Problem identification. The field of psychology, that studies the regularities and understanding of works of art, has always attracted the attention of researchers - because art is able to form the worldview, educate humanistic ideals, define a person's value system and influence his spiritual organization. However, regardless of the interest, almost every reference publication notes the disproportionately small development of the psychology of art compared to other branches of psychological knowledge.

The need to systematize the existing approaches of the psychology of art to determine the further development prospects shows the relevance of this theoretical research.

The purpose of the article is to study the main directions, points of view and approaches that influenced the development of the specified field of knowledge, review textbooks and recent studies. This makes possible to reveal a number of current problems and questions, to get closer to the definition of the modern level of development of the psychology of art.

Presentation of the main material. Among the numerous psychological directions and approaches to the study of artistic creativity, a number of core ones can be distinguished, on which further research was built - these are: functional, psychoanalytic, objective - analytical, specific - sociological and psychological - aesthetic approaches.

The representatives of the functional theory of art believed that the typology of the functions of art would allow to form the typology of the creative personality, and referred to the social functions of the work of art as determining its influence. R. Ingarden (within the objective - analytical method) investigated the form of works of art, its components and structure; as a result of such an analysis, it was expected to reproduce the aesthetic reaction and establish its regularities [1; 2].

Specific - sociological direction is focused on the study of relationships between value orientation in art and age, professional, role, demographic characteristics of the personality. The psychological-aesthetic approach is aimed at the personality in interaction with art, so it considers the personality through his artistic consciousness [1; 3; 4; 5].

Freudian aesthetics made the significant influence on the research of the problems of the psychology of art in the 20th century. Psychologists - Freudians considered the perception of art as the unconscious, irrational process motivated by sexual complexes and images of the "collective unconscious". In this case, art acts as the symbolic reflection of archetypes; it uses the language of irrational, non-verbal norms that cannot be deciphered in the rational, discursive way [6].

It is important to note that American esthetician and psychologist Rudolph Arnheim, widely known for his works on the theory and the psychology of art, opposed Freudian aesthetics in the field of art researching. The scientist studied the principles of the organization of the artistic form in the process of visual perception of the world. In his works, R. Arnheim cites rich experimental material about research of the process of visual perception, the methodological basis of which is the laws and principles of Gestalt psychology: the contrast of "figure and background", the ratio of part and whole, vertical and horizontal, image constancy [4; 7].

The scientist analyzes the considerable artistic material of classical and modern painting and examines the peculiarities of the interaction of figures, the laws and influence of different types of perspective, the specifics of movement reflection. At the same time, the author is oriented towards realistic: image (the reasons for deviation from it should be sought in the psychological laws of perception), classical art with its rejection of modernism. Abstractionism, formalism and surrealism are characterized by dissonance between the object and its meaning, idea and reality, form and content; these directions of painting are perceived by R. Arnheim as reflection of the tragic limitations of the man. According to the scientist, instead of merging with the content, the form stands between the viewer and the subject of the work [8].

During the analysis of psychological factors of perception, R. Arnheim argues with the representatives of the aesthetics of psychoanalysis: he considers psychoanalytical interpretations of works of art to be arbitrary and accidental, suffering from the exclusion of cognition function from the field of art by the representatives of this direction. The scientist pays attention to the symbolism of perception and emphasizes that all essential signs of reality are realized in a work of art in such expressive characteristics as form, color, structure, movement: even if you leave physical objects and keep only shapes, colors, etc., all these "abstract" single manifestations can symbolically explain the corresponding behavior. This gives a doctor the opportunity to reveal the dominant tendencies and passions of his patients with the help of not only easily recognizable objects in their works, but also abstract drawings [7].

The researcher emphasizes the creative, active origin of the process of artistic perception: it is not limited to the reproduction of the object, it has productive functions contained in the creation of visual models. Each act of visual perception, according to R. Arnheim, is an active study of the object, its visual assessment, selection of essential features, compari-

son with something hidden in memory, analysis and further organization into the collective general image.

Arnheim's attitude to modern trends in painting deserves special attention: according to the scientist, art has its own logic, that does not allow the author to violate the inner nature of facts and depicted phenomena; attempts to break this logic provoked the decline of modern art as such. However, such a view of the problem leads to the underestimation of many artists and significantly impoverishes the psychology of artistic creativity [7].

The destruction of stereotypes of perception, new sound combinations, compositional montage, originality of color, and other techniques of art (starting with post-impressionism), certainly reduce the empathy of the audience, but also provoke a new, deeper co-creation, sometimes with a simultaneous direct impact on the unconscious sphere of a person's mental life. The individual vision of the world, embodied in original images, requires an individualized response, even if it is not adequate to the proposed artistic system - the more abstract the work of art is, the further it is from a "figurative image", the more individual, intimate personal response to it [7; 8].

A significant work in the field of the psychology of art is Émile Hennequin book "The Experience of Building Scientific Criticism": published at the end of the 19th century, it is still an object of active citation by psychologists, philologists and art critics. Despite the obsolescence of some critical considerations, this work contains many relevant ideas nowadays.

The most significant is the researcher's hypothesis about the similarity of the reader and the writer or, more broadly, the author of the work and the recipient, which will be later proved in a lot of works of other scientists: at the end of the 20th century the similarity of readers and authors of science fiction will be confirmed; a little bit later - the role of the translator's personality as a linguistic personality was proven; the researchers will demonstrate that the emotionally-meaningful dominant depends not on the language of the text, but on the transmitted emotion; the texts of a political party gather people with similar psychological traits, etc. [4; 9].

Despite active appeals of researchers to the current problems of the psychology of art, there are fields in this sphere of science, that are as significant as they are not sufficiently studied. These are, first of all, problems of artistic image and artistic form.

Danish psychologist Björn Funk's book "The Psychology of Art Perception" was an attempt to generalize the various current views on the problem of perception of fine art. He examines four main psychological approaches to the study of visual art percep-

tion (psychophysical, cognitive, psychoanalytic and existential), the range of problems of each approach and their specific phenomenology and also identifies five subject areas in the study of the psychology of art perception, corresponding to such aspects of this process, as aesthetic enjoyment, understanding, emotional perception, aesthetic fascination and aesthetic empathy [10].

All directions identified by Funk not only deal with various subjects of psychological research and focus attention on various aspects of art perception, but also represent different types of artistic perception, point to the degree of existential involvement of the viewer in his experience.

The most common point of view is the decoding by the recipient of information containing an artistic image. At the same time, understanding co-creation as a phenomenon opposed to artistic creativity deprives art of its specificity [10; 2].

Art uses the forms of the external world to reveal higher reality by cutting off random features, as a result, the form acquires the meaning of a symbol that embodies the direct experience of life. That is, the meaning of form in art is not limited to the function of decoration, it not only brings hedonistic pleasure, but also acts as the main element of message transmission in the act of communication between the artist and the recipient. Thanks to the form, the image is not only available for observation – the form gives it clarity and maximum effectiveness. The image and the method of its embodiment are considered in art therapy (a related branch to the psychology of art and therapy) as a tool of communication [2; 6].

A child's artistic activity has attracted the attention of teachers and psychologists for a long time: the age-related evolution of children's drawing is investigated, psychological analysis of the drawing process is carried out, giftedness during drawing is measured, the relationship between mental development and drawing, drawing and emotions is analyzed [8].

American psychologist H. Furth in his work "Mysterious world of the drawing (healing by art)" refers to the study of spontaneous drawings as one of the most effective means easily available to the analyst. The methodological basis of the book is the concept of K.G. Jung and his school: like the language of dreams, the language of pictures is the voice of the unconscious, which is heard in moments of lack of words. The issue of graphic diagnostics is also considered in the monograph "Psychological analysis of picture and text": the authors try to summarize data from graphic diagnostics, analyze changes in images during psychotherapeutic treatment of logoneurosis, neuroses and other mental illnesses [11; 4].

Other forms of personal interaction with works of art are also in demand by art therapy: some areas of art therapy provide the opportunity to learn from congruent outstanding artists, help to find healing creative impulse in the depths of one's self.

G. Hulbut turns to the technique of intermodal art therapy as the means of overcoming feelings of anger and shame in emotionally traumatized patients. Working with visual images is quite often an effective tool for overcoming the consequences of mental trauma. Fine art is a way of non-verbal reflection of the patient's thoughts and feelings. Thanks to the help of an art therapist, he can become aware of the content of visual images and gradually understand and overcome internal mental conflicts. Since the traumatic experience is imprinted in a figurative form, the process of artistic creativity is an effective means of overcoming it. Various deep feelings accompany the creative act and lead to the feeling of catharsis. In the artistic production of the patient, his experiences are reflected, while the analysis of the results of the creative process is the basis of psychotherapeutic changes [12; 13].

However, in this field there is an urgent need to study the problems of artistic form, because the interpretation of artistic products in the psychotherapeutic context involves the disclosure of the content of the artistic image. Today, there are a lot of approaches to the analysis of artistic productions, but two extreme positions can be distinguished - relativistic and conservative. The first is related to the recognition of the fact that the content of a work depends entirely on the means of its interpretation, while interpretation is an act of creativity, leading to the creation of a potentially unlimited number of different meanings. The conservative position recognizes the autonomy of the work of art and the existence of a certain system of the most stable meanings associated with it, i.e. it assumes finding the most correct or valid content [13].

Visual images are often "isomorphic" to the behavior of their own authors. However, one of the main characteristics of the image is its symbolism, which involves the generation of many different meanings and creates problems for their unambiguous interpretation. During the analysis of artistic products, one can't ignore ideas about the process of mental development, archetypes, symbol formation, and cultural influences, but at the same time, it's impossible to refuse to focus on the artistic object itself and its formal context (such formal features as balance, reconciliation of opposites and discordance, repeated motifs, unity and coherence).

In addition, it is wrong to ignore the phenomenological approach, which analyzes the observer as a part of complex critical discourse and offers the study of subjective experience. Visual activity can't be defined as dependent or independent of interpretation, but can

involve both states, so it must be remembered that the "multidimensionality" and "openness" of an artistic image are significant, but not limitless [10; 11].

In the discourse about the creation and perception of art, it is necessary to pay attention to the problems of pathogenicity of society, the originality of mass culture, the desire to search for meaning and the mythologizing of reality. There are always some myths in society, but during the so-called "transitional age" - the age of fractures, shifts, radical restructuring of mass consciousness - the perception of the world is changing, which means that the "mythological paradigm" also needs to change, a new picture of the world is being built.

Pre-literate paganism and the Middle Ages belong to the two main periods of great mythmaking. The 20th century with its catastrophes, upheavals, revolutions and wars that devalued life appears as the third period. This time also has given birth to many artificial myths, the debunking of which increased anxiety and uncertainty, that (along with the rapid development of scientific and technical knowledge) caused a change in the worldview of an individual and society in whole [14].

At one time, A. Toffler emphasized the danger of rapid changes for the human psyche and distinguished the phenomenon of "Future Shock", but works of art (especially modern ones) often reflect phenomena that are realized over time as premonitions of the future. Modern art makes it possible to realize the world of fantasy, imagination and the irrational. Through art, a person conveys what he is forced to do from the inside, even if he himself is not aware of what he has created [4].

According to A. Meneghetti, modern art almost always portrays illness in a schizophrenic manner, admitting its own limitations. The artist, free from the shackles of rationality, can embody latent schizophrenia, wrapping the symbols of coding into a form with the help of signs. The creator, as the embodiment of higher sensitivity in society, reproduces its decline and the existence of evil in human reality [6].

Conclusion. Thus, there is no doubt about the need for the systematic study of that ideal form in art, which, as a result of assimilation and subjectivation during individual development, turns into a real form of self-awareness of the personality.

The limits of this article don't allow us to search for a review of works on coloristics, reception of musical works, state and cinematographic actions, however, the existing studies (taking into account the relevance of the tasks and the importance of the results obtained) are isolated attempts to study some important issues during art (which by its origin is a systemic object) can be adequately understood only in interdisciplinary research.

REFERENCES:

1. Drozdova M.A. Psykholohiia mystetstva: navchalnyi posibnyk dlia studentiv. [Psychology of Art: A Study Guide for Students] – Nizhyn: Aspekt-Polihraf, 2006. 104 s. [in Ukrainian]
2. Romenets V. A. Psykholohiia tvorchosti. [Psychology of creativity]. Kyiv : Lybid, 2001. 288 s. [in Ukrainian].
3. Arshava I.F., Kutepova - Bredun V.U. The personality features of the professional and amateur musicians. «Science and education a new dimension» Journal. – Budapest, Hungary, 2018. P. 68-72.
4. Arshava I.F., Kuleshova T.V. Psykholohiia mystetstva: problemy ta perspektyvy.[Psychology of Art: Problems and Prospects]. Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu. Seriiia «Pedahohika i psykholohiia». № 9/1. Vyp.15.2009. S.3-11. [in Ukrainian]
5. Samoilenko O. Psykholohiia mystetstva: suchasni muzykoznavchi proektsii [Psychology of art: contemporary musicological projections]: monohrafiia. Odesa : Vydavnychi dim «Helvetyka», 2020. 236 s.
6. McNiff S. Artheals: How Creativity Cures the Soul. Boston, MA : Shambhala Publications, 2004. 316 r.
7. Arnheim R. Revealing vision / edited by K. Kleinman and L. Van Duzer. The University of Michigan Press, 1997. 147 p.
8. Skalska D. Vizualne myslennia u vydovii spetsyfitsi mystetstv. [Visual Thinking in the Species Specificity of the Arts.] Aktualni pytannia humanitarnykh nauk. Vyp 24, tom 2, 2019. S. 40-45.
9. Schechner R. Performance Studies:An Introducton/ed. Sara Bradu. London; New York: Rutledge, 2013. 377p.
10. Funk B. S. The Psychology of Art Appreciation Copenhagen: Museum Tusculanum Press, University of Copenhagen. 1999. V. KhII. 321 p.
11. Malchiodi C. A., McNiff S. Expressive Therapies. Guilford Press, 2006. 320p.
12. Stanishevska, V. I. (2020). Mozhlyvosti art - terapii v podolanni vnutrishno osobystisnoho konfliktu u pidlitkiv [Possibilities of art therapy in overcoming intrapersonal conflict in adolescents]. Psykholohichnyi zhurnal, (4) S. 7-13
13. Malchiodi C. A. Handbook of Art-Therapy/ed. by Cathy A. Malchiodi. Guilford Press, 2011. 496 p
14. Lytvyn - Kindratiuk S. Predmet sotsialnoi psykholohii mystetstva u vymirakh istorioryzatsii [The subject of social psychology of art in the dimensions of historicization]. Zbirnyk naukovykh prats: psykholohiia. Vypusk 22.2018. S. 7-15

UDC 159.922.73 – 053.4

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2024.2.17>

Varina Hanna Borysivna,

Master of Psychology, Senior Lecturer of the Department of Psychology

Bogdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University

ORCID ID: 0000-0002-0087-4264

Voronova Vilena Volodymyrivna,

PhD in Social Communication, Associate Professor

Kyiv National University of Culture and Arts

ORCID ID: 0000-0002-1177-1084

PSYCHOLOGICAL DETERMINANTS OF ACCOMPANYING A FAMILY RAISING A CHILD WITH INTELLECTUAL DISABILITIES

ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ СУПРОВОДУ РОДИНИ, ЯКА ВИХОВУЄ ДИТИНУ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

A scientific article that analyses the support system of a family raising a child with intellectual disabilities. This article examines modern foreign studies of a family that is raising a child with intellectual developmental disabilities through an analysis. The authors have identified the criteria that determine whether a family is functional or dysfunctional in this category. The chosen criteria describe the typical problems that arise for the family of a child with intellectual disabilities. Taking into account the "problem fields" of a family raising a child with an intellectual disability, its complex psychological support should be aimed at parents' awareness of the specifics of raising a special child, the formation of an adequate attitude towards his personality and illness, the harmonization of intra-family relations, which will ensure optimal functioning family. The development and upbringing of a child with an intellectual disability require greater awareness of the parents about the disease, the causes of the disease, its consequences, and the child's potential. Social and psychological support for the family should be provided simultaneously in multiple directions. Psychological and pedagogical support of a family raising a child with an intellectual disability should include three levels: macro level (level of collective interaction) – "school of responsible parenting" (parental lectures); meso level (level of group psychocorrective work) – psychocorrective trainings aimed at solving parents' psychological problems; micro level (level of individual work) – psychological consultations of parents. The scientific novelty of the article consists in the development of ideas for ensuring positive socialization of families, analysis and systematization of factors affecting the psychological well-being and educational potential of families raising children with intellectual disabilities. The practical significance of the results of the implementation of a complex three-level support program can be used in the system of inclusive practice and special education when implementing social and psychological support for students with intellectual disabilities and providing assistance to their family members.

Key words: psychological support, children with intellectual disabilities, parents of a child with intellectual disability, parental relationship, psycho-emotional state, frustration, subdepression.

Наукова стаття присвячена аналізу системи супроводу родини, яка виховує дитину з інтелектуальними порушеннями. У статті подано аналіз сучасних зарубіжних досліджень сім'ї, яка виховує дитину з відхиленнями в інтелектуальному розвитку. Авторами виокремлено критерії, що визначають функціональність чи дисфункційність сім'ї даної категорії. Відповідно до виділених критеріїв охарактеризовано проблеми, типові для сім'ї дитини з інтелектуальними порушеннями. Враховуючи «проблемні поля» сім'ї, яка виховує дитину з інтелектуальною недостатністю, її комплексний психологічний супровід має бути спрямований на усвідомлення батьками специфіки виховання особливої дитини, формування адекватного ставлення до її особистості та захворювання, гармонізацію внутрішньосімейних відносин, що забезпечить оптимальне функціонування сім'ї. Розвиток і виховання дитини з інтелектуальною недостатністю вимагають більшої поінформованості батьків про захворювання, причини хвороби, її наслідки та потенційні можливості дитини. Сім'ї необхідна соціальна та психологічна допомога, яка має здійснюватися одночасно в кількох напрямках. Психолого-педагогічний супровід родини, яка виховує дитину з інтелектуальною недостатністю, має включати три рівні: макрорівень (рівень колективного взаємодії) – "школа відповідального батьківства" (батьківські лекції); мезорівень (рівень групової психокорекційної роботи) – психокорекційні тренінги, спрямовані на вирішення психологічних проблем батьків; мікрорівень (рівень індивідуальної роботи) – психологічні консультації батьків. Наукова новизна статті полягає у розвитку ідей забезпечення позитивної соціалізації сімей, аналізу та систематизації чинників, що впливають на психологічне благополуччя та виховний потенціал сімей, які виховують дітей з інтелектуальними порушеннями. Практична значимість результатів імплементації комплексної тривірневої програми супроводу може бути використана в системі інклюзивної практики й спеціальної освіти при реалізації соціально-психологічного супроводу учнів з порушеннями інтелекту та надання допомоги членам їх сімей.

Ключові слова: психологічний супровід, діти з інтелектуальними порушеннями, батьки дитини з інтелектуальною недостатністю, батьківське відношення, психоемоційний стан, фрустраваність, субдепресія.

Formulation of the problem. Building an inclusive space emphasizes the family's crucial role in raising and correcting the development of children with special psychophysical needs. Special and clinical psychology is currently in the process of developing new ways to adapt socially for children with intellectual disabilities. In this connection, the issue of the participation of a family raising a child with an intellectual disability and its psychological and pedagogical support in this process are becoming more and more relevant and in demand. Without the involvement of parents, socialization of a child with an intellectual disability cannot be achieved. The family is where a child develops his initial understanding of human values, the nature of relationships between people, and moral qualities. The family is playing a greater role in raising a child with an intellectual disability in this context. Scientists note that, in connection with the birth of a child with an intellectual disability, the parents' view of the world, their attitude towards themselves, their child, other people and life in general changes. It's crucial to study both children with intellectual disabilities and their families, who require complex pedagogical, social, and psychological assistance. Children with intellectual disabilities can only be rehabilitated and integrated into society if this problem is solved. Psychological support is a form of psychological assistance for this population category. Ideology and technologies of psychological support were developed by such specialists as I. Baeva, M. Bityanova, H. Bardier, O. Volosnikov, O. Kazakova, O. Kozyreva, V. Mukhivna, Yu. Slyusarev and others [1]. In the scientific literature, a number of directions are distinguished in the work with a family that raises a child with an intellectual disability: pedagogical, socio-legal, medical, psychological. In the last decade, psychological and pedagogical support began to be considered as a separate and independent type of assistance to a family raising a child with an intellectual disability [3].

In the last decade, leading Ukrainian scientists (I. Bobrenko, V. Bondar, L. Vavina, A. Vysotska, I. Gudym, O. Havrilov, O. Garmash, V. Zesenko, V. Zolotoverh, V. Kobylchenko, A. Kolupaeva, S. Kulbida, T. Sak, I. Sukhina, O. Taranchenko, V. Tarasun, O. Khokhlina, etc.) [4].

The Institute of Special Pedagogy of the National Academy of Sciences of Ukraine has published scientific works on the psychological support of school-age children with moderate mental retardation, children with visual and intellectual disabilities, and children with hearing and intellectual disabilities. This

emphasizes the importance of psychological support and timely provision of psychological support [2].

Almost no research has been done on special psychology and psychological support for families of children with special intellectual development in Ukraine. In connection with the socially important task of developing technologies for psychological support of parents who raise children with intellectual disabilities, there is a need to study issues related to the problems of parents who raise children with intellectual disabilities, parental attitudes in these families, and create a program comprehensive psychological support.

The purpose of the article is a theoretical-empirical analysis of the "problem field" and the characteristics of families raising children with intellectual disabilities, systematization of approaches to comprehensive support of a family with a child with intellectual disabilities

Research results. Modern foreign studies present various approaches to understanding the problems of families with children with intellectual disabilities, as well as the causes of their dysfunction (M. Dowling, L. Dolan, V. Hemsley, S. Balandin, L. Togher, K. Hemming, J. Hutton, P. Pharoah, A. Dew, S. Balandin, G. Llewellyn and others) [5; 6; 8]. Families that raise children with intellectual disabilities often experience the following psychological problems:

- negative emotional experiences of parents (nervous tension, worry, anxiety, fatigue, despair, insecurity, stress) due to the lack of prospects for their child's future;
- irritation, dissatisfaction caused by the contradiction between parents' expectations of their own child and the peculiarities of its development;
- problems of self-actualization and self-realization of parents;
- destruction of family relationships due to conflicts related to raising a special child;
- limited contacts with the surrounding borders of one's own family;
- the risk of the development of persistent psychotraumatic situations in the family in connection with the economic costs of treatment and rehabilitation of a child with an intellectual disability;
- tendency of parents of a child with intellectual disability to form aggressive forms of behavior and interaction due to constant internal stress, lack of opportunity to share their own experiences [9].

Qualitative changes in such families are manifested at the following levels: psychological, social and somatic.

Psychological level: the birth of a child with an intellectual disability is perceived by its parents as the

greatest tragedy. The fact of the birth of a child "not like everyone else's" is the cause of great stress felt by parents, first of all mothers. Stress, which has a prolonged character, has a strong deforming effect on the parents' psyche and becomes the initial condition for a sharp traumatic change in the way of life that has formed in the family. In the family structure, the following are deformed: the style of intra-family relations; the system of relations between family members and the surrounding society; peculiarities of the worldview and value orientations of each parent of a child with an intellectual disability. All the hopes and expectations of the family members regarding the child's future turn out to be useless and are destroyed in an instant, and the understanding of what happened and the acquisition of new life values is stretched over a long period of time [11].

Social level: after the birth of a child with developmental problems, family, due to numerous difficulties that arise, becomes unsociable and selective in contacts. It narrows the circle of acquaintances and even relatives due to the characteristic features of the condition and development of the sick child, as well as due to the personal attitudes of the parents themselves (fear, shame). Another feature that characterizes the social position of a significant part of parents regarding upbringing, development and overcoming the problems of a child with an intellectual disability is a dependent or lack of initiative position. The lability of the structure of the family of a child with intellectual disabilities, as confirmed by the conducted studies (M. Dowling, L. Dolan; S. Hatton, E. Emerson, N. Graham, J. Blacher, G. Llewellyn, etc.), is due primarily to, unfavorable socio-economic circumstances determining the complexity of life for this category of families. Such difficulties include the limited opportunities of parents of special children in building a successful career, achieving material well-being, spending leisure time and, as a result, a high quality of life [6; 7].

Somatic level: the stress that arose as a result of a complex of irreversible mental disorders in a child can cause various diseases in his mother, being as if the trigger of this process. A pathological chain arises: the child's illness causes psychogenic stress in his mother, which to one degree or another provokes the emergence of somatic or mental diseases in her [3]. Thus, a child's illness and mental state can be psychogenic for parents, especially mothers. A study of the psychological distress of mothers of children with intellectual disabilities, conducted by scientists from the universities of Great Britain, Australia, and the United States: Lancaster University, Lancaster, UK; University of Sydney, Australia; University

California in Riverside, Riverside, CA USA; University of York, UK (E. Emerson, C. Hatton, G. Llewellyn, J. Blacher & H. Graham), showed a significant difference according to the indicators of well-being selected by the authors (a sense of happiness, self-esteem, self-confidence) between mothers of disabled children and mothers of develop normally. 6,954 mothers of children under 17 took part in the survey, including 514 mothers who are raising disabled children living in England. Mothers of children with intellectual disabilities noted a lower level of manifestation of these indicators than mothers of children without disabilities. Statistical indicators of the difference in socio-economic status, home conditions and the state of health of mothers show a difference between groups in indicators of maternal happiness and account for about a 50% increase in the risk of self-esteem and self-efficacy [7].

Different theories and concepts have different criteria for determining the functionality or dysfunctionality of the family of a child with severe developmental disabilities. However, theorists and practitioners emphasize the special importance of such criteria as the social status of the family, the nature of the relationships of family members with each other, the attitude of family members towards a child with intellectual disabilities, and the awareness of family members of the need for psychological help and support [10]. The problem area related to the social status of the family of a child with severe developmental disorders has been sufficiently studied by foreign scientists (Winslow, Wolchik, Sander; Clarke & McKay, etc.), and the following trends were identified:

- children with disabilities in intellectual development are less likely than normal children to be brought up in a full family with both biological parents or in a family where the mother is married from the moment the child is born to the age of 5;
- there is a sharp increase in the number of single parents with disabled children from newborn to 2 years old;
- there is a significant increase in the separation of parents of a child with an intellectual disability;
- recently, a significant increase in the number of cases where a child with intellectual disabilities lives in a foster family has been recorded [12].

The attitude of family members towards a child with mental retardation is not always adequate, psychologists often state a lack of understanding of the diagnosis and condition, emotional rejection of the child or another extreme – symbiotic relationship with him, lack of realism in assessing his capabilities, etc. In overcoming these problems, a formed parental

position, characterized by adequacy, flexibility, and predictability, plays a major role. Research proves that parents who feel a personal responsibility for stimulating the social development of their children usually raise competent children with developed social skills, while children of those who are not involved in education and transfer responsibility completely to professionals, are characterized by low adaptability.

It is known that children with impaired intellectual development have a high degree of risk in the appearance of behavioral problems, which increases stress for parents, actualizes protective mechanisms, such as denial of the diagnosis or distortion of reality, depression, maladjustment, passive attitude to the existing difficult life situation, negative affects marital relations (joint research Department of Psychology of California, Los Angeles, CA, USA, School of Education, University of California, Riverside, CA, USA and Department of Psychology, Gothenburg University, Sweden. The above facts indicate the need to develop a comprehensive model of psychological support for a family raising a child with limited health opportunities, oriented to its actual needs.

As part of the empirical study, which was conducted on the basis of the Laboratory of Health Psychology of Bogdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University, the characteristics of families raising children with intellectual disabilities were analyzed, and a comprehensive support system for such families was implemented 30 families raising children with intellectual disabilities took part in the study. As research methods, the following were chosen: a parental relationship questionnaire (A. Varga, V. Stolin), a scale of low mood – subdepression (V. Zunga – T. Balashova), a technique for determining the state of frustration (V. Boyko) and a questionnaire aimed at identifying the state of emotional tension (T. Nemchyn). The developed and tested program of psychological support for parents raising children with intellectual disabilities is based on a three-level structure of interaction of all participants in educational influence:

1. Macro level (level of collective interaction) – "school of responsible parenting" (parental lectures). The purpose of this work was, first of all, to increase the awareness of parents in the field of the supporting and educational potential of the family. Classes at the parent's school were held twice a month of the year (18 classes in total).

2. Mesolevel (level of group psychocorrective work) – psychocorrective trainings aimed at solving psychological problems of parents. The tasks of psychocorrective training were:

- formation of positive self-esteem of parents, relief of anxiety;
- development of self-analysis skills and overcoming psychological barriers that prevent full self-expression,
- formation of positive attitudes in the perception of the child and life situation;
- improvement of communicative behavior;
- formation of skills of adequate communication with the surrounding world.

The main technologies of psychocorrective work were group discussions, role-playing games, musical visualizations, art therapy.

The program consists of four meaningful blocks:

1. Organizational. Acquaintance with a group of parents and children, motivation, formation of a positive mood for further work.
2. Informational and educational (educational). Activities of an educational nature.
3. Practical (activity). Measures aimed at individual and group work with families regarding the implementation of psychological and pedagogical support technology.
4. Analytical (reflective). Measures of a reflective nature. Carrying out secondary diagnostics to monitor the effectiveness of the program.

Classes were held once a week for 4 academic hours. The program included 15 classes.

3. Micro level (level of individual work) – psychological consultations of parents.

The main principles of the organization of psychological and pedagogical support for families raising children with intellectual disabilities:

- Facilitation. Creating conditions for the child/family to solve problems, the facilitator only accompanies. Reliance is placed on the potential of each family member's personality and support for their self-realization in the process of family life.
- Creativity and creative beginnings in the organization of joint activities.
- Complexity – involves work on adjustment of all components of socio-pedagogical and psychological-pedagogical support; as well as comprehensive work with both parents;
- Voluntary – based on parents' free choice of attending classes;
- Dialogicality – assumes that psychological and pedagogical support for families takes place most effectively in the process of interaction between parents and a student-intern who possesses professional competences, parents and teachers, parents and children.
- Support of family self-organization (activity of parents and children themselves in building an

educational and rehabilitation route).

- Pedagogical optimism (belief in the possibilities of parents and children).
- Problematization (analysis of specific family problems, development of an educational route taking into account the problems of the families themselves);
- Account of the characteristics of modern parents.
- Axiological orientation of content.
- Reflections – involves parents reflecting their thoughts, feelings, and opinions at various stages of the lesson.

Evaluation of the effectiveness of the psychological support program included: analysis of changes in the emotional and personal sphere of the parents of the experimental group (before and after the implementation of the support program); comparing the indicators of the experimental group (after completing the program) and the control group that did not participate in the program. Following the implementation of the psychological support program, the analysis of the changes in indicators studied in the experimental group showed the following. There have been changes to all styles of parental relations. The child's emotional rejection was unconditional before the program was implemented, but it decreased to 49.93 points after the experiment. Parents began to accept their child as they are, realized the true level of their capabilities, and reconciled with them, and this is evidence. It was found that there was a decrease in indicators for a disharmonious parental relationship, such as symbiosis, which was revealed. Parents no longer seek to establish a symbiotic relationship with their child, having realized, on the one hand, the need to live their own life, and on the other hand, the importance of not only giving the child independence, but also teaching him independence.

The decrease in indicators of hypersocialization indicates that the child's successes and failures

began to be perceived not as indicators of the ability of the parents themselves, but as indicators of the child's development. This change in the parents' consciousness led to a decrease in their frustration.

Changes in the indicators of violent invalidization (infantilization) are explained as follows: when evaluating their child, parents stopped comparing them with normative children, and began to take as a basis the dynamics of the development of the special child. Moreover, at this level, his own child ceased to seem as incapable as before. Indicators also decreased for such a style of parental relationship as cooperation (the image of a socially desirable parental relationship), that is, parents realized the fact that it is possible to become "good" only after solving their own problems, so the child's problems ceased to be the center of their attention for a while. The psycho-emotional state of parents who participated in the psychological support program has significantly changed.

It can be stated that in the process of implementation of the psychological support program, the indicator on the frustration scale of parents decreased: if before the experiment, the average value of the respondents corresponded to the state of frustration, then the control study showed only a tendency to frustration. This fact is connected with the fact that parents raising a child with an intellectual disability stopped perceiving their life situation and the child as a frustrator, a barrier to self-realization.

Subdepression also changed: if the data of the ascertaining study showed a significant decrease in mood, the control study, which was conducted after the completion of the psychological support program, revealed only a slight decrease in mood. The experiment's participants' realization of their life prospects and change in attitude from 'I can't' to 'I will succeed' is related to this.

Table 1

Reliably significant differences in the average indicators characterizing the styles of the parental relationship

No n/n	Indexes	The average value of the indicator in the experimental group (before the implementation of the program)	The average value of the indicator in the experimental group (after the implementation of the program)
1	Emotional denial	82.96	49.93***
2	Cooperation (an image of a socially desirable parental relationship)	10.61	9.26**
3	Symbiosis	73.21	57.82***
4	Hypersocialization	66,67	47.89***
5	Violent disability	62,69	50.94**

* $p \leq 0.05$; ** $p \leq 0.01$; *** $p \leq 0.001$

Table 2

Significant differences in average indicators characterizing the emotional state of parents

No n/n	Gel show	The average value of the indicator in the experimental group (before the implementation of the program)	The average value of the indicator in the experimental group (after the implementation of the program)
1	Frustration	7.36	3.45***
2	Subdepression	57.86	38.83***
3	Neuropsychological condition voltage	75,26	45.7***

* $p \leq 0.05$; ** $p \leq 0.01$; *** $p \leq 0.001$.

A change in the level of mood in a positive direction also led to a decrease in the neuropsychological stress of the parents who participated in the experiment: a control study showed that they noted the second degree of neuropsychological stress in themselves, in which minor stress is associated with intensive productive activity.

A comparative analysis of the data of the tested control and experimental groups allows us to conclude that all the studied areas in the participants of the psychological support program have undergone certain changes.

First, reliably significant differences were recorded in the indicators characterizing the psycho-emotional state of the parents of the two groups:

– according to the "low mood – subdepression" scale, the differences were 14.47. In the participants of the experimental group, this indicator decreased from the third level – a significant decrease in mood (61.73 points) to the first level (41.83 points) – the absence of psychological support for low mood at the end of the program.

– according to the "frustration" scale, the indicators also differ. If the parents of the control group had indicators remaining at a level that characterizes a persistent tendency to frustration (6.73 points), the parents of the experimental group who participated in the psychological support program had no frustration at all (3.43 points). Thus, based on the analysis of the obtained data, we can claim that in the process of passing the psychological support program, parents became aware of their capabilities, revealed their own reserves, which can be aimed at taking responsibility for themselves and their child.

Secondly, differences in parental relationship styles were found among the respondents of the control and experimental groups. Thus, according to the "acceptance – rejection" scale, the differences in the data obtained by the subjects of the control and experimental groups amount to 42.57 points.

According to the results of the formative stage, there is a tendency to replace children's unequivocal

emotional objection with their parents' relative acceptance.

According to the scale "authoritarian hypersocialization" the difference in indicators is equal to 18.55 points. This difference demonstrates a decrease after the implementation of the program of psychological support of parents' authoritarianism, the development of their desire to listen to their children.

On the "small" scale loser" indicators also differ (the difference in value reaches 24.55 points). This indicates a more realistic assessment by parents of their children's capabilities, a decrease in control over children, a perception of the child as a given that cannot be changed, but it is simply necessary to learn to live with it.

In order to assess the dynamics of the indicators of the emotional state of parents in the experimental group towards normativity, a control ascertaining study of personal qualities, emotional state and styles of parental attitude in the subjects of the normative group and experimental groups (after completing the psychological support program) was conducted. It was found that the differences in the emotional state of parents who went through the support program were leveled on two scales: the state of frustration and the state of subdepression caused by the problems associated with raising a child with intellectual disabilities. The conducted assessment made it possible to state that the proposed model of support stabilizes the emotional state of parents and brings it closer to normality.

Conclusions and prospects for further research.

As part of the empirical study, a category of parents was found who broadcast one of the following styles of parental attitude: sub-depressive parents tend to disable their child and establish symbiotic relationships with him, the second group consists of frustrated parents who broadcast either emotional rejection of their child or hypersocialization. We can state with confidence the fact that during the implementation of the support program we managed

to overcome the intrapersonal conflict of parents raising children with intellectual disabilities and bring the structure of relationships closer to the structure we observed in parents raising normal children. As part of the research, it was found that the emotional state is determined not so much by problems related to

the upbringing of a problem child, as by the personal characteristics of the parents themselves.

Prospects for further research include the development of a system support for parents aimed at developing the educational potential of families raising children with intellectual disabilities.

REFERENCES:

1. Varina, H.B., Kovalova, O.V. (2020) *Psychologichni zasady suprovodu simej, yaki vykhovuiut ditej z invalidyziuyuchymy zakhvoriuvanniamy* [Psychological principles of supporting families raising children with disabling diseases]. *Zbirnyk naukovykh prats «Teoriia i praktyka suchasnoi psykholohii»*. №1. T.3, S. 137-142. [in Ukrainian].
2. Sukhina, I.V. (2018) *Osoblyvosti psykholohichnoho suprovodu rodyn, v yakykh vykhovuiutsia dity z porushenniamy intelektualnoho rozvytku* [Peculiarities of psychological support of families in which children with intellectual disabilities are brought up]. *Osvita osib z osoblyvymy potrebamy: shliakhy rozbudovy* (14). S. 281-288. [in Ukrainian].
3. Usyk, D. B. (2016) *Teoretychni aspekty psykholohichnoho suprovodu simej, yaki vykhovuiut ditej z rozumovoiu vidstaliu* [Theoretical aspects of psychological support for families raising children with mental retardation]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu: zbirnyk naukovykh prats. Seriya: Psykholohichni nauky*. Kherson: Vydavnychiy dim «Helvetyka», Vyp. 5, T. 2. S. 207–211. [in Ukrainian].
4. Tsarkova, O.V., Prokofieva, O.O., Varina, H.B. (2019) *Kompleks psykholoho-metodychnykh porad batkam ta pedahohichnym pratsivnykam, yaki vykhovuiut ditej z zatrymkoiu psykhičnoho rozvytku: navchalno-metodychnyi posibnyk dlia zdobuvachiv vyshchoi osvity spetsialnosti 053 Psykholohiia* [Complex of psychological and methodical advice for parents and teachers who raise children with mental retardation: educational and methodical guide for students of higher education, specialty 053 Psychology]. Melitopol. 68s. [in Ukrainian].
5. Dew, A., Balandin, S., Llewellyn, G. (2008). *The Psychosocial Impact on Siblings of People with Lifelong Physical Disability: A Review of the Literature* *Journal of Developmental and Physical Disabilities*, 20, 485-507. [in English].
6. Dowling, M. Dolan, L. (2001). *Families with children with disabilities-inequalities and the social model*. *Disability and Society*, 16 (1), c. 23. [in English].
7. Hatton, C, Emerson, E., Graham, H., Blacher, J., Llewellyn, G. (2010). *Changes in Family Composition and Marital Status in Families with a Young Child with Cognitive Delay*. *British Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 23(1). [in English].
8. Hemming, K., Hutton, J., Pharoah, P (2006). *Long-term survival for a cohort of adults with cerebral palsy*. *Developmental Medicine and Child Neurology*, 48, P. 90-95. [in English].
9. Hemsley, B., Balandin, S., Togher, L. (2006). *Older unpaid carers' experiences supporting adults with cerebral palsy and complex communication needs in hospital*. *Journal of Developmental and Physical Disabilities*, 19. [in English].
10. Osadchy, V., Varina, H., Osadcha, K., Prokofieva, O., Kovalova, O., Kiv, A. (2020). *Features of implementation of modern AR technologies in the process of psychological and pedagogical support of children with autism spectrum disorders*. *CEUR Vol-273*, 263-282. [in English].
11. Varina, H., Shevchenko, S., Voloshyna, V., Bulakh, I. (2021) *Assessment of indicators of personal sphere of people with disabling diseases of various nosological groups*. *Zeszyty naukowe wyzszej szkoly technicznej w Katowicach* (13), 181-192. [in English].
12. Winslow, E. B., Wolchik, S. A., Sander, I. (2004). *Preventive interventions for children of divorce*. *Psychiatric Times*, 21(2), 45-48. [in English].

УДК 159.943.8:351.74

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2024.2.18>

Хлонь Олександр Михайлович,

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри філософії та психології
Київського університету інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»
ORCID ID: 0000-0001-9733-8531

Чернякова Олеся Володимирівна,

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри філософії та психології
Київського університету інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»
ORCID ID: 0000-0002-0384-4829

Гришко Олександр Дмитрович,

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри філософії та психології
Київського університету інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»
ORCID ID: 0009-0002-3351-2902

СПЕЦИФІКА ЗАСТОСУВАННЯ ТРЕНІНГІВ ЩОДО МОЛОДИХ ЮРИСТІВ З МЕТОЮ ФОРМУВАННЯ ПРАВОСВІДОМИХ УСТРИМЛІНЬ

SPECIFIC APPLICATION OF TRAINING FOR YOUNG LAWYERS WITH THE PURPOSE OF FORMING LAW-CONSCIOUS OPINIONS

The purpose of the article is to determine the features and specifics of the use of such important and effective means of training future lawyers as psychological trainings for the formation of legal aspirations and generally raising the moral and psychological level.

Methods. The research methodology consists of a set of theoretical and empirical methods, in particular, such as the method of analysis, the method of synthesis, the method of generalization, the method of analogy, the method of classification, the comparative method.

Results. In the process of research, it was established that professional psychological training should be understood as a set of educational and educational activities that are interconnected and aimed at the development and formation of students in the necessary competence and professional psychological readiness for the effective performance of functions in the field law enforcement activities. The set of training methods includes the following types of training methods: methods of organizing and implementing educational and cognitive activities (visual, practical, verbal); problem-searching (reproductive, partially-searching; problem-based teaching; research; heuristic; explanatory-illustrative and experiment); logical (deduction, induction, synthesis, analysis, comparison, generalization, systematization, classification, abstraction); binary (class-illustrative, class-heuristic, class-dogmatic; laboratory-illustrative, laboratory-heuristic, laboratory-research; excursion-heuristic, excursion-illustrative, excursion-research; production-illustrative, production-heuristic, production-research); methods (method of mastering new knowledge, formation of abilities and skills, testing and evaluation of knowledge, abilities and skills, consolidation of educational material), methods of stimulation and motivation of educational and cognitive activities (active, simulation and games).

One of the most effective and proven means of professional psychological training is training. The basic methodological principle of the training is the influence on the behavioral, motivational, intellectual and behavioral sphere of the persons involved in the training, as well as the solution of the tasks set before the participant of the training through the involvement of the psycho-emotional sphere with the help of the formation of conditions in which it is possible to obtain sensory practical experience and solve on the basis of this as professional and socio-role and purely psychological problems of persons participating in the training.

Key words: legal awareness, training, psychological professional training, training methods, young lawyers.

Мета статті – визначення особливостей та специфіки застосування таких важливих та ефективних засобів підготовки майбутніх юристів, як психологічні тренінги для формування правосвідомих устремлінь та в цілому підвищення морально-психологічного рівня.

Методи. Методологію дослідження становлять комплекс теоретичних та емпіричних методів зокрема таких як метод аналізу, метод синтезу, метод узагальнення, метод аналогії, метод класифікації, порівняльний метод, Результати. В процесі дослідження було встановлено, що під професійно-психологічною підготовкою варто розуміти комплекс навчально-виховних заходів, які взаємопов'язані між собою та направлені на розвиток та формування у осіб, що навчаються необхідної компетентності та професійно-психологічної готовності щодо ефективного виконання функцій у сфері правоохоронної діяльності. Комплекс методів навчання включає в себе такі види навчальних методів: методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності (наочні, практичні, словесні); проблемно-пошукові (репродуктивні, частково-пошукові; проблемного викладання; дослідницькі; евристичні; пояснювально-ілюстративні та експеримент); логічні (дедукції, індукції, синтезу, аналізу, порівняння, узагальнення, систематизації, класифікації, абстрагування); бінарні (класно-ілюстративний, класно-евристичний, класно-догматичний; лабораторно-ілюстративний, лабораторно-евристичний, лабораторно-дослідницький; екскурсійно-евристичний, екскурсійно-ілюстративний, екскурсійно-дослідницький; виробничо-ілюстративний, виробничо-евристичний, виробничо-дослідницький); методи (метод оволодіння новими знаннями, формування вмій та навичок, перевірки та оцінювання знань, умій та навичок, закріплення навчального матеріалу), методи стимулювання та мотивації навчально-пізнавальної діяльності (активні, імітаційні та ігрові).

Один з найбільш ефективних та перевірених засобів професійно-психологічної підготовки – тренінг. Базовим методологічним принципом тренінгу є вплив на поведінкову, мотиваційну, інтелектуальну та поведінкову сферу осіб залучених до тренінгу, а також вирішення поставлених перед учасником тренінгу завдань через залучення психоемоційної сфери із допомогою формування умов в яких можливе отримання чуттєво практичного досвіду та вирішення на підставі цього як професійних та соціально-рольових так і суто психологічних проблем осіб, які беруть участь у тренінгу.

Ключові слова: правосвідомість, тренінг, психологічно професійна підготовка, методи підготовки, молоді юристи.

Вступ. Формування правосвідомих устремлінь в контексті професійно-психологічної підготовки молодих юристів складна та актуальна тема, яка постійно викликала підвищений інтерес з боку науковців та професорсько-викладацького складу. Відповідна підготовка, це перш за все комплексні заходи, що формують чітку систему обов'язкових елементів, спрямованих на побудову цілісної особистості юриста, враховуючи індивідуальні особливості та специфіку майбутньої професії.

Можливість приступати до виконання професійних обов'язків без належної комплексної підготовки деяким категоріям юристів, наприклад тим, чия діяльність може бути спрямована на виконання завдань правоохоронної діяльності, являється дією не лише недоцільною, але в ряді випадків і небезпечною, як для самого працівника, так і для осіб, з якими він може взаємодіяти. Подібні прецеденти можливі лише, як виняток у випадках гострого кадрового голоду, відсутності належної системи професійного відбору або критичного дефіциту часу. Розвиток науки і техніки, сучасні технології та методики професійного відбору та кадрового супроводження обумовлюють той факт, що відповідні поодинокі випадки являються радше виключенням і не є критичними для зниження загального рівня професійно-психологічної підготовленості молодих людей, які вирішили обрати професію пов'язану із фахом юриста. Належна, ефективна та своєчасна підготовка стає все більш і більш дієвою. Кадровий склад при її проходженні максимально готовий до дій як у звичайних, так в умовах екс-

тремальних ситуацій, при умові надмірних навантажень, коли навіть найбільш компетентні особи не застраховані від помилок. В той же час процеси та алгоритми вдосконалення подібних заходів ще не достатньо опрацьована у теоретичному та практичному аспектах. Це обумовлює необхідність проведення всебічних досліджень, які б допомогли вирішити дану проблему, що і викликало необхідність роботи над відповідною тематикою.

Отже метою статті є визначення особливостей та специфіки застосування таких важливих та ефективних засобів підготовки майбутніх юристів, як психологічні тренінги для формування правосвідомих устремлінь та в цілому підвищення морально-психологічного рівня.

Методологію дослідження становлять комплекс теоретичних та емпіричних методів зокрема таких як метод аналізу, метод синтезу, метод узагальнення, метод аналогії, метод класифікації, порівняльний метод.

Аналіз джерел. Проблематика підвищення професійно-психологічної підготовки юристів завжди викликала значну зацікавленість серед науковців та вчених. Важливі напрацювання в цій сфері здійснили такі вчені, як В. Г. Андросюк [1; 2], О. М. Бандурка [3], Л. І. Казміренко [1; 2], В. О. Лефтеров [4], О. В. Тімченко [5], Г. О. Юхновець [1; 2], М. А. Чуносів [6] та ін. Втім не зважаючи на суттєві наукові напрацювання, дана тема все ще потребує серйозного дослідження та більш ретельної розробки, враховуючи актуальність та складність проблематики, що вивчається.

Важливим на цьому етапі є встановлення сутності феномену професійно-психологічної підготовки та визначення основних її характеристик.

На думку О.М. Цільмак та С.І. Яковенко під професійно-психологічною підготовкою варто розуміти комплекс навчально-виховних заходів, які взаємопов'язані між собою та направлені на розвиток та формування у осіб, що навчаються необхідної компетентності та професійно-психологічної готовності щодо ефективного виконання функцій у сфері правоохоронної діяльності. [7].

Відомчий наказ Національної поліції від 6 лютого 2019 року № 88 «Про затвердження Порядку організації системи психологічного забезпечення поліцейських, працівників Національної поліції України та курсантів (слухачів) закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських» вказує на те, що мета психологічної підготовки може полягати у формуванні: умінь точної оцінки свого психологічного стану та настрою, ступеня психоемоційного напруження при вирішенні завдань високої складності, застосування методів та прийомів психологічної саморегуляції з метою формування стійкості до стресових факторів, забезпечення безпеки особи в особливих умовах діяльності та звичайному житті, опанування приймів ефективної комунікації, психологічна допомога постраждалим при виникненні надзвичайних ситуацій. [8].

Методами відповідної підготовки можуть бути наприклад: словесно-наочні, словесні, практичні та інші. Також можуть використовуватися методи фокальних об'єктів, кейсів, брейнстормінгу, інверсії, ключових запитань, вправ та тренувань, критичних ситуацій, стресового впливу тощо. [9, с. 143], [10, с. 51–55], [3, с. 193–195].

Враховуючи необхідність в процесі проведення професійної психологічної підготовки з акцентом на формування правосвідомих устремлень у молодих юристів використовувати увесь комплекс методів навчання в процесі детального аналізу нами представлено системну класифікацію таких методів та визначено такі їх види:

Методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності. Класифікуються за джерелами сприймання та передачі інформації на: наочні, практичні, словесні (інформаційні). [11]

До наочних слід віднести методи ілюстрування (зокрема презентація, наочні матеріали у вигляді плакатів, картин, настінних матеріалів, у випадку використання раритетних матеріалів можуть використовуватися діапозитив або кодо-зображення); методи демонстрування (зокрема

фільми, ролики, підкасти, комп'ютерна демонстрація із використанням комп'ютерної графіки, голограми, он-лайн трансляції, рухомі моделі, а в деяких випадках раритетні телепередачі чи кінофільми); наочні покази (зокрема наочні приклади виконання певних дій наприклад, як правильно заповнювати бланк, протокол; правильне виконання різних видів аналізу; виконання окремих операцій тощо.); методи спостереження як безпосереднього, так і опосередкованого.

До практичних методів слід віднести: метод проектів (практико-орієнтований, дослідницький, інформаційний-міжпредметний, монопроект); метод організованих стратегій, метод карикатур і коміксів, метод психологічного театру, метод масок. [11]

До словесних (інформаційних) відносяться монологічні (проведення в процесі тренінгів лекцій, пояснень, розповідей, перед застосуванням ряду засобів чи обладнання обов'язковим є проведення інструктажів) та діалогічні (дискусія, диспут, бесіда, інтерактивна взаємодія, семінар, змінні пари, бінарні заняття, вправи з обговоренням зокрема робота з книгою тощо). [11]

Проблемно-пошукові методи. Класифікуються за характером пізнавальної діяльності на: репродуктивні (включаючи побудову графіків, діаграм, розв'язування завдань різного роду складності); частково-пошукові (курсове проектування та виконання лабораторних робіт); методи проблемного викладання (де поєднується словесна інформація з проблемністю); дослідницькі (входять дипломне проектування та наукова робота); евристичні (наприклад евристична бесіда); пояснювально-ілюстративні та експеримент. [9, с. 143, 11]

Логічні методи. Класифікуються за логікою сприймання та передачі навчальної інформації: зокрема такі, як методи дедукції, індукції, синтезу, аналізу, порівняння, узагальнення, систематизації, класифікації, абстрагування. [11, с. 148-150]

Бінарні методи, (такі, що передбачають поєднання у собі декількох компонентів), можуть ще називатися інтегрованими або універсальними. Класифікуються за шляхами оволодіння матеріалом та формами організації навчального процесу на: класно-ілюстративний метод, класно-евристичний метод, класно-догматичний метод; лабораторно-ілюстративний метод, лабораторно-евристичний метод, лабораторно-дослідницький метод; екскурсійно-евристичний, екскурсійно-ілюстративний метод, екскурсійно-дослідницький метод; виробничо-ілюстративний метод, виробничо-евристичний метод, виробничо-дослідницький метод. [12]

Методи контролю. Можуть бути класифіковані в залежності від дидактичної мети та завдань на: метод оволодіння новими знаннями, метод формування вмінь та навичок, метод перевірки та оцінювання знань, умінь та навичок та метод закріплення навчального матеріалу.

До методів оволодіння новими знаннями, формування вмінь та навичок, перевірки та оцінювання знань відносяться: усні методи (фронтальні, індивідуальні); письмові (фронтальні, індивідуальні); програмовані (машинні, безмашинні); практичні, графічні, тестові, комбіновані, рейтингові, використання поурочного балу.

До методів закріплення навчального матеріалу відноситься: метод рецензування, метод самостійної роботи з осмислення, метод засвоєння нового матеріалу, метод самоконтролю, взаємного контролю та корекції, метод самокорекції, метод взаємної корекції в навчанні, метод взаємодії, метод практичних завдань, метод вправ та явищ, метод аналізу причин і наслідків подій, метод аналізу досвіду, метод роботи із застосування знань на практиці та вироблення вмінь та навичок, метод перевірки і оцінювання знань, навичок та умінь, метод рефлексії (куди входять самоаналіз та самооцінка), метод потреби і готовності фіксувати зміни свого стану та визначення причин такого стану, процедура фіксації свого розвитку та саморозвитку в педагогічному процесі. [13]

Методи стимулювання та мотивації навчально-пізнавальної діяльності. Класифікуються з точки зору цілісного підходу до активності в процесі навчання на: активні, імітаційні та ігрові

До активних відносяться: методи колективної розумової діяльності, брейнстормінгу та мозкового штурму, метод фокальних об'єктів, метод кейсів, метод ключових запитань, метод інверсії, пізнавальна суперечка, навчальна дискусія; [10, с. 51–55]

До імітаційних: індивідуальні імітаційні вправи, колективні імітаційні методи, інтерактивні методи, методи формування цікавості до навчання, метод аналізу виробничих ситуацій, метод вправ і тренувань, навчальні та імітаційні тренінги, метод критичних ситуацій, метод стресового впливу, метод імітаційних ігор. Метод імітаційних ігор в свою чергу поділяти ігри на: ділові, військові та дидактичні.

До ігрових методів відносяться: ділова гра, ігрове проектування, розігрування ролей. Ігрові методи в свою чергу можуть поділятися на ігри інтелектуальні, сенсорні та моторні. [3, с. 193–195]

Як бачимо перелік методів досить знач-

ний, що дозволяє обирати найбільш ефективні та доцільні методи для кожної конкретної навчальної ситуації.

Професійна підготовка має включати в себе формування: позитивної мотивації та в цілому мотивів навчальної діяльності; професійно важливих якостей, включаючи тих, що спрямовані на реалізацію комунікативних та пізнавальних функцій; умінь спрямованих на здійснення психологічної саморегуляції та нівелювання негативного впливу стрес-факторів в умовах професійної службової діяльності. [8]

З цією метою може задіюватися один з найбільш ефективних та перевірених засобів професійно-психологічної підготовки, такий як тренінг.

В процесі тренінгу доцільним для застосування є таких методів як: методу дельфі, методу вирішення проблемних ситуацій, кейс-методу (Case study), метод аналізу ситуацій, метод стимулювання творчої активності, методу проєктів, ігрового методу, методу вправ та тренувань, метод стресового впливу, метод критичних ситуацій тощо. [3, с. 193–195]

Доречним під час тренінгу буде використання такі засобів навчання, як: лекторіїв, міні-лекцій, презентацій, демонстрацій, проблемно-орієнтованих дискусій, навчально-творчих завдань, творчих ситуацій, імітаційної діяльності, роботи в малих групах, тестувань, мозкових атак, розповідей, інструктажів, пояснень, бесід, ділових ігор, створення колажів, практик заповнення бланків, аплікатурних форм, протоколів, схем, графічних матеріалів.

Технологіями, які можуть бути використаними в процесі тренінгів є: арт-технології, технології розвитку здатності до аналітичної діяльності, технології проблемного навчання, діалогові технології, технології конструювання, моделювання, проведення аналізу баз даних, реагування на учбові або змодельовані виробничі, професійні або соціально-рольові ситуації, технології виконання індивідуальних, ситуативних занять, самостійних, лабораторних робіт та вправ [11]

Даний вид професійно психологічної підготовки має низку переваг перед індивідуальним навчанням зокрема: більше ефективне саморозкриття, самодослідження та самопізнання зважаючи на специфічну атмосферу та умови тренінгової роботи; відтворення, аналіз та відпрацювання ситуацій, характерних для службової діяльності, що відбуваються в умовах фізичної та психологічної безпеки при проведенні тренінгу; отримання нових знань умінь та навичок поряд із експериментуванням, та відпрацюванням ефективних

стратегії поведінки, примірювання на себе різних соціальних ролей відповідно до умов тренінгу.

За рахунок розширення творчого потенціалу ефективності опанування моделей поведінки, які надають можливість використати теорію на практиці у спеціально змодельованих ситуаціях, що обумовлює таке засвоєння матеріалу, яке характерне залученням особистого досвіду та врахуванням індивідуальних відмінностей, а також може бути освоєно працівником самостійно в результаті саморозвитку та самовдосконалення. [14, с. 176]

Крім всього іншого, висока активність осіб, що приймають участь у тренінгу обумовлюється такими факторами, як то групова форма поведінки, систематичність рефлексії, моделювання ситуацій із життя та практичної діяльності. Це являється суттєвою перевагою такого виду навчання та обумовлює активізацію комунікативних, вольових та інтелектуальних потенціалів, а також моделювання майбутнього і рефлексію минулого.

За визначенням видатних науковців, з яким на нашу думку варто погодитись тренінг може визначатися, як технологія навчання, що спрямована на використання активних методів роботи в групі, для розвитку і освоєння знань, умінь, навичок, якостей, здібностей та установок, які формують певну компетентність [14, с. 176].

В цілому ж психологічні тренінгові технології можна розглядати, як науково-обґрунтовану систему використання методів тренінгу з метою досягнення професійних та навчальних цілей, певна кількість індивідуально підібраних та цілеспрямованих вправ та тренувань, що обумовлюють розвиток професійних якостей особи та сприяють професійному і якісному виконанню завдань та функцій службової чи іншої спеціалізованої професійної або діяльності. [15, с. 66-67].

Існують такі види тренінгів: тренінг, що може бути сфокусований конкретно на індивідуальності (до таких тренінгів відносяться тренінги пам'яті, уваги, уяви, творчості, креативності тощо); тренінг, для якого бажаним є груповий характер, при цьому він не є обов'язковим (тренінг лідерства, формування команди, тренінг підвищення комунікативних навичок, соціологічний тренінг); тренінг, який включає в себе взаємодію особистості та групи (тренінг навчання навичкам роботи психолога, професійно орієнтовані тренінги тощо); тренінг спрямований на розвиток професійних знань умінь та навичок (тренінги продажу, освоєння специфічних професійних знань тощо); синтезований тренінг, що включає

освоєння професійних та психологічних навичок, зокрема професійно психологічний тренінг (наприклад тренінг для слідчих та оперативних працівників «Комунікація-стрес-безпека» розроблений В.А. Лефтеровим та інші. [16, с. 65; 17, с. 197], [18, с. 78]

Ефективність тренінгу залежить від наявності наступних умов: а) тренінгу та його складові мають визначені та конкретно-сформульовані цілі. Такими цілями можуть бути: реалізація та розвиток особистісного потенціалу особистості з метою формування адекватної поведінки, набуття нових умінь та навичок тощо; б) завдання сформульовані на основі професійної діяльності, відповідно до яких цей тренінг реалізується; в) зміст засобів виконання завдань адекватний функціонально-предметному змісту професійної або соціально-рольової діяльності, що відображається в наближенні до вимог професій, соціально-рольових очікуваннях тощо; г) забезпечення на належному рівні інформаційного, навчально-методичного та матеріального забезпечення тренінгу; д) при розробці тренінгу активно використовуються аналіз науково-методичної літератури з вивчення характеристик проведення тренінгу, детально опрацьовуються питання підвищення ефективності, залучаються позитивні елементи проведення як вітчизняних, так і зарубіжних тренінгів; е) вибір методів, засобів та прийомів проведення тренінгу відповідає вимогам ревалентності цілей та завдань тренінгу; е) підсумки після проведення тренінгу загалом або фрагментів окремих сесій, дебрифінги результатів рівня досягнення цілей, загальної мети тренінгу тощо; ж) механізм самоконтролю та контролю, який забезпечується уповноваженою особою – тренером і відповідно до його наслідків формується програма корекції та компенсації результатів, що отримані шляхом періодичного застосування тренінгових завдань за умовами та показниками, що змінюються; з) пріоритетом тренінгу є формування психологічних, професійних та соціально-рольових знань, умінь та навичок, в цілому компетентності у відповідних питаннях. [3, с. 193-195]

При проведенні тренінгів формування правосвідомих устремлінь для молодих юристів варто враховувати таку закономірність, що моделювання пізнавальних, емоційно-вольових та мотиваційних явищ, що потребують глибокого аналізу зазвичай обумовлюють найбільший ефект за рахунок задіявання когнітивних процесів та свідомих зусиль. [16, с. 65; 17, с. 197], [19, с. 148] Саме тому важливим в процесі проведення тренінгу є не лише вироблення активної позиції, але

і вольового імпульсу, зважаючи на те, що фізичні і психологічні можливості учасника тренінгу є результатом його свідомих зусиль, а також продуктами його власної праці, і тому обумовлюють найкращі результати за рахунок надзвичайно високої мотивації, ретельної рефлексії та самопізнання [16, с. 65; 17, с. 197], [18, с. 78]

Принципами тренінгів можуть бути наступні: доцільності та наукової обґрунтованості; професійної направленості або направленості на формування визначених соціальних ролей; послідовності і систематичності проведення; активності та свідомої участі осіб, що проходять тренінг; доступності та часової доцільності [20, с. 221]. Крім того важливими є принципи: а) активного залучення до всіх тренінгових заходів включаючи мозкові штурми, ролеві ігри, інтерактивні вправи тощо; б) долучення учасників до дослідницьких ініціатив (під час тренінгу та виконання різноманітних вправ тренер виконує роль спостерігача і лише спонукає до вирішення тих чи інших завдань не заважаючи набувати практичний досвід та використовувати власні набуті навички для самовдосконалення); в) об'єктивності поведінки (об'єктивної оцінки в зручних для аналізу умовах, і, на підставі такого аналізу відпрацювання нових умінь); г) партнерське спілкування (на підставі роз'яснення правил взаємодії, врахування інтересів учасників, цінності кожного учасника, рівності позицій формується оптимальний психологічний клімат та застосування з цією метою спеціальних вправ, криголамів, розминок, руханок); д) принципу «конфіденційності» (коли психологічна закритість зберігає психіку учасників тренінгу, а її колеги з повагою відносяться до існуючих таємниць і зберігають отримані дані у безпеці не допускаючи легковажних жартів, пліток та розповсюдження особистих даних); ж) принципу «тут і тепер» (фокусування на діях під час тренінгу

ігноруючи минулий досвід), [16, с. 65; 17, с. 197].

Базовим методологічним принципом є вплив на поведінкову, мотиваційну, інтелектуальну та поведінкову сферу осіб залучених до тренінгу, а також вирішення поставлених перед учасником тренінгу завдань через залучення психоемоційної сфери із допомогою формування умов в яких можливе отримання чуттєво практичного досвіду та вирішення на підставі цього як професійних та соціально-рольових так і суто психологічних проблем осіб, які беруть участь у тренінгу.

Висновок. Отже підсумовуючи сказане можемо відмітити, що професійна психологічна підготовка важлива ланка побудови правосвідомого фахівця у галузі права. Молоді юристи особливо, якщо вони планують пов'язати свою діяльність з професіями, які безпосередньо пов'язані із правоохоронною діяльністю, у сфері діяльністю у сфері контролю за правомірним використанням службових обов'язків чи повноважень або іншою діяльністю захистом прав людини та громадянина мають всебічно працювати над вдосконаленням не лише власної професійної майстерності, але і розвитком правосвідомих устремлень. З цією метою буде доречним проведення з такими фахівцями різного роду заходів професійно психологічної підготовки із чіткою спрямованістю у бік формування правосвідомого відношення до застосування норм права. З цією метою відповідальним особам доречно вживати заходів з метою підвищення ефективності навчання шляхом використання новітніх психолого педагогічних методів, які можуть бути застосовані поряд із класичними заходами. На цьому етапі використання різного роду тренінгів стане важливою віхою у сфері підвищення професійної, соціально-рольової та психологічної компетентності на шляху до досягнення важливої мети побудови професіоналу високого рівня.

REFERENCES:

1. Androsiuk V. H., Kazmirenko L. I. & Yukhnovets H. O. (1999) Zabezpechennia osobystoi bezpeky pratsivnykiv OVS pry vykonanni sluzhbovykh obov'язkiv [Ensuring the personal safety of employees of the OVS during the performance of official duties] K. : Nats. akad. vnutr. sprav Ukrainy. 72 s [in Ukrainian].
2. Androsiuk V. H. (1999) Yurydychna psykholohiia : [Legal psychology]. K. : Vyd. dim «In yure», 352 s. [in Ukrainian].
3. Bandurka O. M. (2005) Ekstremalna yurydychna psykholohiia v diialnosti personalu orhaniv vnutrishnikh sprav Ukrainy : [Extreme legal psychology in the activities of the personnel of the internal affairs bodies of Ukraine] Kh. : Vyd-vo Nats. un-tu vnutr. sprav., 319 s. [in Ukrainian].
4. Lefterov V. O. (2002) Psykholohichni determinanty zahybeli ta poranen pratsivnykiv orhaniv vnutrishnikh sprav : [Psychological determinants of deaths and injuries of internal affairs officers] Donetsk : Donetskyi in.-t vnutrishnikh sprav. 324 s [in Ukrainian].
5. Timchenko O. V. (Ed.). (2007) Ekstremalna psykholohiia [Extreme psychology]. K. : TOV Avhust Treid., 502 s [in Ukrainian].

6. Chunosov M. A. (2004) Osoblyvosti formuvannia adekvatnoi povedinky pratsivnykamy OVS pry vykonanni operatyvno-sluzhbovykh zavdan u nebezpechnykh sytuatsiiakh. [Peculiarities of the formation of adequate behavior by employees of the OAS during the performance of operational and service tasks in dangerous situations] *Visnyk Zaporizkoho yurydychnoho instytutu*. Zaporizhzhia. Vyp. 1 (26). S. 231–236 [in Ukrainian].
7. Tsilmak O.M. & Yakovenko S.I. (2012) Profesiino-psykholohichna pidhotovka pratsivnykiv pidrozdiliv hromadskoi bezpeky. [Professional and psychological training of employees of public security units]. Odesa: ODUVS. 140 s. [in Ukrainian].
8. Nakaz MVS Ukrainy № 88 vid 06.02.2019 «Pro zatverdzhennia Poriadku orhanizatsii systemy psykholohichnoho zabezpechennia politseiskykh, pratsivnykiv Natsionalnoi politsii Ukrainy ta kursantiv (slukhachiv) zakladiv vyshchoi osvity iz spetsyfichnymy umovamy navchannia, yaki zdiisniuiut pidhotovku politseiskykh» [Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine No. 88 of 06.02.2019 "On the approval of the Procedure for the organization of the psychological support system for police officers, employees of the National Police of Ukraine and cadets (students) of higher education institutions with specific learning conditions that train police officers"] Rezhym dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0348-19#Text>
9. Fitsula M. M. (2007) Pedahohika : [Pedagogy] K. : Akademvydav, 2007. 560 s [in Ukrainian].
10. Barko V. I. (2007) Formuvannia liderstva i prykhylnosti do zdorovoho sposobu zhyttia u viiskovosluzhbovtziv i pratsivnykiv pravookhoronnykh orhaniv Ukrainy. [Formation of leadership and commitment to a healthy lifestyle among servicemen and law enforcement officers of Ukraine] K. 240 s.
11. Chuzhykova V. H. (2009) Metodyka vykladannia prava [Law teaching method]: K. : KNEU. 425 s. [in Ukrainian].
12. Bilier O. S. (2012) Metod poetapnoho zasvoiennia zmistu navchalnoho materialu pry navchanni vykorystannia kompiuternykh tekhnichnykh zasobiv navchannia [The method of step-by-step learning of the content of educational material in teaching the use of computer technical teaching aids]. *Problemy inzhenerno-pedahohichnoi osvity*. № 37. S. 167-173. [in Ukrainian].
13. Dehtiarova H. S., Koziar M. M., Rudenko L. A. & Shydelko A. V. (2013) Psykholoho-pedahohichni zasady diialnosti pedahoha suchasnoi profesiinoi shkoly: navchalno-metodychnyi posibnyk. [Psychological and pedagogical principles of the activity of a teacher of a modern professional school: educational and methodological manual] K.: Pedahohichna dumka. 144 s. [in Ukrainian].
14. Barko V. I. (2002) Treninhovi tekhnolohii u pidhotovtsi upravlintsiv orhaniv vnutrishnikh sprav [Training technologies in the training of managers of internal affairs bodies] *Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav*. K. Vyp. 3. S. 175–181. [in Ukrainian].
15. Kurochka T.Z. & Klym O.R. (2008) Teoretychni osnovy ta psykholohichni osoblyvosti dii spivrobotnykiv OVS v ekstreymalnykh sytuatsiiakh. Treninhovi tekhnolohii v pravookhoronni diialnosti [Theoretical foundations and psychological features of the actions of employees of the Security Service in extreme situations. Training technologies in law enforcement activities]. *Psykholohichni tekhnolohii v ekstreymalnykh vydakh diialnosti: Materialy IV mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (m. Donetsk, 22-23 travnia 2008 roku)*. Donetsk: Donetskyyi yurydychnyi instytut LHUVS im. E.A. Didorenka,. 388 s. [in Ukrainian].
16. Moroz L. I. (2005) Teoretychni zasady ta orhanizatsiia psykholohichnoho treninhu v orhanakh vnutrishnikh sprav [Theoretical principles and organization of psychological training in internal affairs bodies]. Kyiv. yuryd. in-t Ukrainy. K. : Palyvoda A.V., 227 s. [in Ukrainian].
17. Tsilmak O. M. (2003) Treninh yak element profesiino-psykholohichnoi pidhotovky pratsivnykiv militsii [Training as an element of professional and psychological training of police officers]. *Teoriia ta dosvid zastosuvannia treninhovykh tekhnolohii u praktychnii psykholohii : materialy Vseukr. nauk.-prakt. konf.*; K. : Kyiv. in-t vnutr. sprav. S. 195–199. [in Ukrainian].
18. Androsiuk V. H. (2005) Psykholohichne zabezpechennia operatyvno-sluzhbovoi diialnosti pratsivnykiv militsii. Samorehuliatytsiia ta treninh psykhychnykh staniv pratsivnykiv OVS. Ch. 4. [Psychological support of operational and service activities of police officers. Self-regulation and training of the mental states of employees of the OVS]. K. : Nats. akad. vnutr. sprav Ukrainy. 165 s.
19. Bychkova T. S. (2010) Psykholohichne suprovodzhennia navchalno-sluzhbovoi diialnosti kursantiv slidchoi spetsializatsii u vyshchykh navchalnykh zakladakh MVS Ukrainy [Psychological support of the educational and service activity of investigative specialization cadets in higher educational institutions of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine] : Candidate's thesis (PhD thesis). K. 212 s.
20. Makieiev O. O. (2003) Profesiino-psykholohichni treninh yak vyd profesiinoi pidhotovky [Professional-psychological training as a type of professional training] *Teoriia ta dosvid zastosuvannia treninhovykh tekhnolohii u praktychnii psykholohii : materialy Vseukr. nauk.-prakt. konf.* K. : Kyivskyyi in-t vnutrishnikh sprav. S. 218–223

РОЗДІЛ 6 ПРАВО

УДК 351:328.185

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2024.2.19>

Бондаренко Ольга Сергіївна,

доктор юридичних наук, доцент,

завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін та судочинства

Сумського державного університету

ORCID ID: 0000-0002-2288-1393

Тимошенко Олена Олександрівна,

аспірантка кафедри кримінально-правових дисциплін та судочинства

Сумського державного університету

ORCID ID: 0000-0002-9399-3368

ПРОТИДІЯ КОРУПЦІЇ ЯК НЕОБХІДНА УМОВА ЕФЕКТИВНОЇ ПІСЛЯВОЄННОЇ РЕКОНСТРУКЦІЇ УКРАЇНИ¹

COUNTERING CORRUPTION IS A NECESSARY CONDITION FOR THE EFFECTIVE POST-WAR RECONSTRUCTION OF UKRAINE

У статті розглядається проблематика поширених корупційних практик та способів протидії їм у контексті відбудови України після руйнувань, завданих збройним конфліктом. Предметом розгляду є детермінанти, що сприяють виникненню та поширенню корупції в різних сферах суспільного життя, особливо в тих, що передбачатимуть значне державне фінансування у період післявоєнної відбудови. Увагу приділено необхідності подолання наслідків війни, що потребує залучення значних ресурсів, які можуть стати об'єктом зловживань та нецільового використання.

Наводиться аналіз застосованих законодавчих норм, покликаних забезпечити прозорість, публічність та підзвітність процесів відновлення держави після воєнних руйнувань. Акцентовується увага на принципах належної адміністративної процедури, керованої нормами адміністративного права, що регламентує відносини між державою та громадянами у сфері державного управління. Розглядається принцип змагальності сторін та дотримання засад рівності та справедливості, закріплені в адміністративно-процесуальних нормах, що регулюють усі аспекти адміністративного судочинства.

Зазначається, що у світлі нової редакції процесуального законодавства та стандартів правової доктрини істотно відновлено використання широкого категоріального апарату, що становить підґрунтя наукового дискурсу з метою забезпечити правовий аналіз від вузькогалузевого тлумачення та спрямувати в русло принципів, що відображають дух доби. Автори підкреслюють, що ця нормотворча реформа органічно пов'язує юридичну науку з правовою реальністю як суцільним буттєвим простором, де безпосередньо реалізовується право.

Доведено, що забезпечення процесів відновлення України від корупційних ризиків у післявоєнний період вимагає комплексного підходу на різних рівнях державного управління та суспільного життя. Адже, лише комплексний, системний підхід на всіх рівнях суспільства та держави здатний створити атмосферу нетерпимості до корупції під час відбудови країни, забезпечивши прозорість, підзвітність та відповідальність у використанні ресурсів.

Ключові слова: детермінанти корупції, корупція в сфері суспільного життя, відбудова України, післявоєнний стан.

The article explores the issues of widespread corrupt practices and ways to counteract them in the context of Ukraine's reconstruction after the destruction caused by armed conflict. The subject of the study is the determinants that contribute to the emergence and spread of corruption in various spheres of public life, especially those involving significant state funding during the post-war reconstruction period. Attention is paid to the necessity of overcoming the consequences of war, which requires substantial resources that may become subject to abuse and misuse.

¹ Робота виконана в рамках проєкту «Корупція в умовах воєнного стану та післявоєнної відбудови: оптимальна модель протидії» (номер державної реєстрації 0124U000556).

An analysis of legislative norms aimed at ensuring transparency, publicity, and accountability of processes in the state's recovery after wartime destruction is provided. The focus is on the principles of proper administrative procedure guided by norms of administrative law regulating relations between the state and citizens in the field of public administration. The principle of adversarial proceedings and adherence to principles of equality and justice, enshrined in administrative procedural norms regulating all aspects of administrative justice, is considered.

It is noted that considering the new edition of procedural legislation and standards of legal doctrine, the use of a broad categorical apparatus has been significantly restored, forming the basis for scholarly discourse aimed at ensuring legal analysis free from narrow interpretations and directed towards principles reflecting the spirit of the times. The authors emphasize that this legislative reform organically links legal science with legal reality as a comprehensive existential space where law is directly implemented.

It is argued that ensuring Ukraine's recovery processes from corruption risks in the post-war period requires a comprehensive approach at various levels of state governance and societal life. Only a comprehensive, systemic approach at all levels of society and the state can create an atmosphere of intolerance towards corruption during the country's reconstruction, ensuring transparency, accountability, and responsibility in resource utilization.

Key words: *determinants of corruption, corruption in the sphere of public life, reconstruction of Ukraine, post-war state.*

У країнах, що пережили війну, період післявоєнної відбудови є критичним часом, коли суспільство стикається з численними викликами та перешкодами на шляху до відродження та розвитку. Україна, після значних втрат та руйнувань унаслідок конфлікту, відчуватиме на собі тягар війни досить довгий час, проте буде прагнути ефективно відновити свою економіку, інфраструктуру та соціальні структури. Серед усіх викликів, з якими стикається Україна, однією з найбільш серйозних загроз для відбудови залишається корупція.

Корупція, як системний соціальний та економічний феномен, негативно впливає на всі аспекти суспільного життя, забезпечуючи нерівність, втрати ефективності та відсутність довіри громадян до владних структур. У період післявоєнної відбудови, коли великі суми грошей вкладаються в реконструкцію та розвиток, небезпека корупційних схем стає особливо актуальною. Саме тому аналіз основних детермінант корупції у різних сферах суспільного життя, які прогнозовано будуть найбільш фінансованими у період післявоєнної відбудови, вирішально важливий для попередження цього негативного явища та забезпечення стійкого та справедливого розвитку країни.

Хотіли б зазначити, що на сьогоднішній день найбільш корумповані сфери діяльності в Україні охоплюють широкий спектр секторів, які відіграють важливу роль у функціонуванні суспільства та держави [1]. Так, однією з найбільш уразливих сфер є державні закупівлі, де надмірні витрати, неконкурентні умови та корупційні схеми часто призводять до розкрадання державних коштів [1]. Позабюджетні рахунки також стають місцем для незаконного накопичення фінансових ресурсів владних осіб, тоді як податкові відносини можуть стати сферою для зловживань та ухилення від сплати податків. Крім того, продаж сировинних

товарів за цінами нижче ринкових, приватизація державних підприємств, а також земельні відносини можуть бути використані для неправомірного збагачення. Також, контроль над тіньовою економікою та нелегальним бізнесом може призвести до розповсюдження корупційних схем і подорожчання послуг. При цьому, важливими є також механізми видачі дозволів та ліцензій, контроль над судовою системою, а також нагляд за дотриманням правил і стандартів у сферах освіти, охорони здоров'я та безпеки, які можуть бути використані для отримання неправомірних вигод та впливу.

Наведені сфери, серед яких важко виділити лише деякі, стають місцем розгортання корупційних практик, що значно ускладнюють економічний, соціальний та політичний розвиток країни. Саме тому, для боротьби з корупцією необхідні комплексні заходи, які спрямовані на підвищення прозорості, впровадження ефективних механізмів контролю та відповідальності, а також на підвищення свідомості та активності громадськості [1].

У цілому, корупційні відносини спричиняють значну шкоду, оскільки вони порушують всі законні процедури вирішення будь-яких ситуацій та встановлюють альтернативні схеми поведінки. Це створює ілюзію, або навіть віртуальну реальність, яка існує поза рамками закону. Ця злочинна реальність розвивається паралельно зі справедливою системою права, конкуруючи з нею та привертаючи увагу все більшої кількості зацікавлених громадян [2, с. 45].

При цьому, детермінанти корупційних загроз у сучасній Україні, на думку А. Баланди, визначаються як значні перевищення «ціни виконання закону» (законослухняної поведінки) над «ціною нелегальності» та «ціною ухилення від покарання» (наприклад, надання неправомірної вигоди) [3, с. 297].

Зрозуміти процес детермінації корупційної злочинності та визначити роль різних детермінант допомагає їх класифікація, яка проводиться за різними критеріями: функціональним призначенням; рівнем функціонування, сферою дії, значенням у процесі детермінації та ін. [4, с. 191]. Відповідно до рівня їх функціонування детермінанти корупційної злочинності поділяють на: причини й умови злочинності загалом, тобто як відносно масового соціального явища (основні); причини й умови окремих видів (груп) злочинів, тобто окремих видів злочинності (загальні); причини й умови конкретного злочину, тобто індивідуальної злочинної поведінки (безпосередні) [5, с. 73].

Т. Корнякова ідентифікує основні детермінанти корупції у наступних сферах: політичні, економічні, правові, організаційно-управлінські та соціально-психологічні. Політичні фактори охоплюють повільний розвиток політичної структури та свідомості суспільства, відсутність моральних та професійних якостей серед службовців і невизначеність антикорупційної політики. Економічні аспекти включають несприятливі умови для діяльності суб'єктів господарювання, непрозорість процесів приватизації та податкових процедур, а також розрив між доходами підприємців і державних службовців. Правові причини включають відсутність цілісної системи правових заходів проти корупції та прогалини в законодавстві. Організаційно-управлінські фактори зосереджені на широких повноваженнях посадових осіб та необ'єктивності в призначенні на посади. Соціально-психологічні аспекти відображають зорієнтованість значної частини населення на протиправне розв'язання життєвих проблем, що перетворює корупцію на прийнятний спосіб поведінки [6, с. 82]. Відтак, можна відзначити, що поняття «детермінант» охоплює всі прояви загального зв'язку соціальних явищ і процесів.

Загалом, соціально-політичні наслідки корупції проявляються у різних аспектах, таких як функціональна, політична та моральна деградація центральних і місцевих органів влади. Це впливає з поширення політичної корупції, внаслідок чого спостерігається зниження рівня відкритості та відповідальності в політичній сфері та збільшення соціальної напруженості. Також відбувається загострення соціальної нерівності, оскільки найменш забезпечені верстви населення стикаються з обмеженим доступом до соціальних послуг, таких як безкоштовна освіта, медична допомога та пенсійне забезпечення. Крім того, спостерігається втрата кадрового потенціалу,

зупинка процесу регенерації еліт і зниження значення освіти та професійних заслуг. Також, поширюється правовий нігілізм, який відбувається у зв'язку зі зростанням корупції, що в свою чергу створює сприятливе середовище для подальшого розповсюдження корупційних практик. Така ситуація призводить до поширення подвійних моральних стандартів і двоїстої поведінки [7, с. 122].

Важливо зауважити, що Національне агентство з питань запобігання корупції (далі – НАЗК) оприлюднило результати соціологічного опитування, яке проводиться щорічно з метою оцінки рівня корупції в Україні за 2023 рік. Це одне з найбільш докладних досліджень, що враховує ключові аспекти корупції у різних сферах суспільного життя. Відтак, за результатами опитування, корупція залишається на другому місці серед найбільш серйозних проблем країни, визначених після збройної агресії росії. Це підтверджують як представники бізнесу (73%), так і звичайні громадяни (72%). Також до переліку п'яти найбільш актуальних проблем входить несправедливість у системі правосуддя. Обидві категорії респондентів відзначають цю проблему на четвертому місці, відповідно 56% підприємців та майже 60% громадян [8].

При цьому, для громадян найбільш критичними областями, які потребують боротьби з корупцією, є судова система (51%), митниця (38%) та державна та комунальна медицина (30%). У свою чергу, підприємці вважають пріоритетними боротьбу з корупцією у митниці (58%), проведення публічних закупівель робіт і послуг у сфері будівництва, ремонту та утримання автомобільних доріг (33%) та реформування судової системи (включаючи виконання судових рішень) – 32% [8]. Відтак, наведені дані свідчать про широко розповсюджений в Україні вплив корупції на різні сфери суспільства. Підтвердженням цього є те, що як представники бізнесу, так і звичайні громадяни вважають корупцію однією з найсерйозніших проблем країни. Відзначається також низка конкретних сфер, які, на думку населення та підприємців, потребують найбільшого уваги у боротьбі з корупцією. Це свідчить про необхідність системних заходів для подолання корупції та відновлення довіри громадян до державних інституцій та системи правосуддя.

Зважаючи на вищенаведені дані, А. Марченко зауважує, що серед пріоритетів антикорупційної реформи в Україні після війни, варто розглянути наступні заходи (рис. 1):

Крім того, безсумнівно, важливим є усвідомлення того, що технічний прогрес є голо-

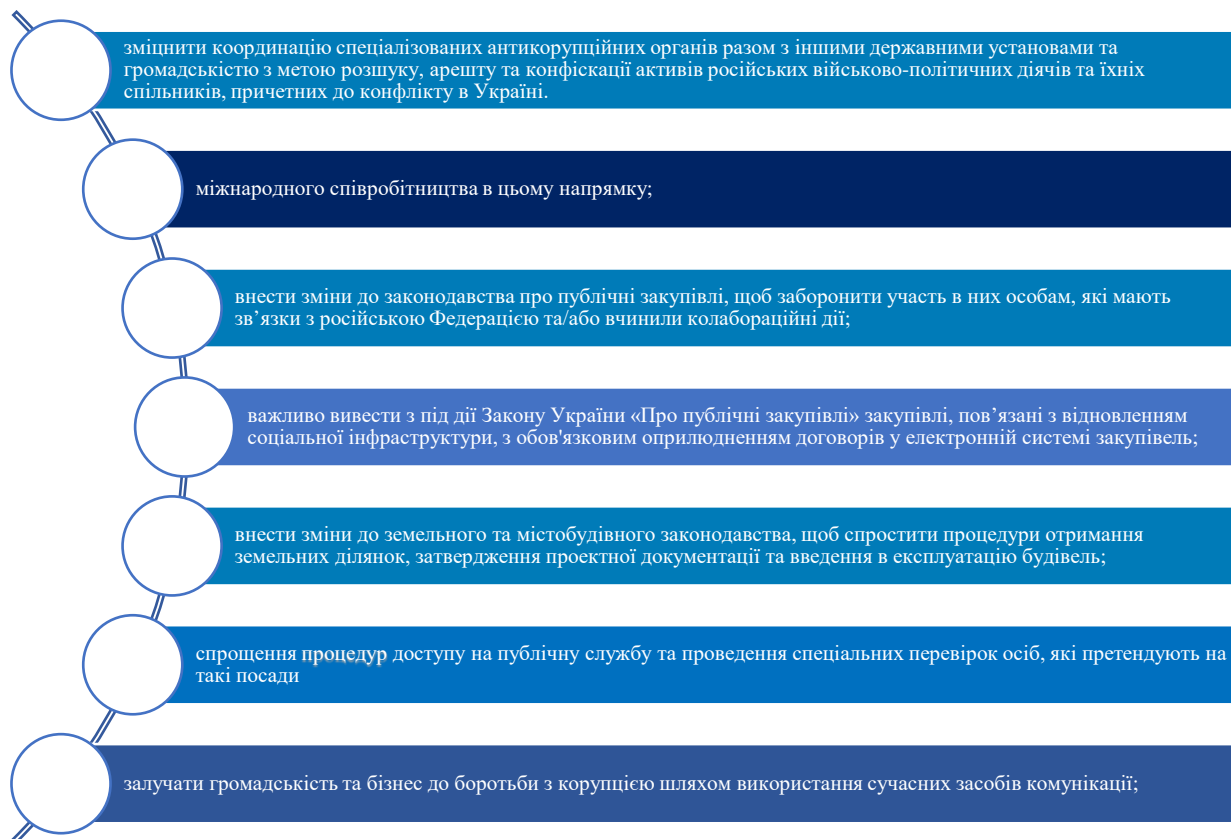

Рис. 1. Пріоритети антикорупційної реформи в Україні за А. Марченко

Створено автором на основі матеріалів [9, с. 82-83]

вним мотором глобалізації, що також матиме важливе значення у післявоєнний період. Загалом, війна стала значним стимулом у розвитку вітчизняного виробництва технологічних товарів як у військовій, так і у гуманітарній сферах. Обставини змусили нашу систему стратегічного зв'язку дуже швидко переходити на новий рівень - супутниковий інтернет. Ми говоримо про впровадження обладнання Starlink від компанії Ілона Маска. Хоча Україна не є першою країною, яка використовує такий тип інтернет-зв'язку, але обставини спонукали нас впроваджувати його набагато швидше та активніше, оскільки Starlink є дорогим та складним технологічним рішенням [10, с. 37].

Також, після війни відновлення дорожньо-транспортної мережі стає ключовим завданням для відновлення економіки та соціальної сфери країни. Усі наслідки воєнних дій можуть суттєво ускладнити процес відновлення дорожньої інфраструктури. Для подолання цих викликів необхідно розробити ефективну стратегію відновлення дорожньої інфраструктури, спрямовану на оптимальне використання ресурсів та мінімізацію витрат. Для цього можна використати такі підходи як:

1) планування, тобто ефективна стратегія відновлення дорожньої інфраструктури повинна ґрунтуватися на детальному аналізі пошкоджень та визначенні пріоритетів у відновленні доріг та мостів;

2) координація, що полягатиме у відновленні дорожньої інфраструктури може бути складним завданням, яке потребує співпраці між державними та приватними організаціями, а також залучення зовнішніх джерел фінансування [11, с. 23].

При цьому, важливо зауважити, що на післявоєнну відбудову країни необхідні значні фінансові ресурси. Так, наприклад, на сьогодні головним джерелом фінансування проєктів відбудови в громадах залишаються кошти з Державного бюджету. Умови війни змушують Державний бюджет спрямовувати кошти на національну безпеку та оборону, і капітальні трансферти для громад відсутні. Проте існують певні можливості для органів місцевого самоврядування отримати фінансування з державного бюджету для відновлення та розбудови інфраструктури на своїх територіях. Давайте розглянемо деякі з них [12, с. 26].

Крім того, одним з основних інструментів державної підтримки проєктів відновлення в грома-

дах є Фонд ліквідації наслідків збройної агресії (далі – Фонд), до якого кошти надходять від конфіскації російських активів (26 млрд грн) та 50% прибутку Національного банку України (36 млрд грн) у 2023 році. Ці кошти використовуються наступним чином (рис. 2).

Також, у червні 2023 року Фонд виділив субвенцію з державного бюджету місцевим бюджетам у розмірі 11,4 мільярдів гривень на виконання проєктів, спрямованих на ліквідацію наслідків збройної агресії (визначених Міжвідомчою комісією у 2023 році) [14].

Варто також додати, що у Державному бюджеті на 2023 рік було виділено субвенцій місцевим бюджетам на відновлення та відбудову наступних напрямків (рис. 3).

Відтак, після завершення війни та починання процесу післявоєнної відбудови, сфери суспільного життя, які можуть стати найбільш фінансовані, досить часто стають основними місцями, де може активізуватися корупція. Тому, пропонуємо розглянути детальніше основні можливі детермінанти корупції, що можуть проявлятися у таких сферах як:

1. Будівництво та інфраструктура, оскільки під час післявоєнної відбудови значні кошти виділяються на відновлення інфраструктури, будівництво житла, доріг, мостів тощо. Ця значна сума

грошей може привертати увагу корупційних елементів, які можуть використовувати свої зв'язки для отримання неправомірних вигод у формі відмивання коштів, завищення цін на будівництво або отримання підроблених контрактів.

2. Публічні закупівлі, оскільки урядові закупівлі відіграють важливу роль у відновленні країни після війни. Проте, вони також є однією з найбільш уразливих сфер до корупції. Недостатня прозорість, недодержання законодавства щодо закупівель, взаємовигідні контракти – це лише деякі з причин, що сприяють корупційним схемам у цій сфері.

3. Сфера місцевого самоврядування, оскільки реалізація проєктів в місцевих громадах під час відновлення після війни також може стати об'єктом корупції. Недостатня контроль та невідомість процесів управління можуть сприяти зловживанням та розкраданню бюджетних коштів.

4. Судова система, де забезпечення справедливості та правової безпеки є ключовим аспектом у післявоєнному відновленні. Однак, корупція у судовій системі може привести до підкупу суддів, впливу на судові рішення та загрози для прав людини.

5. Медична сфера, оскільки відновлення здоров'я та соціальна реабілітація постраждалих – це великий пріоритет після війни. Проте, корупція у цій сфері може виявитися надзвичайно

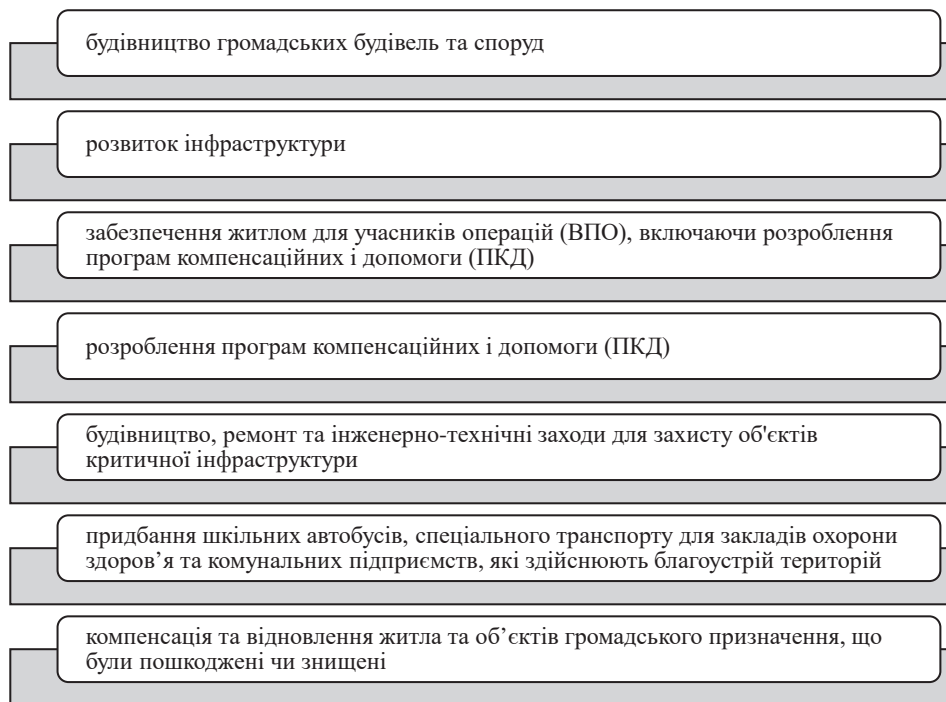

Рис. 2. Використання коштів, що надходять від конфіскації російських активів

Створено автором на основі матеріалів [13]

Рис. 3. Напрямки розподілу субвенцій місцевим бюджетам на відновлення та відбудову за 2023 рік

Створено автором на основі матеріалів [15]

шкідливою, зокрема, шляхом підроблення лікарських рецептів, завищення цін на медичні послуги та медичне обладнання або отримання хабарів за надання послуг.

При цьому, вважаємо, що наведені детермінанти корупції становлять лише частину широкого спектру проблем, з якими може стикатися Україна після завершення війни. Важливою в управлінні цими ризиками буде ефективна система моніторингу, прозорість та розвиток етичних стандартів у суспільстві.

Тобто, розглянуті детермінанти корупції у сферах суспільного життя, які можуть стати найбільш фінансованими під час періоду післявоєнної відбудови в Україні, свідчать про складність та мінливість ситуації, яка виникає внаслідок конфлікту та наслідків війни. Перший детермінант, пов'язаний з будівництвом та інфраструктурою, вказує на те, що великі інвестиції у ці сфери створюють сприятливу ситуацію для корупційних схем, особливо через недостатню прозорість та контроль. Другий детермінант, що стосується публічних закупівель, свідчить про необхідність удосконалення законодавства та механізмів контролю за процесами закупівель.

Водночас виявлення корупції у судовій системі та медичній сфері підкреслює важливість реформування цих секторів для забезпечення правової

безпеки та доступу до якісних медичних послуг. Усі ці аспекти свідчать про необхідність комплексного підходу до боротьби з корупцією, що включає у себе не лише правові, але й соціально-економічні та культурні аспекти. Однак, розглянуті детермінанти також демонструють можливості для позитивних змін та реформ, які можуть сприяти створенню більш прозорого, справедливого та стійкого суспільства в Україні.

При цьому, щоб уникнути корупції у післявоєнний період відбудови України або мінімізувати її наслідки, необхідно вжити комплексу заходів на різних рівнях суспільства та держави. Деякі можливі засоби можуть включати:

- підвищення прозорості – забезпечення відкритості та доступності інформації про бюджетні видатки, закупівлі та розподіл ресурсів допоможе уникнути корупційних схем та забезпечити публічний контроль.

- законодавчі та інституційні реформи – вдосконалення законодавства щодо закупівель, контрактів та державних закупівель, а також створення ефективних механізмів нагляду та контролю.

- залучення громадськості – активна участь громадських організацій, журналістів та активістів у моніторингу та контролі за витратами бюджетних коштів може значно зменшити ризик корупції.

– створення етичних стандартів та механізмів відповідальності – впровадження кодексів поведінки для державних службовців, а також механізмів негайної реакції на порушення етичних норм допоможе укріпити принципи прозорості та відповідальності.

– міжнародне співробітництво – співпраця з міжнародними партнерами та організаціями, що може забезпечити додаткові ресурси, експертну підтримку та механізми моніторингу для запобігання корупції.

– створення ефективних механізмів скарг та виявлення порушень – урядові та недержавні органи можуть створити системи для прийому анонімних скарг та повідомлень про корупційні дії, а також механізми для їх розслідування та покарання.

Відтак, наведені заходи, які поєднують у собі законодавчі, інституційні, соціальні та міжнародні підходи, можуть сприяти створенню більш прозорого та ефективного управління, а також забезпечити стійкий розвиток в період післявоєнної відбудови.

Таким чином, дослідження основних детермінантів корупції у сферах суспільного життя, які прогнозовано будуть найбільш фінансова-

ними у період післявоєнної відбудови України, свідчить про необхідність системних заходів для запобігання корупції та забезпечення сталого розвитку країни. Виявлені детермінанти вказують на потенційні ризики, які можуть виникнути під час відновлення після війни, такі як недостатня прозорість у витрачанні бюджетних коштів, відсутність ефективних механізмів контролю та відповідальності, а також недостатність етичних стандартів у владних структурах. При цьому, важливою умовою для запобігання корупції є вдосконалення законодавства та механізмів контролю в сферах, які найбільше піддаються ризику, таких як будівництво, публічні закупівлі, судова система та медична сфера. Крім того, активна участь громадськості, створення етичних стандартів та залучення міжнародної підтримки можуть сприяти покращенню ситуації. Відтак, ефективна боротьба з корупцією під час післявоєнної відбудови в Україні потребує комплексного підходу, що включає у себе не лише правові, але й інституційні, соціальні та міжнародні заходи. Тільки за таких умов можна створити сприятливі умови для сталого розвитку країни та забезпечити довгострокове благополуччя для її громадян.

REFERENCES:

1. Koruptsiina zlochynnist v suspilstvi ta yii naslidky [Corruption crime in society and its consequences]. pd.dsp.gov.ua. Retrieved from <https://pd.dsp.gov.ua/koruptsiina-zlochynnist-v-suspilstv/> [in Ukrainian].
2. Lehka, O. V. (2020) Osnovni determinanty, yaki zumovliuiut koruptsiini pravoporushennia v Ukraini [The main determinants of corruption offenses in Ukraine]. *Pravo i suspilstvo – Law and society* (Vols. 3.), (pp. 44-49) [in Ukrainian].
3. Balanda, A. L. (2008) Sotsialni determinanty natsionalnoi bezpeky Ukrainy [Social determinants of national security of Ukraine]. Kyiv : NBUV [in Ukrainian].
4. Zakaliuk, A. P. (2007) Kurs suchasnoi ukrainskoi kryminolohii [Course of modern Ukrainian criminology]. Kyiv : In Yure [in Ukrainian].
5. Holiny, V. V., Holovkina, B. M.(Eds.) (2014) Kryminolohiia [Criminology]. Kharkiv : Pravo [in Ukrainian].
6. Korniakova, T. V. (2009) Determinatsiia zlochyniv proty dokillia: prychny ta umovy yikh vchynennia [Determination of crimes against the environment: causes and conditions of their commission]. *Pravo Ukrainy – Law of Ukraine* (Vols. 7), (pp. 79–87) [in Ukrainian].
7. Lazarenko, S. Zh., & Babenko, K. A. (2015) Polityko-pravovi ta sotsialni peredumovy koruptsii v orhanakh derzhavnoi vlady [Political, legal and social prerequisites of corruption in state authorities]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience* (Vols. 1), (pp. 120–122) [in Ukrainian].
8. Pokaznyky spryiniattia i dosvidu koruptsii descho pokrashchylisia u porivnianni z dovoienym rivnem: NAZK prezentovalo doslidzhennia za 2023 rik (2024) [Indicators of perception and experience of corruption have slightly improved compared to the pre-war level: NAZK presented a study for 2023]. nazk.gov.ua. Retrieved from <https://nazk.gov.ua/uk/novyny/pokaznyky-spryynyattya-i-dosvidu-koruptsii-descho-pokrashchylisia-u-porivnyanni-z-dovoienym-rivnem-nazk-prezentovalo-doslidzhennya-za-2023-rik/> [in Ukrainian].
9. Marchenko, A. V. (2022) Prioritety antykoruptsiinoi reformy ukrainy v umovakh viiny ta v postvoiennyi period [Priorities of Ukraine's anti-corruption reform in the wartime and postwar period]. Publichne upravlinnia ta administruvannia v umovakh viiny i v postvoiennyi period v Ukraini : materialy Vseukr. nauk.-prakt. konf. u trokh tomakh, m. Kyiv, DZVO «Universytet menedzhmentu osvity» NAPN Ukrainy. – *Public management and administration in the conditions of war and in the post-war period in Ukraine: materials of Vseukr. science and practice conf. in three volumes*, Kyiv, DZVO «University of Education Management» National Academy of Sciences of Ukraine. K. : DZVO «UMO» NAPN Ukrainy (Vols. 1), (pp. 81-84). [in Ukrainian].
10. Vialyi, V. I., & Reznikova, N. V. (2022) Perspektyvy pisliavoiennoho rozvytku ukrainskoi ekonomiky v umovakh podalshoi hlobalizatsii svitu [Prospects of the post-war development of the Ukrainian economy in the conditions of further

globalization of the world]. *Suchasna finansova polityka Ukrainy: problemy ta perspektyvy: materialy Kh Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii*. Kyivskyi universytet imeni Borysa Hrinchenka – *Modern financial policy of Ukraine: problems and prospects: materials of the 10th All-Ukrainian Scientific and Practical Conference*. Kyiv, (pp. 36-39) [in Ukrainian].

11. Kolesnyk, Yu., & Polishchuk, R., & Bilokur, M. (2023) Problemy vidbudovy dorozhno-transportnoi systemy v Ukraini [Problems of rebuilding the road and transport system in Ukraine]. *Vidbudova transportnoi infrastruktury Ukrainy : vseukrainska naukova konferentsiia zdobuvachiv osvity i molodykh uchenykh – Reconstruction of transport infrastructure of Ukraine: all-Ukrainian scientific conference of education seekers and young scientists*. K.: NTU, (p. 23) [in Ukrainian].

12. Zbenko, V. V. (2023) Dzherela finansuvannia proektiv vidbudovy ta vidnovlennia na mistsevomu rivni [Sources of financing reconstruction and restoration projects at the local level]. *Perspektyvy rehionalnoho ta mistsevoho rozvytku: materialy 2-yi konferentsii molodykh uchenykh – Perspectives of regional and local development: materials of the 2nd conference of young scientists*. Lviv: NU «Lvivska politekhnik», (pp. 25-28) [in Ukrainian].

13. Pro zatverdzhennia Poriadku vykorystannia koshtiv fondu likvidatsii naslidkiv zbroinoi ahresii [On the approval of the Procedure for the use of funds of the fund for liquidation of the consequences of armed aggression]: Postanova KМУ vid 10 liutoho 2023 r. № 118. zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/118-2023-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

14. Pro vydilennia koshtiv z fondu likvidatsii naslidkiv zbroinoi ahresii [On the allocation of funds from the fund for liquidation of the consequences of armed aggression]: Rozporiadzhennia KМУ vid 16 chervnia 2023 r. № 534-r. zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/534-2023-%D1%80#n15> [in Ukrainian].

15. Pro Derzhavnyi biudzhet Ukrainy na 2023 rik [About the State Budget of Ukraine for 2023]: Zakon Ukrainy; Biudzhet, Rozdil, Perelik vid 03.11.2022 roku № 2710-IX. zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/271020#Text> [in Ukrainian].

УДК 343.1

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2024.2.20>

Цапович Валерія Андріївна,

курсант

Навчально-наукового інституту права та підготовки фахівців

для підрозділів Національної поліції

Дніпровського державного університету внутрішніх справ

ORCID ID: 0009-0005-8405-8502

Гаркуша Аліна Григорівна,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального процесу та стратегічних розслідувань

Дніпровського державного університету внутрішніх справ

ORCID ID: 0000-0002-3299-8405

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

PROCEDURAL FEATURES OF A SEARCH UNDER THE CONDITIONS OF MARITAL STATE

У статті висвітлюється, що воєнний стан в Україні, який триває до цього часу, вплинув на проведення перевірок на стійкість кримінально процесуального законодавства і його практичного використання. З введенням воєнного стану було прийнято відповідні закони, що внесли зміни до положень Кримінального-процесуального кодексу України та Кримінального кодексу України, значно посиливши кримінальну відповідальність за злочини, скоєні в умовах воєнного стану.

Досліджено процесуальні особливості порядку проведення обшуку в умовах воєнного стану, а також окреслено проблеми, що виникають під час проведення слідчих (розшукових) дій.

Підкреслюється, що обшук є однією з найскладніших слідчих (розшукових) дій, під час якої не допускається порушення прав і свобод людини та громадянина, в іншому випадку, всі зібрані в ході СРД докази будуть визнані в суді недопустимими. Акцентується увага, що права і свободи людини в Україні є найвищою соціальною цінністю, але умови воєнного стану обмежують ці права і свободи, в той же час розширюючи повноваження сторони обвинувачення.

У зв'язку із викликами сучасності, стало необхідним введення значних змін у процесуальні аспекти проведення обшуку. Вони полягають, насамперед, в тому, що розширено час проведення обшуку, то ж, юридично забезпечено його раптовість. Вказані зміни спрямовані на зростання ефективності обшуку як слідчої (розшукової) дії, оперативного отримання результатів і порятунку життів українців. Такі новели мають безпосередній вплив на хід кримінального провадження, а особливо досудового розслідування, в умовах воєнного стану.

Аналізуючи внесені зміни до Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), автори дослідження приходять до висновку, що можливість захисту осіб, які піддаються обшуку, практично ліквідована. Проблемою залишається забезпечення участі адвокатів під час обшуку в комендантську годину.

Ключові слова: обшук, права людини, воєнний стан, особливості проведення, правопорядок, врегулювання.

The article highlights that the state of war in Ukraine, which continues until now, has influenced the verification of the stability of criminal procedural legislation and its practical use. With the introduction of martial law, relevant laws were adopted that amended the provisions of the Criminal Procedure Code of Ukraine and the Criminal Code of Ukraine, significantly strengthening criminal liability for crimes committed during martial law.

The procedural features of the search procedure in the conditions of martial law were studied, as well as the problems that arise during investigative (search) actions were outlined.

It is emphasized that the search is one of the most difficult investigative (search) actions, during which no violation of the rights and freedoms of a person and citizen is allowed, otherwise, all the evidence collected during the SRD will be declared inadmissible in court. Attention is emphasized that human rights and freedoms in Ukraine are the highest social value, but the conditions of martial law limit these rights and freedoms, while at the same time expanding the powers of the prosecution.

In connection with the challenges of modernity, it became necessary to introduce significant changes in the procedural aspects of the search. They consist, first of all, in the fact that the search time has been extended, that is, its suddenness has been legally ensured. These changes are aimed at increasing the effectiveness of the search as an investigative (search) action, prompt obtaining of results and saving the lives of Ukrainians. Such short stories have a direct impact on the course of criminal proceedings, and especially pre-trial investigation, under martial law.

Analyzing the changes made to the Criminal Procedure Code of Ukraine (hereinafter referred to as the Criminal Procedure Code of Ukraine), the authors of the study come to the conclusion that the possibility of protecting persons subjected to searches has practically been eliminated. Ensuring the participation of lawyers during curfew searches remains a problem.

Key words: search, human rights, martial law, specifics of conduct, law and order, settlement.

Вступ. Умови воєнного стану в Україні, які були встановлені Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 року №64/2022, визначають нові вимоги до організації та процесуального порядку проведення обшуку, оскільки здійснюється в умовах підвищеного загрозливого середовища. З одного боку, це вимагає посилення заходів безпеки для учасників проведення обшуків, з іншого - вимагається збільшення уваги до збереження доказів та забезпечення їх цілісності в умовах можливої дестабілізації доказів.

Проведення обшуку у таких умовах потребує від правоохоронців не лише високого професіоналізму, але й глибокого розуміння та дотримання вимог кримінального процесуального законодавства, що регулює цю сферу. Дотримання прав та свобод громадян у цих умовах є особливо важливим, оскільки вони мають бути захищені навіть у надзвичайних ситуаціях.

Обшук є слідчою (розшуковою) дією, що спрямована на виявлення та фіксацію відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукання знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте у результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб. Відповідно до ст. ст.13, 234 КПК України таке проникнення можливе на підставі ухвали слідчого судді місцевого загального суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування, що проводить вказану слідчу (розшукову) дію. Для отримання такої ухвали слідчий за погодженням з прокурором або прокурор особисто звертаються з відповідним клопотанням до слідчого судді [1].

В свою чергу, норма статті 615 КПК України регламентує особливий режим кримінального провадження в умовах воєнного стану щодо особливостей проведення слідчих (розшукових) дій, процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень за наявності реальної загрози життю і здоров'ю учасників кримінального провадження, а також дій у разі відсутності об'єктивної можливості особистої участі вказаних осіб при проведенні зазначених дій чи прийнятті рішень. Також, ст. 615 КПК України регламентує, що якщо слідчий суддя позбавлений об'єктивної можливості виконувати свої повноваження у відповідності до низки статей КПК України, в тому числі, у відповідності до ст.ст. 233, 234 КПК України, його повноваження виконує керівник відповідного органу прокуратури. Таким чином, першою особливістю проведення обшуку в умовах воєнного

стану є те, що ухвалу на його проведення може прийняти керівник відповідного органу прокуратури за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором.

Урахування всіх цих аспектів в процесі проведення обшуку у воєнний період є важливим для забезпечення ефективності заходів правопорядку та дотримання принципів справедливості та законності. Тому вивчення актуальних особливостей проведення обшуків у воєнний період в Україні має важливе значення для практичної діяльності правоохоронних органів та розвитку національної правової системи.

Мета статті полягає у вивченні процесуальних особливостей проведення обшуку в умовах воєнного стану та вирішенні проблемних аспектів, що виникають під час його проведення.

Стан дослідження. Дослідженню особливостей проведення обшуку в умовах воєнного стану приділяли і приділяють увагу багато вчених-правознавців, зокрема: Г. М. Степанова, О. І. Гарасимів, О. В. Лазукова, М. І. Пашковський, В. Федорів та інші.

Виклад основного матеріалу. Реформа кримінального судочинства в Україні, зокрема в кримінальній процесуальній сфері, спричинила значні зміни в спрямуванні та характері кримінального процесу. Ці зміни відобразилися у наближенні цього процесу до міжнародних стандартів захисту прав, свобод і законних інтересів громадян, які беруть участь у кримінальному провадженні. Основними цілями реформи стали забезпечення законності та справедливості у розгляді кримінальних проваджень, підвищення рівня довіри громадян до правосуддя та ефективності боротьби зі злочинністю.

В свою чергу, норма статті 615 КПК України регламентує особливий режим кримінального провадження в умовах воєнного стану щодо особливостей проведення слідчих (розшукових) дій, процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень за наявності реальної загрози життю і здоров'ю учасників кримінального провадження, а також дій у разі відсутності об'єктивної можливості особистої участі вказаних осіб при проведенні зазначених дій чи прийнятті рішень. Також, зазначена норма регламентує, що, якщо слідчий суддя позбавлений об'єктивної можливості виконувати свої повноваження у відповідності до низки статей КПК України, в тому числі, у відповідності до ст.ст. 233, 234 КПК України, його повноваження виконує керівник відповідного органу прокуратури. Таким чином, першою особливістю проведення обшуку в умовах воєнного

стану є те, що ухвалу на його проведення може прийняти керівник відповідного органу прокуратури за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором.

Насамперед, слід зазначити, що в ч. 4 ст. 223 КПК України передбачено під час воєнного стану допускається проведення слідчих (розшукових) дій у нічний час - з 22:00 до 06:00 [1]. Згідно ст. 615 КПК України встановлено, що в умовах дії особливого порядку можливе делегування повноважень слідчого судді керівнику органу прокуратури, у разі відсутності об'єктивної можливості виконання слідчим суддею повноважень, у тому числі з питань розгляду ходу у порядку ч. 3 ст. 233 КПК України, а також ст. 234 КПК України. З іншого боку, ст. 615 КПК України передбачає можливість проведення обшуку, огляду житла, обшуку особи без понятих, якщо залучення понятих об'єктивно неможливо або пов'язане з потенційною небезпекою для їх життя або здоров'я [1]. Також однією з особливостей проведення обшуку (у тому числі) під час воєнного стану є можливість слідчого здійснювати фіксацію доступними технічними засобами без складання відповідного протоколу (абз. 2 п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК). Однак, у подальшому він має бути складений протягом 72 годин.

Один з ключових аспектів реформи стосується інституту обшуку, який отримав нові розширені можливості в чинному кримінальному процесуальному законі. Зміни включають більш детальне визначення підстав для проведення обшуку, а також уточнення порядку виконання ухвали слідчого судді щодо його проведення. Зокрема, враховується вичерпне коло суб'єктів, які можуть бути піддані обшуку, встановлюється обов'язок забезпечити присутність осіб, чиї права та законні інтереси можуть бути обмежені або порушені, а також передбачено вручення другого примірника протоколу обшуку особі, у якої проведено обшук, та інші важливі питання [1].

У результаті цих змін, процедура обшуку стала більш прозорою та зрозумілою для всіх учасників кримінального процесу, що сприяє підвищенню довіри громадян до правосуддя та підтримує цінності законності та правопорядку в українському суспільстві [1].

Проведення обшуку в сучасному кримінальному процесі може супроводжуватися рядом проблем, які вимагають уваги та наукового аналізу. Однією з цих проблем є відсутність чіткого визначення понять «обшук» та «особистий обшук», що може призводити до неоднозначного розуміння цих понять та порушень у процесі їх проведення. Також, важливим є питання віднесення обшуку

автотранспортного засобу у деяких випадках до особистого обшуку, що може породжувати суперечки та неоднозначності.

Ще однією з проблем є визначення строку, протягом якого слідчий або прокурор повинні звернутися з клопотанням про проведення обшуку до слідчого судді у випадках його проведення без ухвали. Невизначеність цього питання може впливати на процедуру обшуку та породжувати правову несправедливість.

У 2022 році Україна стикнулася з агресією з боку російської федерації, що призвело до введення надзвичайного правового режиму. Цей режим створює особливі умови для роботи органів державної та виконавчої влади, правоохоронних органів та інших інституцій. У зв'язку з цим обмеження прав та законних інтересів осіб стає вимушеною необхідністю для забезпечення безпеки та захисту національних інтересів в умовах військового конфлікту.

Запровадження воєнного стану в Україні відкрило широкі можливості для активізації деяких положень Кримінального кодексу України, які специфічні для цього періоду. Наприклад, відбулися зміни в статтях, що стосуються ухилення від мобілізації, невиконання бойового завдання, мародерства та інших злочинів, які можуть виникати в умовах воєнного конфлікту. Ці зміни спрямовані на забезпечення правопорядку та захисту національних інтересів у період воєнного стану.

Агресія Росії проти України також призвела до значних змін у законодавстві для адаптації його до воєнних викликів. Внесені зміни до КПК України стосуються режиму досудового розслідування та судового розгляду кримінальних справ у період воєнного стану. Ці зміни мають на меті вирішення ризиків та суперечностей, що виникають на різних етапах кримінального провадження в умовах воєнного стану, а також забезпечення ефективного функціонування правосуддя у складних умовах військового конфлікту.

Запровадження воєнного стану на території України суттєво вплинуло на правову систему країни, зокрема, на КПК України.

Хочемо відзначити, що розділ IX-1 КПК України було додано Законом України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції» від 12.08.2014 року №1631-VII. Ним було визначено, що «На місцевості (адміністративній території), на якій діє правовий режим воєнного, надзвичайного стану, проведення анти-

терористичної операції, у разі неможливості виконання у встановлені законом строки слідчим суддею повноважень, передбачених статтями 163, 164, 234, 235, 247 та 248 цього Кодексу, а також повноважень щодо обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою на строк до 30 діб до осіб, які підозрюються у вчиненні злочинів, передбачених статтями 109-114-1, 258-258-5, 260-263-1, 294, 348, 349, 377-379, 437-444 Кримінального кодексу України, ці повноваження виконує відповідний прокурор».

В умовах воєнного стану розділ IX-1 КПК був доповнений, набувши нової назви «Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану». Зміни включають розширення та доповнення новими положеннями, які регламентують умови та порядок проведення досудового розслідування, слідчих (розшукових) дій в умовах воєнного стану, зокрема огляду та обшуку [2].

Ст. 615 КПК України була змінена для вирішення питань, що виникають у процесі кримінального провадження в умовах воєнного стану. В цій статті урегульовано порядок порушення кримінального провадження у випадках, коли немає доступу до Єдиного реєстру досудових розслідувань, а також встановлено особливості проведення слідчих (розшукових) дій, процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень у ситуаціях, що становлять загрозу життю та здоров'ю учасників кримінального провадження [2].

Доцільно також зазначити, що в статті 615 вирішено питання затримання особи без ухвали слідчого судді та застосування до неї запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Такі зміни та доповнення до Кримінального процесуального кодексу України спрямовані на забезпечення ефективного функціонування правосуддя в умовах воєнного конфлікту та відповідного захисту прав і свобод громадян.

Більшість змін, що внесено до КПК України у зв'язку з воєнним станом, стосуються досудового розслідування. Особлива увага приділяється положенням, що регулюють порядок проведення окремих слідчих (розшукових) дій, зокрема обшуку, в умовах воєнного конфлікту [3, с.145].

Обшук є важливою невербальною слідчою (розшуковою) дією, яка дозволяє ефективно збирати та перевіряти докази під час розслідування кримінального провадження. Ця процедура допомагає забезпечити правопорядок та захист прав та свобод громадян в умовах воєнного стану, забезпечуючи виявлення та збереження важливих доказів, необхідних для встановлення обставин справи.

Примусовий характер обшуку полягає у можливості проведення його навіть без згоди особи, що обшукується, згідно з процесуальним законодавством. Слідчий або прокурор мають право відкривати закриті приміщення, сховища, долати системи захисту у випадках, коли особа, присутня під час обшуку, відмовляється їх відкривати або знімати захист, або якщо обшук проводиться у відсутність вказаних осіб. Проте для здійснення цих дій вповноважені особи можуть діяти лише за умови наявності ухвали судді про дозвіл на обшук [4, с.279].

У контексті воєнного стану проведення обшуку житла відбувається за загальними правилами, визначеними чинним кримінально-процесуальним законодавством з певними змінами. Ці зміни розширюють повноваження працівників правоохоронних органів, що дозволяє їм більш ефективно здійснювати розслідування у воєнний період.

Згідно зі ст.ст. 223, 615 КПК України, тимчасово скасовується заборона проведення обшуку у нічний час, що робить проведення обшуку в нічний період (з 22:00 до 06:00) правомірним. Це може спричинити зміни у роботі правоохоронних органів, забезпечуючи їм більшу гнучкість у проведенні слідчих дій у відповідності до вимог закону.

Крім того, кримінально-процесуальне законодавство передбачає можливість проведення обшуку без участі понятих лише у випадку реальної загрози для їхнього життя чи здоров'я. Це може суперечити загальному правилу щодо присутності не менше двох осіб при обшуку, але такі дії обов'язково фіксуються технічними засобами для запобігання можливому зловживанню та порушенню законних інтересів підозрюваних [5, с.34].

Третя особливість полягає в фіксації предметів, знайдених та конфіскованих під час обшуку. Слідчий чи прокурор може фіксувати їх без складання протоколу, але протокол все одно має бути складено протягом 72 годин з моменту дії. Такий підхід допомагає забезпечити достовірність та об'єктивність зібраних доказів.

Є можливість залучення захисника до проведення обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, що передбачено кримінально-процесуальною гарантією в статті 236 КПК України. Це право гарантує особі можливість отримати правову допомогу та підтримку в юридичних питаннях в ході проведення обшуку. Залучення захисника може сприяти захисту прав і законних інтересів особи, що перебуває під обшуком, та забезпечити дотримання процесуальних норм [6].

Під час воєнних дій і ракетних обстрілів може виникати небезпека для захисника, якого залучають до проведення обшуку. Однак, незважаючи

на це, відповідно до Конституції України, кожна особа має право на професійну юридичну допомогу, включаючи надзвичайні ситуації, тому законодавство передбачає можливість залучення захисника під час проведення обшуку. Це забезпечує здійснення правосуддя у відповідності до закону та забезпечує права та свободи особи, що перебуває під обшуком.

Стаття 615 КПК України визначає можливість захисту учасників кримінального провадження через використання технічних засобів для дистанційної участі захисника у проведенні окремої процесуальної дії. Такий підхід сприяє забезпеченню права на захист у разі відсутності можливості фізичної явки захисника, що є важливим в контексті забезпечення справедливості та рівності сторін у кримінальному провадженні [7, с.344].

Проте, варто відзначити, що ця норма може виявитися неефективною у практиці, оскільки обшук, як окрема процесуальна дія, може бути застосований не лише до підозрюваних осіб, а й до інших, необов'язково пов'язаних з кримінальним провадженням. У таких випадках адвокат, не маючи статусу захисника, може мати обмежені можливості участі у процесі.

Недоліком такого підходу є і відсутність врахування можливості участі представника в кримінальному провадженні, що ускладнює надання правової допомоги та захист прав учасників процесу. Ця ситуація може створити загрозу для життя та здоров'я осіб, права яких обмежуються проведенням обшуку, але які потребують негайного правового захисту [7, с.184].

Нині діюче кримінально-процесуальне законодавство України не врегульовує явним чином дії слідчих та прокурорів у ситуаціях, коли особа, якій обмежується право на недоторканність житла, вимагає участі адвоката чи представника для надання правової допомоги. Така норма вимагає уточнень та доповнень з метою забезпечення прав та безпеки учасників кримінального провадження.

Умови воєнного стану вимагають значних змін у процесуальних аспектах проведення обшуку, щоб відповідати викликам сучасності. Однією з таких змін є розширення часу для проведення обшуку, що забезпечує юридичну раптовість і дозволяє оперативно отримувати результати. Також внесено зміни щодо основних учасників обшуку і особливостей його фіксації, спрямовані на підвищення ефективності цієї слідчої дії та захисту життів українців під час воєнного стану. Ці зміни мають пряий вплив на кримінальне провадження, зокрема на досудове розслідування [8, с.188].

Однак, деякі зауваження вчених, зокрема Літвінової І.Ф. та Лобая Д.М., вказують на можливе порушення прав підозрюваних та обвинувачених у зв'язку з такими змінами. Законопроект, який розглядається на стадії прийняття, отримав критику від правової спільноти. Тим не менш, доцільність та ефективність запропонованих змін може бути остаточно визначена лише через практичне застосування цих норм у правозастосовній практиці [9, с.178].

Висновки. Таким чином, в умовах воєнного стану, у зв'язку із викликами сучасності, стало необхідним введення значних змін у процесуальні аспекти проведення обшуку. Вони полягають, насамперед, в тому, що розширено час проведення обшуку, то ж, юридично забезпечено його раптовість. Вказані зміни спрямовані на зростання ефективності обшуку як слідчої (розшукової) дії, оперативного отримання результатів і порятунку життів українців. Такі новели мають безпосередній вплив на хід кримінального провадження, а особливо досудового розслідування, в умовах воєнного стану. Проте, як зазначають Літвінова І.Ф. й Лобай Д.М., викликає застереження те, що такі зміни розширюють повноваження сторони обвинувачення та можуть призвести до порушення прав підозрюваного, обвинуваченого в ході кримінального провадження. Тому, не дарма такий законопроект, на стадії його прийняття, був підданий критиці зі сторони правничої спільноти [10, с. 178]. Але, ми повністю погоджуємось із думкою, що доцільність та ефективність таких змін може бути підтверджена або спростована виключно правозастосовною практикою.

Основні особливості проведення обшуку в умовах воєнного стану:

- скасовано заборону на проведення обшуку в нічний час. Тепер обшук може проводитися з 22:00 до 06:00;
- обшук може проводитися без понятих, якщо є реальна загроза для їхнього життя чи здоров'я. У таких випадках хід і результати обшуку фіксуються технічними засобами;
- предмети, знайдені та конфісковані під час обшуку, можуть фіксуватися відеозаписом без складання протоколу. Протокол все одно має бути складено протягом 72 годин з моменту дії;
- забезпечується можливість залучення захисника до проведення обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи;
- у разі відсутності можливості явки захисника, може бути забезпечена його дистанційна участь за допомогою технічних засобів.

Важливо зазначити, що такі зміни можуть мати як позитивні, так і негативні наслідки:

– з одного боку, вони можуть призвести до більш ефективного розслідування злочинів;
– з іншого боку, вони можуть порушити права підозрюваних та обвинувачених.

Доцільність та ефективність таких змін може бути остаточно визначена лише через правозастосовну практику.

З огляду на все вищесказане, вважаємо за доцільне внести зміни до кримінального процесуального кодексу:

1. забезпечити чіткий та прозорий механізм реалізації права на захист під час проведення обшуку в умовах воєнного стану;

2. здійснювати ретельний контроль за дотриманням законності під час проведення обшуків.

В цілому, внесені зміни до КПК України щодо проведення обшуку в умовах воєнного стану є значними та потребують ретельного вивчення та аналізу.

REFERENCES:

1. Zakon Ukrainy Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy shchodo udoskonalennia poriadku zdiisnennia kryminalnoho provadzhennia v umovakh voiennoho stanu. vid 14 kvitnia 2022 roku № 2201-IX. [Law of Ukraine on amendments to the Criminal Procedure Code of Ukraine regarding improving the procedure for criminal proceedings under martial law]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2201-20#n45> (Accessed: March 29, 2024) [in Ukrainian].
2. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy (2012, April 13). [Criminal Procedure Code of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 13 kvitnia 2012 roku № 4651-VI. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n129> (Accessed: March 29, 2024) [in Ukrainian].
3. Hlovyuk, I.V. (2018). Problemeni pytannia zabezpechennia nalezhnoi pravovoi protsedury obshuku [Problematic issues of ensuring proper legal search procedures]. *Visnyk Pivdennoho rehionalnoho tsentru Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy*, 14, 141–149 [in Ukrainian].
4. Kivalov, S. V., & Kravchenko, S. I. (Eds.). (2020). *Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy* [Scientific and practical commentary on the Criminal Procedure Code of Ukraine]. Odesa: Feniks [in Ukrainian].
5. Smirnov, O. S. (2022). Vdoskonalennia okremykh aspektiv provadzhennia obshuku [Improving certain aspects of search conduct]. *Kryminalne provadzhennia v umovakh voiennoho stanu: normatyvno-pravovi, metodolohichni ta prakselohichni aspekty* [Criminal proceedings under martial law: regulatory, methodological, and praxeological aspects]: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference (Odesa, May 30, 2022) (pp. 33–35). Odesa: ODUVS [in Ukrainian].
6. Oheruk, I. S. (2022). Osoblyvosti obshuku v umovakh voiennoho stanu [Features of search under martial law]. Retrieved from <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/11/65-1.pdf> (Accessed: March 29, 2024) [in Ukrainian].
7. Pavlyk, L. V. (2022). Osoblyvosti provadzhennia obshuku v umovakh voiennoho stanu [Features of search under martial law]. *Teoriia ta praktyka protydii zlochynnosti u suchasnykh umovakh*: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference (Lviv, October 21, 2022) [in Ukrainian].
8. Zaitsev, D.O. (2022). Problemy uchasti advokata abo predstavnyka v provadzhennia obshuku zhytla chy inshogo volodinnia osoby v umovakh voiennoho stanu [Problems of participation of a lawyer or representative in the search of housing or other property of a person under martial law]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav*, 27(3), 187–189 [in Ukrainian].
9. Litvinova, I.F., & Lobai, D.M. (2022). Osoblyvosti provadzhennia obshuku abo ohliadu zhytla chy inshogo volodinnia osoby v umovakh voiennoho stanu v Ukraini [Features of conducting a search or inspection of housing or other property of a person under martial law in Ukraine]. *Yurydychnyi visnyk*, 4(65), 172–178 [in Ukrainian].
10. Loskutov, T.O. (2022). Pravove rehuliuвання fiksuvannya kryminalnoho provadzhennia v umovakh voiennoho stanu [Legal regulation of recording criminal proceedings under martial law]. *Analychno-porivnialne pravoznavstvo*, 1, 340-345 [in Ukrainian].

НОТАТКИ

**ДНІПРОВСЬКИЙ НАУКОВИЙ ЧАСОПИС
ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ, ПСИХОЛОГІЇ, ПРАВА**

Випуск 2

Коректура • *Ірина Чудеснова*

Комп'ютерна верстка • *Наталія Кузнєцова*

Підписано до друку: 24.06.2024

Формат 60×84/8. Гарнітура Times New Roman.

Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 14,88. Замов. № 0624/450. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»

65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1

Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08

E-mail: mailbox@helvetica.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 7623 від 22.06.2022 р.